



LUND UNIVERSITY

Berättelser om adoption

Martinell Barfoed, Elizabeth

2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Martinell Barfoed, E. (2008). *Berättelser om adoption*. [Doktorsavhandling (monografi), Socialhögskolan]. Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Berättelser om adoption

Elizabeth Martinell Barfoed

Copyright *Elizabeth Martinell Barfoed*

Omslagslayout *Johanna Blomberg*

Sättning *Elizabeth Martinell Barfoed*

Tryck: Media-Tryck, sociologen 2008

Förlag: Socialhögskolan, Lunds universitet, Box 23, 221 00 Lund

Tfn: 046-222 00 00 (vx)

Fax: 046-222 94 12

ISSN 1650-3872

ISBN 978-91-89604-40-7

Förord

Ett första tack går till er som intervjuats – utan er hade det inte blivit en studie om adoptionsberättelser. Mitt andra tack går till mina handledare *Mats Hilde* och *Katarina Jacobsson* – utan er hade denna intellektuella utmaning varit tämligen svårforcerad. Tack för analytisk skärpa hos er båda. Ett extra tack till dig, Katarina. Du har på nära håll följt upp- och nergångar utan att låta dig rubbas, haft tålamod i tröga faser och delat glädjen när jag släppt taget och ”kunnat själv”.

Ett tredje tack går till vänner, kollegor, släkt och familj som uppmuntrat mig under studiens in- och utvecklingsfaser. *Johanna* och *Kristian* uppmärksammas särskilt, utan ert stöd hade detta projekt varit svårt att baxa i land. Även syster Anne och mamma Elsa har följt projektet med intresse och engagemang.

Alla som läst och kommenterat texten tackas kollektivt. Ett särskilt tack till *David Wästerfors*, kommentator på slutseminariet i maj 2008. Tack också till administrativ personal på Socialhögskolan – snabb och flexibel hjälp har varit guld värt under resans gång. En varm tanke sänds också till Social- och beteendevetenskapliga biblioteket i Lund – antalet böcker som ni beredvilligt ordnat fram är inte ringa.

För översättningsbistånd tackas *Russell Reid*. Ett tack också till *Johanna Blomberg* för fint omslag.

Lund 081008

Innehåll

Kapitel 1 Introduktion	7
Syfte och frågeställningar	9
Adoptionsfältet – orientering & bakgrund	11
Adoption – en ifrågasatt praktik?	23
Disposition	25
Kapitel 2 Forskning om adoption	27
Tre pionjärer på adoptionsområdet	27
Forskningsteman om adopterade	30
En svårhanterlig kategori	45
Kapitel 3 Teoretiska perspektiv	49
En socialkonstruktionistisk ram	49
Analytiska perspektiv och begrepp	55
Kapitel 4 Material & metod	67
Mediematerial	67
Intervjuer	71
Gruppintervju	75
Materialinsamlingens faser	77
Analytisk bearbetning	78
Metodologiska reflektioner	79
Kapitel 5 Adoption i dagspress	89
Den adopterade som sär-skild	90
Vem är adoptionsexpert?	92
Adoption som lösning eller problem?	94
Adoption som lösning	96
Adoption som problem	108
Att ”söka rötter”	117
Sammanfattande diskussion	120

Kapitel 6 Adoption som personlig erfarenhet	125
I. Adoption som komplicerad erfarenhet	127
Adoption som tolkningsram	127
Alternativa tolkningar	143
Längtan efter rötter	146
Utseendet sticker ut	153
Föreningsprat som lokal kultur	162
Det komplicerades okomplicerade karaktär	178
II. Adoption som okomplicerad erfarenhet	182
En god uppväxt i en vanlig familj	182
Okomplicerad särskildhet	203
Motargument	212
Tvetydigheter	214
Det okomplicerades komplicerade karaktär	218
Berättelselogikernas olika karaktär	219
7. Slutord	225
Bilagor	229
Litteratur	233
Adoption stories – summary	257
Lund Dissertations in Social Work	261

Kapitel 1 Introduktion

Metaforen *Blod är tjockare än vatten* är titeln på Astrid Trotzigs debutroman (1996) – en berättelse om att vara internationellt adopterad och uppvuxen i Sverige. I romanen beskrivs en resa till födelselandet Korea och berättarjagets funderingar kring adoption gestaltas. Som metafor betraktad signaleras blodsbandens betydelse för släktskapskonstruktioner. Fenomenet adoption blir mot bakgrund av denna metafor en paradox som utmanar biologiskt grundade släktband (Howell 2001). Trots att *Blod är tjockare än vatten* har en ålderdomlig, mytisk klang och till förstoundan kan synas förlegad väcker den reaktioner än i dag.¹ På adoptionsområdet verkar den ha särskild dragningskraft: Människor med olika slags beröringspunkter till adoption; vuxna adopterade, adoptivföräldrar och/eller forskare använder den gärna (se Christiansen 2001; Howell & Melhuus 2001).² Författaren Astrid Trotzig gör upp med blodmetaforen när hon i bokens slutrader skriver: ”Måhända är blod tjockare än vatten. Men kärlek är tjockare än blod”. Kärlek som social relation snarare än biologisk konsekvens blir berättelsens poäng.

Adoption är en etablerad familjeform i Sverige – totalt beräknas närmare 85 000 personer vara nationellt adopterade och 52 000 internationellt adopterade (SCB 2007a). Ändå är adoptivfamiljen statistiskt sett relativt ovanlig – den biologiskt grundade kärnfamiljen dominerar. Sju av tio barn i Sverige (1-17 år) bor tillsammans med båda sina biologiska föräldrar (SCB 2007b). Grovt räknat växer en procent svenska barn upp i en adoptivfamilj (jfr Lindblad 2004).

Denna studie handlar om adoptionsberättelser. Adopterades berättelser illustrerar hur erfarenheter som utmanar dominerande kulturella sätt att förstå familj och ursprung hanteras (Yngvesson & Mahoney 2000). Frågor om *när* och *hur* man är en ”riktig” förälder eller ett ”riktigt” barn väcks och olika sätt att konstruera familjer bringas i fokus (Modell 1994). En nyfikenhet på hur vuxna adopterade hanterar dessa

1 Metaforens betydelse kan rentav vara missförstådd. Blod är tjockare än vatten kan förklaras som att man känner större samhörighet med sin egen släkt än med andras, inte att denna släkt måste vara biologiskt grundad (Wahlund 1990). Metaforer kan med tiden uppfattas mer bokstavligt (Potter 1997).

2 Exempel: *Blod – tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge* (Howell & Melhuus 2001) och *Is blood thicker than water?* (Christiansen 1999).

”kulturella paradoxer” väckte mitt intresse för adoptionsområdet: Hur beskrivs erfarenheter av att som barn ha adopterats? Vilka betydelser och förklaringar länkas till adoptionen? Vilka tolkningsramar används? Adoption är ett kontextkänsligt område som påverkas av samhällsklimat, normer och värderingar (Grotevant et al 2000; Dalen 2007). Tolkningsramar och resurser som mer allmänt finns tillgängliga tas i bruk när mening konstrueras (Holstein & Gubrium 2000; Riessman 2008). På adoptionsområdet visar sig mediernas framställning av adoption ha betydelse när vuxna adopterade genom berättelseformen skapar mening kring erfarenheten av att ”vara adopterad”. Förutom medier finns en rad andra aktörer med anspråk på hur adoption bör förstås på området: Adoptionsorganisationer med uppgift att förmedla adoption, vuxna adopterades egna föreningar, socionomer som bedömer blivande adoptivföräldrar, forskare och andra ”adoptionsexperter”.

Adopterade som kategori

Sociala kategorier har betydelse för hur människor betraktas. Inom sociologin kallas de kategoriseringar vi använder för att orientera oss i världen typifieringar (Berger & Luckmann 1966/1998:43-44). Särskilda typifieringsscheman tas i bruk för att konstruera skillnader, vilket påverkar interaktionen med dem vi möter. Som vi kommer att se finns olika sätt att förhålla sig till kategorin adopterad bland de adopterade själva. Vissa adopterade hävdar att deras adoptionsbakgrund bör förstås på ett bestämt sätt – i denna grupp tillskrivs adoption särskild mening. Andra adopterade tillskriver däremot inte dessa erfarenheter lika bestämda betydelser. Kategorin *i-sig* kan öppna dörrar till olika gemenskaper till exempel föreningar för andra adopterade, men den kan också beskrivas som irriterande att behöva förhålla sig till.³

Den kategori som undersöks är klart avgränsad. Denna *a priori* kategorisering har vetenskapsteoretiska implikationer: Utifrån ett konstruktionistiskt perspektiv förstås kategorier som beskrivningar snarare än stabila kategorier. Genom olika sätt att prata om kategorier konstrueras

3 I mediedebatten finns personer som gör motstånd mot att över huvud taget skrivas in i bestämda föreställningar om hur det ”är att vara adopterad”. Astrid Trotzig problematiserar själva prefixet adoptiv-, och verkar mena att det i sig placerar den adopterade på en särskild plats: ”Jag tänker sluta med att förklara att min mamma är min mamma, för att kalla henne något annat känns faktiskt helt onaturligt.” (Sydsvenskan 050107).

de som just kategorier: "It is through categorization that the specific sense of something is constituted". (Potter 1997:177) När jag naglar fast kategorin adopterad som "given" sätts gränser gentemot andra kategorier och det får både teoretiska och metodologiska konsekvenser. Måste man som vuxen adopterad för alltid betrakta sig som tillhörande kategorin adopterad? Är denna kategori omöjlig att distansera sig från? Hur ska den förstås? Ska man se den i presens eller i imperfekt, som aktiv-inaktiv? Som vi kommer att se under studiens gång spelar själva kategorin adopterad olika slags spratt – snarare än att vara given och självklar har den likt en gäckande skugga glidit mig ur händerna när jag försökt nagla fast den.

Redan på 1960-talet menade Sacks (2000) att en stor del av människors kunskap utgår från givna kategorier. Genom att veta vilken kategori en individ tillhör har du på förhand kulturellt förankrade idéer om denna person, och bestämda tolkningsrepertoarer att tillgå. Kategorier blir därför viktiga i all social organisering (jfr Berger & Luckmann 1966/1998). *Beskrivningar* har en central roll i kategorisering: /.../ a description formulates some object or event as something; it constitutes it as a thing, and a thing with specific qualities." (Potter 1997:111)

Syfte och frågeställningar

I studien undersöks vuxna adopterades sätt att beskriva sin adoptionshistoria samt dagspressens sätt att framställa adoption – genom att både fokusera vuxna adopterades personliga berättelser och mediediskurser vill jag fånga samspelet dem emellan. Analysen har ett konstruktionistiskt perspektiv och en berättelseanalytisk ansats. Både nationellt och internationellt adopterade ingår i det empiriska materialet.

Studiens övergripande syfte är att undersöka hur berättelser om adoption framställs i olika kontexter. Detta övergripande syfte har två delar: Det första är att undersöka hur vuxna med en adoptionsbakgrund skapar mening kring sin adoption. Denna mening skapas i ett socialt sammanhang – här en forskningsintervju. Genom att studera hur adoptionserfarenheter framställs är syftet att visa vilka argumentationslinjer och vilken logik som används i den *adoptionsberättelse* som tar form. Fokus i min analys ligger på de språkliga utsagor och berättelser som konstrueras i intervjusituationen: *Vad* sägs om hur det är att ha en bak-

grund som adoptivbarn? *Hur* sägs det? Finns gränser för vad som kan sägas och hur det kan sägas?⁴ Det andra syftet rör pressens bild av adoption. I medianalysen undersöks hur adoption framställs, men utgångspunkten är här hur adoption i mer vid mening presenteras: Vilka diskurser kan mejslas ut och hur samspelar de med varandra? Hur byggs olika resonemang upp? Vilka sanningar ses som självklara? Mediernas bilder av adoption kan betraktas som en fond mot vilken den adopterade har att förhålla sig – de erbjuder olika tolkningsramar för hur adoption kan förstås, och används i den lokala intervjuproduktionen.

Den adoptionsberättelse som formas under intervjun påverkas av en rad omgivande faktorer: Den intervjuades föreställning om vilken typ av berättelse som förväntas, vilken typ av adoptionsberättelse som kan berättas i en given kultur samt vilket syfte både intervjuaren och den intervjuade har med intervjun. Ett teoretiskt antagande rör synen på erfarenhet och berättelse: I studien antas även dessa som varande under konstruktion – självfallet inte i meningen att de inte har inträffat, men att även det som beskrivs som fakta inte kan förmedlas perspektivlöst (jfr Potter 1997). Även begreppet erfarenhet innehåller moment av tolkning och kan beskrivas som det sätt på vilket individen skapar mening kring olika livshändelser (Denzin 1989). Genom att lyfta fram särskilda erfarenheter och lägga andra åt sidan konstrueras den föredragna berättelsen:

Narrators artfully pick and choose from what is experientially available to articulate their lives and experiences. Yet, as they actively craft and inventively construct their narratives, they also draw from what is culturally available, storying their lives in recognizable ways. (Holstein & Gubrium 2000:103)

Den muntliga berättelsen är öppen för förändring och revision. Nya narrativa möjligheter kan göra att (adoption)berättelsen rekonstrueras. I denna studie är adoptionsberättelsens *utformning* snarare än en objektivt förmedlad verklighet i fokus (jfr Denzin 1989). Särskilda *berättelselogiker* friläggs utifrån de personliga adoptionsberättelser som tar form i mötet med mig som forskare.

Språket har en fundamental betydelse i konstruktionistiskt och berättelseanalytiskt inspirerade studier. Berger & Luckmann (1966/1998)

4 Med adopterad avses i studien barn som inte har vuxit upp hos sin biologiska släkt – så kallad styvbarnsadoption, där styvföräldern adopterar barnet, omfattas alltså inte.

pekar på språkets paradox: Språket kan både ses som ett objektivt tvingande mönster som användaren har att förhålla sig till, men är samtidigt smidigt och tänjbart – olika upplevelser kan uttryckas språkligt på de mest varierade sätt. Genom de berättelser vi väljer att berätta iscensätts de identitetspositioner vi av olika anledningar föredrar (jfr Langellier 2001a). Norman Denzin (1989:81) uttrycker det än mer radikalt: "One becomes the stories one tells." Uttalandet må vara retoriskt tillspetsat, men berättelsens skapande kraft kan inte uttryckas tydligare.

Adoptionsfältet – orientering & bakgrund

I detta avsnitt presenteras adoptionsfältet samt ett par konfliktlinjer på adoptionsområdet. En klassisk utgångspunkt i adoptionsvärlden är vad som kallas *adoptionstriaden*, med vilken avses adoptivbarnet, de biologiska föräldrar som lämnar barnet för adoption och de blivande adoptivföräldrarna – dessa parter förbinds genom själva adoptionshändelsen. Den australiensiske forskaren Tim O'Shaugnessy (1994) kritiserar socialarbetare för att okritiskt anamma adoptionstriaden som tankefigur. Genom att inte uppfatta de sammanhang adoption ingår i avkontextualiseras adoption och definieras som en privat transaktion. Viktiga dimensioner som rör adoptionens funktion i en given tid och på en given plats läggs därför i skugga.

Vetenskapens intensiva intresse för adoption kallas av den amerikanska historikern Ellen Herman *scientific adoption* (2001:684). Detta intresse har inte sällan rört frågor om adopterades beteenden: Hur mår de? Hur presterar de (jfr Palacios 2006)? Sociologen Harold D Kirk hävdar (1995) att denna infallsvinkel på ett beklagligt vis kommit att dominera över andra sätt att studera adoptionsrelaterade frågor, exempelvis frågor som rör sociala relationer, samhälle och släktskap. Den adoptionsforskning som gjorts har i hög grad försökt fånga mekanismer som rör adoptionsutfall kopplat till anpassning och utveckling, medan studier om vuxnas subjektiva mening om adoptionen efterlyses. Freundlich (2007) hävdar att relativt få studier utgår från vuxna adopterades egna utsagor – när de väl kommer till tals är det ofta runt teman som rör frågor om "rötter" och biologisk bakgrund. Mitt val av forskningsfråga utgår från denna lucka.

Adoption i Sverige är ett socialt och samhälleligt accepterat sätt att bilda familj. Sedan den första adoptionslagen antogs 1917 har adoption varit reglerat genom lagstiftning. Adoptionspraktiken har dock genomgått en stor förändring. De barn som adopteras idag är oftast födda i andra länder. Internationellt adopterade kommer inom kort att statistiskt sett överta de nationellt adopterades plats – svenska barn adopteras bort i ringa utsträckning och så gott som aldrig utanför Sveriges gränser. Den konsensus som finns kring adoption i Sverige är inte lika tydlig i andra länder. I exempelvis USA, Storbritannien, Canada och Australien har adoptionspraktiken utsatts för kritik och olika adoptionsaktörer har, som vi kommer att se, haft skilda uppfattningar om dess utövelse. Även i Sverige finns kritiska hållningar till internationell adoption (jfr Hübinette 2005).

Adoption föregår i ett spänningsfält mellan barns behov av vuxenstöd och vuxnas behov av barn. Idén att hjälpa barn från fattigdom och krig dominerade vad som ibland kallas den första adoptionsvågen; många av dessa adoptivföräldrar hade redan biologiska barn – därefter menas adoption i högre grad ha handlat om att ge barnlösa par ett barn (jfr Cederblad 2003). Selman (2002) pekar på risken att humanitära adoptionsmotiv ersätts av barnlösas krav på barn. Liknande argument framförs av Saclier (2000) som dock menar att adoptionsfrågan lätt blir ideologisk och enögd och sällan klarar att hålla adoptionsfältets olika perspektiv levande – barn riskerar att institutionaliseras när de av olika skäl inte är legalt tillgängliga för adoption.

Kort om nationellt och internationellt adopterade

Enligt Statistiska Centralbyrån fanns i slutet av 2006 närmare 138 000 adopterade i Sverige – av dessa var drygt 85 000 födda i Sverige och drygt 52 000 personer födda utomlands (Bernhardt & Klintefelt 2007). Ca 48 000 av de utlandsfödda är utomnordiskt adopterade (MIA 2008a).⁵ Vad gäller nationellt adopterade är exakta tal svåra att verifiera av flera skäl: före 1932 saknas statistik om antalet adopterade i befolkningen och i siffrorna ryms även så kallad styvbarns- och fosterbarnsadoption (SCB 2005). Statistiken indikerar att nationellt adopterade i denna mer vida mening fortfarande är den största gruppen. Bland äldre utlandsfödda adopterade är relativt många födda i slutet av 1930-

5 MIA:s statistik startar år 1969.

talet och i början av 1940-talet – exempelvis finska så kallade krigsbarn, varav en del senare adopterades (Bernhardt & Klintefelt 2007). Adopterade *under* 40 år är dock i hög grad födda utomlands – det gäller ca åtta av tio (ibid.). Siffrorna visar att det är svårt att exakt bedöma hur många som är nationellt adopterade i den mening som avses i denna studie, dvs. som adopteras till en tidigare okänd familj. Statistiken visar dock att internationell adoption ännu inte dominerar, vilket annars lätt förespeglas genom mediernas fokus på denna adoptionsform. Det typiska adoptivbarnet sägs istället vara en svenskfödd ”40-talist” (jfr Bernhardt & Klintefelt 2007). Siffrorna visar att adopterade, trots sin gemensamma beteckning, inte kan betraktas som en enhetlig grupp. Som fenomen kan nationell och internationell adoption dessutom sägas tillhöra två olika tidsperioder, vilket i sig inneburit påtagliga skillnader i uppväxtvillkor (Lindblad et al 2007).

Den svenska historien ger några svar på vilka barn som bedömts som möjliga att adoptera: Under 1900-talets första del adopterades barn först och främst *inom* landet, men även närliggande länders förhållanden har influerat adoptionspraktiken. Andra världskriget ledde till att finska barn adopterades till Sverige.⁶ Först på 1960-talet tog internationell adoption fart: Preventivmedel, abortlagstiftning, förbättrade socioekonomiska förhållanden och nya familjenormer bidrog till att svenska barn i högre grad togs om hand av sina biologiska föräldrar (t.ex. Cederblad et al 1994; Landerholm 2003). Intresset för adopterade barn kvarstod dock. När nationell adoption på grund av bristen på barn att adoptera fasades ut intog den internationella adoptionen dess plats: Från och med 1971 dominerar internationella adoptioner antalet nationella adoptioner i den årliga statistiken (SCB 2005). Under 1970- och 1980-talet genomfördes med viss upp- och nedgång ca 1 500 internationella adoptioner per år, medan antalet under senare år har legat runt 1 000 barn per år. Tendensen är neråtgående – 2006 adopterades 879 utomnordiska barn till Sverige, 10 % färre än 2005 (MIA 2007). I världen som helhet ökade dock internationell adoption kraftigt mellan åren 1998-2004, med över 40 % (Selman 2006).

Sydkorea (ca 8 600 adopterade) och Indien (ca 6 800) är de länder som totalt sett lämnat flest barn för adoption till Sverige (Bernhardt &

6 Totalt sändes 70 000 finska barn till Sverige. 1949 fanns drygt 15 000 kvar i Sverige – ca 1 500 flyttade aldrig tillbaka. Många av dessa barn blev föremål för uppslitande rättsprocesser mellan fosterföräldrar och biologiska föräldrar (Lagnebro 1994:14).

Klintefelt 2007). Drygt 5 000 adopterade är födda i Colombia, medan adopterade från Finland uppgår till närmare 4 000 personer. Nästan hälften av de internationellt adopterade kommer från Asien – år 2006 dominerade Kina som födelseland – andra vanliga födelseländer är Sri Lanka, Thailand och Polen (ibid.)

Internationellt sett tar USA emot flest barn, men om man ställer antalet internationellt adopterade i relation till antalet barn födda i landet låg Norge, Sverige, Danmark och Schweiz i topp 1998 (Selman 2002). År 2004 var Norge, Spanien, Sverige och Danmark i täten (Selman 2006), medan länder som England, Tyskland och Australien⁷ tillhör bottenligan – i dessa länder tas få internationellt adopterade barn emot i förhållande till antalet födda barn i landet. Som framgår av denna korta genomgång är adoption som fenomen föränderligt och i hög grad påverkat av politik, ideologier och olika länders historik.

Föreningar för adopterade

I Sverige finns en rad föreningar och organisationer som utgår från den adopterades intressen. Inträdesbiljetten är i de flesta fall att man är adopterad och/eller intresserad av adoptionsfrågor. Internet har gett dessa föreningar nya kontaktvägar – födelselandet är ofta i centrum för utlandsfödda. Exempel på föreningar för adopterade: *Adopterade etiopiernas och eritreaners förening*, *ChiCoLa – föreningen för adopterade från Latinamerika*, *Adopterade Koreaners Förening*, *Sanuk – föreningen för adopterade thailändare*, *Forum för adopterade* samt *AFO (öppen för både vuxna fosterbarn och adopterade)*. *Nätverket för adopterade med barn* är en förening för adopterade som blir föräldrar (för länkar se FFIA 2008⁸; MIA 2008a). Det finns dessutom en rad mejlinglistor och webbsidor för adoptionsintresserade. En del av dessa är kopplade till ovan nämnda föreningar, andra är öppna för personer med ett generellt intresse för adoptionsfrågor. Rent allmänt verkar det svårt att säga något om hur många adopterade som tillhör eller har tillhört en förening för adopterade. I denna studie undersöks inte denna organisationsanknytning.⁹

7 Med en befolkning på drygt 20 miljoner människor adopterades i Australien 2005-2006 endast 421 barn internationellt (AIHW 2006).

8 Familjeföreningen för internationellt adopterade (FFIA).

9 En av tio adopterade koreaner bedöms i någon period ha "passerat" AKF, Adopterade Koreaners Förening under de drygt 20 år föreningen funnits (pers. komm. Hübinette juni 2006).

Lagar och regler som styr adoption

I Sverige är adoption en lagligt reglerad praktik. I föräldrabalken fastslås att adoption ska vara till fördel för barnet. Enligt Föräldrabalken (2008:64) 4 kapitlet 8 § ”.../ skall adoptivbarn anses som adoptantens barn och icke som barn till sina biologiska föräldrar.” Adoptivbarnet blir rättsligt sett adoptivföräldrarnas barn i alla avseenden (Sverne Arvill & Svensson 2008). För att adoptera ska man som regel vara 25 år och gift; dock finns möjligheten att adoptera även som ensamstående. Socialtjänstens socionomer har en central roll vid adoption. De ansvarar för den så kallade *medgivandeutredningen*, där presumtiva adoptivföräldrar undersöks (Sverne Arvill & Svensson 2008). I utredningen bedöms parets lämplighet som sökande, med detta som underlag tar socialnämnden beslut att medge eller avslå en ansökan om att bli adoptivförälder (ibid.). Sökandens egen anknytningshistoria, självkänsla, reflexiva förmåga, känslomässiga tillgänglighet samt förmåga att skapa och bevara nära relationer betraktas som viktiga vid bedömningen. Även kunskaper och insikter om adoptivbarn och deras behov anses viktiga (Socialstyrelsen 2008).

Att adoptera är en komplex procedur rättsligt sett. Internationell adoption regleras dessutom av lagar och konventioner i födelselandet. I *Adoption. Handbok för socialtjänsten* (Socialstyrelsen 2008) redogörs för regler och förordningar med inflytande på adoptionspraktiken. Sedan 2005 har kommunerna enligt Socialtjänstlagen 6 kap. 12 § skyldighet att arrangera utbildning för presumtiva adoptivföräldrar, som är lika skyldiga att delta; undantag kan ges om man redan är adoptivförälder (Socialtjänstlagen 2001; Socialstyrelsen 2008). Oavsett om barnet är nationellt eller internationellt adopterat har socialtjänsten ett formellt ansvar att följa upp adoptionen (se Socialstyrelsen 2008).

Adoptionspraktiken påverkas också av andra rättsliga dokument, exempelvis FN:s konvention om barnets rättigheter (Regeringskansliet 2003). I detta dokument betonas bland annat *rätten till namn och rätten att så långt möjligt få vetskap om sina föräldrar* (artikel 7) och *rätten till identitet* (artikel 8). I Haagkonventionen från 1993, tillträd av Sverige 1997, regleras internationellt adopterades barns skydd (HCCH 2008). Begreppet *barnets bästa* är utgångspunkten för konventionen – att förebygga barnhandel är ett uttalat mål. En viss spänning mellan dessa rättsliga dokument kan noteras. Föräldrabalkens starka skrivning av familjetillhörigheten verkar vara ett sätt att otvetydigt ge adoptivbarnet samma

rättigheter som det biologiskt födda barnet. Samtidigt finns i olika konventioner artiklar som både implicit och explicit markerar att adoptivbarnet också ska tillerkännas ”ursprung och identitet”.

Internationella adoptioner förmedlas genom särskilt auktoriserade adoptionsorganisationer, för närvarande sju till antalet (MIA 2008a): *Adoptionscentrum*, *Adoptionsföreningen La Casa*, *African Hope Adoptions*, *Barnen Framför Allt-Adoptioner*, *Barnens vänner*, *Familjeföreningen för internationell adoption (FFIA)* och *Stiftelsen Barn i Världen*. Rätten att förmedla adoption är inte absolut – en organisation kan av olika skäl mista denna rätt. *Myndigheten för internationella adoptionsfrågor* (MIA) gör denna bedömning. MIA har ett övergripande ansvar för att adoption från andra länder föregår med barnets bästa i sikte (MIA 2008a; Sverne Arvill & Svensson 2008; Socialstyrelsen 2008). Utöver att besluta vilka adoptionsorganisationer som har adoptionsauktorisering har myndigheten också en tillsynsfunktion. Myndigheten för internationella adoptionsfrågor sorterar under Socialdepartementet och leds av en generaldirektör (MIA 2008a).

Adoption under svenskt 1900-tal

Den första svenska adoptionslagen trädde i kraft 1918, som en i raden av barnlagar vid samma tid. Ett syfte var att lösa de utomäktenskapliga barnens situation – adoptionslagstiftningen infördes som samhällets sätt att hantera dessa barns situation (Lindgren 2006). Lagstiftarens intention uppfylldes; under följande decennier adopterades många fosterbarn. En lagändring 1944 innebar att även föräldrar med biologiska barn fick adoptera.

Behovet av lösningar för barn utan vuxenstöd framgår på olika sätt – i den första adoptionslagen fanns exempelvis möjligheten att ersätta adoptivfamiljen ekonomiskt. Denna möjlighet visade sig emellertid leda till missbruk, därför lagstiftades 1923 mot vederlag vid adoption (Nordlöf 2001).¹⁰ Det barnöverskott som väckt samhällets engagemang under 1900-talets första decennier miste så småningom sin relevans och ett omvänt problem tog sin början. Under 1950- och 60-talet blev adoptionsköerna längre: I mitten av 1960-talet var väntetiden för att adoptera ett barn 4-5 år (Lindgren 2006). Internationell adoption blev ett sätt

10 Annonser i tidningar var ett inte ovanligt sätt att skaffa sig barn i början av 1900-talet (Nordlöf 2001).

att lösa behovet av barn att adoptera. Cecilia Lindgrens studie om den svenska adoptionsinstitutionens framväxt (2006) visar att fastän inter-nationell adoption vid dess införande inte sågs som oproblematisk, staten ville inte bidra till att ett stort antal barn kom till Sverige och olika problembilder målades upp, verkade den samtidigt oundviklig.

Svensk adoptionslagstiftning skilde till en början mellan *svag* och *stark* adoption; med svag adoption hade den biologiska familjen, åtminstone lagtekniskt, fortfarande ett inflytande i exempelvis arvsfrågor (Lindgren 2006). Möjligheten att häva adoptionen fanns också: bristande föräldraförmåga kunde vara en anledning, kriminalitet från den adopterades eller adoptivföräldrarnas sida en annan. Stark adoption däremot, innebar juridiskt sett ett absolut brott med den biologiska bakgrunden – därigenom likställdes adoptivbarn med biologiskt födda barn. Från och med 1958 infördes stark adoption vid nya adoptioner (ibid.).

Begreppet ”barnets bästa” har ackompanjerat svensk adoptionslagstiftning över tid – hur begreppet har tolkats har dock skiftat (Lindgren 2006). Redan i adoptionslagen från 1917 fanns en öppning gentemot barnets biologiska bakgrund, vilken betraktades som ett skyddsnät för adoptivbarnet. Genom adoptionslagen 1958 skars dessa band av: Barnet var nu helt och fullt medlem i adoptivfamiljen. Argumentet var återigen ”barnets bästa”, men nu följt av en övertygelse att ett totalt brott med den biologiska bakgrunden var nödvändig för alla ingående parter. Sociala relationer kom härigenom att ges företräde framför blodsband i svensk adoptionslagstiftning (ibid.). Detta synsätt är fortfarande rådande legalt sett, men har under senare decennier genomgått en förändring. En rad faktorer kan ha spelat in. Den biologiska bakgrundens betydelse för barn verkar ha stärkts under senare decennier, vilket förändringar i synen på så kallade släktingplaceringar av fosterbarn är ett exempel på. Under 1970- och 80-talet utvecklade socionomer en skepsis mot placering hos släkt, vilket tidigare varit allmänt förekommande (Vinnerljung 1993) Släktingplaceringar kom att betraktas som oprofessionella, enligt Vinnerljung troligen en del i socionomernas professionaliseringssträvanden. Idag finns andra direktiv; placering hos slakten ska beaktas vid *alla* familjehemsplaceringar (jfr Linderot 2006).

Barns ”rötter” i meningen biologiska bakgrund har som vi sett i denna korta genomgång getts skiftande uppmärksamhet över tid. Vuxna adopterades intresse av sin biologiska bakgrund och/eller sitt födelse-land bidrar också till att de diskurser som omgärdar adoptionsinstitu-

tionen förändras – de ”söka-rötter” resor som under senare decennier intresserat många kan ses i detta ljus. De berättelser om vuxna adopterade som cirkulerar i samhället, i medier, litteratur och forskning, gör att vissa bilder befästs och andra avvisas eller tonas ner. Även juridiska dokument som FN:s barnkonvention (antagen i FN 1989) och Haagkonventionen från 1993, länkar särskilda betydelser till barns bakgrund och ursprung.¹¹ Fastän dessa konventioner är skrivna med ”barnets bästa” i sikte, i syfte att förhindra att barn blir handelsvara, menar jag att de har normativa influenser för de betydelser som länkas till begrepp som ”rötter” och ”ursprung”.

Adoptivbarn och fosterbarn

Denna studie rör inte jämförelser mellan fosterbarn och adoptivbarn. Vårt att nämna är ändå de olikartade lösningar barn i behov av vuxenstöd ges genom dessa skilda alternativ. Fosterbarn och adoptivbarn bedöms båda ha behov av vuxenstöd utanför den biologiska familjen. Rättsligt sett finns dock fler skillnader än likheter mellan dessa båda kategorier. Socialtjänstens organisering visar att adoption inte sorterar under den sociala barn- och ungdomsvården, utan är att betrakta som en familjerättslig fråga. Adoptionsrelaterade insatser från socialtjänstens sida utförs i första hand inför, och i direkt anslutning till, själva adoptionen, medan socialtjänstens ansvar i fosterbarnsvården är mer detaljreglerat.¹²

Intressant i sammanhanget är att den första svenska adoptionslagstiftningen 1917 syftade till att ge fosterbarn och fosterföräldrar möjligheten att upprätta en familjeform som efterliknade den biologiska familjens (Lindgren 2006). Denna möjlighet visade sig användas av fosterföräldrar tiden efter adoptionslagens införande. Lagstiftarens ursprungliga intention verkar dock ha förändrats. Antalet adoptioner av

11 Artikel 1 i Haagkonventionen: “The objects of the present Convention are – a) to establish safeguards to ensure that intercountry adoption take place in the best interests of the child and with respect for his or hers fundamental rights as recognized in international law; b) to establish a system of co-operation amongst Contracting States to ensure that those safeguards are respected and thereby prevent the abduction, the sale of, or traffic in children /.../” (HCCH 2008:1).

12 I socialtjänstlagens 5 kapitel § 1 finns dock, som tidigare nämnts, en skrivning om ett särskilt uppföljningsansvar från socialnämndens sida gentemot den adopterade (se Socialstyrelsen 2008).

barn i fosterhem är numera mycket låg – under åren 2002–2006 varierade de med mellan 18–20 adoptioner per år (Socialstyrelsen 2007).¹³

Klassaspekten är en annan skillnad mellan dessa olika sociala institutioner. Lindgrens (2006) genomgång av svensk adoption under 1900-talet med tre nerslag – 1920-, 1950- samt 1970-tal – visar att allt färre inom arbetar- och lägre medelklass adopterar under denna tidsperiod. Adoption verkar under 1900-talet ha utvecklats till ett medelklassfenomen, åtminstone är dagens adoptivföräldrar som grupp betraktad mer välbeställd än genomsnittsfamiljen (Lindblad et al 2007). Forskning om fosterbarn visar däremot att fosterföräldrar i högre grad än genomsnittsbefolkningen tillhör arbetarklass – lägre medelklass (Höjer 2001). Adoptivbarnen förväntas bli familjens ”fulla” barn, medan fosterbarnets anknytning till fosterfamiljen är av mer villkorad karaktär – dessutom utförs den i regel mot ersättning.

Som familjekonstruktion betraktad har den biologiska familjens organisering fått stå modell vid adoption (jfr Herman 2002; Lindgren 2006). Den mest tydliga skillnaden mellan adoptivbarn och fosterbarn går i dagen vid denna jämförelse: Den fasta familjeförankring som adoptivbarnet juridiskt sett ges saknar fosterbarnet, där placeringen av olika skäl kan avbrytas och under alla omständigheter formellt upphör när barndomen är över. Denna studie handlar inte om fosterbarn, dock har flera adopterade i studien till en början varit fosterbarn i sina blivande adoptivfamiljer. Det var ett gängse förfarande intill stark adoption infördes i Sverige 1958. Juridiska ordningar säger givetvis inget om kvaliteten på sociala relationer – däremot säger de en del om hur barn utan vuxenstöd betraktas och kategoriseras i samhället.

Ett par konfliktområden

Adoption över etniska gränser väckte tidigt debatt i USA – i slutet av 1960- och början av 70-talet adopterades mer än 10 000 afroamerikanska barn av vita föräldrar (Silverman 1993). USA:s slavhistoria kastade skuggor över denna adoptionspraktik (Kennedy 2003). En ökad politisk profilering bland svarta, bland annat som följd av medborgarrättsrörelsen, ledde också till protester: Socialarbetare i NABSW (*National Association of Black Social Workers*) protesterade när allt fler svarta

13 En jämförelse: År 2006 adopterades 188 styvbarn i Sverige – 20 barn i familjehem adopterades och 24 barn adopterades *inom* landet samma år (Socialstyrelsen 2007).

barn under 1960-talet placerades i vita familjer. Debatten om *transracial adoption* påverkade synen på adoption inte bara i USA (se t.ex. Silverman 1993) utan också i Storbritannien (Hayes 2000) och Australien (jfr AIHW 2006). Behovet av positiva förebilder användes som ett argument *emot* "blandade" adoptioner (Howe 1995). Svarta föräldrar uttryckte en oro för att barnen skulle komma att förlora sin svarta identitet om de växte upp i vita familjer (Simon 1978; Hollingsworth 1999). En brist på särskilda coping-strategier, som svarta i ett rasistiskt samhälle påstods behöva, påpekades (Silverman 1993). Vita föräldrars adoption av ca 500 indianska barn som tog sin början runt 1960 väckte starka protester hos indianerna. En lagändring 1978 stoppade dessa adoptioner (se Hayes 1995). Det finns dock kritiker till att ras och etnicitet tillskrivs särskilda betydelser: Svarta barns behov kommer i kläm när dessa argument tar överhanden – fler svarta barn än vita väntar på adoption i USA och väntetiderna är längre (Kennedy 2003). Kritik mot ett essentialistiskt sätt att se på svart identitet påtalas även av Tizard & Phoenix (1995). Kennedy (2003) ser etniskt blandade familjer som ett sätt att överbrygga rasmotsättningar. Blandade adoptioner kan enligt denna logik ses som ett sätt att göra motstånd mot rasistiska föreställningar – ett mikromotstånd på familjenivå (Bartholet 1998). I Norden menar exempelvis Brottveit (1996) att adoption på sikt har en antirasistisk och toleransfrämjande inverkan.¹⁴

Adoptionsplaceringar byggda på likhet, så kallad *matchning* av adoptivbarn och adoptivföräldrar, hade tidigt företrädare i exempelvis USA – före 1960 dominerade matchning som ett sätt att skapa "riktiga" familjer: Barnet skulle vara så likt föräldrarna som möjligt. Först ut var matchning utifrån religion, men också "mental" matchning förekom: "Average children belonged with average parents, but superior parents and children belonged together too." (Herman 2001:702). Herman (2000) menar att detta likhetsparadigm sedan 1970-talet har kommit att utmanas genom internationell adoption, där kärlek som social relation sägs överbrygga genetiska skillnader. Herman är kritisk mot de matchningsideal hon menar lever kvar och som idag handlar om sättet man pratar om ras och kultur (ibid.). Hon tillhör därigenom förespråkarna av adoption över olika slags gränser, t.ex. hudfärg och etnicitet.

¹⁴ En liknande argumentation användes i den s.k. homoadoptionsdebatten i medierna i slutet av 1990-talet (jfr Martinell Barfoed 2000). Frågan om barn skulle användas som spjutspetsar i samhällsutvecklingen hade både förespråkare och motståndare.

Även i 1950-talets Sverige fanns ett likhetsideal mellan adoptivbarn och adoptivföräldrar, därför kunde det vara känsligt att placera rödhåriga barn i familjer utan denna genetiska predisposition. "Mörka" barn ansågs så sent som i början av 1960-talet som oförmedlingsbara (Nordlöf 2001). Lindgren (2006) påpekar att det likhetsideal som under 1950-talet var en förutsättning för en lyckad familjebildning blott 15 år senare genomgått en revision – en strävan efter likhet var nu direkt olämplig och kunde i sig diskvalificera presumtiva adoptivföräldrar.

Intressant att notera är att internationell adoption i USA varit mindre ifrågasatt än adoption över etniska gränser *inom* landet. Fenomenet debuterade i direkt anslutning till andra världskriget då både europeiska, japanska och ett mindre antal kinesiska barn adopterades till USA (Silverman 1986). Krig och naturkatastrofer leder inte sällan till olika slags adoptionsaktiviteter (Hollingsworth 2003). Koreakriget 1950-53 medförde en andra adoptionsvåg (jfr Silverman 1993). I Sydkorea där adoption inte tidigare varit vanligt förekommande, blev krigets konsekvens att en adoptionspraktik snabbt etablerades. Den amerikanske evangelisten Harry Holt startade verksamheten 1956. Koreanska så kallade "blandbarn", där fäderna var amerikanska soldater, tillhörde den första grupp barn som adopterades (Takh 1986; Hübinette 2005).

Öppenhet eller tystnad?

Andra kontroversiella frågor på området har rört frågor om öppenhet gentemot den adopterades biologiska bakgrund. Adoption i USA är ett exempel: De möjligheter en tidigare generation adopterade haft att söka sin biologiska bakgrund stängdes runt 1950 då konfidentiell adoption blev modell i det amerikanska samhället (Carp 1998). Det nya sättet att konstruera adoption, där en "tystnad" gentemot bakgrunden var central, sågs ur detta perspektiv som ett sätt att skydda barnet mot stigmat att vara illegitim (Grotevant et al 2000). Adoption av barn kom att betraktas som en privat transaktion (Henderson 2002) och adoptivfamiljen konstruerades som "en familj som alla andra" (Herman 2002). Konsekvensen blev att den biologiska bakgrunden tonades ner. På 1970-talet utmanades denna tystnadens kultur och rätten att söka sin biologiska bakgrund kom på dagordningen. Vuxna adopterade hade en central roll i att denna fråga lyftes upp på en samhällig agenda. I USA var det fortfarande dock runt år 2000 bara fyra stater som tillät vuxna adopterade full insyn i sina adoptionshandlingar (Deans 2001). I Sveri-

ge ger sekretesslagen adopterade möjlighet att efterforska sin bakgrund (Rättsnätet 2008).

I kölvattnet av denna debatt väcktes frågan om adoptionspraktiken mer generellt skulle gå emot en större öppenhet också gentemot den biologiska bakgrunden.¹⁵ Både vuxna adopterade (se Lifton 1981) och biologiska föräldrar (Modell 1986) drev dessa frågor. Förespråkare har propagerat för varierande grader av öppenhet (Baran & Pannor 1990). Öppenhetens för- och nackdelar har belysts (jfr Sobol et al 2000; Brodzinsky 2005). Carp (1998) sätter in kontroversen öppenhet-tystnad i en historisk kontext – en stark opinion *för* öppenhet har påverkat adoptionspraktikens utveckling i USA. Frågan om öppenhet i adoption är dock fortfarande kontroversiell. Det visar utslaget i Europadomstolen för mänskliga rättigheter 2003, i ett mål där en adopterad fransk kvinna hävdade att konfidentiell adoption stred mot Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (återgivet i Feast & Howe 2004). Domslutet gick emot kvinnans appell, med tio röster för och åtta emot. Biologiska föräldrars rätt till anonymitet vägde tyngre än adopterades rätt att få information om sin biologiska bakgrund.

Olika grader av ”öppna adoptioner” existerar idag parallellt med konfidentiella adoptioner i exempelvis USA och Canada (t.ex. Miall 1998; Miall & March 2005; Brodzinsky 2005). Denna utveckling kan inte ses i Sverige. I Sverige och övriga Norden ger internationell adoption av barn från utomeuropeiska länder inte intryck av att ha varit en kontroversiell praktik (se t.ex. Brottveit 1996), men i Sverige finns motbilder. Hübinette (2005) är kritisk till internationell adoption som fenomen. Risker för att marknadsekonomiska aspekter leder till barnhandel har påtalats inom forskningen (Tizard 1991; Triseliotis 2000; Kapstein 2003). Selman (2002) menar att en ökad efterfrågan på vita spädbarn under 1990-talet i USA och kraftigt ökade adoptionstal har förhöjt risken för att adoptivbarn blir en handelsvara. Andra forskare kritiserar Sydkorea: Genom att adoption blivit en etablerad praktik undviks en utveckling av socialpolitiska strategier för barnen och deras familjer på hemmaplan (Sarri et al 1998; Hübinette 2005).

15 I USA har Modell (1986) studerat föräldrars sökande efter bortadopterade biologiska barn, i föreningen *CUB, Concerned United Birthmothers*. ”Coming out of the closet” är en vanlig beskrivning – ett slags minoritetsretorik byggs upp som påminner om andra aktivistgruppers retorik, t.ex. gayrörelsens.

Selman (2002) varnar för den inneboende ”tröghet” etablerade adoptionspraktiker kan föra med sig: När de väl etablerats finns risken att de fortsätter utan hänsyn till sociala förändringar. Hübinette (2005) tar Sydkorea som exempel: trots landets starka ekonomiska utveckling och globaliseringssträvanden har internationell adoption utvecklats till en normaliserad vardagspraktik. Försök att införa nationell adoption har hittills haft begränsad succé. En ny tendens kan dock skönjas: I Sydkorea försöker man idag placera barnet inom landet och målet är att minska antalet internationella adoptioner med tio procent per år (MIA 2008b). Kina införde i maj 2007 strängare regler för presumtiva adoptivföräldrar – ensamstående accepteras inte längre som sökande och högre krav på hälsa, utbildning och ekonomi ställs (jfr FFIA 2008; MIA 2008a).

En kort internationell utblick visar att engelska socialarbetare under perioder varit starkt emot internationell adoption (Tizard 1991). Även i Australien har adoption varit kontroversiell (O’Shaughnessy 1994), inte minst på grund av debatten om *the stolen generation*, med vilken åsyftas barn som tvångsadopterats från sina aboriginer-familjer till vita familjer – ett fenomen som startade på 1880-talet och först upphörde 1969 (Reid 1981/1998). Den svenska konsensus som har omgett, och som fortfarande omger, svensk adoptionspraktik blir särskild intressant mot bakgrund av de motsättningar som funnits i en del andra västländer.

Adoption – en ifrågasatt praktik?

Fenomenet internationell adoption har under lång tid varit en globaliserad praktik. Rika och (mestadels) fattiga länder har mötts i en önskan om att lösa vad som betraktats som ett socialt problem – de ”föräldralösa” barnen. Tillgång och efterfrågan på barn verkar vara en stark drivkraft i adoptionspraktiken (Berebitsky 2000). Adoption kan ses som ett sätt att lösa olika slags problem – för biologiska föräldrar, adopterade och adoptivföräldrar, men även för de länder som av olika skäl väljer att adoptera bort barn utan vuxenstöd.

I länder med etniska minoriteter ger adoptionsinstitutionen intryck av att ha varit utsatt för mer kritik än i länder med en mer homogen befolkning. Spänningar grundade på ojämlikhet och fattigdom verkar ha påverkat adoptionspraktikens utveckling. Den relativa brist på synli-

ga motsättningar som funnits kring adoption i Sverige kan bero på att internationell adoption etablerades på 1970-talet, en tid då det svenska välfärdssamhället hade etablerats och fönstren öppnats mot omvärlden. Röster som vid denna tid ifrågasatte internationell adoption verkar snabbt ha försvunnit i den positiva inställning som etablerades (jfr Lindgren 2006). Denna positiva syn på internationell adoption dominerar än idag – dock med kritiska röster (t.ex. Hübinette 2005).

Dikotomier av olika slag, till exempel rikedom och fattigdom, makt och maktlöshet ger intryck av att vara tätt förbundna med adoptionspraktiken. Pop-ikonen Madonnas adoption av en svart pojke från Malawi hösten 2006 gav eko i medierna – att en rik vit kvinna adopterar ett barn från ett fattigt afrikanskt land framställs inte längre som självklart positivt.¹⁶

Adoption som fenomen har under 1990- och 2000-talet utsatts för kritisk granskning (t.ex. O'Shaugnessy 1994; Hübinette 2005; Selman 2002, 2006) och tillsammans med sociala rörelsers influenser kan det tänkas påverka hur olika länder förhåller sig till denna praktik. Feministiskt och postkolonialt inspirerad forskning har under senare decennier problematiserat en globalisering som de menar utgår från ett kolonialt tänkande (i Sverige t.ex. Eriksson et al 1999). Ur ett postkolonialt perspektiv kan internationell adoption därför kritiseras (jfr Hübinette 2005). Adoption kan ur detta perspektiv ses som en institution byggd på ett västorienterat tänkande, där otidsenliga ("koloniala") maktstrukturer fördunklar det faktum att barn ofrivilligt förflyttas från (påstått) "outvecklade" länder till "rika västländer". Kritiken av Madonnas adoption kan ses i detta ljus – västvärlden kan inte längre hämta barn från fattiga länder utan reaktioner. Internationell adoption verkar i denna mening ha blivit ett mer politiserat fenomen.

16 I danska *Ekstrabladet* fanns 070604 en nätduell där läsare fick rösta på den knäppaste adoptionsmamman: Angelina Jolie eller Madonna. Adoption som en entydigt "god gärning" verkar inte längre vara en självklar tankefigur i media.

Disposition

I avhandlingens introduktionskapitel presenteras studiens syfte och adoption som fenomen skissas – en kort historisk och internationell utblick ingår i denna del. I kapitel 2 presenteras forskning om adoption – här redogörs för prioriterade forskningsfrågor och resultat. Genomgången utmynnar i argument varför adopterade som kategori betraktad, trots forskningens ymniga fokus på densamma, fortfarande kan betraktas som intressant att studera. I kapitel 3 redogörs för studiens teoretiska utgångspunkter – ett socialkonstruktionistiskt perspektiv ramar in studien, men även berättelseforskning och retorik ingår i den teoretiska blick som betraktar och bearbetar det empiriska materialet.

Studiens resultat presenteras i kapitel 5 och 6. I det första av dessa kapitel presenteras och analyseras adoption i dagspress. Genom kapitlet läggs en ram för hur adoption på ett mer allmänt sätt beskrivs i vår kultur – adoptionsfenomenet kontextualiseras på detta vis. Mediernas bilder av adoption antas ha betydelse för hur vuxna adopterade hanterar och tolkar sina adoptionserfarenheter. I det andra analyskapitlet framläggs adoption som personlig erfarenhet och två analytiska huvudstråk friläggs – *adoption som komplicerad erfarenhet* samt *adoption som okomplicerad erfarenhet*. I slutkapitlet – nummer 7 i ordningen – sammanfattas och diskuteras studiens resultat och slutsatser. Dessutom reflekteras mer generellt över den personliga berättelsens betydelse.

Kapitel 2 Forskning om adoption

För att belysa hur adoption betraktas i ett givet samhälle är kännedom om den etablerade adoptionsforskningen betydelsefullt. Vilka forskningsfrågor är i fokus, vilka är resultaten och hur tolkas de? Adoptionsforskningens resultat används av olika adoptionsaktörer och sprids genom organisationer, föreningar och medier, därigenom konstrueras ett kunskapsförråd, i detta fall med särskilda adoptionskunskaper. Ur detta kunskapsförråd kan sedan delar som passar den beskrivning man föredrar eller vill hävda användas. De bilder av adoption som frammanas kan som konsekvens institutionaliseras och etableras som mer allmänt erkänd kunskap (jfr Berger & Luckmann 1966/1998).

Kapitlet har två syften: För det första att mer traditionellt redogöra för centrala resultat i adoptionsforskningen och för det andra att beskriva forskningsfrågor i fokus. I de berättelser om adoption som cirkulerar på olika nivåer har familj och samhälle en central roll – jag har därför inte begränsat mig till studier om vuxna adopterade utan tecknar istället en bredare bild av adoptionsforskningen.

Tre pionjärer på adoptionsområdet

Adoption som ett naturligt socialt experiment lockade tidigt forskare från olika discipliner (Herman 2001). Genetiker gav sig i kast med frågor om arv och miljö, psykologer följde barns psykiska utveckling, sociologer undersökte adoptivfamiljens plats i samhället. Forskningsområdet är stort, för att inte säga enormt. Snarare än att ge en heltäckande bild av adoptionsforskningen har jag valt att ge exempel på frågor som väckt forskarnas intresse och hur olika resultat presenteras och tolkas. I fokus är samhällsvetenskaplig forskning.

Socialmedicineraren Michael Bohmans longitudinella studier, där anpassning och utveckling undersöktes, refereras än idag i adoptionsforskningen. I den första studien ingick 168 nationellt adopterade 10-11-åriga pojkar och flickor i Stockholmsområdet (Bohman 1970). Intervjuer med adoptivföräldrar utgjorde det huvudsakliga empiriska materialet, men även information från adoptionsakter, registerupplysning-

ar samt intervjuer med lärare samlades in. Flera kontrollgrupper utsågs, till exempel icke-adopterade skolkamrater av samma kön: Adoptivpoj-karna bedömdes ha anpassningsproblem i skolan – för de adopterade flickorna var skillnaderna mindre. Barnen har följts upp vid flera tillfäl-len, 15 år, 18 år (endast pojkarna) samt 23 år. Skillnaderna visade sig med stigande ålder jämnas ut (se Bohman & Sigvardsson 1990). Boh-man menade att adoption, trots adoptivföräldrarnas försäkran om mot-satsen, verkade involvera mer än en ”vanlig” barn-förälder relation. Frågor om tystnad och öppenhet inför omgivningen samt barnets möj-liga intresse för sin biologiska bakgrund gavs som exempel på särskilda teman adoptivfamiljen hade att hantera.

Sociologen Harold D Kirk betraktas som den första adoptionsteore-tikern. Resultaten från studier om adoptivföräldraskap, där både per-sonliga och samhällseliga attityder var i fokus, presenterades i *Shared Fate* (1964).¹⁷ Kirks slutsats var att adoptivföräldrar, i ett samhälle där en biologisk familjemodell ses som normativt ideal, har ett rollhandi-kapp. Den teoretiska modell han utvecklade bygger på två skilda för-hållningssätt till hur adoptivföräldrar hanterar detta rollhandikapp: Han kallade dem *rejection of difference* och *acknowledgement of difference*. I den första positionen väljer adoptivföräldrarna att *inte* fokusera barnets bakgrund, för att med en goffmansk terminologi kunna passera som biologiska föräldrar (jfr Goffman 1963); i den andra positionen är ad-optivfamiljen öppen inför barnets biologiska historia (se även Kirk 1981) Andra adoptionsforskare har utvecklat Kirks modell i egen rikt-ning. Brodzinsky (1990:20) har i sin kliniska psykologpraktik identifie-rat en tredje position – *insistence of difference*. Adoptivbarnets olikhet framgår här tydligare än i Kirks andra position. Dalen & Sætersdal (1992:250) har modifierat modellen för att bättre passa utlandsadapte-rade och benämner sin tredje position *stressing of difference*. Omgivning-ens bemötande i mer vid mening, exempelvis diskriminering på grund av hudfärg, inkluderas härigenom.

En annan pionjär på adoptionsområdet är socialarbetaren Alexina Mary McWhinnie som disputerade vid universitetet i Edinburgh 1960 (se McWhinnie 1967)¹⁸. McWhinnie är en av de första adoptionsfors-

17 Dessa attityder undersöktes i en rad studier i 1950-talets USA och resultaten presen-teras och analyseras i *Shared Fate* (1964).

18 *Adopted Children – How They Grow Up. A Study of their Adjustment as Adults* (1967) är en förkortad version av hennes doktorsavhandling från 1960.

kare som uppmärksammar vuxna adopterade – deras livsberättelser är utgångspunkten för studien. Resultaten visar att adoptivfamiljens generella inställning till barn är av vikt för hur den adopterade som vuxen berättar om sin barndom (jfr Triseliotis 1973). Adoptivföräldrarnas attityd gentemot adoptivbarnets bakgrund visar sig vara viktigare än den faktiska information man kan förmedla (McWhinnie 1967). Kännedom om den biologiska bakgrunden är för de flesta intervjuade centralt, frågor om likhet och olikhet med adoptivfamiljen likaså. I studien visade sig frågor om öppenhet om adoptionen inför adoptivbarnet vara komplexa. De vuxna adopterade önskade ingen sär-status på grund av adoptionen – samtidigt rådde i familjen en tystnad kring adoptionsrelaterade frågor som kunde upplevas besvärande. Adoptivbarnets ständiga observans på sin position var ett annat genomgående drag. Alexina McWhinnie kritiserade sin tids adoptionsforskning för att inte erkänna den adopterades speciella position – hon menade att denna uppväxt var att betrakta som *särskild* och därför inte kunde jämföras med det biologiska barnets uppväxt (ibid.).

Dessa tre studier har inspirerat olika slags adoptionsforskning och pekar mot olika forskningsspår. Bohmans ansats med statistisk bearbetning har, som vi kommer att se, fått många efterföljare. Kirks sociologiska ansats där adoption som *familjeform* placeras i en samhällelig kontext kan ses som ett annat forskningsspår, vidareutvecklat av både socialantropologer och sociologer. Detta spår verkar länge ha drunknat i det intensiva fokus som legat på den adopterades beteende och anpassning, men fick i slutet av 1900-talet en del efterföljare (t.ex. March & Miall 2000; Wegar 2000). Under senare tid har adoption som institution analyserats ur ett historiskt perspektiv (i Sverige Lindgren 2006). Även dessa studier kan sägas ingå i en samhällsvetenskaplig tradition. McWhinnies inriktning är ett tredje spår adoptionsforskningen kan sägas ha tagit – med den avses kvalitativa intervjustudier (i Sverige exempelvis Cederblad et al 1994; Irhammar 1997; Cederblad et al 2006; von Greiff 2000; Matwejeff 2004).¹⁹ Min studie har hämtat inspiration från två håll: Kirks analys av adoption som fenomen i samhälle har inspirerat mig, men även McWhinnies fokus på vuxna adopterades livsberättelser har varit givande.

19 I en del av dessa studier kombineras kvantitativ och kvalitativ metodologi.

Forskningssteman om adopterade

Adopterades beteende och anpassning har haft stort genomslag i adoptionsforskningen (jfr Kirk 1995; Lindgren 2006). Under rubrikerna *hur mår dom* och *hur presterar dom* presenteras studier i denna tradition – dessa studier har ofta en kvantitativ ansats. Forskningsfrågorna fokuserar den adopterades hälsa, beteende och prestationer. Under rubriken *förklaringar till mående och prestation* skissas några förklaringsmodeller. Andra teman som getts stor uppmärksamhet är frågor som rör *att söka sin biologiska bakgrund*. När forskningen rör internationellt adopterade är frågor om etnicitet centralt – under *adoption och etnicitet* presenteras forskning som rör detta område. Ett annat tema jag har funnit relevant rör *familjekonstruktioner* – denna forskning är viktig för att belysa adoptionskontext: Hur konstrueras adoptivfamiljen i en given tid och i ett givet samhälle?

Dagens forskning om adoption rör i första hand internationellt adopterade, men i Sverige har även studier som rör nationell adoption publicerats.²⁰ Matwejeffs studie om adopterades sökprocess (2004), med vilket avses efterforskning av biologisk familjebakgrund, rör nationellt adopterade. Även Nordlöfs studie om adoption *Svenska adoptioner i Stockholm 1917-1973* (2001) rör denna grupp. I Lindgrens studie *En riktig familj* (2006) belyses adoptionsinstitutionens utveckling i Sverige under 1900-talet – både nationell och internationell adoption berörs.

Hur mår dom?

En metaanalys av sammanlagt 66 studier visar att adopterade uppvisar psykisk ohälsa i högre grad än icke-adopterade (Wierzbicki 1993). Endast en handfull av dessa rör dock jämförelser mellan vuxna adopterade och vuxna icke-adopterade.²¹ Högre nivåer av utagerande beteende och skolproblem noteras hos adopterade, framför allt i tonåren. Skillnader i ålder vid ankomsten korrelerar inte med problem enligt samma studie. Detta motsägs dock av andra studier där högre ålder vid adoption sägs

20 Landerholms *Adopterad – Lämnad. Vald. Och sen?* (2003) rör både nationellt och internationellt adopterade. Boken är ingen vetenskaplig studie, utan beskrivs som en kunskapsbok.

21 Det framgår inte om både nationellt och internationellt adopterade ingår i metaanalysen. Referenslistan antyder att nationell adoption överväger i de studier som ingår.

ge en högre sårbarhet (jfr Verhulst et al 1992; Sharma et al 1995; Hoksbergen & ter Laak 2000). I en svensk registerstudie av utlandsadoperade barn och ungdomar hävdas att högre ålder vid ankomsten till Sverige ökar risken för placering utanför hemmet (Elmund 2007). En holländsk metaanalys (Bimmel et al 2003) visar att internationellt adopterade flickor har fler anpassningsproblem än icke-adopterade flickor i samma ålder. En annan studie visar att pojkar har en högre risk för problembeteenden än flickor (Verhulst et al 1990).

Även i andra studier är adopterades psykiska hälsa och anpassning i fokus. En litteraturöversikt av Ingersoll (1997) visar att adopterade barn är särskilt benägna för utagerande beteende och att faktorer som både rör arv och miljö bidrar.²² Som riskfaktorer nämns ett besvärligt temperament under de första barnåren, ogynnsamma omständigheter och dålig fysisk hälsa vid ankomsten till adoptivfamiljen. Svaga skolprestationer påstås också vara en riskfaktor för senare problemutveckling. Ingersoll betonar risken att adoptionen-i-sig tillmäts särskilda betydelser och pekar på alternativa förklaringsmodeller, till exempel familjedynamikens roll för hur barn och ungdomar utvecklas (ibid.). Olika faktorer påverkar vad som ibland kallas adoptionsidentiteten (Grotevant et al 2000) – denna adoptionsidentitet tar form i samspel med omgivningen. Svårigheter att integrera föreställningar om den biologiska familjen med adoptivfamiljen påtalas (se Cederblad 2003).

I forskningsöversikten *Adopterad – till vilket pris?* (SOU 2003:49) konstateras att majoriteten adopterade (såväl utlands- som nationellt adopterade) utvecklas väl med god psykisk hälsa och självkänsla, men att det finns en stark överrepresentation i den mest psykiskt belastade gruppen. I denna forskningsöversikt sägs adopterade vara 2-3 gånger överrepresenterade i kliniska grupper. Tonår och tidig vuxenålder ses som extra känsliga perioder. Det finns dock senare studier som motsäger tonårsperioden som särskild problematisk och istället hävdar att problemen kan komma senare (se Lindblad et al 2007). I en metaanalys av Juffer & van IJzendoorn (2007) konkluderas att adopterades självkänsla inte är sämre än icke-adopterades – både adoptivbarn adopterade över rasgränser och barn uppvuxna i familjer med samma hudfärg jämfördes.

Under 2002-2006 publicerades i Sverige fem studier som fick genomslag i forskning och medier (för en översikt se Lindblad et al 2007).

22 Se fotnot 21

Genom att gå till svenska nationella register har forskarna följt alla internationellt adopterade födda på 1970-talet fram till mitten av 1990-talet. Dessa har ställts mot jämförelsegrupper som bedömts relevanta – förutom jämgamla icke-adopterade till exempel biologiska barn till adoptivföräldrarna, nationellt adopterade, långtidsvårdade fosterbarn och invandrabarn (Lindblad et al 2007).

Studierna visar att adoptivfamiljen som grupp betraktad har en bättre social och ekonomisk situation än genomsnittsfamiljen. Trots de skyddande faktorer som det visar sig ge är psykiatrisk sjukhusvård för utlandsadopterade 3-3.5 gånger högre än för jämförbara grupper i majoritetsbefolkningen – risken för sociala problem är mer än fördubblad om man ser till missbruk, allvarlig brottslighet och fängelsestraff. Även om det rör sig om få personer totalt sett, försöker tre gånger fler i denna grupp ta sitt liv än jämförbara grupper. Både nationellt och internationellt adopterade visar sig ha förhöjda risker för självmord. För utlandsadopterade är risken fyra gånger så hög, medan den för nationellt adopterade är fördubblad jämfört med befolkningen i övrigt (jfr *ibid.*).²³ Dessa registerstudier har mer systematiskt påvisat tendenser som tidigare forskning antytt och har också öppnat för mer sociologiska tolkningsramar. I forskningsöversikten hävdas att internationellt adopterade som grupp betraktad växer upp utan tydliga problem – adoption betraktas inte som en riskfaktor, utan som en skyddande faktor (Vinnerljung & Sundell 2007). Samtidigt är risken att ha allvarliga problem större jämfört med svenskfödda barn uppvuxna under liknande förhållanden.²⁴ Liknande resultat finner Juffer & van IJzendoorn (2005) i en metaanalys: De flesta internationellt adopterade har inte problem – jämfört med icke-adopterade har dock fler kontakt med psykisk hälsovård. I denna metaanalys visar sig nationellt adopterade ha sämre resultat vad gäller psykisk hälsa än internationellt adopterade (jfr svenska resultat ovan).

23 Vinnerljung (1999) visar att internationellt adopterade är överrepresenterade i alla slags tonårsplaceringar – en jämförelse med fosterbarn faller dock ut till fosterbarnens nackdel.

24 Forskningen kan vara svår att jämföra utifrån olika länders adoptionsdefinitioner (Cederblad 2003).

Hur presterar dom?

I en holländsk metaanalys hävdas att adopterade barn har bättre skolresultat än icke-adopterade biologiska syskon (van IJzendoorn et al 2005) – på IQ-test får de högre resultat. Jämför man istället med syskon i adoptivmiljön visar det sig dock att skolprestationer och språkförmåga släpar efter, trots liknande resultat på IQ-test. Trots något försenade skolprestationer har adoptionen positiva effekter för barnens kognitiva utveckling (ibid.). En svensk studie av Elmund (2007) visar att 20 institutionsplacerade utlandsadopterade ungdomar hade märkbart lägre IQ än adopterade i en kontrollgrupp.

Collishaw m.fl. (1998) jämför nationellt adopterade med icke-adopterade från liknande ursprungsförhållanden. Adopterade kvinnor visar sig genomgående få mer positiva resultat, socialt och materiellt sett, än jämförelsegrupperna. För de adopterade männen noterades något högre arbetslöshet och bidragsberoende (ibid.). En studie av Rooth (2002) visar att internationellt adopterade födda utanför Europa har sämre anknytning till arbetsmarknaden – detta kan tyda på diskriminering (jfr Rooth 2007). Svårigheter för utlandsadopterade att etablera sig på arbetsmarknaden finner också andra svenska forskare – utifrån socioekonomisk bakgrund uppnår adopterade inte den utbildningsnivå man skulle kunna förvänta sig (Lindblad et al 2003).

Dalen & Sætersdal är två norska adoptionsforskare som undersökt adopterades språkutveckling och lärande. I en forskningsgenomgång konstateras att det finns spridning i internationellt adopterades intellektuella prestationer (för en översikt se Dalen 2005; van IJzendoorn et al 2005; Dalen & Rygvold 2007). Adoptionsålder vid ankomsten anges ofta som viktig för intellektuell utveckling – forskningen är dock inte entydig: I några studier saknas signifikanta samband (t.ex. Cederblad 1999; Juffer & van IJzendoorn 2005) – andra studier visar att en adoptionsålder på över två år kan leda till sämre skolprestationer (van IJzendoorn et al 2005). Flickor har enligt Verhulst et al (1990) större social kompetens än pojkar. Det land barnet adopteras *från* verkar ha betydelse – kinesiska och koreanska barn har bättre resultat än andra internationellt adopterade (för en översikt se Dalen & Rygvold 2007). Genetiska faktorer, omsorg om barnet under graviditeten och barnets första tid i livet kan spela in.

Förklaringar till "mående" och prestation

Bristen på kunskap om adopterades tidiga levnadsförhållanden konstateras genomgående i forskningen (t.ex. SOU 2003; Lindblad 2004; IMS 2007). Förutom genetisk och medicinsk forskning, som jag förbigår i denna genomgång, verkar psykologiska förklaringsmodeller vara centrala när adopterades mående och beteende ska förklaras. Att tidiga barndomsupplevelser, till exempel separation från centrala omsorgspersoner, kan leda till psykisk sårbarhet ingår som en fundamental tanke i så kallad anknytningsteori (se t.ex. Smith 1998) och är att betrakta som terapeutiskt allmångods inom psykodynamisk teoribildning. Anknytning kan definieras på följande sätt: "[anknytning] avser en varaktig inre bild/representation av relationen till föräldrarna med en stark tendens att söka dennes närhet vid stress." (Broberg 2007:35) Den engelske psykiatern John Bowlby förknippas med anknytningsteorin. Grunden var spädbarnsforskning i 1950-talets England där barn på sjukhus visade sig ta skada av separationer från viktiga omsorgspersoner (Broberg 2007).

Anknytningsteorin lägger grunden för en särskild logik: Den adopterades brott i sin tidiga livshistoria, i meningen de separationer barnet erfarit, kan leda till bristande tillit till andra; relationer senare i livet försvåras härigenom. Förluster ackumuleras enligt denna logik: "The adoptee has accumulated many losses over a lifetime – the loss of his birth family, the loss of a personal history, the loss of status, the loss of stability within his adoptive family, the loss of self." (Brodzinsky 1993:131). Känslor av övergivenhet kan även finnas i stödjande adoptivfamiljer – dessa känslor förklaras med att adoptionen i sig kan ge dessa känslor. Adoptionen erbjuder enligt dessa resonemang en särskild tolkningsresurs att använda för att förklara "mående" och beteende.

Både i Holland och i England har s.k. *attachment studies* genomförts. I Holland har en forskargrupp ledd av bland annat Femmie Juffer publicerat adoptionsforskning som rör anknytning (för en sammanfattning se t.ex. SOU 2003; IMS 2007). En metaanalys av mer än 270 studier där adopterade och icke-adopterade jämförs, visar att adopterade i hög grad etablerar positiva anknytningsmönster – dock finns en linjär relation som antyder att längre vistelser på barnhem riskerar att påverka utvecklingen (van IJzendoorn & Juffer 2006). Liknande studier har utförts i England av Michael Rutter: En rad studier visar att bortadopterade barn som under längre tid vistats på barnhem i Rumänien haft

svåra anpassningsproblem (för en översikt se Rutter 2005; Broberg 2007). Metaanalysen från Holland (van IJzeendoorn & Juffer 2006:1240) visar dock att adoption som intervention betraktad kan anses som effektiv: "We conclude that adoption is an impressive intervention leading to astonishing catch-up." Forskarnas resultat ställer mer deterministiska förklaringsmodeller om barns psykiska utveckling på ända: "Adoption research thus appears to refute the concept of early-childhood determinism.". Barns utvecklingsförmåga visar sig enligt denna metaanalys vara (förvånande) stor.

I Irhammar & Bengtsson (2004) används anknytningsteori som förklaringsmodell: Internationellt adopterade med ett osäkert anknytningsmönster uttrycker en starkare önskan att söka sin biologiska bakgrund än adopterade med ett tryggare mönster – osäker anknytning associeras i undersökningen till högre ankomstålder. Cederblad (2003) hävdar att förhållandevis få studier har gjorts utifrån anknytningsbeteende mellan adoptivföräldrar och adoptivbarn. Kritik mot att anknytning betonar adoptivbarnets reaktioner och inte inbegriper relationen till adoptivföräldrarna har påtalats (för en diskussion se Lindblad 2004). I en studie av Halldén (1981) fokuseras samspelets betydelse för hur relationen adoptivbarn-adoptivföräldrar utvecklas: Konfliktberedskap och flexibilitet är viktigt för att adoptivföräldrarna ska förstå barnet, medan barnets sätt att visa känslor har betydelse för hur relationen utvecklas. Adoptivbarnet visar ofta olika typer av stressreaktioner efter ankomsten – reaktioner som både rör barnet och adoptivföräldrarna (ibid.; Andersson 1986). Denna stress samspelar med den uppväxtmiljö som erbjuds (Smyer et al 1998).

Haugaard (1998) hävdar i en litteraturöversikt att det saknas belägg för att uppväxten i en adoptivfamilj i sig ökar risken för problem; liknande resultat presenterar Passmore et al (2005). Pacheco & Eme (1993) och Sachdev (1992) visar i sin forskning att de flesta adopterade har positiva relationer till sina adoptivföräldrar. I en studie av Elmund (2007) uppgavs dock institutionsplacerade utlandsadopterade ungdomar genomgående ha dåliga relationer till sina adoptivföräldrar. I en engelsk studie jämförs adoptivföräldrars respektive biologiska föräldrars förhållningssätt till barn som kräver psykiatrisk vård (Cohen et al 1993). Fastän adoptivfamiljerna bedömdes som mer resursstarka än de biologiska familjerna var fler adoptivföräldrar benägna att fundera över placering utanför hemmet än biologiska föräldrar. Ett resultat med direkt relevans för min studie rör vilka förklaringsmodeller dessa olika

föräldrakategorier använde: Medan adoptivföräldrar visade sig använda adoptionen (biologiska eller pre-adoptionsfaktorer) som tolkningsram, uppgav biologiska föräldrar i högre grad relationssvårigheter inom familjen som förklaring till problemen. Resultatet antyder att adoption kan användas som en extra tolkningsresurs i adoptivfamiljer – en resurs biologiska föräldrar saknar.

”Anknytningskunskap” verkar som vi kommer att se under studiens gång mer allmänt vara en central tolkningsram på adoptionsområdet.²⁵ Carp (1998) hävdar att hjälpande professioner influeras av hur adoption begreppsliggörs. När adopterades (eventuella) intresse för bakgrunden diskuteras används ofta ett terapeutiskt språkbruk – den adopterade måste söka sina rötter för att inte må dåligt; att se det som en medborgerlig rättighet ger ett annat perspektiv. Andra sätt att utmana psykologiska diskurser på adoptionsområdet är att använda tolkningsramar som rör ras och etnicitet (t.ex. Hübinette & Tigervall 2008a, b).

Att söka sin biologiska bakgrund

Intresset för vad som på adoptionsområdet brukar kallas ”söka rötter” eller ”ursprung” blev tidigt ett tema i adoptionsforskningen (jfr McWhinnie 1967; Triseliotis 1973). Begreppet ”rötter” laddas med betydelser på adoptionsområdet (jfr Irhammar 1997; von Greiff 2000; Matwejeff 2004; Irhammar & Cederblad 2006), men definieras sällan (Dalen & Sætersdal 1999; Andersson 2004). Frågor som ”var kommer jag ifrån”, ”vem födde mig” pekar bakåt mot ett okänt ”ursprung”. Frågan om varför adopterade söker sin biologiska bakgrund har fått relativt stor uppmärksamhet inom adoptionsforskning och kopplas ofta samman med frågor som rör identitet (Irhammar 1997; Cederblad et al 1994, 1999; SOU 2003; Irhammar & Cederblad 2006; Dalen 2007).

Redan i de intervjuer McWhinnie (1967) gjorde med nationellt adopterade på 1950-talet pekade resultaten mot ett generellt intresse för biologisk familjebakgrund. Forskning om internationellt adopterade visar att runt hälften mer aktivt söker information om sin bakgrund (jfr Cederblad 2003; Lindblad 2004). En studie av Irhammar (1997) visar

25 En intervju från von Greiffs studie (2000:223) med en anställd på ett barnhem i Colombia ger en intressant motbild: ”Svenska [adoptiv]familjer har en stark övertygelse om de första månadernas oerhörda betydelse i en människas liv. De vill vara med från början, för att de tror att de första fem månaderna är livets viktigaste och jag tror att svenskarna är lite för känsliga.”

att de flesta internationellt adopterade, dock fler kvinnor än män, tänker på sin biologiska familj – mer frekventa tankar relaterades till sämre psykiskt välbefinnande. En senare longitudinell studie visar ingen könsskillnad vad gäller intresse för att efterforska bakgrunden; önskan att ta reda på mer om den biologiska familjen minskade påtagligt över tid (Irhammar & Cederblad 2006). En svensk studie (Cederblad et al 1999) visar att nio av tio känner sig mest svenska och att sju av tio inte känner någon speciell anknytning till sitt födelseland. En dansk studie har gett liknande resultat (Rørbech 1990). I en forskningsöversikt konstateras att ungefär dubbelt så många kvinnor som män söker sin biologiska bakgrund (Howe & Feast 2000). Detta förklaras utifrån föreställningar om att kvinnor är mer relationsorienterade än män. Graviditet och identitetsfrågor skulle därför göra kvinnor mer intresserade av sin biologiska bakgrund än män (jfr Sachdev 1992; Pacheco & Eme 1993).

Howe & Feast (2000:16) menar att förklaringarna till att man söker sin biologiska bakgrund grovt sett utgår från två modeller – *den normativa* och *den patologiska*. Enligt den normativa modellen är det naturligt att söka sina rötter, sökandet ses som ett sätt att förstå sig själv och sin historia. I denna forskning betonas sökandet som en given adoptionsprocess man som adopterad går igenom (jfr Schechter & Bertocci 1990; Matwejeff 2004).²⁶ Ett exempel:

Largely through the activism of searchers, the adoption establishment has slowly come to recognize that, for all parties involved, adoption is a lifelong process. (Schechter & Bertocci 1990:63)

Enligt den patologiska modellen förklaras sökandet efter biologisk bakgrund med olika typer av svårigheter (Howe & Feast 2000). En rad studier pekar åt detta håll: Triseliotis (1973) och Humphrey & Humphrey (1989) visar att negativa uppväxterfarenheter ökar den adopterades motivation att söka sin biologiska bakgrund – båda dessa studier inkluderar endast adopterade som valt att aktivt söka sin biologiska bakgrund. Adopterade som söker sin biologiska bakgrund visar sig ha sämre självkänsla än icke-adopterade (Passmore et al 2005). En studie av Irhammar (1997) visar dock motsatsen – de som ville söka hade god självkänsla. I deras adoptivfamiljer fanns dessutom ofta kontakter i födelselandet.

²⁶ Titlar inom adoptionslitteraturen ger exempel på detta synsätt, t.ex. *"Being Adopted – the Lifelong Search for Self"* (Brodzinsky et al 1993).

Frågan om varför man som adopterad väljer att *inte* uppsöka sin biologiska bakgrund har i ringa grad uppmärksammats (Irhammar 1997; Howe & Feast 2000; Freundlich 2007). I Brottveits (1999a) studie om internationellt adopterade i Norge betraktas olika förhållningssätt till bakgrunden som förhandlingar om sociala identiteter. I en amerikansk forskningsöversikt hävdas att den adopterades uppväxtförhållanden påverkar hur adopterade beskriver sitt intresse för den biografiska bakgrunden (Müller & Perry 2001). Passmore et al (2005) pekar på vikten av att vare sig överpatologisera eller underpatologisera adopterades intresse för sin bakgrund – varje individs narrativ är unikt och bör respekteras.

Föräldrars öppenhet och stöd i att söka kunskap om bakgrunden menas vara viktig för att man som ung ska känna sig ”fri i sitt identitets-sökande” (Cederblad 2003:51). Samtidigt pekar andra forskare på risken att detta ”sökande” ska framstå som norm (jfr von Greiff 2000). Matwejeff (2004) undersöker i *Svenskadopterades sökprocess* detta fenomen ur ett existentialistiskt perspektiv – det aktiva sökandet har i samtliga fall utlösts i samband med kris och behov av förändring. Huvudsakliga motiv att söka uppgavs vara att bekräfta fysiska likheter (se även Dalen & Sætersdal 1992; Dalen 1999; Grotevant & Kohler 1999), skapa kontinuitet till biologisk släkt samt veta något om orsaken till adoptionen. Enligt Christiansen (1999) blir sökandet efter en biologisk bakgrund ett sätt att fylla ett tomrum som tidigare präglats av både personlig och kulturell tystnad.

Carsten (2000) undersöker betydelser som skapas när adopterade återförenas med sin biologiska bakgrund – hon finner att det brott i kontinuitet adoptionen skapat på ett symboliskt plan kan övervinnas på detta vis. Adopterades berättelser kan utmana diskurser om ursprung och identitet på ett mer allmänmänskligt plan, därigenom illustreras det omöjliga i att någonsin ”tillhöra” de platser vi gör anspråk på (Yngveson & Mahoney 2000; Homans 2006).

Andersson (2004, 2008) identifierar dominerande tankegångar om ursprungets diskurs och de konsekvenser betoningen av rötter får för internationellt adopterade. När rötter ges positiva konnotationer blir motsatsen rotlöshet negativt. Andra studier pekar på att den adopterades sökande kan ses som ett sätt att hantera ett tillskrivet socialt stigma (March 1995; March & Miall 2000). Sökandet efter biologisk familjebakgrund ses här som ett försök att neutralisera ett samhällsligt förankrat stigma knutet till att sakna släktskapskontinuitet. I en studie från

Colombia konstrueras rotdiskurser på ett annat vis än i Sverige: De återresor som blivit populära i väst beskrivs av personal på ett barnhem som en modevåg som sveper över västvärlden (von Greiff 2000).

Fokuseringen på att "söka eller inte söka" framstår i forskningen inte sällan som något varje adopterad person har att ta ställning till. Det finns dock studier som utmanar de "självklara" kulturella föreställningar som detta tänkande vilar på. Yngvesson (2003:8) menar att det finns två sätt att konstruera adoptivbarnets födelsehistoria: I *the clean break version* konstrueras barnet som övergivet och föräldralöst; denna konstruktion gör att barnet helt assimileras i adoptivfamiljen. En annan berättelse typ återfinns i *the preservation story*, här föreställs barnet som en del av sin biologiska bakgrund, som kan vara biologisk släkt, men också födelselandet i-sig. Dessa konstruktioner, eller myter som Yngvesson kallar dem, får konsekvenser för hur det adopterade barnet länkas till sin födelsehistoria. I denna studie används dessa myter som resurser i adoptionsberättelserna, men också i de olika sätt adoption konstrueras i dagspressen.

De studier som berörts i detta avsnitt har både handlat om nationellt och internationellt adopterade. Sedan internationell adoption etablerats verkar synen på att "söka-rötter" ha genomgått en förändring. Barnens etniska ursprung väckte nya frågor – de råd som adoptivföräldrar redan på 1970-talet fick pekar i denna riktning (jfr Lindgren 2006). Adopterades eget intresse har också varit viktigt. I Sverige anordnas återresor i olika adoptionsorganisationers regi (se Adoptionscentrum 2008). Utbudet av återresor och retoriken omkring dem menar jag i sig ger signaler till den internationellt adopterade och omgivningen. Kulturella förväntningar om "hur man förhåller sig" till sin historia erbjuder bestämda sätt att hantera frågor som rör biologisk bakgrund.²⁷

Adoption och etnicitet

Forskning om hur olika etnicitetspositioner påverkar den adopterade har följt den internationella adoptionen i spåren. En litteraturgenomgång om koreafödda adoptivbarn i USA visar att dessa barn verkar klara sig bättre än adopterade med annat etniskt ursprung (Kim 1995). Sil-

²⁷ I ett pågående forskningsprojekt om adopterades förhållningssätt till sin bakgrund identifierar Lind & Lindgren (2007) tre idealtyper: *the home comer*, *the explorer* och *the guest*.

verman (1993) konstaterar i en litteraturöversikt att sporadisk rasism kan förekomma. Unga vuxna adopterade med ett utseende som ”sticker ut”, till exempel svarta och asiatiska adopterade i ett samhälle dominerat av vita, erfår rasism och diskriminering (Westhues & Cohen 1998; Feigelman 2000). En forskningsöversikt indikerar dock att barn placerade över etniska gränser i USA samt Canada anpassar sig väl och har en god självkänsla jämfört med icke-adopterade barn – styrkan i den etniska identiteten beror i hög grad på adoptivföräldrarnas attityder (Silverman 1993). Det som i USA kallas *the transracial controversy* har haft stor betydelse för synen på adoption över etniska gränser. Baden (2002) har kritiserat både företrädare och motståndare i denna kontrovers för att enbart lyfta fram ras i argumenten för och emot dessa placeringar – andra faktorer, som exempelvis familjeförhållanden, omsorgsförmåga hos föräldrarna, anledningen till adoption liksom barnets olika förmågor och erfarenheter osynliggörs därigenom.

Tizard (1991) konstaterar i en litteraturgenomgång att frågor om identitet och rasism saknas i adoptionsforskningen. I en norsk studie hävdas att internationellt adopterade med rädsla för att själva utsättas för rasism är särskilt skeptiska mot norsk invandring, medan de som är mer orienterade mot sitt födelseland ofta ger uttryck för gemenskap med invandrare (jfr Botvar 1999). Botvar har följt internationellt adopterade från tonår till vuxen ålder. Även om få ungdomar blir mobbade, uppges två av tio ha blivit retade under skoltiden. En ökad risk för rasism sägs uppstå när de flyttar hemifrån och byter miljö. Vanligast är kränkande kommentarer från okända människor (jfr ibid:72) Sætersdal & Dalen (1999) identifierar två olika sätt den adopterade med ett icke-vitt utseende hanterar sin position: Det första präglas av ett aktivt utforskande av adoptionsfrågor, medan det andra betonar en norsk identitetsförståelse där bakgrunden saknar framträdande plats – det krävs dock att omgivningen bekräftar denna etniska norskhet.

En svensk studie visar att av fyra av tio internationellt adopterade ungdomar ofta eller ibland blivit retade för sitt utseende och därför känt obehag. Sju av tio uppgav att de betraktades som invandrare (Cederblad et al 1999). I denna studie konstateras att de flesta känner sig ”mest svenska” och att ungdomar som inte upplever sig som svenska har fler problem. En senare studie visar att en upplevd svenskhet dock inte bekräftas av omgivningen och att det kan upplevas som frustrerande (Irhammar & Cederblad 2006; se även Lundström 2007). Hübinette (2005) undersöker alternativa sätt att beskriva erfarenheter av att som

utlandsadopterad vare sig tillhöra det land man föddes eller växte upp i. Han använder begreppet *diaspora* som benämning för detta "tredje rum" och *transrasial identifikation* (2007) för denna relativt sett ovanliga identitetsposition där frågor om utseende och tillhörighet blir centrala. I Hübinette & Tigervall (2008b) används ras som analytiskt begrepp. Trots en offentlig bild av Sverige som icke-rasistiskt möter rasifiering och etnifiering den icke-vita kroppen i Sverige – utseendets roll för diskriminering menar forskarna därigenom osynliggörs. I intervjustudien ingår både adoptivföräldrar och vuxna utlandsadopterade.

En metaanalys av sex adoptionsstudier i USA visar att barn placerade i adoptivfamiljer med samma etniska bakgrund som de själva var något mer "medvetna" om sin etnicitet. Negativa associationer till etnicitet var starkast i övre tonåren (Hollingsworth 1997). Lee (2005) visar i en studie att kulturell exponering, dvs. ett aktivt deltagande i födelselandets kultur kan vara ett sätt att stärka en "etnisk självkänsla" hos adoptivbarnet. En annan studie hävdar att koreansk-adopterade går från ett förnekande av sin "koreanskhets" till medvetenhet om sitt kulturella arv (Meier 1999). Traver (2000:95) beskriver de *push and pull forces* som vuxna koreafödda adopterade uppvuxna i USA går igenom: "Becoming American, (i.e., becoming a member of the white majority) was distinguished in contrast to their original Korean identity." Traver, själv koreafödd och adopterad, visar hur frågor om etnisk identitet samspelar med omgivningens reaktioner.

Brottveit (1999b) problematiserar implicita och normativa antaganden huruvida utlandsadopterade med nödvändighet måste ha en bestämd etnisk identitet. Hans studie ger en provkarta på varierade hållningar till "etnisk adoptionsstatus" – etnicitetens relationella karaktär betonas. Dalen & Sætersdal (1999) menar att etnisk identitet sällan definieras i adoptionsforskningen och att en "svart identitet" inte på ett enkelt sätt kan ställas emot en vit. Dalen (2007) problematiserar begreppen etnicitet och klass i ett resonemang om "indiskhet": Vilken indiskhet avses när adopterade efterforskar bakgrunden – den indiska medelklassens kultur eller den fattiga befolkningen?

I von Greiffs avhandling *Adopterade från Latinamerika* (2000) används socialisation och kultur som analytiska vägar för att förstå olika aspekter av internationell adoption. Två intervjustudier med unga internationellt adopterade ingår – en granskning av Adoptionscentrums tidskrift *Att adoptera* 1970-1997 ger en analytisk ram. De svårigheter man som ung adopterad haft rör omgivningens svårigheter att förstå

adoption som fenomen samt förutfattade meningar om invandrade personer i största allmänhet. Adopterade tonåringar omhändertagna för samhällsvård ger en mer sammansatt bild: För någon är adoptionen helt ointressant, andra känner sig inte hemma i Sverige trots att de anlänt som små barn. Adoptivföräldraskapet beskrivs i vissa delar som ansträngande – en första adoptivföräldrageneration har fått agera spjutspetsar i basala frågor om föräldrarättigheter. Frågor som rör rasism diskuteras också i tidningen. En intervjustudie med professionella som arbetar med adoption i Colombia visar hur internationell adoption betraktas utifrån ett tredje perspektiv, som en kärlekshandling – ”un acto de amor”.

Konstruktioner av adoptivfamiljer

Herman (2002:684) använder begreppet *kinship by design* för att i ett historiskt ljus åskådliggöra den moderna adoptionens rationalitet: Genom professionella bedömningar, vetenskaplighet och byråkratisk reglering sanktionerades denna familjeform, med den biologiska familjen som modell (jfr Lindgren 2006).

March & Miall (2000) menar att blodsband tillskrivs en grundläggande betydelse i västerländsk kulturs dominerande familjekonstruktioner. Adoption blir utifrån dessa föreställningar ett andrahandsval (Miall 1987; Modell 1994). Inte bara vuxna adopterade utan också adoptivföräldrar kan tillskrivas ett socialt stigma när föreställningar om blodsbandens kraft bryts genom adoption (jfr Kirk 1964; Miall 1987; March 1995; Wegar 2000; Leon 2002). Wegar (1997) hävdar att både biologiska mödrar som lämnar barn för adoption och adoptivmödrar konstrueras som avvikare i den kliniskt orienterade adoptionslitteraturen. Leon (2002) betonar kulturens betydelse för hur adoption och separation tolkas: En kultur som per automatik länkar biologiskt föräldraskap till kärlek och omsorg kan i sig få konsekvenser för hur den adopterade tolkar sitt predikament. Även bortadopterande föräldrar kan få diskursiva problem. Modells studie *How Do You Introduce Yourself as a Childless Mother?* (1992) rör svårigheter biologiska mammor som lämnat barn för adoption har att beskriva denna erfarenhet.

Socialantropologisk forskning har av tradition intresserat sig för familjebildning och släktskap, ändå konstateras att förhållandevis liten uppmärksamhet ägnats adoption (von Greiff 2000; Howell 2003). I några studier utmanas mer allmänt diskurser där släktskap handlar om

biologiska band och genetik. Fonseca (2003) beskriver alternativa sätt att organisera föräldraskap bland fattiga i Chile: Barn cirkulerar i olika slags sociala nätverk och mamma-pappa dyaden är inte den fundamentala referensen i barnens liv. En studie från Ecuador visar också alternativa sätt att konstruera släktskap – i det ecuadorianska höglandet existerar inte dikotomin naturliga - onaturliga föräldrar. Vuxna som sörjer för barnets omsorg betraktas som föräldrar till barnet (Weismantel 1995). Carstens studie (1995) pekar åt samma håll – genom att dela måltider och leva tillsammans konstrueras släktskap och därigenom utmanas indelningen mellan ett biologiskt och ett socialt släktskap. Tiden är central i dessa konstruktioner: Relationer utvecklas över tid och enligt denna logik står adoptivfamiljen för kontinuiteten.

March & Miall (2000) kritiserar forskningens inriktning på adoptionens negativa aspekter – synen på adoption som avvikelse har låst forskningen i kliniska spår. Även Wegar (2000) hävdar att dominerande genetiska familjeideal influerar dagens samhällsattityder och att stigmatiseringen av adoptivfamiljen har påverkat både adoptionsforskningen och adoptionspraktiken. En studie av samhällsattityder om adoption pekar dock åt ett annat håll – resultaten visar att adoptiv- och biologiska familjer ses som jämbördiga familjetyper (Miall 1996).

Christiansen (2001) studerar vuxna adopterade och deras biologiska mödrars berättelser om släktskap. Hon menar att adopterades erfarenhet av dubbla föräldraskap inte rymms inom en dominerande familjediskurs. Biologiska mödrar som lämnat barn för adoption omges av en kulturell tystnad: Vilken slags mamma är en kvinna som lämnar sitt barn för adoption? Genom att analysera mötet mellan biologiska mödrar och deras bortadopterade barn undersöks hur släktskap konstrueras. Kulturellt förankrade föreställningar påverkar de förväntningar den adopterade och den biologiska modern har på varandra.

Den s.k. *nature or nurture*-kontroversen, på svenska arv och miljö, har en lång tradition inom adoptionsforskning. Redan i McWhinnies doktorsavhandling från 1960 refereras till flera studier från 1900-talets första decennier med olika hållningar i denna fråga (McWhinnie 1967). Fenomenet adoption kan ses som ett område väl lämpat för att undersöka frågor som rör arv och miljö. Spänningen mellan det sociala och biologiska föräldraskapet verkar ännu ha aktualitet: Howell (1999) visar hur biologi används som modell även för adoptivföräldrar – genom att skapa en symbolisk graviditet och knyta särskilda händelser därtill normaliseras adoptionen och skrivs in rådande blodsbandsdiskurser: En

normal familj konstrueras. Adoption kan därför både sägas bekräfta och utmana biologiskt grundade familjediskurser. En av föräldraskapets sociala aspekter framhävs genom Howells begrepp *kinning* (2003:465) *Kinning* kan sägas vara det relationsarbete som utförs när den adopterade knyts till en grupp som omfattas av ett gemensamt släktbegrepp. Adoptionsfamiljernas erfarenheter av att genomgå adoptionsförloppet skapar särskilda band – genom att upprätthålla banden konstrueras dessutom ”normala” familjer (Howell 1999). Howell menar att samhällseliga diskurser om adoption som fenomen verkar ha genomgått en biologisering.

En genomgång av svensk adoptionshistoria visar att adoptivfamiljeidealen förändrats (Lindgren 2006): På 1920-talet kännetecknade viljan att vårda den ”riktiga” familjen. Lindgren kallar 1920-talets adoptivfamilj *den hängivna familjen*. Familjens sammansättning och ekonomi hade mindre betydelse under denna period, istället var engagemanget i barnet det viktiga. Många fosterbarn adopterades under denna period, inte sällan till arbetarklassfamiljer. Adoptivfamiljen under 1950-talet kallar Lindgren *den normala familjen* – idealet var då att efterlikna den biologiska familjen. Under 1940-50-talen ökade antalet adoptionssökande både i Sverige och internationellt (ibid.; McWhinnie 1967). Uppväxtmiljöns betydelse för barn var i fokus och psykodynamisk teoribildning blev mer allmänt erkänd i exempelvis socialt arbete. Kärnfamiljen blev dessutom ett tydligare ideal – trenden gick mot färre arbetarklassfamiljer och fler medel- eller överklassfamiljer (Lindgren 2006). En liknande utveckling kan ses i USA under samma tid – när efterfrågan på barn att adoptera steg blev bedömningen av adoptivfamiljer hårdare (jfr Berebitsky 2000).

Den internationella adoptionens etablering på 1970-talet förändrade familjeidealet. Lindgren kallar 70-talets svenska adoptivfamilj *en social familj*. Kraven på adoptivföräldrar ökade ytterligare; det utomeuropeiska barnets mer uppenbara olikhet med etniskt svenska familjer påstods kräva särskilda föräldratalanger och urvalet blev snävare.²⁸

Samhälleligt förankrade familjebegrepp har på ett mer generellt plan betydelse för studiens intervjukonstruktioner. I intervjuerna finns implicit och explicit föreställningar om familjen som fond. Vi är vana att

28 1973-75 dominerade socialgrupp 1 bland adoptivföräldrar i Stockholm – 51 % var exempelvis universitetslektorer, avdelningsdirektörer eller läkare. Nio av tio tillhörde över- eller medelklassen (Lindgren 2006).

se *familjen* som bärare av särskilda sociala band med tillhörande vokabulärer om hur familjer förväntas förhålla sig till varandra.²⁹ Gubrium & Holstein (1990) hävdar att familjen snarare än att betraktas som en avgränsad enhet kan ses som ett sätt att tillskriva sociala relationer särskild mening. Langellier & Peterson (1993:51) använder begreppet *doing family* när de analyserar olika slags familjekonstruktioner. Enligt detta synsätt framhävs *görande*-aspekten – vi blir familjer genom de handlingar och den retorik som omger kulturellt påbudna familjediskurser. För att erkännas som en acceptabel familj krävs särskilda beskrivningar. I denna studie är biologiska familjeband centrala: Oavsett om adoptionserfarenheten beskrivs som problematisk eller oproblematisk konstrueras den biologiskt grundade familjen i studien implicit och explicit som den urform mot vilken adoptionen jämförs. Anspråken på olika slags familjetillhörigheter är centrala, det kan gälla tillhörighet till adoptivfamiljen, men också rätten att tillhöra en biologisk familj och/eller födelselandet.

En svårhanterlig kategori

Adoptionsforskningen har i hög grad fokuserat avvikelser och svårigheter, vilket indikerar att adopterade som kategori betraktad tillskrivs en särskildhet som gör den värd att studera (jfr Ingersoll 1997). Esposito & Biafora (2007) menar att många adoptionsforskares bakgrund inom psykiatri, socialt arbete och psykologi lett till att analysen utgått från individen – en klinisk blick har påverkat inriktningen (Palacios 2006). Även Christiansen (2001) hävdar att adoptionsforskningen (H D Kirks forskning undantagen) fångats av adopterades individuella brister snarare än att se andra strukturer, exempelvis adoptivfamiljens plats i ett samhälle där dominerande familjediskurser bygger på biogenetiska band. Svårigheten att med rimlig säkerhet verifiera vilka faktorer som påverkar internationellt adopterade barn konstateras allmänt (Judge 2003; Mohanty & Newhill 2006; Palacios 2006; Vinnerljung & Sundell 2007). Kategorin adopterad verkar i viss mån ställa till problem för forskarna. En rad forskare påtalar den stora heterogeniteten bland gruppen adopterade (Hoksbergen & ter Laak 2000; Bimmel et al 2003;

29 För en sammanfattning av sociologiska perspektiv på familjer se t.ex. Roman (2003).

Irhammar 2003, Lindblad et al 2003) – tolkningar på gruppnivå kan därför bli missvisande. Irhammar (2003) menar att otydliga teoretiska ansatser och mångfalden av disciplinära utgångspunkter (t.ex. psykologi, sociologi, antropologi och etnologi) kan skapa svårigheter. Tiden har också betydelse i hur adoption iscensätts och uttrycks. Resultat från en tidsperiod behöver inte gälla i en annan tid (jfr Vinnerljung & Sundell 2007).

För att återknyta till de tre pionjärer som nämndes i kapitlets inledning kan vi se hur de tre forskningsspåren tecknat sig. Michael Bohmans inriktning med statistisk bearbetning och jämförelsegrupper verkar ha fått många efterföljare medan H David Kirks mer familje- och samhällsinriktade sociologiska forskning ända fram till 1990-talet ger intryck av att ha varit tämligen beskedlig i omfattning – socialantropologin med sitt traditionella intresse av släktskap, verkar i något högre grad än sociologin ha visat intresse för adoption under denna period. McWhinnies fokus på adopterades egna berättelser verkar ha haft mindre genomslagskraft. En del studier har kvalitativa inslag, men mer renodlat kvalitativa intervjustudier med adopterade verkar åtminstone i Sverige förhållandevis få jämfört med studier av Bohmans karaktär.

von Greiff (2000) menar att forskning om internationell adoption verkar följa adoptivbarnets uppväxt. Småbarnsårens anknytningsfrågor har följts av ett intresse för adopterade tonåringar. På senare år har även vuxna adopterade bidragit med forskning på området (i Sverige t.ex. Andersson 2004, 2008; Matwejeff 2004; Hübinette 2005, 2007, 2008).

Målet med forskningen verkar i hög grad ha varit att fånga det som skiljer adopterade från icke-adopterade. Att bli bekräftad som den adopterade själv ”upplever sig vara” lyfts mer sällan fram (Irhammar 2003:90). Forskning som lyfter fram risker och problem har både positiva och negativa följder. Genom att problembilder manas fram finns risken att stigmatisera den adopterade på gruppnivå – samtidigt finner en del adopterade lättnad i att mer problematiska sidor av adoption kommer fram (Lindblad et al 2007). Dikotomin problem-icke problem är en given utgångspunkt i dominerande delar av adoptionsforskningen. Även i denna studie har dikotomin bärighet – genom de logiker som avtäckts i vuxna adopterades berättelser fylls den dock som vi kommer att se med ett annat innehåll.

Varför en adoptionsstudie till?

Intresset för adoption som ett socialt experiment fångade tidigt forskarnas intresse och adopterade konstruerades därigenom som en vetenskaplig kategori (Herman 2001). Samma frågor som intresserade dåtida adoptionsforskare verkar aktuella än idag. Det övergripande målet med forskningen verkar i hög grad vara att belysa hur adoption påverkar den adopterades psykosociala utveckling. Med tanke på att adoptionens konsekvenser innebär att barn med samhällelig sanktion flyttas från en känd till en okänd miljö är det lätt att förstå denna forskningsinriktningens stora genomslag. Risker är dock att generaliserad kunskap inte fångar rörelserna mellan kultur och individ – dessutom tas i denna typ av forskning kategorier i hög grad som "givna" och "självklara". Forskning om att "må bra och må dåligt" bygger, åtminstone i viss grad, på kulturella föreställningar om hur "mående" uppfattas och tolkas. Mediernas framställning av dessa forskningsresultat kan i sin tur leda till förvanskade och förenklade resonemang (jfr Lindblad 2004). Palacios (2006) menar att adoptionsforskningens ensidiga fokus riskerar att patologisera den adopterade.

Av ovan nämnda skäl är det viktigt med olika sätt att närma sig adoption som forskningsområde. Forskningen påverkar adoptionspraktiken och dess olika aktörer och vice versa. I en analys av psykologiforskningens historia pekar Danziger (1990) på samspelet mellan forskning och olika slags praktiker: Forskningens användbarhet påverkar vilken inriktning som blir tongivande. Sedan 2005 är kommunerna skyldiga att utbilda blivande adoptivföräldrar. I takt med att utbildning etableras och så småningom institutionaliseras är det viktigt med olika infallsvinklar på adoption. Risker finns annars att särskild "adoptionkunskap" konstrueras som inte fångar fenomenets skiftande facetter.

Statistisk bearbetning och generaliserbarhet har haft en framträdande plats i forskningen – mindre plats verkar i Sverige ha getts åt hur adoption förstås som ett personligt/kulturellt fenomen. Studier om vuxna adopterades mening om adoption efterlyses (Smyer et al 1998; Wegar 2000; Borders et al 2000; Freundlich 2007). De böcker av (mer eller mindre) självbiografisk karaktär som publicerats under senare år (t.ex. Paulrud, 1996; Trotzig 1996; von Melen 1998; Lindström & Trotzig 2003; French 2005) ger röst åt vuxna adopterades egna berättelser. Vetenskapligt analyserade adoptionsberättelser kan ge ytterligare facetter.

Adoption i dess klassiska bemärkelse är en handfast praktik – ett barn lämnar en känd miljö för en okänd familjemiljö – i denna mening är adoptivbarnets öde sär-skilt jämfört med barn uppvuxna i biologiska familjer. Vad denna studie visar är dock att *tolkningarna* av denna ”sär-skildhets” konsekvenser i hög grad skiljer sig åt. Genom att analysera adoptionsberättelsers diskursiva och narrativa aspekter ges nya infallsvinklar på dessa berättelsers interaktiva och samhälleliga förankring.

Kapitel 3 Teoretiska perspektiv

I studien används tre forskningsinriktningar som teoretiskt raster: *socialkonstruktionism*, *berättelseforskning* och *retorik*. Dessa inriktningar överlappar i vissa delar varandra och kan därför inte klart avgränsas. Synen på språket är en gemensam utgångspunkt: Genom språket skapas representationer av verkligheten, dessa avspeglar dock inte en existerande verklighet, utan medverkar till att skapa den. Den fysiska världen får alltså mening och betydelse genom språket (Phillips & Jørgensen 1999). En annan likhet mellan dessa tre perspektiv är att teori och metodologi är sammanflätade och därför inte kan separeras.

Det första perspektiv varigenom det empiriska materialet betraktas ingår i en *socialkonstruktionistisk tradition*, vilken bildar en ram om studien. Det konstruktionistiska perspektivet betonar att vår tillgång till verkligheten går genom språket (Holstein & Gubrium 2000). Genom de sätt vi beskriver och redogör för erfarenheter och uppfattningar byggs olika verklighetsversioner upp (Potter 1997). En andra inspirationskälla kommer från *narrativ analys*, vilken används som utgångspunkt i sättet att definiera berättelsen och i analysen av adoptionsberättelserna. En tredje inspiration ges av *retoriken*, dvs. konsten att argumentera och övertyga (Johannesson 1998/2006). En retorisk analys undersöker hur interaktion påverkas av olika retoriska strategier (Billig 1996; Potter 1997). I studien har jag genom att studera retoriska språkspel analyserat hur berättelser och diskurser formas: Genom olika sätt att resonera kring vilken verklighetsversion som ska betraktas som giltig har jag utifrån adoptionsberättelserna frilagt två berättelselogiker – i analysen av adoption i dagspress har två diskurser mejslats ut.

En socialkonstruktionistisk ram

Språket har en central roll i konstruktionistisk analys – det är hur lokalt formulerade sanningar byggs upp och rivs ner som är föremål för analytisk uppmärksamhet (Potter 1997). Med ett konstruktionistiskt perspektiv analyseras människors erfarenheter utifrån sina retoriska uttryck – ibland kallas dessa uttryck kort och gott *prat*, med vilket avses tal som

social handling (Czarniawska-Joerges 1988). Hur människor uttrycker sig om ett bestämt problem/fenomen och hur det förstås i en bestämd kulturell kontext blir därför centralt. Med denna utgångspunkt representerar inte beskrivningar och fakta en bakomliggande verklighet – de produceras istället just för att *framstå* som neutrala beskrivningar och inte som påståenden, argument eller rentav spekulationer (Edwards & Potter 1992). I en konstruktionistisk analys bör därför även till synes neutrala framställningssätt betraktas som *handlingar* i syfte att framställa föredragna versioner av verkligheten (ibid.; Potter 1997). Man skulle med socialkonstruktionistiska glasögon kunna säga att vi skapar våra verklighetsversioner dels utifrån personliga val, men också utifrån de sätt att prata som anses gångbara på ett givet område. Dessa versioner är provisoriska och kan förändras, men är också samhälleligt förankrade.

Peter Berger och Thomas Luckmanns *The Social Construction of Reality* publicerades 1966. Där formulerades en kunskapssociologi som fick stor betydelse för utvecklingen av detta teoretiska perspektiv. Att vetenskaplig metod på ett oproblematiskt sätt skulle kunna avtäcka objektiv kunskap ifrågasattes. Istället för att studera en förment objektiv verklighet undersöks hur subjektiva betydelser framställs som objektiva fakta samt hur dessa reproduceras och institutionaliseras (Berger & Luckmann 1966/1998). Genom att beskriva hur människors tolkningar samspelar med det samhälle de ingår skapades en fruktbar ingång för samhällsvetenskaplig analys.

Struktur och aktör

Inom samhällsvetenskaplig forskning är frågan om förhållandet struktur och aktör ständigt aktuell. Denna fråga har bärighet även i denna studie: Vilka frihetsgrader har individen under olika strukturers tryck? Är individen strukturens fänge eller har hon viss makt att påverka och förändra strukturer? I studien har jag inspirerats av Holstein & Gubriums (2000:89-92) sätt att tackla dilemmat: De skiljer mellan *discursive practice* (ung. diskursiv praktik) och *discourses-in-practice* (ung. diskurs-i-arbete) för att begreppslicgöra dynamiken struktur-aktör. Till den diskursiva praktiken knyts individens sätt att artikulera mening med särskild tonvikt på de interaktiva processer de föregår i: Hur gör individen för att framställa sig på vissa sätt? Hur konstrueras exempelvis en föredragen personlighetstyp med ett särskilt känsloregister? Med diskurs-i-arbete avses istället de samhälleligt förankrade diskursiva möjlighe-

ter som står till buds vid konstruktion av individuell identitet (*self construction*) i en given tid och i ett givet samhälle (ibid.). Dessa diskurser av ”större” slag är mer i linje med Michel Foucaults studier om vansinnets och sexualitetens historia på 1960-1970-talet – fokus ligger här mer på *vad-som-har-hänt* frågor än *hur-det-går-till* frågor. Historiska och kulturella förutsättningar ingår alltså i de sätt individen konstruerar sig själv. Genom att beakta båda dessa positioner (”the *hows* and the *whats* of reality”) menar Holstein & Gubrium (2000:94) att hänsyn *både* tas till strukturers och aktörers påverkan:

It is a way of conceptualizing the entire technology of self construction, from the conversational machinery involved in interactionally storying the self, to the sorts of subjectivity that might possibly be conferred, to the settings and institutions within which selves are crafted.

Synen på hur ”verkligheten” ska betraktas är föremål för diskussion inom konstruktionistisk forskning. Mer ”strikt” konstruktionister menar att frågor om verklighetens natur (ontologiska frågor) kan eller till och med bör undvikas helt, medan kontextuella konstruktionister även förhåller sig till de påstådda sociala problemens manifestationer. Snarare än att teoretiskt utreda frågor som rör ontologisk position betraktar Holstein & Gubrium (2000) frågan om verklighetens existens utifrån ett metodologiskt och analytiskt perspektiv. Genom att använda vad de kallar *analytic bracketing* sätts ”verkligheten” inom parentes under själva analysen (ibid:10).³⁰ Den tolkningspraktik som de utvecklat (*interpretative practice*) är som vi sett ovan dock inte okänslig för ”större” diskursers påverkan på mer lokal diskursproduktion (jfr Alvesson 2002:126-27). Silverman (2006:131-32) påpekar att dessa ”dubbla hänsyn” till vad och hur-frågor inte är ”fullt ut” konstruktionistisk och att positionen därför kan kritiserats för inkonsekvens.³¹

Som teoretiskt perspektiv har konstruktionismen utsatts för kritik. Oförmågan (eller oviljan) att producera vetenskapligt ”stabila” resultat har lett till en mer allmän kritik av nyttan med denna forskning. Hara-

30 Fenomenologen Edmund Husserl myntade uttrycket ”att sätta verkligheten inom parentes” – den subjektiva upplevelsen, fenomenvärlden, skulle undersökas, medan frågan om en objektiv verklighet bortsågs ifrån (Alvesson 1998).

31 För en diskussion om konstruktionistiska perspektiv och kontroverser se Holstein & Miller (2003).

way (1988:584) skriver: "Relativism is a way of being nowhere while claiming to be everywhere equally". Hacking (1999) ser socialkonstruktionismen som en modetrend som svept över samhällsvetenskapen. Andra åter, till exempel Danziger (1990), menar dock att en konstruktionistisk ansats kan utmana misstaget att se empiriska kategorier som naturligt och oproblematiskt givna. Woolgar & Pawluch (1985) kritiserar de privilegierade tolkningar en konstruktionistisk analys genererar. Genom att forskaren tar ställning för bestämda tolkningar blir konsekvensen att andra versioner trängs undan. Å ena sidan hävdar konstruktionisten att all kunskap är socialt konstruerad, å andra sidan privilegieras den egna kunskapen, om inte direkt så åtminstone indirekt som "sann" (jfr även Best 2003). Woolgar & Pawluch kallar det *ontological gerrymandering* (ung. ontologisk manipulation).

Till ansatsens försvar hävdas mer allmänt att den förklarar och lyfter fram olika verklighetsversioner utan att för den skull favorisera någon av dem. Den konstruktionistiska studiens emblem kan just sägas vara att *inte* betrakta vissa tolkningar som mer "objektivt" sanna än andra – därför är själva begreppet kunskap inte oproblematiskt. Istället för kunskap kallas resultatet av lokalt producerat "prat" för diskurser, dvs. bestämda sätt att prata snarare än neutral/objektiv kunskap (Holstein & Gubrium 2000:161).³² Resonemanget rimmar med Berger & Luckmanns forskningsprogram, där kunskap betraktas som socialt konstruerad snarare än objektivt given. I denna studie ska alltså de berättelselogiker som friläggs inte tolkas eller värderas moraliskt. Det ska helt enkelt ses som två olika sätt att retoriskt bygga upp argumentation kring hur adoption som livserfarenhet kan förstås.

Med en konstruktionistisk tolkningsram får *the gaze of members* (jfr Spector & Kitsuse 1977:72; Ibarra & Kitsuse 2003:20) särskild betydelse. Deltagare – eller medlemmar – i ett bestämt sammanhang och/eller en bestämd kategori definierar och iscensätter retoriskt hur ett påstått socialt problem ska förstås. Men medan medlemmarnas praktiska projekt ofta vill förändra eller försvara bestämda aspekter av problemet är forskarens teoretiska projekt snarare än att värdera dess " trovärdighet", att dekonstruera dess retoriska anspråksformulering (eg. *claims-making*

32 Feministteoretikern Donna Haraways (1988) begrepp *situerad kunskap* utgår från en syn på kunskap som lokalt producerad. Holstein & Gubriums definition av lokala kulturer utgår även från Clifford Geertz (1983:4) förståelse av kunskap som lokalt förankrad: " /.../ the shapes of knowledge are always ineluctably local /.../."

process). Det är alltså medlemmarnas egna definitioner av ett fenomen som belyses i analysen – uppmärksamhet bör dock även riktas på det sammanhang de ingår i (Spector & Kitsuse 1977).³³ Forskarens medverkan i dessa konstruktionsprocesser är viktig att uppmärksamma.

Sacks (2000:40-48) utvecklade på 1960-talet ett särskilt begrepp för dessa processer: *Membership categorization devices* (förkortat MCD:s)³⁴, med vilket avses särskilda förklaringar som tas i bruk när medlemmar definieras in i en given kategori. Genom att veta till vilken kategori (på "sociologiska" typ) en person länkas finns omedelbart en tolkningsreper-toar att tillgå som förklarar handlingar och reaktioner (jfr Irbid; Berger & Luckmann 1966/1998:91) – dessa är kulturellt spridda och omfattas därför mer allmänt. De begrepp vi i vardagen refererar till, exempelvis pappa, mamma, (adoptiv)barn och familj erbjuder kulturellt bestämda tolkningsresurser knutna till dessa begrepp – genom denna meningsproduktion både används och upprätthålls olika kategorier (jfr Holstein & Gubrium 2000). Hur man som adopterad antas reagera och förhålla sig till frågor som rör separation och tillit kan, vilket denna studie visar, betraktas som exempel på hur en given kategori enbart utifrån sin kategoristatus knyts till bestämda föreställningar och förväntningar.

Sociala problem som handling

Synen på sociala problem är central ur ett konstruktionistiskt perspektiv. De definitionsprocesser som gör ett bestämt fenomen till ett socialt problem utsätts för granskning enligt ovanstående logik. Spector & Kitsuse formulerade i *Constructing Social Problems* 1977 sitt forskningsprogram: "Thus, we define social problems as the activities of individuals or groups making assertions of grievances and claims with respect to some putative condition" (kurs. i original) (Spector & Kitsuse 1977:75). Begreppet *putative conditions* (ung. påstådda förhållanden) i motsats till bestämt fastslagna/objektiva förhållanden, har kommit att bli centralt för hur sociala problem analyseras i denna teoretiska tradition. Istället för att undersöka ett bestämt "tillstånd" konsekvenser analyseras de vokabulärer och *claims* (ung. anspråk) som görs för att beskriva och

33 Detta "medlemskap" behöver inte förstås i snäv mening – det kan t.ex. handla om hur kvinnor och män konstruerar kön och därigenom konstituerar sig själva som män respektive kvinnor (Mattsson 2005).

34 Egentligen: *The MIR Membership Categorization Device*, där M stod för *membership*, I för *inference-rich* och R för *representative* (ibid:41).

kategorisera detsamma. Loseke (2003a) har utvecklat Spector & Kitsuses program genom att hävda att inte bara bestämda kategorier och "tillstånd" skapas utan också de *människor* som definieras in i desamma. Frågor om moral är viktiga i dessa definitionsprocesser, men också att personer med särskilda kategorianspråk uttrycker *känslor* på bestämda vis – att studera dessa anspråksformuleringar på individnivå rekommenderas (Loseke 2003b:124). Losekes studie av kvinnomisshandel (1992) visar att i konstruktionen av den slagna kvinnan ingår särskilda föreställningar – som konsekvens krävs bestämda berättelser för att kvinnan ska erövra status som "misshandlad kvinna". Överfört till denna studie: Vilken adoptionsberättelse kan kulturellt sett betraktas som föredragen, eller rentav påbjuden?

Loseke (2003a:43-45) definierar tre aktörer i kampen om hur sociala problem formuleras: För det första *sociala aktivister*, vars uttryckliga uppgift är att definiera sociala problem och för det andra *forskare*, vars anspråksformuleringar tenderar att ha hög trovärdighet hos allmänheten. En tredje viktig aktör i spelet om hur sociala problem och bestämda fenomen ska förstås är *medierna*. Ett ömsesidigt beroende finns alltså mellan dessa parter – det är heller inte vattentäta skott mellan dem.

Som tidigare konstaterats präglas adoptionsinstitutionen i Sverige idag snarare av konsensus än konflikt, som en lösning på påstådda sociala problem i andra tider (nationell adoption) och på andra platser (internationell adoption). Adoption kan alltså inte betraktas som ett socialt problem, snarare som en väletablerad social institution med bred folklig och politisk förankring. Varför är Spector & Kitsuses forskningsprogram om konstruktioner av sociala problem ändå intressant? Jo, för att mediematerialet visar att trots skenbar harmoni i adoptionsfrågan kan diskursiva kamper om hur adoption ska förstås, på både strukturell och individuell nivå, identifieras. Studiet av de definitionsprocesser som i medierna framställer adoption som en lösning eller ett problem är värdefullt för att förstå samhälleliga konstruktionsprocesser omkring fenomenet adoption. Dessa definitioner är också viktiga för att identifiera de tolkningsramar som nyttjas i de individuella intervjuerna.

Retorisk uppmärksamhet

Retorisk uppmärksamhet är en viktig utgångspunkt i konstruktionistiska studier: Retoriken rör konsten att genom värtalighet övertyga andra personer om en ståndpunkts rimlighet (Bergström & Boréus 2000;

Johannesson 2006). Retorik kan användas för att argumentera och övertyga, men ingår också som en mer självklar del när språkhandlingar iscensätts (Potter 1997).

Likheter och skillnader är grundmaterialet när argumentationskedjor retoriskt byggs upp och rivs ner: "An argument for an issue of controversy is also an argument *against* counter-views. Any reasoned argument seeks to exclude, or persuade against, counter-arguments." (Billig 1996:2).³⁵ Adoptionsberättelserna i studien visar hur argumentationslinjer och andra beskrivningar retoriskt används för att bygga upp olika verklighetsversioner. Potter (1997) menar att en retorisk analys måste beakta vilka alternativa bilder/versioner (*claims*) som undermineras genom det som betonas – retorisk uppmärksamhet fångar därigenom relationen mellan olika verklighetsversioner.

Fästän den retoriska ansatsen fokuserar argumentation behöver retorik inte ha en övertygande intention – en retorisk analys kan även undersöka hur motsägelser och dispyter manövreras under samtal. Edwards & Potter (1992) har med en diskursiv ansats undersökt hur retorik påverkar samtalsinteraktion. De procedurer som gör att en verklighetsbeskrivning framstår som solid och oberoende av talarens intentioner studeras utifrån dess retoriska uppbyggnad. Taylor (2006) hävdar att individens retoriska uttryck samspelar både med den interaktion i vilken den utspelas samt till bredare sociala debatter. Hon föreslår därför en forskningsdesign som kombinerar individuellt "prat" med etnografi eller dokumentanalys.

Analytiska perspektiv och begrepp

När det empiriska materialet hade samlats in och jag börjat bekanta mig med artiklar och intervjuer fick mina teoretiska val, som fram tills dess varit preliminära, mer tydlig kontur: Artiklarna i dagspress fick min analytiska blick inställd på olika sätt att beskriva och förklara adoption och jag fann begreppet *diskurs* användbart. Lindgren (1993) beskriver

35 Inom språkvetenskapen är det ett välkänt fenomen: Redan i Ferdinand de Saussures 1916 postumt utgivna *Kurs i allmän lingvistik* (1970) konstateras att språklig mening konstrueras genom att begrepp ställs mot andra begrepp – mening skapas alltså inte genom "innehållet" i ett givet begrepp utan genom relationen till andra begrepp. Begreppens "väsentligaste egenskap är att vara vad de övriga inte är" (ibid. 148).

hur en medieanalys kan frilägga diskursiva positioner – i detta slags analys är intresset inriktat på diskursers innehåll, funktion och effekter snarare än aktörers egna tolkningar. När de individuella intervjuerna analyserades visade sig *berättelsebegreppet* användbart: De berättelser som flödade i intervjuerna förde osökt intresset mot narrativ analys. Riessman (1993) menar att särskilda erfarenheter i livet presenteras som berättelser – det kan röra erfarenheter som bryter med förväntade mönster, där ett brott mellan ideal och verklighet ägt rum. Adoption kan vara ett exempel. För att belysa hur bestämda sätt att resonera kan knytas till en lokal kontext, i detta fall en adoptionsförening, har jag också inspirerats av begreppet *lokal kultur* (Gubrium & Holstein 1997; Holstein & Gubrium 2000).

Studien ingår i en kvalitativ forskningstradition, med rötter i fenomenologisk sociologi: Alfred Schutz hävdade att det mänskliga medvetandet aktivt skapar världen; samhällsvetenskapens uppgift är att undersöka hur denna livsvärld, hur det som människor tar för givet som självklart och naturligt, produceras och konstrueras. Som konsekvens sågs individens vardagliga kunskap om världen som ett system av typifierade konstruktioner. Enligt Schutz (1962/2002:29) fanns ”inget sådant som rena, enkla fakta.” Inom denna teoretiska och metodologiska tradition är alltså *tolkningen* central. En kvalitativ analys à la Schutz rör vad han kallade ”konstruktioner av andra ordningen, nämligen konstruktioner av de konstruktioner som gjorts av aktörerna på den sociala scenen, vars beteende forskaren studerar och försöker förklara enligt samhällsvetenskapernas procedurregler” (ibid:30-31).

Diskurs och narrativ

Centrala analytiska begrepp i studien är diskurs och narrativ. Dessa begrepp har både likheter och skillnader. Till likheterna hör ett fokus på språk och struktur – en annan likhet är att både diskurs och narrativ kan studeras som sätt att konstruera mening: ”Personal narratives are, at the core, meaning-making units of discourse” skriver Riessman (2002a: 704; jfr Holstein & Gubrium 2000; Riessman 2008). Till skillnaderna kan betoningen av form anföras: Narrativ i klassisk mening har en formell uppbyggnad; en språklig struktur med inledning, mitt och avslutning, och analyseras utifrån dessa delar (jfr Labov & Waletzky 1967/1997). Diskurser saknar kravet på formell språklig uppbyggnad. Inom samhällsvetenskaplig forskning brukar man säga att diskurser och

narrativ både är konstruerande och konstituerande (Holstein & Gubrium 2000; Riessman 2008). Diskurser ska lika lite som personliga berättelser betraktas som stabila enheter – de påverkar aktörer, men påverkas också av olika aktörers rörelser i ett komplicerat spel. Den brist på individuellt handlingsutrymme som strukturer påstås föra med sig kan utmanas genom berättelsens förmåga att göra motstånd; som konsekvens kan dominerande diskurser utmanas (Riessman 2008).

Berättelser kan betraktas som sätt att skapa mening. Berättelsen kan också definieras som en social handling (Holstein & Gubrium 2000; Atkinson & Delamont 2006; L-C Hydén 2008) eller en social praktik (Wästerfors 2004). Berättelsen kan inte på ett enkelt sätt sägas redogöra för bestämda erfarenheter, det är istället berättaren som med de gränser och resurser som står till buds i ett givet samhälle konstruerar sin berättelse. Berättaren kan ses som regissör till de berättelser som konstrueras, men även samtalsinteraktionen och syftet med berättelsen har betydelse för hur den utfaller: "No account takes place outside the structure of address, even if the addressee remains implicit and unnamed, anonymous and unspecified." (Butler 2001:26). Genom de sätt vi berättar om vad som händer omkring oss, det som har hänt, samt det som möjligen kommer att inträffa blir vi aktiva deltagare i kulturen (Bruner 2006).

Adoptionsberättelserna i denna studie kan sägas tillhöra en självbiografisk genre. Självbiografier kan betraktas som berättelser som knyter samman ett förflutet med nuet och den framtid som tar vid när berättelsen är slut (Brockmeier 2001). Livets mångtydighet och godtycklighet absorberas genom självbiografins narrativa händelsekedja. Konstruktioner av ett linjärt tidsförlopp ger den självbiografiska berättelsen en deterministisk prägel (ibid.).

Berättelsen kan ses som en av diskursens manifestationer eller uttryckssätt. När berättelsen mejslas ut används olika diskurser: Adoption kan exempelvis framställas som en lösning eller som ett problem. De argumentationer och logiker som anför den ena eller andra hållningen kallas i denna studie *lösningssdiskursen* respektive *problemdiskursen*. Ibland används diskurs och narrativ på sätt som kan vara svåra att skilja åt. När exempelvis Richardson (1990) hävdar att individuella berättelser

kan upphöjas till mer allmänt etablerade *kollektiva berättelser*, ligger samhällsvetenskapens definition av begreppet diskurs nära.³⁶

Diskurser behöver inte anta berättelsens form, men som vi kommer att se finns även i diskursbegreppet en logik som gör att begreppen närmar sig varandra. Inom samhällsvetenskapen finns tendensen att begreppet diskurs knyts till struktur och begreppet narrativ till en aktörsnivå – denna indelning är dock inte självklar. I en studie om döv-världen används diskurs som analytiskt begrepp på lokal aktörsnivå: Det visar sig att diskurser i hög grad är närvarande när mening konstrueras om hur dövhet bör förstås (Jacobsson 2000). Diskurser kan alltså studeras på aktörsnivå och kulturella berättelser på strukturell nivå. Att låsa fast dessa begrepp till bestämda nivåer är alltså inte givet; i studien har jag dock valt diskurs för de ”större” påbudna sätt att prata som frilagts i medieanalysen medan narrativ knutits till analysen av de individuella intervjuerna. Empirin har väglett mig i dessa val: Jag har helt enkelt funnit dessa olika begrepp användbara på respektive material.

En mer besvärande likhet mellan begreppen narrativ och diskurs är att de inom samhällsvetenskaplig forskning kan betraktas som överutnyttjade (Jacobsson 2000; Brockmeier & Harré 2001; Wästerfors 2004; Riessman 2008), vilket dock inte gör dem obrukbara. För att analysera strukturer menar jag att diskursbegreppet fortfarande har ett värde. I mediekapitlet identifieras två diskurser som används när adoptionsfrågor sätts i spel – de sätter ramar och gränser för hur adoption omtalas, men används också som resurser i de sätt att ”prata adoption” som är möjliga i vårt samhälle. Berättelser i mer strikt mening har en central plats i de individuella intervjuerna – personliga erfarenheter uttrycks ofta i narrativ form – att *inte* använda detta begrepp hade därför varit att gå miste om det narrativa perspektivets möjligheter.

Mer om diskurs

Diskurs kan som ovan nämnts syfta på bestämda sätt att prata om eller förhålla sig till ett givet fenomen. Genom diskurser konstrueras mening enligt särskilda mönster: ”Discourse puts words into action, constructs perceptions, and formulates understanding” (Holstein & Gubrium

36 Inom språkvetenskapen har begreppen diskurs och narrativ en lång historia. För en redogörelse av distinktionen berättelse-diskurs i denna tradition, se till exempel Herman m.fl. (2005).

2000:93). Genom att använda en given diskurs finns bestämda tolkningsramar att tillgå: Påståendet att adopterade har tillitsproblem utifrån erfarenheter av "tidig separation" från vårdnadshavare kan till exempel sägas ingå i en terapeutisk diskurs (jfr Labov & Fanshel 1977). Diskurser kan vara tvingande och i denna mening fungera som rättesnören för vad som kan sägas och hur det kan sägas, men de kan också användas som resurser för argumentation och påståenden (jfr Jacobsson 2000 om dövmrådet). Vid analys av diskurser studeras den struktur eller de regelsystem som frambringar bestämda utsagor – diskursen konstruerar alltså en särskild ordning som bör studeras i sig. Michel Foucault, framträdande uttolkare av diskursiva formationer, (1993:38) varnar för att "lämna diskursen och söka dess dolda inre kärna" – istället gäller det att undersöka diskursen själv, dess uttryck och regelbundenheter. Begreppet behöver inte nödvändigtvis länkas till språkliga uttryck. Foucault igen: "Diskursen finns lika mycket i det som man inte säger, eller i det som markeras av åtbörder, attityder, sätt att vara, beteendemönster och rumsliga dispositioner. Diskursen är helheten av de avgränsade och avgränsande betecknanden som passerar genom de sociala relationerna." (s 181). I denna studie studeras dock diskursers retoriska uttryck.

Med diskurs avses i avhandlingen de påbudna sätt att tala om adoption som kan identifieras i vårt samhälle. Att adoptera ett barn för att man vill ha sällskap kan exempelvis inte antas vara ett väl valt sätt att presentera en önskan om adoption inför adoptionsutredare i Sverige idag – det var det dock i USA i början av förra seklet (Berebitsky 2000). Enligt mitt sätt att definiera diskurser kan de också konkurrera om tolkningsföreträde – en bestämd diskurs kan vara dominerande men utmanas av nya oetablerade diskurser, dessa utmanare kan kallas *motdiskurser* (jfr Sahlin 1999). Att betrakta adoption som en självskriven lösning för "föräldralösa barn" kan enligt denna logik ses som en hegemonisk diskurs – självklar, väletablerad och samhälleligt sanktionerad – medan den motretorik som kritiserar utlandsadoption ur ett strukturellt perspektiv kan ses som en motdiskurs. Dynamiken mellan olika diskurser visar att makt och motstånd är centrala i dess utformning.

Mer om narrativ

Narrativa studiers utgångspunkt är inte sällan sociolingvisten William Labov (jfr Hydén & Hydén 1997; Riessman 2008). Labov & Waletzky

(1967/1997) betraktade den personliga berättelsen som en verbal teknik att rekapitulera erfarenheter. Dessa forskare utvecklade en typologi för berättelseanalys som i hög grad inspirerat samhällsvetenskaplig forskning (se Riessman 2008; L-C Hydén 2008). Labov & Waletzky uppmärksammade berättelsens *form* och såg berättelsen och erfarenheten som korresponderande – erfarenheten kunde på ett oproblematiskt sätt transformeras i ord.³⁷ Detta resonemang som föregick en konstruktivistisk syn på berättelser brukar kallas realistiskt eller naturalistiskt, och har även idag förespråkare (t.ex. Atkinson 2002).³⁸

I berättelsen kan tre grundläggande element urskiljas: För det första bygger berättelsen på två eller flera händelser, för det andra följer dessa händelser på varandra, dvs. den ena leder till den andra, och för det tredje förbinds händelserna med varandra över tid – förloppet kan inte ändras (L-C Hydén 1997). Med hjälp av en intrig (*plot*) binds de olika elementen i berättelsen samman. Intrigen skapar spänning och överraskning i berättelsen samt fungerar som dess dynamo (Järvinen 2005).

Analysen av narrativ praktik rör enligt Gubrium & Holstein (1998) tre nivåer: För det första själva berättelseaktiviteten. För det andra de tolkningsramar som används och för det tredje den lokala kontext berättelsen utspelas i. I en analys av narrativ forskning identifierar Riessman (2008) tre inriktningar: *tematisk*, *strukturell* och *dialogisk-performativ* analys. I tematisk narrativ analys är innehållet i centrum – istället för att identifiera kategorier/teman över flera fall bevaras berättelserna. I strukturell narrativ analys är själva berättandet i fokus. Uppmärksamheten riktas mot strukturella aspekter, exempelvis vilken berättelselogik (*storyline*) som kan friläggas. I dialogisk-performativ analys är interakti-

37 "We have defined narrative informally as one method of recapitulating past experience by matching a verbal sequence of clauses to the sequence of events that actually occurred." (Labov & Waletzky 1967/1997:12)

38 Positivismens krav på mätbarhet och objektivitet ledde länge till att berättelser sågs som alltför ambivalenta och oprecisa för att studeras vetenskapligt (Ewick & Silbey 1995). I dagens samhällsvetenskap har dock narrativ analys en position som eget forskningsområde (Hydén & Hydén 1997; Riessman 2008). Ibland talas rent av om en narrativ vändning, *the narrative turn* (t.ex. Riessman 2008). Denna kan i USA spåras till 1960-talet. Fyra förutsättningar ges: Den första var en reaktion mot positivistisk forskning, den andra bekännelse-trenden i litteratur och medier. En tredje förutsättning var nya identitetsrörelser framväxt, exempelvis gayrörelsen samt feministiska och etniska grupper med en emancipatorisk agenda. Som fjärde förutsättning ges den terapeutiska kulturen (Langellier 2001b).

va aspekter i centrum: Forskaren ses som medkonstruktör till de narrativ som konstrueras och är synlig i analysen – de berättelser som konstrueras ”tillhör” inte talaren exklusivt (jfr Mishler 1986, 1999).

De berättelselogiker som friläggs i studien kan sägas bygga på en strukturell analys: Jag har i de personliga berättelserna frilagt två *meta-narrativ* som följer särskilda berättelselogiker. I andra delar, exempelvis i analysen av gruppintervjun, är jag som forskare mer närvarande. Jag betraktar inte studien som bokstavstroget narrativ: I vissa delar finns en narrativ ansats, medan en mer allmänt kvalitativ metod präglar andra, exempelvis den tematiska indelning som ”går på tvärs” över intervjuerna och som åskådliggör de olika berättelselogiker som frilagts. Narrativ analys har inspirerat mig, men jag har inte begränsat mig till att analysera berättelser i mer strikt narrativ mening. När adoptionserfarenheter iscensätts används olika språkliga uttryck – berättelser är centrala, men även andra inslag förekommer, till exempel rapportliknande inslag, krönikor och fråga-svar interaktioner.

Med narrativ analys åsyftas mer allmänt tolkningsmetoder av texter med en berättelseform (*a storied form*) (Riessman 2008:11). Narrativ analys undersöker berättelsers struktur och funktion (L-C Hydén 2008). Genom strukturen kan berättelsens uppbyggnad och organisation, men också dess element och inbördes relationer, friläggas. Funktion handlar om hur berättelsen används och infogas i en pågående social aktivitet samt hur kontexten påverkar berättelsens struktur (ibid.). Hydén betonar den narrativa analysens inriktning på berättelsers uppbyggnad och sociala samspel – processer snarare än kategorisering betonas därigenom. En snäv tematisering riskerar att berättelsens karakteristiska sekvensuppbyggnad och mer strukturella aspekter går förlorade (jfr Riessman 2008). Narrativ analys kan användas för mer systematisk komparation: ”/.../ genom att analysera en berättelses uppbyggnad och funktionssätt är det möjligt att systematiskt jämföra en berättelse med liknande berättelser.” (L-C Hydén 2008:99). En jämförelse mellan olika slags adoptionsberättelser har visat sig fruktbar i denna studie.

Paul Atkinson varnar i artikeln *Narrative turn or blind alley?* (1997) för risken att samhällsvetenskaperna okritiskt hyllar berättelsen som särskilt privilegierad. Han menar att vi lever i en kultur som betonar och belönar bekännelser av olika slag. Att lyfta fram människors ”egna röster” är dock ingen genväg till särskilda sanningar – en romantisk syn på ett ”inre jag” som mer hör hemma i en terapeutisk än i en sociologisk diskurs riskerar att bli följden: ”It is one of the key lessons of narra-

tive analysis that 'experience' is constructed through the various forms of narrative." (Atkinson & Delamont 2006:166). Risken att bli förförd av personliga berättelser får inte hindra forskaren att behandla empirin som sociala fakta i linje med andra handlingar och sociala former (ibid.; Atkinson & Silverman 1997). Även Loseke (2007:681) tar upp risken med en alltför närsynt teoretisk och empirisk agenda och menar att personliga narrativ vare sig ska över- eller underskattas, utan analyseras i ett sammanhang: "Narratives of identity are about self-understandings, the policies and practices of organizations, social policy, and culture."

Narrativ kan fylla olika funktioner för individer och grupper. Individen använder berättelsen i olika syften – för att minnas, argumentera, rättfärdiggöra, övertyga, engagera, underhålla eller kanske manipulera sin publik (Riessman 2008:8-9). Grupper använder dessutom berättelsen för att skapa gemenskap och mobilisera till handling – under gruppintervjun visade sig dessa senare aspekter ha hög bärighet. Richardson (1990) kallar de berättelser som konstrueras i sociala rörelser *kollektiva berättelser* och betonar dess radikala potential – de kan göra motstånd mot berättelser som är kulturellt accepterade (jfr Riessman 1993; Plummer 1995; Loseke 2007). Begreppet *motberättelse* används på ett liknande sätt i dagens narrativa analys. Med motberättelse åsyftas berättelser som, implicit eller explicit, gör motstånd mot etablerade berättelser (jfr Andrews 2002). Hydén (2005) betonar motberättelsens karaktär av dialog – element från andra berättelser inkorporeras när den egna berättelsen formuleras. I denna studie används forskningsresultat och mediebilder av adoption som resurser när adoptionsberättelsen formuleras. Motberättelser kan också påverka sociala strukturer – etablerade *storylines* kan utmanas, vilket i sin tur kan leda till förändring (Loseke 2007).³⁹ En kritisk synpunkt avslutar denna del: Kölbl (2002:34) varnar för risken att homogenisera dominanta narrativ (eller diskurser) vid empiriska studier, dvs. att okritiskt utgå från *en* given dominerande berättelse. Istället bör uppmärksamhet riktas mot hur de intervjuade själva positionerar sig: "Which narratives do the subject themselves regard (explicitly or implicitly) as the dominant cultural narrative?"

39 En genuspolitik där kön ses som socialt konstruerat kan uppfattas som ett försök att införa nya kulturella koder. Ursprunget är feministiska berättelser som via organisering och viss institutionell förankring utmanar kulturellt förankrade könskoder (jfr Loseke 2007 om relationen berättelse-kultur).

Berättelsebegrepp i studien

I narrativ forskning används ibland berättelse (*story*) och narrativ (*narrative*) synonymt (t.ex. Polkinghorne 1988; Riessman 2008:7). Jag har för variationens skull anammat detta synsätt – berättelse och narrativ används omväxlande men synonymt. Den enskilda berättelsen kallas *adoptionberättelse*. En rad förhållanden påverkar dess utfall – forskningsfrågan och förväntningar knutna härtill påverkar interaktionen och ger en ram för hur berättelsen formas, men även en större kontext bör beaktas (Riessman 1993; Loseke 2007). I intervjuerna har två olika adoptionsberättelser frilagts, dessa berättelser är två spår som presenterar adoption på radikalt olika vis. Dessa berättelsespår har en särskild logik som jag kallar *berättelselogik*. Begreppet *storyline* används i narrativ forskning (Mishler 1999; Riessman 2008): En *storyline* kan ses som en kondenserad version av berättelsen som tar fasta på händelser, karaktärer och deras inbördes relationer (Hydén 2008:95). Jag har av semantiska skäl valt begreppet berättelselogik, vilket används på samma sätt som *storyline* i definitionen ovan.

Ett par analytiska begrepp till

De språkliga uttryck intervjupersonerna använder för att förklara och/eller försvara olika positioner kallas *tolkningsramar* (jfr Lindgren 1993; Jönson 2001). Med tolkningsramar avses de mer specifika resurser individen använder vid berättelsekonstruktion. Tolkningsramar kan beskrivas som ”sammanhållna paket av beskrivningar, exempel, symboler och avbildningar som gör samhälleliga fenomen begripliga” (Jönson 2001:41). Dessa ramar betraktas i studien som mer avgränsade enheter än diskurser – flera tolkningsramar kan alltså ingå i en diskurs. När jag i medianalysen frilägger två olika diskurser om adoption ingår olika slags tolkningsramar. I lösningsdiskursen kan tolkningsramar som rör normalitet förekomma, men också en tolkningsram där adoption betraktas som en räddning. I problemdiskursen återfinns psykologiska tolkningsramar, men också en motdiskurs där en postkolonial tolkningsram ingår – adoption ses som ett förlegat sätt att befästa strukturellt betingade orättvisor. Begreppet ram kan olyckligt föra tankarna till en begränsning, men dessa tolkningsramar kan också ses som *resurser*, dvs. färdiga vokabulärer att använda när den personliga berättelsen iscensätts (jfr Holstein & Gubrium 2000; Jacobsson 2000). Under studiens gång

används begreppet tolkningsram där jag så finner lämpligt – ibland förekommer även begreppet resurs. Sammanhanget avgör vilket som används.

Inom konstruktionistisk teoribildning har begreppet *lokal kultur* kommit att ges bestämda betydelser (Holstein & Gubrium 2000). Begreppet har jag funnit användbart i gruppintervjun där vuxna adopterade intervjuats om adoptionsrelaterade frågor. Lokal kultur kan knytas till vad som inom denna teoretiska tradition kallas självkonstruktion: Individens självbilder konstrueras i ett dynamiskt samspel med de tolkningsresurser som finns att tillgå. Spåren till Holstein & Gubriums lokala kulturbegrepp kan sökas i Foucaults begrepp den disciplinerande blicken (Foucault 1974/2001); ett kulturellt förankrat internaliserat påbud om vad som kan sägas och hur det kan sägas. En bestämd kultur dikterar inte hur något bör förstås, men påbudna resurser och tolkningsramar gör att tolkningarna tenderar att dra åt bestämda håll. Den lokala kulturen erbjuder i sin tur särskilda tolkningsramar som medlemmarna kan identifiera sig med – dessa kan med fördel studeras empiriskt (Gubrium & Holstein 1997). Författarnas sätt att tolka lokal kultur betonar görande-aspekten – lokala kulturer kan ses som *culture-in-use*. I min studie är resonemanget användbart för att förstå både hur adopterade på individuell nivå och i grupp konstruerar mening kring att ”vara adopterad”.

Fler klargöranden

I studien används begreppet *mening* för att analysera hur vi framställer oss själva – vilka betydelser ges de livserfarenheter som presenteras? Med begreppet åsyftas mening som handling, dvs. hur personlig mening konstrueras i olika slags narrativa och diskursiva praktiker snarare än mening som filosofiskt-existentiellt begrepp (jfr Holstein & Gubrium 2000). Bruner (1990) hävdar att de liv vi konstruerar i samspel med andra är resultatet av meningsskapande processer – denna mening svävar inte fritt utan är kulturellt och historiskt förankrad. Även Mik-Meyer & Järvinen (2005) betonar meningens relationella karaktär – mening definieras lokalt i bestämda sammanhang.

Varför föredras mening framför identitet som analytiskt verktyg? Begreppet identitet har en lång tradition i samhällsvetenskaplig analys.⁴⁰

40 För en översikt om studier av identitet i sociologisk forskning se t.ex. Cerulo (1997).

Kritiker menar dock att det är överanvänt och därigenom har mist sin skärpa. Brubaker (2004:29) hävdar rentav att en begreppslogisk identitetskris råder i samhällsvetenskapen. Begreppet identitet är enligt honom inte bara ambivalent och belastat. Oavsett om en "stark" (essentialistisk) identitet eller mer "svaga" (mångtydiga och fluktuerande) identiteter avses är ändå begreppet identitet mindre lämpat som analytiskt verktyg. Han föreslår istället att begrepp som identifikation, kategorisering, självförståelse och gemenskap (eg. *commonality* och *connectedness*) ersätter det vaga, ambivalenta och överlastade begreppet identitet (ibid:4). Hall (1996) hävdar i essän *Who needs 'identity'?* i likhet med Brubaker att begreppet identifikation har vissa fördelar. Identifikation framhäver i högre grad det instabila och rörliga i olika slags självdefinitioner.⁴¹ Genom att undvika begreppet identitet hoppas jag i någon mån att utmana detsamma – när identitet ändå används menar jag i korthet den person, eller de personer, vi i en given situation menar oss "vara", eller den "personlighet" vi tillskrivs av andra. Det vill säga den vardagliga förståelse av identitet som är allmänt vedertagen (jfr Brubaker 2004).

Ett liknande resonemang kan användas kring begreppet etnicitet som mer allmänt förekommer både som vardagsbegrepp och i forskning om internationell adoption.⁴² Med "etnicitet" avses inom adoptionsvärlden födelselandet och inte sällan den "kultur" den adopterade kommer ifrån. Kulturella gränser sammanfaller dock inte nödvändigtvis med etniska gränser (Hylland Eriksen 1993). Har man en annan etnisk tillhörighet om man som baby kommer till Sverige? Eller avgör hudfärgen etnisk tillhörighet? Även etnicitet riskerar att odefinierat bli ett statiskt och oföränderligt begrepp. Hylland Eriksen (1993:47) betonar etnicitetens sociala förankring: *".../ etnicitet är en aspekt av en relation, inte en kulturell egenskap hos en grupp."*

41 Hall väljer dock att inte helt kasta identitetsbegreppet överbord: *".../ identities are about questions of using the resources of history, language and culture in the process of becoming rather than being: not 'who we are' or 'where we came from', so much as what we might become, how we have been represented and how that bears on how we might represent ourselves. Identities are therefore constituted within, not outside representation."* (Hall 1996:4)

42 För en kritisk diskussion om etnicitet och adoption, se Hübinette & Tigervall (2008a, b).

Kapitel 4 Material & metod

För att besvara studiens frågeställningar har flera olika materialtyper analyserats: 20 individuella intervjuer med vuxna adopterade, en gruppintervju och artiklar i dagspress. Som tidigare nämnts omfattas både nationellt och internationellt adopterade i urvalet. Medieanalysen kan betraktas som en fristående analys, men visar också hur personliga berättelser samspelar med kulturellt påbudna förhållningssätt till adoption. Intervjuer ger enligt detta synsätt inte en oproblematisk tillgång till den intervjuades inre värld och ska inte tolkas som personliga kännelser, utan snarare analyseras utifrån de sammanhang de ingår i (Atkinson & Silverman 1997).

Adoptionsforskaren Monica Dalen (2007) menar att personlig meningskonstruktion sammanhänger med tidsperiod och samhällsdebatt. Adoption är ett dynamiskt fenomen: För adoptivföräldrar som intervjuades om (nationellt) adopterade barn i 1960-talets homogena Norge var andra frågor aktuella än idag. Debatten i medierna kan därför antas ha betydelse för hur adoptionsfrågor iscensätts.

Under årens lopp har mitt allmänna intresse för adoption också gjort att jag har bekantat mig med adoptionslitteratur, läst nyhetsbrev och medlemstidningar för vuxna adopterade mm. De bilder av adoption som framställs i detta slags texter har följt mig under studiens gång, ibland finns referenser till dessa texter i studien och får då tjäna som exempel på vissa åsiktsyttringar eller förhållningssätt. De har varken varit föremål för systematisk insamling eller systematisk analys, men har bidragit till att jag utvecklat en etnografisk kunskap om fältet som varit till hjälp i analysarbetet (jfr Jacobsson 2008).

Mediematerial

Det empiriska mediematerialet utgörs av ett urval artiklar om adoption i dagspress publicerade under åren 2003-2005. Genom en D-uppsats om "homooption" hade jag tidigare bekantat mig med frågor om adoption i dagspress (Martinell Barfoed 2000). En period då denna laddade debatt kunde förmodas ha lagt sig något valdes medvetet, i

hopp om att få ett material som kunde representera flera aspekter av adoptionsfrågan. Dagspressen valdes för att fånga kulturellt förankrade ”vardagsdiskurser” i frågan, dvs. diskurser som kunde antas vara allmänt spridda och omhuldade. En annan möjlighet hade kunnat vara att söka mediematerial som vände sig till personer med ett mer aktivt, i mening- en uppsökande, adoptionsintresse. På Internet är adoptionsfrågan högst levande, bland annat genom de hem- och chattsidor som finns. Jag ville dock fånga mer allmänt spridda hållningar i frågan och valde därför dagspressen som studieobjekt.

En sökning på databasen Retriever (051226) med sökorden *adoption* och *adopterad* från år 2003 till och med år 2005 gav ca 800 träffar.⁴³ Av dessa artiklar valdes 124 artiklar. Urvalet har gjorts i olika steg: Först har adoption i annan språklig eller metaforisk bemärkelse rensats bort. Därefter har dubletter lagts åt sidan – många tidningar abonnerar på material från nyhetsbyråer och samma text uppträder därför i flera tidningar. Ofta rör det kortare artiklar av nyhetskaraktär, men det kan också vara intervjuer och reportage (TT 2008). En del träffar har rört TV- och radiotablåer där adoption stått på programmet, dessa utgick också. I ett sista kvalitativt urval valdes artiklar som bedömdes som likvärdiga bort – dessutom lades kortare notiser åt sidan. Totalt ingår 124 artiklar i urvalet. 117 artiklar kan direkt länkas till de diskurser som frilagts i analysen, utöver dessa har sju artiklar som mer direkt rör ”söka-rötter”-temat tagits med för att illustrera detta fenomen – dessa artiklar har inte så enkelt låtit sig inordnas utifrån frilagda diskurser och redovisas därför separat. Utifrån diskurs fördelar sig artiklarna således (för fördelning utifrån tidning, se bilaga):

Tabell 2 *Urval av artiklar utifrån diskurs.*

	Adoption som lösning	Adoption som problem	S:a
Reportage/intervju	35	12	47
Nyheter	25	16	41
Debatt (inkl. ledare, krö- nikor, recensioner)	16	13	29
Summa	76	41	117
<i>Källa: Retriever 2006</i>			

43 Retriever Sverige AB täcker ett 80-tal tryckta medier, däribland riks- och lokalpress.

Indelningen är avsedd att på ett överskådligt sätt visa hur materialet fördelar sig på olika journalistiska genrer. Utifrån givna teoretiska och metodologiska utgångspunkter har inte ambitionen varit att ge en representativ bild av hur *många* artiklar som skrivits om ett givet tema – jag har istället ”gått på tvärs” över materialet för att identifiera de betydelser och den meningsproduktion artiklarna uttrycker. Om ett tema varit ymnigt förekommande och direkt eller indirekt berört vuxna adopererade poängteras det i analysen. Med nödvändighet har dock vissa teman fått stå tillbaka och mer angelägna teman utifrån studiens syfte lyfts fram. I efterhand kan jag se att en kvantitativ analys hade varit intressant för att studera kursernas dominansförhållanden – urvalet har dessvärre inte bearbetats statistiskt. Det hade också varit intressant att analysera de bilder som publicerats i anslutning till reportagen. Bilder ingår dock inte i det pressmaterial som samlats in.

Journalistiska texter kan studeras i-sig men de produceras interaktivt i bestämda historiska sammanhang (Ekecrantz & Olsson 1994). Även mer lokala produktionsförhållanden bör beaktas vid en analys. Ekecrantz & Olsson urskiljer två strategier vid den journalistiska konstruktionen av verkligheten: *den avbildande* och *den rekonstruerande*. Båda dessa handlar om reporterns förhållningssätt till vad som ska beskrivas – den empiriska värld som texten förutsätts relatera till.

Inspirerade av den ryske litteraturteoretikern Bakhtin har Ekecrantz & Olsson (1994) utvecklat fyra grundkonstruktioner för den journalistiska texten: *fallbeskrivningen*, *narrativen*, *lägesbeskrivningen* och *utspelet*. De två förra hör till den avbildande journalistiken, de två senare till den rekonstruerande. Avbildningen syftar till att förmedla och skapa upplevelser genom kontraster i tid och rum – fallbeskrivningar och narrativ tillhör denna strategi. Läsupplevelsen som ställföreträdande upplevelse betonas. Läsaren reagerar med glädje, ilska, medlidande osv. Ekecrantz och Olsson betonar att denna kommunikation har moraliska eller estetiska förtecken. Den rekonstruerande texten utgår inte från vad som förväntas vara en autentisk upplevelse eller erfarenhet. Konstruktionerna handlar istället om ”givna lägen” (lägesbeskrivningar) eller vad de kallar utspel, exempelvis verbala utspel, responser på tidigare utspel mm. Dessa strategier har olika sanningsbegrepp. Avbildningen utgår från att det berättade eller ”fallet” är sant för att en upplevelseffekt ska uppstå. Detta sanningsbegrepp ligger närmare ett konstnärligt sanningsbegrepp – snarare än sanning är det närhet som frammanas i dessa texter. Rekonstruktionens sanningsbegrepp, däremot, är av mer positi-

vistisk natur: "Fakta uppfattas som givna, inte gjorda" (Ekecrantz & Olsson 1994:77). Var placerar sig artiklarna enligt denna terminologi? Reportage och intervjuer kan sägas ingå i en avbildande konstruktion medan nyheter och debatt rör sig i den senare. Medieforskare påtalar att genrebegreppet är problematiskt. De flesta texter tillhör flera genrer på en gång och de kan också skifta karaktär utifrån sitt sammanhang: En text som i en situation hör till en genre hör i en annan situation till en annan (ibid.). Det gäller också när texter byter medier. I min analys har det varit svårt att avgöra när en artikel ska betraktas som en intervju eller en nyhetsför djupning. Intervjudelar ingår ofta i nyheter och i reportage kan det finnas inslag av nyhetskaraktär, exempelvis faktarutor. Influenserna mellan olika slags medier är allmänt kända inom journalistiken – TV:s tablåer inspirerar andra medieaktörer och tvärtom, något vi kommer att se i analysen.

Journalistikens autonomi påverkas av externa krafter, exempelvis läsare, ägare och annonsörer (Bourdieu 1998). I detta kraftfält finns parallella rörelser – offentlighetens kamp och påtryckningar för att torgföra sina åsikter, men också pressens egna ageranden för att "få loss" information, försäkra sig om ensamrätt osv. Den journalistiska processen med urval, nyhetsvärdering och val av vinkel/perspektiv konstruerar en bestämd ordning (jfr Sandberg 2004). Denna ordning kan antas bidra till hur adoption förklaras och förstås både som samhällsfenomen och mer personligt. Texters mening överförs dock inte på ett neutralt sätt utan konstrueras genom tolkningsprocesser (jfr Berglez 2000). Sändarens intention, till exempel journalistens, behöver inte överensstämma med läsarens, vilket öppnar dörren för reflektioner kring hur olika publikter hanterar mediernas budskap (Dahlgren 1998). Även medievanor är av intresse i sammanhanget.⁴⁴ Utöver nämnda faktorer kan adoptionstriadens olika perspektiv dessutom antas påverka hur dagspressens framställning av adoption tolkas.

⁴⁴ Sju av tio svenskar läser regelbundet en morgontidning – trenden är dock svagt neråtgående: Antalet "sällanläsare" ökar. Högfrekventa läsare tillhör grupper som tjänstemän, högutbildade, gifta, samboende och höginkomsttagare (Westlund 2007:319-333). SVT, Sveriges Radio, lokal morgonpress samt TV4 har högst förtroende bland publiken (Weibull 2007:379-391).

Intervjuer

Urval och kontakt

Sammanlagt har 20 intervjuer med vuxna adopterade genomförts. Med vuxen avses personer över 25 år – jag har valt denna åldersgräns för att i första hand nå personer med sin barn- och ungdom på viss distans. De 20 personer som intervjuats kan kategoriseras på olika sätt: Indelas gruppen utifrån kriteriet att vara nationellt adopterad, dvs. adopterad inom Sverige, respektive internationellt adopterad tillhör åtta personer den första gruppen medan tolv tillhör den senare. Utgår kategoriseringen istället från kön har jag intervjuat 14 kvinnor och sex män. En åldersindelning visar att den yngsta är 25 år medan den äldsta har fyllt 66 år. Huvuddelen av intervjupersonerna – 14 personer – tillhör ett yngre åldersspann, med vilket avses 25-45 år.

Tabell 1 *Intervjuade fördelade på adoptionskategori, kön och ålder.*

Ålder	Nationellt adopterade		Internationellt Adopterade	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
25-35	–	1	7	2
36-45	–	1	3	–
46-55	2	–	–	–
56-65	3	–	–	–
66-	–	1	–	–
S:a (20)	5	3	10	2

Av åtta *nationellt adopterade* är fem kvinnor och tre män. Sex är medelålders och äldre, medan två vid intervjutillfället är mellan 25 och 45 år. Hälften av dem har utbildning på högskolenivå. Sex av åtta *nationellt adopterade* var sambo/gift – alla i denna grupp hade barn. Av de tolv *internationellt adopterade* är tre födda i Indien, övriga kommer från länder som Sri Lanka (2), Indonesien, Thailand, Sydkorea, Eritrea, Etiopien, Chile och Colombia. Nio av dessa är 25-35 år och tre är mellan 36-45 år. Två är män, tio är kvinnor. Nio av de internationellt ad-

opererade hade utbildning på högskolenivå. En tredjedel var sambo/gifta och hade barn. Alla nationellt adopterade hade vuxit upp *utan* syskon, medan nio av tolv utlandsadopterade vuxit upp *med* syskon (varav sex adopterade syskon och två biologiskt födda syskon). Alla intervjuade bodde vid intervjutillfället i södra Sverige.⁴⁵

Av de individuellt intervjuade var tre personer vid intervjutillfället aktiva i en adoptionsförening, medan fyra personer hade en lösare föreningsanknytning – de läste exempelvis tidningar eller nyhetsblad som mer specifikt rörde adoptionsfrågor. Ett par av de intervjuade uttryckte under intervjun en önskan om att gå med i en förening där adoptionsfrågor dryftas, medan andra bestämt hävdade att de inte var intresserade av medlemskap i en förening med denna inriktning.

Intervjupersonerna kontaktades på tre olika sätt: De första fick jag kontakt med via en kontaktperson i en förening för adopterade, det andra sättet var genom affischer på olika anslagstavlor – det tredje att själv kontakta en person som jag bedömde tillhörde kategorin internationellt adopterad. Av de 20 personer som intervjuades hade några anmält intresse att delta i studien efter ett första sonderingsmöte i en förening för adopterade i december 2003. Andra hörde talas om mitt projekt genom en intern mejlinglista där jag via en föreningsmedlem informerats om mitt intresse att hitta intervjupersoner.⁴⁶ Anslag i affärer och på offentliga platser i södra Sverige har också lett till kontakt. Den så kallade snöbollsprincipen har gett påfyllning under studiens gång (Repstad 1999) – personer som hört talas om studien har tipsat adopterade som i sin tur kontaktat mig. Risken för ett skevt urval finns med denna urvalsmetod, att personer med en särskild inställning till i detta fall adoption skulle vara mer benägna att delta än andra – under studiens gång har det visat sig vara ett mindre problem. Jag har funnit stor bredd i hur adoption presenterats och beskrivits. Det kan vara värt att uppmärksamma att antalet kvinnor är mer än dubbelt så många som männen i studien – det visade sig lättare att få kontakt med adopterade kvinnor än adopterade män.

Studien omfattar *både* internationellt och nationellt adopterade – den undersökta gruppen blir därför bred och omfattar skilda erfarenheter. Att tillhöra kategorin adopterad är det gemensamma, men det finns

45 Jag har vid något tillfälle ändrat födelseland, bostadsort och biografiska detaljer för att garantera de intervjuades anonymitet.

46 Som icke-adopterad hade jag själv inte tillgång till denna lista.

också skillnader. Som nationellt adopterad inom samma etniska grupp finns möjligheten att i vissa sammanhang passera som "icke-adopterad" (jfr Goffman 1963/1972). Denna möjlighet blir sannolikt svårare när du kommer från ett utomeuropeiskt land – att dessutom vara uppvuxen i Sverige, i regel i en vit familj, ger ytterligare facetter av hur olika positioner korsar varandra. Kritik mot att oreflekterat blanda nationellt och internationellt adopterade har framförts av exempelvis O'Shaugnessy (1994; se även Lindblad 2004). I den adoptionsförening som kontaktades fanns *både* nationellt och internationellt adopterade medlemmar, vilket stärkte mig i uppfattningen att adoptionen i-sig sågs som mer betydelsebärande än ovan beskrivna skillnader. När jag trots dessa olikheter i bakgrund och ålder fann studiens frilagda tolkningslinjer "på tvärs" över intervjumaterialet var de intressanta och bärande nog för att använda som utgångspunkt i en konstruktionistisk-narrativ analys.

Samtidigt som urvalet kan problematiseras finns också positiva aspekter med en brett urval. Då en av mina metodologiska utgångspunkter har varit att fånga *olika* sätt att "prata adoption" menar jag att bredden i det empiriska materialet inte bara kan försvaras, utan faktiskt är en förutsättning. Att studera hur likheter och olikheter accentueras och samspelar blir särskilt intressant utifrån dessa skilda förutsättningar.

Tillvägagångssätt

Intentionen under de individuella intervjuerna har varit att skapa utrymme för de adopterades personliga berättelser. Den sociala interaktionen har visat sig betydelsefull för hur samtalet utvecklats – olika slags kontexter har konstruerats under samtalets gång, vilka påverkat intervjuens utfall. Mer lågmälda och resonerande partier har gett en interaktionstyp, där min position inte sällan varit lyssnarens, medan mer argumenterande delar inneburit att interaktionen förändrats. Min position som intervjuare har alltså varit föränderlig, både under enskilda intervjumoment, men också om man ser till hur intervjuerna som helhet utvecklats, därför måste uppmärksamhet på dessa olika kontexter uppmärksammas (jfr Mishler 1986, 1999; Riessman 2008). Under intervjun introduceras och används olika tolkningsramar av både intervjuare och intervjuad. Genom att studera intervjuinteraktionen som handling och gemensam produktion kan forskaren analysera hur olika kontexter konstrueras och används som resurser under intervjun (Labov

& Fanshel 1977; Mishler 1986; Hydén & Hydén 1997; Riessman 2008). Jag kommer att visa detta under studiens gång.⁴⁷

En intervjuguide kan, men behöver inte, vara ett arbetsredskap i den aktiva intervjun (jfr Holstein & Gubrium 1995:76). Jag har istället för en intervjuguide använt ett antal teman som har stämts av under intervjuens gång: Till en början var dessa: Betydelsefulla händelser, familjteman, etnicitet, kön och tidsrelaterade teman. Efter hand har de utökats med teman om likhet respektive biologisk bakgrund. Jag har inte låtit dessa teman styra intervjuerna, som ofta plöjt egna vägar, men har använt dem som en checklista när intervjun behövt ny energi.

Intervjuerna har skett vid ett tillfälle och varierat i längd mellan 1-3 timmar effektiv bandspelartid. Platsen för intervjun har varierat – de intervjuade har själva kunnat påverka valet av plats. Det kan diskuteras om en intervju varit tillräckligt för att fånga olika sätt att ”prata adoption”. När biografisk erfarenhet studeras förordas ibland flera intervjuer (Hydén 2000; Riessman 2008). Jag menar dock att ett intervjutillfälle korresponderar med avhandlingens syfte – det har varit tillräckligt för att förstå olika sätt att ”prata adoption”. Vi har båda parter, forskare respektive intervjuad, vetat vad vi haft att förhålla oss sig till och ”place-rat” berättelsen inom givna tidsramar. Inom dessa ramar har intervjun strukturerats och arbetat sig fram emot ett slut. På gott och ont kan en enda intervju ha ”tvingat” den intervjuade till en mer koncentrerad berättelse. Retrospektivt tror jag att det hade varit en fördel att låta intervjupersonen avgöra om en intervju skulle ha följts av en andra intervju – den kvalitativa metodologin tillåter variation och det hade därför varit möjligt att variera antalet.

Efter den individuella intervjun har jag kontaktat den intervjuade för att följa upp eventuella reaktioner. En intervjuperson hörde efter en tid av sig igen, i syfte att förklara ett uttalande som kunde missförstås – samma person inspirerade mig att skicka brev med information om hur långt studien kommit, vilket jag gjort vid ett par tillfällen.⁴⁸

47 I en studie av interaktionen terapeut-patient framstod terapeuten som både manipulativ och burdus – något som helhetsintrycket av intervjun dock inte gav (Labov & Fanshel 1977:346-47). Forskarna menar att det är en ofrånkomlig effekt när spontan interaktion studeras och näranalyseras. Genom att lyfta ut delar av intervjun presenteras en mikrokontext – intervjuens helhet redovisas inte, t.ex. den interaktion som lett fram till den passage som näranalyseras. Argumentet talar indirekt för att narrativ analys lämpar sig bäst för ett fåtal intervjuer.

48 Några intervjupersoner har jag dessvärre inte kunnat nå.

Intervjuerna har spelats in på bandspelare och därefter transkriberats. De har så långt möjligt skrivits ut ordagrant. Även om transkriberade intervjuer fångar en stor del av interaktionen intervjuare-intervjuad finns andra delar som inte återges, till exempel gester och icke-verbala uttryck (Sahlin 2003; Riessman 2008). Forskare i en kvalitativ tradition betonar allmänt att analysnivån bör styra hur detaljerad utskriften behöver vara. Analysnivån i denna studie ligger på en "mellannivå", vilket innebär att jag inte transkriberat pauser i exakt tid, och med ett par undantag, inte heller markerar röstläge. Korta pauser markeras i texten med: ... Där en del av en mening eller ett stycke redigerats bort: /.../. Vid betoning används understrykning. Förtydliganden markeras [mina förtydliganden] och mina kommentarer sätts inom parentes.

Gruppintervju

Utöver de 20 individuella intervjuerna har en gruppintervju med föreningsaktiva adopterade genomförts. Syftet var att låta gruppens deltagare fritt resonera kring adoption. Med hjälp av en kontaktperson lades en av mig formulerad förfrågan ut på en intern mejlinglista för adopterade. Vid gruppsamtalet i december 2005 deltog nio adopterade – både nationellt (5) och internationellt adopterade (4) fanns med i gruppen. Samtalet varade i två timmar därefter påbörjades föreningens interna möte. Bland de nio deltagarna var åtta kvinnor och en man. Åldersspannet låg mellan ca 18-60 år – min bedömning är att spridningen var relativt jämnt fördelad, något fler tillhörde dock åldersgruppen 30-45. Några av gruppens medlemmar hade varit aktiva i föreningen under flera år och kände varandra sedan tidigare, medan andra var nya.

Gruppintervjun gjordes när större delen av de individuella intervjuerna var klara, vilket innebar att jag hade kännedom om teman som betraktades som centrala bland vuxna adopterade. Inga färdigformulerade frågor användes – tidigare genomförda intervjuer fungerade som referensmaterial. Avsikten var att utifrån det skriftliga utskick som förmedlats och en kort presentation av forskningsprojektet låta deltagarna själva "prata adoption". Ambitionen var att följa gruppens dynamik och vid behov uppmuntra till berättande, snarare än att styra gruppen alltför hårt. Min förhoppning att spontana diskussioner skulle uppstå infriades till fullo. Även gruppintervjun spelades in på band och har därefter

transkriberats ordagrant. In i det sista var jag osäker på om bandspelare skulle accepteras då frågor om personliga erfarenheter berördes – jag är tacksam att deltagarna gav sin tillåtelse.

Den utförda gruppintervjun kan betraktas som en fokusgrupp. I fokusgruppen är gruppens interaktion central (Kitzinger 1995). Istället för frågor-svar uppmuntras en gruppdiskussion, där olika slags utbyten av erfarenheter och åsikter sätts i spel. Krueger (1998) betonar gruppprocessens betydelse i fokusgruppintervjun. Processen innebär att deltagarna påverkar varandra, hållningar förhandlas och utmanas och nya ”insikter” uppstår. En methods styrka kan dock visa sig vara ett problem: Gruppens normer kan dock tysta individuella medlemmars avvikande mening (Kitzinger 1995).

Fokusgruppen ger tillgång till det lokala språk som används i en bestämd förening. En annan fördel är att den ger tillfälle att undersöka kollektiv meningsproduktion (Wilkinson 1998; Holstein & Gubrium 2000). Mötet med föreningen hade inte ett uttalat fokusgruppsyfte, utan kan snarare ses som ett sätt att studera hur adoption iscensattes i en adoptionsförening. Jag har därför valt att kalla mötet med föreningen för en *gruppintervju*. Den dynamik som kom till uttryck i gruppintervjun var av en annan karaktär än i de individuella intervjuerna och gav intressanta facetter i hur vuxna adopterade tillsammans konstruerade mening kring sin ”adoptionsstatus”. Holstein & Gubrium (1995:72) poängterar gruppintervjuns förmåga att iscensätta vad de kallar *multivocality* – ett flertal röster sätts i spel och ger forskaren möjlighet att analysera hur ett givet fenomen konstitueras.

Kitzinger (1995) menar att den ideala fokusgruppen har 4-8 deltagare, andra nämner 5-10 personer (Holstein & Gubrium 1995). Nio personer visade sig vara något i överkant för att ge alla möjlighet att komma till tals. Då tillgången till fältet inte var självklar för mig som icke-adopterad ”outsider” gjorde jag mitt bästa utifrån givna förutsättningar: Kvaliteten på inspelningen blev på grund av gruppens storlek bitvis inte optimal. Gruppintervjun har varit värdefull ur flera aspekter: Den gav mig möjlighet att höra hur medlemmar i en bestämd adoptionsförening uttryckte sig i samspel med varandra. Jag kunde dessutom studera hur likheter och skillnader konstruerades under samtalets gång. En jämförelse med övrigt empiriskt material – individuella intervjuer och genomgångna artiklar – kunde därefter göras. Samspelet mellan dessa olika empiriska delar har gett ett rikare material än om jag enbart utgått från intervjuer.

Materialinsamlingens faser

Intervjuerna genomfördes år 2004-2006. Retrospektivt kan insamlandet sägas ha genomgått tre faser: Under den första fasen intervjuades personer som var aktiva i tidigare nämnd förening för vuxna adopterade. En kontaktperson i föreningen hade öppnat dörrarna och gett studien en bra start. Ett första sonderingsmöte med föreningen i december 2003 gav mig möjlighet att bekanta mig med frågor och resonemang som ventilerades bland medlemmarna. Via denna träff fick jag också kontakt med personer som ville delta i studien och de första intervjuerna gjordes under våren 2004. Dessa intervjuer tjänade flera syften – dels fick jag höra personliga berättelser om adoption, dels blev jag insatt i adoptionsfrågor utifrån ett föreningsperspektiv. Genom föreningen kunde jag bekanta mig med en *lokal kultur* (Gubrium & Holstein 1997).

Dalen (2007) menar att kvalitativ forskning ofta saknar en grundlig redogörelse för urvalsprocessen. Något mer om denna process: Efter de första intervjuerna med medlemmar i föreningen blev jag nyfiken på om det fanns andra sätt att ”prata adoption”. De personliga berättelserna hade trots individuell variation en liknande berättelselogik. Genom rekrytering via affischer på olika anslagstavlor fick jag kontakt med andra vuxna adopterade. Under denna andra intervjufas visade det sig finnas högst olika sätt att prata adoption. Innehållet i intervjuerna drog åt olika håll och gav mig bryderi: Hur skulle dessa motsägelsefulla uttryck förstås? Och hur skulle dessa till synes disparata berättelser bearbetas analytiskt? Dessa frågetecken förde mig över i insamlingsfas tre: Återigen togs kontakt med den förening som tidigare besökts i syfte att höra mer om hur man som aktiv medlem skapar mening kring sin adoption. Mitt intresse att identifiera olika sätt att prata adoption i föreningsregi pekade mot deltagande observation som metod – att närvara på en rad möten kunde vara ett sätt att förstå hur adoption iscensattes i en förening för vuxna adopterade. När förslaget förmedlades via en intern mejlinglista reagerade några medlemmar negativt, därför valdes istället gruppintervjun.

Syftet med vad som retrospektivt kan ses som en tredje insamlingsfas var flerfaldigt: att få höra vilka frågor man som ”aktiv adopterad” lyfte fram, stämma av preliminära analysresultat med övrigt intervjumaterial samt studera den lokala kulturens påverkan på hur man som adopterad presenterade sig själv och vilka diskurser som togs i bruk (jfr Gubrium

& Holstein 1997; Holstein & Gubrium 2000). Genom att delta i ett föreningsmöte och jämföra detta prat med adoptionsprat i övriga intervjuer, hoppades jag hitta intressanta analytiska vägar framåt. Insamling och analys av medieartiklar skedde också under denna tredje fas.

Inläsning av tidigare forskning ägde rum förhållandevis tidigt under studien. För mig fungerade denna genomgång som en ingång i studien – som ett sätt att förstå prioriterade frågor och resultat inom adoptionsforskningen.

Analytisk bearbetning

Olika slags ”optik” har använts för att hitta spänningar och motsägelser i det empiriska materialet. Genom ”vidvinkel” har jag försökt fånga de större diskurser berättelserna kan sägas vara inskrivna i, genom att ”zooma in” och närstudera enskilda intervjusekvenser har jag kunnat förhålla mig mer mikrosociologiskt till materialet, vilket här betyder att jag närstuderat intervjupassager och försökt fånga hur interaktionen intervjuad-intervjuare format intervjun. Med ett ”närsynt” fokus undersöks språkliga och interaktionistiska detaljer i intervjuerna, med vidvinkeln försöker jag identifiera kulturellt förankrade koder för hur adoption beskrivs (jfr Loseke 2003a:184). Denna rörelse mellan närsynthet och vidvinkel är ett sätt att förstå hur individuella uttrycksformer både samspelar med adoption tolkad i en lokal kultur, samt med en bredare samhällskontext. Påpekas bör att dessa kontexter inte ska ses som fristående ”objektiva verkligheter” – den konstruktionistiska ansatsen uppmärksammar istället hur sociala aktörer *använder* dessa kontexter (Holstein & Gubrium 2004).

Vägen mot en färdig studie innebär en rad val. Ibland kan dessa val visa sig vara återvändsgränder som tvingar forskaren att vända tillbaka eller gå en omväg. En idé att i varje intervju räkna hur ofta adoption användes som tolkningsram visade sig inte fruktbar. Då själva syftet med studien var att framställa adoption på föredragna sätt var det föga förvånande att intervjupersonerna visade sig använda denna tolkningsram. En bieffekt av räknandet är dock intressant: Även i berättelser som i hög grad tillskriver adoption särskild betydelse i ”komplicerad” mening används växelvis tolkningsramar som går stick i stäv med vad som kan förväntas utifrån berättelsens inriktning. Adoption som tolknings-

ram överspelas ibland av andra förklaringsmodeller, exempelvis tolkningsramar som rör andra sociala relationer – t.ex. syskon- och föräldrakärlek, klasspositioner och hudfärg/etnicitet. Olika tolkningsramar konkurrerar alltså om uppmärksamheten när berättelser konstrueras.

Metodologiska reflektioner

Berättelser i intervjuer

Atkinson & Silverman (1997) kritiserar intervjun som autentisk verklighetsförmedling – retorik om ”djupintervjuer” och ”öppna” intervjuer ingår i en romantisk tanketradition som bitit sig fast i den kvalitativa traditionen. Alvesson (2002) betonar kontextens betydelse för intervjuens utfall och föreslår två sätt att begreppsliiggöra intervjun som både går emot en romantisk och en neopositivistisk⁴⁹ intervjutradition. I den första betonas intervjuens lokala produktionsförhållanden; den komplexa sociala kontext intervjun ingår i utsätts för granskning. Enligt det andra synsättet är intervjun styrd av större kulturellt förankrade diskurser, vilka bör analyseras. Jag har funnit båda dessa synsätt inspirerande.

Under studiens gång har min syn på personliga berättelser utmanats. Från att initialt ha sett den personliga berättelsen som en mer eller mindre neutral förmedling av livserfarenheter har jag rört mig mot ett teoretiskt synsätt som betonar det skapande och dynamiska elementet i allt berättande. Med ett konstruktionistiskt och narrativt perspektiv blir gränserna mellan olika slags berättelser mer porösa. När den personliga berättelsen inte på ett exklusivt sätt knyts till individen öppnas möjligheten att undersöka hur olika slags berättelser länkas till varandra.⁵⁰

I forskningsintervjuer är berättelser inte alltid tydliga och att lokalisera dem kan vara ett komplext tolkningsarbete – inte heller alla narrativ som friläggs i intervjuer är berättelser i lingvistisk mening (Riessman 1993). Ibland kan ”särskilda” berättelser framstå som ett krav och den intervjuade väljer av olika skäl att inte ge sig in i långa berättelser (ibid:25). Ett par exempel: Under en intervju kämpar en adopterad

49 Enligt en neopositivistisk syn ses intervjun som objektiv kunskapsöverföring. Forskarens inflytande på intervjun bör vara minimalt (Alvesson 2002:108).

50 Detta perspektiv är inte nytt i sociologisk forskning. Redan 1959 länkade C Wright Mills personliga bekymmer till bestämda tider och platser (jfr Riessman 2002b).

kvinnan emot problembeskrivningar av adoption och det är först mot slutet av intervjun jag förstår varför – hon har själv intervjuat internationellt adopterade och inte känt igen sig i deras problemberättelser. Förvirring kan också uppstå när deltagare inte delar förväntade berättelsekonventioner: Under en intervju uppmuntrar jag på olika sätt en ung man att berätta om sina erfarenheter, men berättelseformen (alternativt intervjusituationen) verkar till en början obekväm.

En syn på intervjuproduktion som lokalt och kulturellt situerad får konsekvenser för synen på forskarens position, där samtalsdynamiken forskare – intervjuad betraktas som central (Ibarra & Kitsuse 2003; Hydén 2000; Mik-Meyer & Järvinen 2005). Holstein & Gubrium (2000) förordar utifrån en liknande position vikten av att både förmedla *vad* intervjupersonen berättar, men också *hur* berättelser och resonemang byggs upp. Den aktiva intervjun betraktas enligt detta synsätt både som en konversation präglad av improvisation och fokusering – att stödjande intervjus *ongoing line of talk* blir därför centralt (Holstein & Gubrium 1995:77), men också att uppmuntra den intervjuade till alternativa sätt att se på fenomenet under granskning. Genom att som intervjuare erbjuda olika perspektiv åskådliggörs hur den intervjuade skapar mening kring ett givet fenomen (jfr Billig 1996). Motsägelser och dubbeltydigheter ger alternativa ingångar till att förstå denna meningsproduktion. Genom att noggrant registrera de tolkningsresurser som aktiveras under intervjun ökar forskaren gradvis förståelsen av fenomenets uttrycksformer och komplexitet.⁵¹ Intervjuaren och den intervjuade deltar båda i denna meningsproduktion, om än på olika villkor. Ideal om forskarens neutralitet blir enligt denna logik inte nödvändig, eller ens möjlig, att uppnå (jfr Gubrium & Holstein 2000). I den narrativa intervjun är berättelsen i centrum och en metodik som uppmuntrar till berättande är därför central (Mishler 1986, 1999; Hydén & Hydén 1997; Hydén 2000; Riessman 2008). Riessman (1997) menar att öppet formulerade frågor lättare lockar fram berättelser än detaljerade och styrande frågor. Staunæs och Søndergaard (2005) anser dock att även enkla och konkreta frågor kan vara berättelsegenererande. Värt att note-

⁵¹ Under en senare del av intervjufasen påverkade tillägnade kunskaper på adoptionsområdet min förståelse av fenomenet adoption. En adoptionskulturkompetens utvecklades över tid. Risken att en särskild kompetens på ett oreflekterat sätt förvandlas till medlemmarnas egna begrepp har påtalats (jfr Jacobsson 2000). Denna kompetens har jag försökt utmana genom kritisk reflektion.

ra är de olikartade retoriska kontexter som konstruerats under intervjuerna – mycket långa passager med insprängda ”mm” från min sida kan omväxlas med en mer drivande intervjuarstil. Hydén (2000:154) beskriver intervjun som en relationell praktik, där berättar- och lyssnarpositioner kan växla. Även Alvesson (1998) betonar forskarens influenser på intervjun. Sättet att ställa frågor och introducera olika spår styr intervjuerna åt olika håll. Kvale (2006) menar att makten i forskarintervjun är asymmetrisk – att kalla intervjun dialog är därför missvisande.

Wästerfors (2004) beskriver i en studie med en berättelseanalytisk ansats hur han som intervjuare fungerat som ett narrativt bollplank. Denna funktion känns igen – emellanåt framstår jag som narrativ aktör. En viktig lärdom jag dragit är att den kvalitativa intervjuns interaktiva karaktär inte bör underskattas. Snarare än att se det som ett problem bör det bli föremål för analys (Mishler 1986). Kommentarer och uppföljningsfrågor, men också hummanden, nickar eller höjda ögonbryn gör att intervjun drar åt bestämda håll (Sahlin 2003).

För att förstå hur berättelser iscensätts bör intervjuns dynamik beaktas (Mishler 1986). I några intervjuer visade sig situationen påverka interaktionen. Känslomässigt starka uttryck påverkade interaktionen och i förlängningen intervjuns förlopp – detta samspel var speciellt starkt i gruppintervjun. I efterhand kan jag tydligt höra hur jag ömsom förvandlas till adoptionsaktivist och ömsom positionerar mig som icke-adopterad för att föra intervjun framåt, samt hur gruppen svarar på detta. Risken att ”go native” vid studier av lokala kulturer påtalas i antropologisk forskning (se Geertz 1983/2000). Ett konstruktionistiskt perspektiv pekar på risken att okritiskt anamma den meningsproduktion som konstrueras av medlemmarna själva: Då det just är dessa versioner som är föremål för analys är en viss distans nödvändig (jfr Ibarra & Kitsuse 2003). Spänningen mellan medlemmarnas ”egen” självförståelse och mer interaktiva aspekter av intervjun där jag som forskare inkluderats har varit värdefull för att förstå hur adoption konstrueras. Det konstruktionistiska perspektivet kan kritiserats för att studera konstruktioner ”out-there”, att det är andras konstruktioner som studeras. Fokus på interaktionen intervjuare-intervjuad ger intressanta infallsvinklar på det *gemensamma* konstruktionsarbetet.

Margareta Hydén (2008a) betonar det sociala arbetets narrativa karaktär. Som socionom har jag yrkeserfarenhet av personliga (problem)berättelser. Socionomprofessionen har i perioder dominerats av psykodynamisk teoribildning (jfr Lundström 1993) – denna tolknings-

ram med dess särskilda vokabulärer har alltså inte varit främmande för mig. I vilken mån det påverkat intervjuerna kan diskuteras.⁵² Forskarens *förförståelse*, dvs. de begrepp och förgivettaganden hon bär med sig in i forskningen betonas i tolkande forskning (Gilje & Grimen 1992). Begreppet förförståelse menar jag dock i för liten grad beaktar gemensamma föreställningars kulturella förankring samt själva intervjuinteraktionen – det betyder inte att olika subjektpositioner och erfarenheter *inte* har betydelse för interaktionen. Samspelet mellan individ och kultur är dock komplext.

Insider eller outsider?

Att tillhöra en svensk familjemajoritet, dvs. att inte vara adopterad, men inte heller ha adopterat barn, har visat sig ha betydelse under studiens gång. Många har frågat om mina erfarenheter från området, några har undrat om jag själv är adoptivförälder. Landerholm (2003) saknar en diskussion om hur forskande adoptivföräldrar styrs av privata utgångspunkter – kritik riktas emellanåt mot dessa påstått motsägelsefulla roller (för en diskussion se Lindblad 2004). Denna kritik rör att adoptivföräldrar som parter i adoptionstriaden inte kan eller vill se mer problematiska sidor av adoptionspraktiken. Lindblad menar dock att samma typ av kritik kan riktas mot vuxna adopterade som forskar om adoption (ibid.) Som fenomen är adoption perspektivrikt – en kritisk uppmärksamhet på den partiskhet ett visst perspektiv ger är dock nödvändig i *all* forskning.

Vilka för- och nackdelar finns med att tillhöra en specifik kategori? Som *insider*, dvs. i detta fall adopterad, har du automatiskt en inträdesbiljett till specifika aktörsarenor – exempelvis olika föreningar för adopterade. Som insider finns också ett förtroendekapital – man är ”en i gänget”, tillskrivs ett särskilt vetande, och kanske särskilda lojaliteter. En särskild expertstatus kan automatiskt följa av att vara insider. Särskilda förklaringsmodeller kan också användas. Christiansen (2001:35) använde insiderpositionen att själv vara adopterad i en studie om adoption. Många ställde enligt forskaren upp för att de ville prata med någon som ”förstod vad man pratade om”:

52 I några berättelser fanns samhället och tiden med som fond. Jag förväntade mig till en början ett fokus på familjeformen – och förvånades *trots* min socionombakgrund över att psykologiska tolkningsramar privilegierades i många berättelser.

Mange adopterede fortæller, at deres specifikke erfaringer bliver afviste i den normative diskurs vedrørende familierelationer. De foretrækker derfor kun at tale med andre adopterede om deres erfaringer /.../” (Christiansen 2001).

I citatet ställs en hegemonisk icke-adopterad dominans emot marginaliserade adoptionserfarenheter. Citatet indikerar mer strukturella förklaringsmodeller som bland annat förespråkas i feministisk analys – där normativitet kan analyseras genom att utgå från personer med egen erfarenhet av positioner utanför normen (Sandell & Mulinari 2006).

Personliga erfarenheter tillskrivs inte sällan en auktoritet som kan vara svår att argumentera emot. Det självupplevda betraktas av vissa forskare som en tillgång (se ovan samt Lagnebro 1994; Patton 2000; Ohlander 2003; Matwejeff 2004) men kan också uppfattas som problematiskt: Konstruktionistiskt orienterade forskare påpekar risken att okritiskt anamma medlemmarnas/den lokala kulturens egen självförståelse (Ibarra & Kitsuse 2003). Att vara alltför involverad och insatt i ett område, exempelvis adoptionsområdet, kan enligt detta resonemang innebära att analytisk distans inte upprätthålls. Erfarenheten som ett objektivt mått problematiseras genom denna position – det finns ingen ursprunglig erfarenhet som på ett enkelt sätt kan förmedlas till andra (Denzin 1989).

Redan på 1930-talet analyserade George Herbert Mead erfarenheten som socialt och interaktionellt skapad – erfarenhetens sociala förankring markerades därigenom och utmanade synsätt där jaget sågs som essentialistiskt och exklusivt boende ”inuti” människan. Våra erfarenheter formas genom givna diskursiva mönster och konfigureras i interaktion – genom olika tolkningar konstrueras sammanhang och mening (jfr Holstein & Gubrium 2000). Även i adoptionsforskningen betonas tolkningens betydelse: “In reading memoirs and other accounts by adoptees, one encounters not the raw experience of interracial adoption but rather an interpretation of it” (Kennedy 2003:469). Kennedy menar att tolkningarna påverkas av en rad faktorer: Vi drivs alla, adopterade eller ej, av en önskan att ”driva vår egen sak”, vissa argumentationslinjer tjänar våra syften medan andra mer motsägelsefulla hållningar tonas ner. I intervjusituationen påverkar dessutom kulturellt betingade interaktionsmönster hur vi uttrycker oss (ibid.; Sahlin 2003). Artighetsfraser, förväntningar, klassposition, utbildning, kön, hudfärg och ålder samspelar i denna interaktion.

Som begreppspär kan *insider-outsider* konstrueras som varandras motsats: Om insidern kan antas vara "inne i värmen" gäller det omvända outsidersn – som icke-adopterad saknar jag personlig erfarenhet av adoption och står utanför denna tolkningsgemenskap. Därför kan jag inte bli medlem i föreningar där ens adoptionsstatus avgör medlemskapet. Som adopterad hade tillträdet till nämnda förening varit självklart – jag hade mer informellt och ohämmat kunnat "prata adoption". Samtidigt har min outsidersposition haft fördelar: Den har exempelvis erbjudit möjligheten att höra vad man som adopterad berättar för en "icke-adopterad". Att adoptionsfrågor till en början var relativt okända för mig kan också ses som en fördel ur en annan aspekt: Jag hade inte bestämda förväntningar om hur intervjuerna skulle "vecklas ut". Utifrån ett konstruktionistiskt perspektiv betraktas denna "okunniga" position som en god förutsättning i intervjusammanhang (Jacobsson 2000).

Etiska hänsyn

Förväntningar och föreställningar påverkar interaktionen forskare-intervjuad. Hos några intervjuade fanns en förväntan att studien skulle förmedla en bestämd syn på adoption. En deltagare i studien: "Därför är sådana här undersökningar viktiga också. Information, information, information till vansinne." Deltagarens definition av studien som ett informationsprojekt uttrycker en önskan att "göra sin röst hörd" i syfte att påverka attityder och hållningar i adoptionsfrågan. Ett antagande om att information på ett neutralt och oproblematiserat sätt skulle kunna överföras uttrycks indirekt – forskarens och den intervjuades syfte sammanfaller dock inte alltid. Som forskare är uppgiften att analysera ett givet fenomen. Denna analys styrs av bestämda teoretiska perspektiv, där vissa saker belyses medan andra nedtonas – kanske rentav försummas. Hur vi tolkar vår empiri beror på hur vi ställer in denna blick (Månsson 2003).⁵³

Ett sätt att beakta de intervjuades integritet har varit att garantera deras anonymitet. I gruppintervjun har jag valt att utelämna fingerade namn helt: "Intervjuperson 1" och "Intervjuperson 2" markerar inter-

53 Plummer (1995:169) skriver: "/.../ readers with differing interpretative frames make sense of the stories they hear in different ways." Poängen är relevant även inom vetenskapen. Olika teoretiska perspektiv ger tolkningar som drar åt skilda håll. Inte minst av detta skäl är det nödvändigt med flera perspektiv för att belysa ett fenomenets olika aspekter (jfr Asplunds begrepp *aspektseende* 1970/1988).

vjupersonens tur i samtalsordningen och anonymiseras därigenom gentemot övriga deltagare. I de personliga berättelserna är namn (vid något tillfälle även andra data) fingerade, t.ex. födelseland och bostadsort.

I studien finns några längre intervjupassager. Potter (1997) menar att längre intervjuцитat och en synlig intervjuare demokratiserar den akademiska studien – läsaren behöver inte lita på forskarens förmåga att återge vad som sagts. Korta citat kan leda till fragmentering och manipulation av intervjuerna (Riessman 1993, 2008). Berättelser är inte lätta att analysera, stickspår, motsägelser, utvecklingar hör till personligt berättande.⁵⁴ En vetenskaplig analys riskerar utifrån denna rikedom att bli reducerande. De berättelser som efter transkribering nu föreligger i utskrivna text, och som tilldelas särskilda betydelser i egenskap av forskningsmaterial, är skapade i ett samspel. När berättelserna bearbetas av mig sker stora förändringar – resultatet är en vetenskaplig berättelse påverkad av faktorer som står utanför den intervjuades makt (och i viss mån min egen).⁵⁵ Ansvar för min berättelse är dock mitt eget.

Langellier (2001a) betonar forskningskontextens betydelse när berättelser iscensätts och menar att den alltför sällan uppmärksammas när narrativ analyseras. Genom att under studiens gång belysa hur både forskningsfråga och intervjuinteraktion ingår i berättelsernas konstruktion vill jag ge ett bidrag på området. Jag vill också kommentera den akademiska textens skenbara neutralitet och opartiskhet – konstruktioner av opersonlighet (*impersonal constructions*) förekommer i vetenskapliga texter (Potter 1997:155). En öppenhet inför textens produktion kan motverka detta (jfr Riessman 2008).

Ett närliggande tema är makt och dominans. I forskarpositionen innehas makten på flera sätt: I sättet att formulera forskningsfrågan, men också i hur den intervjuade bemöts, vad som fokuseras (jfr Kvale

54 Dokument är enklare därvidlag – de är formmässigt stabila och saknar ett känsloliv – man slipper därigenom konfronteras med de metodologiska problem som uppstår vid intervjuer (jfr Alvesson & Deetz 2000).

55 Akademiska studier diskuteras och kritiserar av handledare och på seminarier. Som forskare bör man därför snarare än att se sig som solist betrakta sig som del i en akademisk kör – vad denna kör har på sin repertoar bör dock analyseras för att förstå varför en studie skrivs på ett visst sätt.

2006) och i studiens sätt att presentera sina resultat.⁵⁶ Makten kan dock ses ur olika perspektiv – under intervjun har även den intervjuade makt. Makten att berätta, makten att avstå, makten att välja vissa perspektiv framför andra. Den adopterade kan, som vi sett ovan, välja att se sig själv som experten som möter amatören. Till frågor om makt hör också egendomsrätten. Vem äger den personliga berättelsen? Frågor om copyright och ett bäst-före-datum väcks. Vill man kännas vid en bestämd berättelse hur länge som helst? Forskarens tolkningsföreträdare väcker andra frågor: Finns några anständiga tolkningsgränser och när passeras dessa? Det konstruktionistiska sättet att analysera människors erfarenheter som ”prat” kan verka provocerande (Jacobsson 2000). Den distanse-rade blicken till trots är det min förhoppning att jag gör intervjupersonerna och deras berättelser rättvisa.

Kvalitet i kvalitativa studier

Med vilken måttstock ska en kvalitativ studie värderas? Begreppen *validitet* (mäts det som avses att mätas) och *reliabilitet* (hur väl mäts det som mäts) är klassiska begrepp för att garantera studiers vetenskapliga kvalitet (jfr Jacobsson 2008:165). Validitet rör tolkningars trovärdighet, medan reliabilitet rör konsistens – kan andra forskare komma till liknande slutsatser med samma empiriska material? Det konstruktionistiska perspektivets vetenskapsteoretiska utgångspunkter kräver en omdefinition av dessa begrepp. Ibland föreslås andra måttstockar i kvalitetsdiskussioner, till exempel att forskaren genom argumentation visar prov på metodologisk medvetenhet (för diskussion se Jacobsson 2008).⁵⁷

Kvalitativa metoders värde kan sägas ligga i sammanhängande, trovärdiga och fruktbara tolkningar snarare än i säkra resultat eller fakta (Sahlin 2003). Kvalitativa forskningsresultat bör enligt denna logik inte tvingas in i krav på validitet och reliabilitet som tillhör en positivistisk tradition – istället ska forskarens hantverk nagelfaras kritiskt (Kvale 1995; Seale et al 2007; Jacobsson 2008).

56 ”To establish their knowledge claim, researchers must transform whatever records they have made during the process of investigation into a standard format that is acceptable in their field of work.” (Danziger 1990:69). Resonemanget får konsekvenser för hur det empiriska materialet hanteras – den teoretiska blick som används i analysen belyser vissa områden medan andra läggs i skugga.

57 Se dock Silverman (2006) för en diskussion om hur validitet och reliabilitet kan användas i kvalitativ forskning.

När trovärdighet bedöms i narrativ forskning har det väl underbyggda argumentet en central plats. Polkinghorne (2007:478) refererar till Stephen Toulmins *Uses of argument* (utgiven 1958) för en definition av det goda argumentet:

/.../ the conclusion needs to be grounded in evidence, the evidence in support of the conclusion must be cited, the warrant connecting the evidence to the conclusion needs to be spelled out, and support for this warrant needs to be given.

Kapitel 5 Adoption i dagspress

I kapitlet identifieras adoptionsdiskurser i pressen. Dagspressens sätt att beskriva adoption ingår i de föreställningar som cirkulerar kring ett bestämt fenomen i ett givet samhälle. Mediernas produkter kan med detta synsätt betraktas som konstruktioner – av medieorganisationerna noggrant hopsatta fakta eller fiktiva representationer (Dahlgren 2000). En central utgångspunkt i en medieanalys är därför att studera hur medier skapar mening.

Begreppet mediering används i medieforskning och avser mediernas medskapande roll i samhällets meningsproduktion (Ekecrantz & Olsson 1994; jfr Pollack 2004). Medierade bilder av adoption produceras genom en särskild medielogik som sätter ramar för journalistiken: "Media logic refers to the assumptions and processes applied to the construction of messages within particular media." (Altheide 2002:412). Medierna kan betraktas som aktörer i hur adoption förstås i en given tid och på en given plats. Att undersöka hur adoption beskrivs ger därför en fingervisning om diskurser i svang på området. I medierna erbjuds modeller för hur våra privata liv bör tolkas, vilket i sin tur påverkar deras agenda: "A complex dialectic seems to exist between media and the conversational discourse of everyday life." (Fairclough 1995:64). För att förstå hur vuxna adopterade konstruerar mening och betydelse kring adoption blir därför mediernas hantering av adoptionsfrågor viktigt att analysera.

Fairclough (1995) hävdar att diskurser representerar sociala praktiker utifrån bestämda perspektiv – i analysen gäller det att identifiera och frilägga de spår som tonar fram i texterna. Altheide (1996:69) motiverar diskursbegreppets potential i en medieanalys:

When language changes and new or revised frameworks of meaning become part of the public domain and are routinely used, then social life has been changed, even in a small way. This is why the topic of *discourse* – or the kinds of framing, inclusion, and exclusion of certain points of view – are important.

Altheides argument visar sig vara särskilt intressant när mediediskurser om adoption analyseras. Som vi kommer att se introduceras nya sätt att beskriva adoption under studerad period – sätt som utmanar dominerande adoptionsdiskurser. Adoptionstriadens olika perspektiv visar sig

ha betydelse för denna retorik och används därför som löst organiserande princip i analysen.

Spector & Kitsuses (1977:73) ursprungliga begrepp *claims-making activities* (ung. anspråksformuleringar) har varit användbart i analysen. Loseke (2003:25) kallar aktörer som argumenterar för bestämda betydelser *claims-makers* medan de som värderar dessa meningars trovärdighet kallas publik (*audiences*). Det krävs alltså både aktörer och publik för denna process samt platser där de kan argumentera. Dagspressen är en av dessa platser.

Den adopterade som sär-skild

En spänning i studiens båda empiriska delar rör hur adoptivbarnets bakgrund och dess konsekvenser ska tolkas. Själva adoptionshändelsen gör att adoptivbarnet i kulturell mening kan betraktas som ”särskilt” jämfört med barn som *inte* byter familje-/närmiljö, men hur ska adoptivbarnet fortsättningsvis betraktas? Vilka betydelser tillskrivs denna särskildhet – av den adopterade själv, men också i samhället?

Sedan 2005 är utbildning för blivande adoptivföräldrar obligatorisk i Sverige (jfr Sverne Arvill & Svensson 2008), vilket kan tolkas som samhällets sätt att bemöta adoptivbarnet som i någon mening särskilt. I de artiklar jag har studerat under aktuell tidsperiod diskuteras denna lagstiftning och dess förarbeten. Utredningens krav på ”de adopterande föräldrarnas lämplighet och insikt i de adopterades behov” lyfts i *Göteborgs-Posten* fram på ett mer nyhetsmässigt sätt (041028).⁵⁸ I andra texter görs motstånd mot detta resonemang. En skribent recenserar en bok om adoption och ställer sig frågande inför vad man skulle kunna lära sig på en adoptionskurs: ”Kan spår av separation undervisas bort, och kan blivande föräldrar få kontakt med sina känslor på kurs om de inte haft det dessförinnan?” (Västerbottens-Kuriren 030730). Den raljanta tonen utmanar föreställningar om pedagogikens möjligheter på föräldraområ-

58 Tidningarnas förkortningar i analysen:

AB=Aftonbladet	GP=Göteborgs-Posten	NA=Nerikes Allehanda
BT=Borås Tidning	HD=Helsingborgs Dagblad	SvD=Svenska Dagbladet
DN=Dagens Nyheter	HN=Hallands Nyheter	VK=Västerbottens-Kuriren
ÖP=Östersunds-Posten		

det. Även von Greiff (2000) diskuterar svårigheten att i förväg utreda adoptivföräldrars lämplighet (se även Socialstyrelsen 2008).

Adoptivföräldraskapet kan också betraktas som särskilt: "Ett adoptivföräldraskap ställer lite större krav i och med att barnet alltid har med sig saker i ryggsäcken när det kommer hit. Det måste man vara medveten om och rusta sig för att hantera", säger en forskare enligt GP (050616a). Barnets ryggsäck är den okända faktor x som adoptionsaktörer tillskriver olika slags betydelser: Hur många separationer har det adopterade barnet varit med om? Hur var kvaliteten på barnhemmet? I fosterfamiljen? Tidigare nämnd forskare tillskriver adopterade en särställning: "/.../ de flesta adopterade har speciella saker att förhålla sig till. Det kan gälla ursprung, eller ett utseende som inte stämmer överens med den inre bilden av sig själv." Utifrån perspektivet att den adopterade har särskilda behov, behövs också särskilda insatser. En annan forskare uttrycker det sålunda: " – Det finns praktiskt taget inget formaliserat stöd till adoptivföräldrar och många verksamheter är tydligt profilerade för att passa föräldrar till biologiska barn. Där kommer adoptivföräldrarna utanför." (BT 040614).

Dessa medierade bilder av adoption kan vara intressanta att ställa emot adoptionsforskningen: I von Greiffs avhandling om internationell adoption (2000) visar det empiriska materialet att adoptivföräldrar tidigt fick kämpa för föräldrarättigheter som ansågs självklara för biologiska föräldrar. Kampen resulterade i att adoption i denna mening kom att likställas med ett biologiskt grundat föräldraskap. Likheten till trots uttrycks spänningar mellan dessa föräldraskap: "/.../ som adoptivförälder bör [man] vara klar över skillnaderna mellan biologiskt föräldraskap och adoptivföräldraskap" (ibid.:80).⁵⁹

Det råder delade meningar huruvida adopterade som grupp har särskilda behov. I IMS-rapporten *Internationellt adopterade i Sverige* (Javier et al 2007) konkluderar forskarna att inget tydligt talar för behovet av generellt stödjande insatser till adoptivfamiljer. I antologin *Handbook of Adoption* (2007) där en rad adoptionsforskare deltar, konkluderas däremot genom de forskningsfrågor som bedöms som väsentli-

59 I *Adoption – till vilket pris?* – Socialdepartementets utredning om internationell adoption (SOU 2003:49) uttrycks denna spänning: "Vi utgår från antagandet att det inte är samma sak att bli adoptivfamilj som att bli biologisk familj. Detta har framhållits av samtliga professionella som arbetar med adoptioner och som vi haft kontakt med. I antagandet ligger ingen värdering att det är bättre eller sämre att bli adoptivfamilj, utan endast att det är annorlunda."

ga att (åtminstone delar av kategorin) adopterade *är* att betrakta som en särskild grupp med särskilda behov. I samma antologi betonar dock Grotevant m.fl. (2007:86) att skillnaderna inom kategorin är så stora att "one-size-fits-all" *inte* kan användas i exempelvis professionell behandling.

Vem är adoptionsexpert?

För att förstå hur adoption konstrueras i en given tid och på en given plats är det viktigt att identifiera vem som har tolkningsföreträde i adoptionsfrågor. En analys av vem som betraktas som *expert* på adoption kan därför vara ett sätt att närma sig fenomenet adoption. Vuxna adopterade framställs i artiklarna inte sällan som sanningsvittnen och besvarar frågor där teman associerade till internationell adoption berörs, till exempel ursprung, etnicitet, rasism, likhet och olikhet. Dessa medierade vittnesberättelser kan ha vitt skilda uttryck – själva erfarenheten av att tillhöra kategorin adopterad ger den adopterade ett självklart tolkningsföreträde. Som internationellt adopterad framställs den adopterade som i besittning av ett särskilt vetande – som en expert. Inom konstruktionistisk teoribildning används begreppet *category entitlement* för att beskriva hur en kategoritillhörighet i-sig kan ge person eller en grupp en särskild kunskapsstatus. Genom att tillhöra en given kategori erbjuds ett automatiskt tolkningsföreträde (Potter 1997). I takt med att adopterade intar vuxenvärlden kommer vad som betraktas som ett kunskapsproblem gradvis att kunna åtgärdas. Ett uttalande från en internationellt adopterad kvinna: "Sverige är inget bra mottagarland. Det finns inga specialister inriktade på vår grupp. Det är först nu när vi själva börjar bli utbildade läkare, psykologer och präster som specialisterna kommer." (GP 040229). I klippet konstrueras den internationellt adopterade som specialist på de särskilda funderingar adopterade påstås ha under livets gång. Den adopterade som specialist framställs i citatet närmast som dubbel-expert.

Privilegierade insider-perspektiv är vanligt förekommande i artiklar som rör vuxna adopterade. Det kan låta så här i en intervju: "I dag kan Hans tala om sin adoption. – Men det känns inte som om någon förstår. Förutom andra adopterade." (Stockholms Fria Tidning 040813). Ett välkänt sätt att resonera i sammanhang där sociala aktivister möts

(Loseke 2003a). Samtidigt är det en inställning som kan bli problematisk när adopterades meningskonstruktioner inte drar åt samma håll.

Ett annat exempel är intervjun om det adopterade paret som "väntar sitt första barn" från Vietnam. Mannen och kvinnan är båda internationellt adopterade och texten byggs runt denna expertis. En genomgången kurs för blivande adoptivföräldrar ger dem inte mycket. Paret tycker att ".../ adoptionskursen var för probleminriktad. Det handlade mycket om hur svårt det kan vara att vara adoptivförälder och att växa upp som adopterad. Det var mycket pekpinnar om hur man inte bör göra, och många exempel på hur illa det kan gå för adopterade barn." (GP 050614). Det faktum att de själva är adopterade ger dem ett särskilt tolkningsföretärde; denna expertstatus öppnar möjligheten för dem att ge kritiska synpunkter på genomgången adoptionskurs – något presumtiva adoptivföräldrar utan egen adoptionserfarenhet näppeligen skulle kunna tillåta sig utan att diskvalificera sig för uppdraget.

I regel konstrueras adoptionsexperten gentemot icke-adopterade, men under undersökt period uttrycks också friktioner *inom* gruppen. En utlandsfödd adopterad kvinna argumenterar på debattplats för att adopterade faktiskt har fyra föräldrar och är kritisk mot att "framgångsrika adopterade" ges stort utrymme i medierna: "Deras mantra är: adopterade har bara en mamma och en pappa! Och därmed axlar dessa adopterade synen att de biologiska föräldrarna är oviktiga." (BT 050213).

Psykologiska tolkningsramar kan användas som argument även av utlandsadopterade själva. Från en intervju:

– Jag tror att debatten (i media våren 2002) blev som den blev för att en del av oss behöver närma sig sina problem genom sin identitet som adopterade. Har man problem med att knyta an eller en tendens att överprestera kan lösningen vara att gå via det faktum att man är adopterad ".../." (SvD 030928)

Denna motretorik underminerar motpartens argument – motpartens anspråk på hur adoption ska förstås framställs därigenom som suspekta och otrovliga (jfr Ibarra & Kitsuse 2003:37). En kamp om vilka sanningar som är giltiga på den mediala arenan utspelas. Dessa friktioner inom gruppen komplicerar en "entydig" expertstatus utifrån kategori. Även andra antagonistiska hållningar uttrycks i debatten. En skribent

kritiserar i en ledare ”en liten, men högljudd antiadoptionslobby.” (DN 040601)⁶⁰. Adoptionsfrågan skrivs här in i en politisk lösningsdiskurs.

Adoptionsforskare kan också betraktas som experter på adoption. I intervjuer präglas deras uttalanden av balans: Att balansera adopterade som av olika anledningar påstås ha problem med adopterade utan problem går som en röd tråd genom artiklarna. En forskare intervjuas och reportern skriver i ingressen: ”Att vara adopterad kan innebära problem. Eller inte alls.” Forskaren uttalar sig därefter: ”– Det upplevs naturligtvis olika beroende på vem man är, men någon gång kommer frågorna om ursprunget hos de allra flesta /.../” (GP 050616a). Något senare i texten utvecklas temat: ”Behovet av sökande efter sitt ursprung finns i någon form hos de allra flesta, men i mycket varierande grad. – Det är lika normalt att vilja veta så mycket som möjligt och försöka hitta de biologiska föräldrarna, som att inte vara intresserad alls”, säger forskaren. Lindblad (2004) menar att det finns en risk att forskningens mer allvarliga resultat får uppmärksamhet i medierna. En försiktig mittemellan position som inte stigmatiserar den adopterade verkar prägla forskarnas uttalanden i studerade artiklar.

Loseke (2003:36) hävdar att det bland *claims-makers* finns en trovärdighetshierarki och att vetenskapen återfinns i toppen av denna hierarki: ”Scientists enter the social problems game with the distinct advantage that audience members tend to believe their claims. It’s like starting a game of Monopoly with more money than other players.” Mitt intryck är dock att forskare på adoptionsområdet inte har ett självklart tolkningsföreträde i medierna under undersökt period. Snarare utmanas de, som vi kommer att se, av (andra) aktörer med en mer erfarenhetsbaserad kunskap, som gör anspråk på en särskild expertstatus.

Adoption som lösning eller problem?

De huvudstråk, här kallat diskurser, som friläggs i analysen av artiklarna kallas *adoption som lösning* (lösningsdiskursen) och *adoption som problem* (problemdiskursen). Dessa diskurser är långt ifrån enhetliga – vare sig lösningsdiskursen eller problemdiskursen kan enkelt avgränsas, de uttrycks och cirkulerar på olika nivåer, både individuellt och strukturellt,

60 Oklart publiceringsdatum. Eventuellt har denna ledare först publicerats 040323.

implicit och explicit och används som resurser när adoption presenteras i pressen. För att ge en överskådlig bild av dessa diskurser visas en tabell som utgår från deras respektive argumentation och retorik och placerar dem i relation till olika aktörer/nivåer:

Tabell 3 *Diskurser organiserade utifrån adoptionstriad och samhälle.*

	<i>Adoptiv-barnet</i>	<i>Adoptiv-föräldrar</i>	<i>Biologiska föräldrar</i>	<i>Samhälle</i>
<i>Adoption som lösning</i>	Barnet får familj	Löser barnlängtan ”God” gärning ”Vanliga” familjer konstrueras	Frivillig adoption	Alla vinner, dvs. en <i>win-win-win</i> situation (Henderson 2000)
<i>Adoption som problem</i>	Psykosociala problem Sär-skildhet Identitets-frågor	Problem hos barnet Artificiell familjebildning	Ofrivillig adoption	Barnhandel <i>Kritisk adoptions-diskurs: Ifrågasatt adoption</i> <i>Rasism/diskriminering</i>

Indelningen introducerar analysen av dagspressen och ger dessutom en överblick över hur olika retoriska resonemang förhåller sig till varandra. Som vi kommer att se är vissa parter i adoptionstriaden mindre framträdande än andra – biologiska föräldrar är i hög grad frånvarande i texterna. Jag har ändå tagit upp dessa tre parter för att de alla är en förutsättning för själva adoptionshändelsen. Kritik har riktats mot att begreppet adoptionstriaden konstruerar adoption som en kontextlös, privat transaktion (O’Shaughnessy 1994) – därför uppmärksammas även en

samhällsnivå. Den kritiska adoptionsdiskurs som i denna indelning ryms inom problemdiskursen presenteras senare i texten.

Adoption som lösning

Adoption kan beskrivas som en lösning på olika slags problem. När adoption framställs som lösning byggs med retoriska medel olikartade bilder upp i artiklarna. Det räddade barnet har en stark ställning i denna retorik, men (i regel "barnlösa") vuxnas behov av barn är också en central argumentationslinje. Biologiska tolkningsramar – adoption som alternativ graviditet – tas i bruk när adoptionen av ett bestämt barn beskrivs. När adoption mer allmänt konstrueras som lösning frammanas istället bilder av "normala" barn i "normala" familjer.

Det räddade barnet

Adoption-som-lösning tar ofta utgångspunkt i föreställningar om barns förhållanden i andra delar av världen. Ibland uttrycks klassiska barmhärtighetstankar: "Hjälper man en människa så blir världen bättre", hävdar en adoptivmamma i ett reportage i *Nerikes Allehanda* (051112). Argumentet, av närmast metaforisk kvalitet, framstår som moraliskt oantastligt, men så välanvänt att det närmast kan betraktas som omodernt, rent av i riskzonen för att ses som en döende metafor (jfr Billig & Macmillan 2005). En alternativ argumentationslinje används av ett adoptivföräldrapar som arbetat i Afrika: "Att det skulle bli ett barn från Kenya var tämligen självklart. Antalet föräldralösa barn i landet uppgår till en miljon. Och de blir inte färre." (intervju i GP 050116). Genom att den enskilda adoptionen kontextualiseras framgår adoptionsbehovet utan att humanistiska metaforer behöver användas. Potter (1997) beskriver hur fakta används för att bygga upp särskilda trovärdighetshierarkier. När det enskilda adoptivbarnet ställs mot en miljon föräldralösa barn konstrueras en retorik man som läsare har svårt att avvisa.

Ett annat sätt att presentera detta räddningstema är att använda mediekända personer. Dessa artiklar förekommer ofta i kvällspress: "Med varje adoption räddar jag ett barn från barnhemmet /.../" säger Angelina Jolie (AB 030827)." Adoptionen framställs som en okomplicerat god gåva till barnet; det är en ynnest att adopteras av en ung, vacker film-

stjärna. Jolie igen: *'Jag vill ha ett eget mini-FN' – superstjärnan Angelina Jolie adopterar ett barn från varje världsdel* är rubriken i Aftonbladet (050722). *Oddsens talar för en ryss* är ytterligare en rubrik i denna följetong (AB 050811). De bilder som frammanas i detta tema är adoption-som-räddning – föräldralösa barn räddas av osjälviska vuxna som påtar sig ett föräldraskap. Med utgångspunkten att barnet räddas blir dess utsatthet viktig att framhäva. I en faktaruta om kinesiska adoptioner skriver reportern förklarande: "Många nyblivna mammor tvingas att sätta ut sina döttrar i skogen eller på gatan och många flickor bryts nacken på direkt efter födseln." (Nerikes Allehanda 051112). Kinesiska nyfödda flickor, konstruerade som generell kategori, beskrivs här som potentiella – eller högst sannolika – offer. Att adoptera dessa utsatta barn blir därigenom en god, för att inte säga nödvändig, gärning av ansvarsfulla vuxna. Enligt denna argumentation konstrueras adoption som en lösning på ett socialt problem så självklart att det inte ens behöver diskuteras: "Adoption handlar om att föräldralösa barn får fina föräldrar", fastslås i ett inlägg i *Östersunds-Posten* (030620). Barnen i detta citat framställs med bestämdhet som föräldralösa – här saknas den biologiska bakgrunden helt. Adoptionshandlingen framgår som det enda rimliga alternativet. Vem kan förneka föräldralösa barn fina föräldrar?⁶¹ Andra länders omänskliga barnhantering eller annan social utsatthet i dessa länder gör denna diskurs obestridd. Barnet framställs både som ett oskyldigt offer och i en utsatt position.

Offerkonstruktioner är ett effektivt sätt att aktivera kulturellt påbjudna känslor av sympati (jfr Best 1990; Loseke 2003a). Ett annat sätt att konstruera offer är att framhäva det *lidande* offret utsätts för – ett lidande som inte stillatigande kan åses. Loseke (2003a) beskriver hur kulturella preferenser kan påverka vilka grupper vi sympatiserar med. Barn som kategori konstrueras i vår kultur lättare som offer än vuxna. "Svaga" offer – sjuka, gamla eller barn – kan rentav betraktas som idealiska offer (Christie 2001).

När tsunamivågen i Asien i december 2004 slår sönder tiotusentals familjer kontaktas många adoptionsbyråer. De byråer som tar hand om det uppblossande adoptionsintresset möter dock dessa omsorgsrbju-

61 Berebitsky (2004:130) redogör i en analys av adoption i en amerikansk "damtidning" vid 1900-talets början för en liknande retorik: "The rescue narrative also focused attention on the new relationship between the vulnerable child and the protective adoptive parent, effectively erasing the birth parent(s) from view."

danden med ett visst motstånd: Adoption ska inte fungera som katastrofhjälp (Expressen 050113). Haagkonventionens krav på en särskild gång vid adoptioner innan barnet lämnas för adoption kan förmodas vara anledningen till adoptionsbyråernas sätt att resonera.⁶²

TV-mediet ger intryck av att ha en särskilt stark påverkan på vuxnas hjälpreaktioner. Representanter för en adoptionsbyrå berättar i en artikel om vuxna som vill adoptera "ett specifikt barn" som flimrat förbi på skärmen eller i tidningen, och andra som försöker kringgå de höga kostnaderna (GP 050113). Mediernas sätt att beskriva dessa barn kan också sägas ingå i bestämda offerkonstruktioner enligt logiken: "The more victims suffer, the more we worry and feel sympathy." (Loseke 2003a:80). Att offret är ett bestämt barn verkar förstärka dessa reaktioner. Den personliga berättelsen om hur olyckan drabbat just detta barn bidrar till en mer kraftfull offerkonstruktion (ibid.). Dessa offerstrategier verkar för övrigt vara vanliga i syfte att samla in pengar till nödställda runt om i världen – de TV-sända välgörenhetsgalor som blivit populära under 2000-talet kan ses i detta ljus.

"Barnlösa" vill ha barn

Det dominerande motiv för adoption som konstrueras i lösningsdiskursen handlar om att vara ofrivilligt barnlös, dvs. att inte ha fött biologiska barn. Barnlöshetens konsekvenser byggs upp på flera sätt, den påverkar inte bara ens egen och partners liv utan också framtida släktled: "Det var ju inte bara det att vi inte kunde få barn. Vi skulle aldrig kunna få några barnbarn heller, säger Håkan." (AB 050712). Känslor används för att bygga upp barnlöshet som ett socialt problem – '*Vi längtade så mycket att vi grät*' är rubriken till sist nämnda artikel. Denna artikeltyp inbjuder till inlevelse och identifikation – läsupplevelsen kan ses som en ställföreträdande upplevelse (Ekecrantz & Olsson 1994).

Ett behov att ge omsorg framgår indirekt som motiv för adoption. Barn beskrivs som självklara mål för detta omsorgsbehov: "Barn skulle de ha, egenproducerade eller inte spelade ingen roll. 'Världen är ju full av barn', var Robins åsikt, då som nu." (Hallands Nyheter 031230). Adoption presenteras återkommande som en sista utväg, ett sista-hands-

62 Enligt Haagkonventionen från 1993 ska adoptivbarnets möjligheter att stanna i sitt hemland vara utredda innan placering sker och andra lösningar än adoption, t.ex. släktplacering och familjehem, vara uttömda som alternativ (HCCH 2008).

alternativ när olika reproduktionsteknologiska insatser visat sig fruktlösa, men adoption kan också presenteras som ett alternativt och säkert sätt att få barn: ”– Vi struntade i att gå till doktorn. Det var ett barn vi ville ha och en sak vet man säkert med adoption – det blir ett barn.” (GP 040404). Här framställs adoption som det säkraste sättet att bilda familj. En graviditet med garantier. Adoption kan också omtalas som ett mer jämställt sätt att få barn – båda parter deltar redan från början i föräldraskapet på lika villkor (GP 050614). Adoptionens gränsöverskridande effekt framstår här närmast ur ett genusperspektiv.

Kändisar av mindre format, till exempel politiker och programledare får ibland personifiera ”adoptivföräldern” som typ. I dessa artiklar saknas dock tidigare nämnd hollywoodlyster, snarare är det ett svenskt ansvarsfullt medelklasspar som målas upp – som dessutom kan kosta på sig att ifrågasätta rådande familjediskurser om det biologiskt grundade föräldraskapet: ”Så här i efterhand har Anna förstått att det finns människor som tycker att det är konstigt och provocerande att hon och maken inte gjorde allt som stod i deras makt för att skaffa ett ’eget’ barn.” (AB 040725) Ett kulturellt krav på biologiska barn framgår här indirekt. Att inte föda biologiska barn konstrueras i texten som en reproduktionsprovokation, en motståndsstrategi mot normativa krav på biologisk fortplantning.

Längtan efter barn kan ibland framställas i mer skarpa formuleringar. Under 2004 förs en intensiv mediedebatt utifrån utredningen *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49). Utredningens syfte är att genom en rad förslag stärka barnperspektivet vid internationell adoption. Ett av förslagen är en övre åldersgräns (42 år) vid ansökan om adoption. Åldersgränsen väcker starka motreaktioner och ett stort antal artiklar genereras. Förslaget presenteras som nyhet i en rad artiklar (BT 031201; AB 030615; SvD 040307). I debattartiklar används ironin som moteld:

Vi kommer alltså att få ett brev på vår 42-årsdag från en eventuellt nyinrättad myndighet som uppmanar oss strängeligen att infinna oss för sterilisering. Skall man inte få adoptera, läs är man inte lämplig för att skaffa barn, då kan det ju följaktligen inte vara tillåtet att ”göra” barn heller!” (SvD 040315)

Perspektivet i denna debatt är ofta adoptivföräldrarnas.⁶³ Att få adoptivbarn framställs här närmast som en mänsklig rättighet, åtminstone finns

63 Ett motsatt perspektiv ges i artikeln *Adopterade stöder åldersgräns* i SvD 030615:

en jämlikhetsaspekt med i resonemanget: Rätten att få barn ska vara rättvis. Retoriken påminner om "homoadoptions"-debatten några år tidigare, som väckte högljudda protester bland dem som *inte* ville ge homosexuella rätten att provas som adoptivföräldrar (jfr Martinell Barfoed 2000): Homosexuella skulle inte tro att barn var en mänsklig rättighet. Nu använder pro-adoptionsaktörer samma slags argumentation. Redan etablerade argumentationslinjer lånas in, men ges nya betydelser. En oro för att hela adoptionsinstitutionen skulle vara hotat uttrycks i flera artiklar och olika genreformers används. Under rubriken *Utestäng inte barn som övergetts* (GP 040223) vänder sig en rad politiker emot adoptionsutredningens förslag. I *Nya regler hot mot utlandsadoptioner* (GP 031016) intervjuas en representant för en adoptionsorganisation som är negativ till de förslag som lagts. Protesterna visar sig i hög grad komma från adoptionsorganisationer, vilket innebär att ett aktörsperspektiv råder. Det gäller att övertyga läsaren om att adoptionsfrågan bör tolkas på ett bestämt sätt: Ett klassiskt grepp när bestämda anspråk i en fråga formuleras (Spector & Kitsuse 1977; Loseke 2003a). Det handlar om att publiken ska "medvetandegöras" om att ett givet fenomen är att betrakta som problematiskt – ofrivillig barnlöshet eller "övergivna barn i den fattiga världen" – och något som måste åtgärdas. Claims-making strategin verkar ha uppnått sitt syfte: En fast åldersgräns införs inte, vilket uppmärksammas på nyhetsplats i flera tidningar.

De perspektiv som dominerar i medierna är intressant att kommentera i sammanhanget. Jonsson (2003) har studerat diskurser om internationell adoption i medierna mellan 1972-2002. En kvantitativ delstudie visar att av 448 utvalda artiklar, huvudsakligen insamlade från dagspressen, beskrivs majoriteten som "neutrala" i sin rapportering – dessa rörde exempelvis frågor om jämställdhet, rätten till föräldrapenning och bidrag för att täcka adoptionskostnader. 65 artiklar kategoriserades som positiva till adoption – de hade ett adoptivföräldra- eller organisationsperspektiv. Endast två artiklar var negativa till adoption och den adopterades perspektiv rådde i båda dessa. Mot slutet av perioden intensifierades homoadoptionsdebatten, huruvida homosexuella skulle ges rätten att provas som adoptivföräldrar, och begrepp som barnets bästa var i

" – Mycket bra förslag, säger Tony Falk på Forum för adopterade." Och lite senare i intervjun: " – Adoption ska inte vara en form av terapi för adoptivföräldrarna". Här används en psykologisk tolkningsram för att argumentera *emot* +42-åringar som adoptivföräldrar.

centrum. Jonssons kvantitativa delstudie visar att adoptivföräldrar förekommer nästan dubbelt så många gånger som adopterade.

En biologisk tolkningsram

Blivande adoptivföräldrar framställs ofta som lyckligt väntande. Bilder av spänning och förväntan blandas med viss nervositet inför uppdragets karaktär: Att möta ett okänt barn med en okänd historia. Genom rubriker som *Väntans tider för Carina & Anders* (GP 050614) används biologin som tolkningsram och adoptionen konstrueras som en alternativ graviditet. En del av dessa berättelser blickar tillbaka på tiden före adoptionen. Likheter med en biologisk födsel förekommer ibland – att vara i väntans tider eller plötsligt få ”lite panik” inför mötet med barnet: ”Ungefär som när en kvinna ligger på förlossningsbordet och plötsligt vill gå därifrån” (intervju GP 050109) Ett annat sätt att uttrycka saken: ”Efter sex veckor skulle de få åka till Korea och hämta hem sitt kärleksbarn” (intervju AB 050712). Bilden av adoptivbarnet som en produkt av adoptivföräldrarnas sexuella/känslomässiga förening frammanas implicit. Även homosexuella par använder en biologisk diskurs: ”Jag har alltid velat ha barn och var den som först tog upp det. I början nästan som skämt, ’den biologiska klockan tickar’, men med allvar bakom, säger Fredrik, 30.” (AB 030729).

Även inom adoptionslitteraturen (Kats 1992) och i forskningen (Dalen & Sætersdal 1992; Howell 1999; Sætersdal & Dalen 1999) används den biologiska graviditeten som referenspunkt när blivande adoptivföräldrar väntar på att barnet ska komma ”hem”.⁶⁴ Detta sätt att presentera adoption verkar vara den kulturella modell som finns att tillgå när adoptivbarn byter omsorgsmiljö – uttrycket verkar fungera som en anknytningsresurs för adoptivfamiljen. Genom att relationen adoptivbarn-adoptivföräldrar ”biologiseras” förstärks likheten med ett biologiskt grundat föräldraskap och mer sociala aspekter av föräldraskapet nedtonas (jfr Howell 1999).

64 Att barnet ”kommer hem” verkar ingå i den retorik som används inom organisationer som agerar för adoption. Jag har förstått detta uttryck som ett internt medlemsbegrepp, men har också hört det slinka med i en nyhetsintervju med en representant för en svensk adoptionsförening – då åtföljt av ett generat skratt. Även adoptionsorganisationer i Norge använder denna retorik: ”By ’coming home’ they all seem to be saying, the child finally arrives where it was meant to have been all the time, thus backgrounding biological processes.” (Howell 1999:41)

Rubriken gör att läsaren snabbt blir orienterad om vad texten handlar om och vad som anses ha primär betydelse (Pettersson 2003; Berglez 2000). Rubriker kan med några få ord signalera hur en artikel ska förstås: Rubriker som *Efter alla fruktlösa år kom lilla Ida från Kina* (GP 050119), *Den långa resan till barnet* (BT 040414), *Deras barnlöshet fick ett lyckligt slut* (Hallands Nyheter 031230) skriver trots sitt lilla format in sig i lösningsdiskursen: Adoption är en positiv lösning för barnlösa vuxna. Genom dessa rubriker konstrueras adoptivbarnet som ett bote-medel enligt logiken utan barn – ingen ”riktig” familj (jfr Howell 2001).

Normala barn i normala familjer

När blicken som betraktar adoptivbarnet gör det ur adoptivfamiljens perspektiv konstrueras inte sällan positiva utvecklingshistorier, gärna i reportagets form. Mötet med kinafödda Agnes ”en liten, klen flicka med sorgsen blick” framställs några rader senare i annan dager: ”Svensk välling, gröt, AD-droppar och vänlighet” gör snabbt flickan ”betydligt rundare och gladare” (GP 040919). En solid svensk start antas borga för flickans fortsatta utveckling. Ett välmående medelklassliv ger ibland dessa utvecklingshistorier en perfekt inramning: ”Familjen bor i en magnifik villa med terrasserad tomt och pool. Bara några meter nedanför glittrar sjön.” (SvD 040630). I klassisk reportagestil, där intryck och beskrivningar varvas med intervjuцитat, konstrueras bilden av en stabil adoptivfamilj som väl kommer att klara sitt familjeuppdrag.

I lösningsdiskursen frammanas inte sällan en bekymmerslös tillvaro. En adoptivfamilj som just adopterat en syskongrupp intervjuas och pappan siar om framtiden: ”– Om ett år så går livet sin gilla gång. De som bor i området och de som känner oss kommer förhoppningsvis inte att tänka på att barnen är adopterade. Och barnen kommer inte heller att tänka på det /.../” (SvD 040630). För den som är bekant med dagens påbudna diskurs om hur adoptivfamiljer ”bör” förhålla sig till adopterades biologiska bakgrund (se ”söka-rötter”- temat nedan) framstår uttalandet utifrån adoptionsvärldens horisont som direkt förkastligt. Hans utsaga går stick i stäv med det biografiska intresse som mer eller mindre förutsätts av adoptivföräldrar med internationellt adopterade barn (jfr von Greiff 2000). Genom sin vision om familjens framtida liv framställs adoptivpappan som en familj ”som alla andra”. I en kultur där den biologiskt grundade familjen framstår som både norm

och ideal, kan dessa idylliska berättelser närmast betraktas som ett sätt att uppvisa "vanlighet" i betydelsen normalitet. Sacks (1984/1996: 413) kallar detta att "göra vanlighet" (*doing "being ordinary"*). En norsk adoptionsforskare (och adoptivförälder) hävdar att adoptivföräldrar arbetar hårt för att både få sig själva och sina barn att framstå som normala familjer (Howell 1999). Genom att presentera normala barn i normala familjer beskrivs adoptivfamiljen som "en familj som alla andra". Att göra normalitet betraktas inom medieforskning rentav som en av journalistikens funktioner (jfr Pollack 2001).

Medierna kan enligt Loseke (2003a:41) både vara *primary* och *secondary claims-makers*. När journalisten skriver reportage fungerar hon ibland som aktivist – genom den vinkel som väljs skrivs en bestämd "story". Vanligen är medierna dock att betrakta som *secondary claims-makers*, genom att översätta och paketera andras anspråksformuleringar, till exempel politiker, forskare och andra aktörers, framställs bilder som konstruerar sociala problem på bestämda vis.

"Solskenshistorier" dominerade länge mediers rapportering av adoption, vilket senare kritiserats av adopterade (Dalen 2005:230). Min analys visar att dessa solskenshistorier fortfarande har ett medialt fäste. En rad exempel visar hur adoptivbarnen med retoriska medel förankras i sin nya miljö. I en bildtext läser vi: "Sitt främmande ursprung till trots har de båda adoptivbarnen Benjamin och Evelina funnit sig väl tillrätta i sitt nya hemland. Nu hägrar ett riktigt svenskt midsommarfirande bland nära och kära" (BT 030620). Positiva bilder av nöjda adopterade barn förmedlas i klassisk mainstream-reportage stil. Medierna bidrar till att omvandla de utländska barnen till svenska barn, ett slags medial kinning för att travestera Howell (2003).

I adoption-som-lösning konstrueras adoptivbarnet ibland som "vilket barn som helst". En ledarskribent i DN framställer adoptionsinriktade aktiviteter som lätt absurda: När adoptivföräldrarna Sanna och Juan vill starta en föräldragrupp utgår sköterskan från att barnet självklart ska ingå i en adoptivgrupp. BVC-sköterskan beklagar att det finns för få barn för att starta en adoptivgrupp: "Men, säger Sanna, jag behöver ingen adoptionsgrupp. Det jag undrar över är ju sådant som mat, bajs och vad man ska smörja stjärten med!" (DN 040601) BVC-sköterskans sätt att göra skillnad mellan barn framställs som absurd. Skribenten kritiserar i samma text Adoptionscentrums tidning *Att adoptera* och menar att exotism och problemperspektiv dominerar i synen på

internationell adoption. Hon förundras över nätverk, föreningar och kommenterar:

Människor får förstås bilda vilka nätverk de vill. Men varför detta särskiljande? I en tid när det anses viktigt att låta barn med funktionshinder och handikapp gå på vanliga daghem och i vanliga skolor, så ska barn med en annan hudfärg eller ögonform isoleras och segregeras. Det är inget konstigt med att vara adopterad. Så varför denna kamp att göra ufon av människor som med undantag för en tidig separation, och möjligen utseendet, är precis som alla vi andra. Det vill säga glada ibland, ledsna ibland och med en känsla av övergivenhet som emellanåt hemsöker oss alla. (ibid.)

Den adopterade som sär-skild utmanas genom denna retorik, istället används normalisering som tolkningsresurs – själva kategorin adopterad upplöses närmast. Argumentationen framstår som trotsigt provokativ av flera skäl: Inom adoptionsfältet används gärna psykologiska tolkningsramar: "Tidig separation" ingår, som vi tidigare sett, som en etablerad förklaringsmodell för att förstå hur psykiska problem uppstår. Adopterades bakgrund är som klippt och skuren för denna tolkningsram. Både adoptionsaktörer och "adoptionsexperten" kan i denna mening sägas ha en särskild tolkningsresurs till sitt förfogande.⁶⁵ Biografisk bakgrund och utseende är andra frågor som upptar många som engagerar sig i internationell adoption – skribenten ovan avfärdar dessa brännande frågor och texten positioneras i en tveklös lösningsdiskurs. (Notera dock att en viss reservation finns inbyggd i argumentationen: ".../ med undantag av en tidig separation, och möjligen utseendet /.../")

De anspråk som formuleras genom denna argumentation gör indirekt motstånd mot problemföreställningar och konstruerar istället adoptivbarnet som ett " normalt " barn (jfr Spector & Kitsuse 1977). En annan aspekt av normalitet uppmärksammas av Howell (1999) som diskuterar de nätverk som skapas runt det internationellt adopterade bar-

65 von Greiff (2000) påpekar att redan 1970-talets adoptivföräldrar brottades med hur särskilda adoptionskunskaper skulle hanteras.

net. Ofta ingår andra adoptivfamiljer i dessa nätverk – ”normala familjer” samt en arena för egna familjedefinitioner konstrueras därigenom.⁶⁶

Även om den traditionella kärnfamiljen ges stort utrymme i spalterna står den inte oemotsagd. Spår av den så kallade homoadoptionsdebatt som fördes med stor intensitet i medierna åren före 2000, finns även under de år jag studerat (jfr Martinell Barfoed 2000). När lagen där samkönade gifta par ges möjlighet att ansöka om att bli adoptivföräldrar vinner laga kraft 2003 uppmärksammas det medialt. Några tidningar väljer att lyfta fram ”den lilla människans berättelse”, i detta fall i ett par berättelser om samkönade pars tankar om att adoptera barn. Robert och Fredrik verkar prata med en mun: ”Det känns i hela kroppen, det är dags för barn, säger de äkta makarna”. Iklädda mörka frackar förklarades de högtidligt ”man och man” ett år tidigare. Det traditionella äktenskapets retorik travesteras och tas i besittning: ”De som ser fram emot det mest är väl våra mammor (skratt)”, citerar reportern (AB 030729). Bilder av ett välbeställt samkönat par med traditionella (köns)värderingar byggs upp i texten och en betryggande normal familj konstrueras. Robert och Fredrik erkänns redan i textens första rader som en riktig familj. Stämningläget förändras dock snabbt. Många länders tveksamhet att adoptera till samkönade par lägger plötsligt sordin på den familjekompetens paret uppvisat, och Robert och Fredriks sårbarhet som presumtiv adoptivfamilj framställs: ”Vi är tacksamma om bara något land vill släppa ett ensamt barn till oss. Vi har inte alternativet att välja.” (AB 030729). I dessa rader bryts familjemagin radikalt, ett av omgivningen starkt ifrågasatt föräldraskap tonar fram och de ”normala” familjebilder som frammanats tidigare utmanas. Robert och Fredriks tacksamhet kan också tolkas som klädsam och något som i sig skulle göra dem särskilt ägnade för ett (adoptiv)föräldraskap.

Adoption som problematisk lösning

De biologiska föräldrar som lämnar barn för adoption lämnar få spår i de tidningar som studerats under nämnd tidsperiod. När de direkt eller indirekt förekommer är perspektivet ofta adoptivföräldrarnas. Ochs &

66 Howells begrepp *kinning* (2003) är en annan aspekt av detta fenomen. Hon hävdar att begreppet *to kin* kan ses som en universell process i alla samhällen – genom olika *rites-des-passages* markeras släktskapsband. Ibland konstrueras dessa band inte bara i adoptivfamiljen – även andra adoptivfamiljer kan transformeras till ”as-if-kin” och utnämnas till släkt.

Capps (1996) hävdar att narrativ tystnad kan utesluta vissa röster i en offentlig diskurs. Biologiska föräldrar som lämnar barn för adoption är en grupp som mer sällan hörs i medierna – i en artikelserie i Dagens Nyheter i februari 2005 är dock dessa i fokus. I *Andras olycka blev vår lycka* (DN 050224) är adoptivbarnens biologiska bakgrund själva reportagevinkeln, vilket är ovanligt under studerad period. I en annan artikel (DN 050223) berättar en ung svensk kvinna att hon adopterat bort ett barn till ett barnlöst par i ett europeiskt land, där hon vid denna tid bodde. Upplevelsen beskrivs genom journalistens penna som ”en sorg som inte kommer att ta slut. Hon sörjer men kan inte sörja färdigt”. Kvinnans egen röst i texten:

/.../ när det är som värst ibland känns det som att han lika gärna skulle kunna vara död för mig. Jag vet att jag aldrig kommer att få tillgång till honom, känna den lilla kroppen intill min, svara på hans frågor, spela fotboll och boccia med honom, natta honom.

Beskrivningen drar i starkt känslomässiga resurser. Särskilt obesvarade ”mammakänslor” konstrueras något senare i texten – den biologiska pappans reaktioner, som hon vid tidpunkten för graviditeten beskrivs ha ett förhållande till, saknas. Att frivilligt lämna sitt barn för adoption framställs som ett trauma. Frågan är om någon annan beskrivning skulle vara kulturellt möjlig. Mediernas tystnad kring kvinnor som lämnar barn för adoption kan ses i detta ljus: Att frivilligt bortadoptera ett barn är en närmast omöjlig handling i en kultur där barn ses som ovärderliga. Ett anonymt läsarbrev (GP 041120) ger ett lite annat perspektiv: ”Jag kan inte säga att jag ångrar mitt beslut [att bortadoptera], men det känns tomt att aldrig ha bildat familj och fått fler barn /.../”. Denna kvinna har brevlades kontaktat sin vuxna bortadopterade son utan att få svar.

Föräldrar som lämnar barn för adoption väcker trots nämnda artiklar inte stor journalistisk uppmärksamhet i Sverige under studerad period. I exempelvis USA har biologiska mödrar egna organisationer och nyhetsbrev – i Sverige finns mig veterligen ingen liknande motsvarighet.⁶⁷ I en studie om mödrar som adopterat bort sina barn beskrivs al-

67 Best (1990) beskriver hur 1960-talets civilrättsrörelse i USA gav en skjuts åt grupper baserade på personliga erfarenheter. På 1970-talet uppstod välkända grupper av detta slag; t.ex. Alcoholics Anonymous, men också grupper för föräldrar som lämnar sina barn för adoption. Mediernas uppmärksamhet blev viktig för att föra fram budskap och skapa *claims-making* strategier.

alternativa sätt att konstruera adoptionshändelsen: Medan de biologiska föräldrarna ”ger” sitt barn för adoption ”tar” adoptivföräldrarna barnet och en alternativ bild av förövare och offer konstrueras (Modell 1994:87). Perspektivet visar sig återigen ha betydelse för den mening som tillskrivs adoption, för vad som ses och hur det ses.

Vilka problem löses?

I adoption som lösning framställs adoption som en självklar och oproblematiserad lösning på olika slags sociala problem, det kan gälla barns behov av omsorg, men också vuxnas behov av barn. Mer eller mindre uttalat konstrueras fattigdom och föräldralöshet som de problematiska förutsättningar som gjort adoptionen nödvändig. Adoption definieras alltså som en given och socialt accepterad lösning på vad som framställs som sociala problem i *andra* länder. Den lösningsdiskurs som friläggs i analysen är mer sällan provokativ och polemisk, snarare presenteras den direkt och indirekt på sätt som kan förväntas. I en kultur där adoption är en etablerad praktik är de bilder som frammanas föga spektakulära. Bilder av väl omhändertagna barn och lyckliga adoptivföräldrar ingår i detta diskursiva spår: Genom adoption räddas barn och barnintresserade vuxna får barn att fostra – en *win-win-win* situation för alla parter (Henderson 2000). På ett personligt plan kan denna lösning dock beskrivas som problematisk.

Vilka sociala problem framställs när adoption beskrivs som en lösning? Ett centralt problem i lösningsdiskursen rör vuxnas ofrivilliga barnlöshet. I intervjuer beskrivs vuxnas längtan efter barn i känslofulla termer – i debattform används andra retoriska strategier.

När adoptivbarnet gestaltas manas återkommande idylliska bilder fram. En jämförelse mellan olika texttyper visar att dessa beskrivningar dominerar i artiklar av reportage-karaktär: Adoptivbarnet besöks i sin nya familj och familjelivet beskrivs av journalisten i positiva och ganska förutsägbara termer – närmast som solskenshistorier (jfr Dalen 2005). Berättelserna beskriver småbarnsfamiljers vardagsgöromål, men med adoptionen som ”särskild knorr”. Utan denna knorr skulle artikelidén falla: Vilket publikt intresse har småbarnsfamiljers frukostvanor och vardagsbestyr annars?

När adoptivföräldrar ger sin bild av adoption kan det dels handla om klassiska barmhärtighetstankar, att rädda barn från fattigdom och nöd, men också om adoption som lösning på ett fertilitetsproblem. Det

språkbruk som används för tankarna till adoption som alternativ gravitet – ett inte ovanligt sätt att konstruera adoption inom adoptionsvärlden (Sætersdal & Dalen 1999). Den biologiskt grundade familjen står som självklar modell i detta sätt att resonera (jfr Herman 2002).

Adoption som problem

När adoption snarare än att framstå som lösning framställs som ett *problem* finns tre olika sätt att placera detta problem: För det första kan adoption konstrueras som ett globalt problem med barnhandel som konsekvens. För det andra kan problemdiskursen röra den adopterades psykosociala hälsa på individnivå. För det tredje kan en mer kritisk diskurs användas. Denna diskurs utgår från mer strukturellt betingade problem, exempelvis utanförskap på grund av ett ”icke-svenskt” utseende och konsekvenser av detsamma, och kan tolkas som en motdiskurs (jfr Sahlin 2003) – här kallad *en kritisk adoptionsdiskurs*. Kritiken rör både adoption som fenomen och de oproblematiska bilder som dominerat i medierna (jfr Dalen 1999; Jonsson 2003).⁶⁸ Den kritiska adoptionsdiskursens perspektiv är den vuxna internationellt adopterades och debattformen används ofta som journalistisk genre.

På samma sätt som adoption som lösning kan ses ur olika perspektiv gäller detsamma för problemdiskursen. För vem är adoption ett problem i de artiklar som studerats? För den adopterade, de biologiska föräldrarna, adoptivfamiljen eller samhället? Jag kommer i min fortsatta framställning att presentera olika teman som rör sig inom denna problemdiskurs. Även i denna diskurs är begreppet *claims-making* centralt (Loseke 2003a), genom olika resonemang och retoriska grepp görs anspråk på att adoption i olika avseenden är problematiskt – och något som behöver åtgärdas.

Barnhandel

Förhållandevis regelbundet förekommer nyhetsartiklar som tar upp kriminalitet och barnhandel. I ett reportage av nyhetskaraktär döps

68 Se dock von Greiff's studie (2000). Det empiriska materialet indikerar att adoption så sent som i början av 1970-talet mötte ett visst politiskt motstånd. Se även Lindgren (2006).

barn som överlevt tsunamivågen i Asien till "tsunami-generationen", och ett starkt hjälpbehov uttalas: ".../ innan kriminella ligor suger upp dem eller de massadopteras till fel platser och personer." (SvD 050109). De risker som hotar dessa barn framställs med ett mustigt bildspråk som förstärker hoten. I andra nyheter och notiser är språket av annan karaktär. Rubriker som *Stor handel med barn i Asien* (GP 030508) och *Slavhandel stort problem i Afrika* (GP 040424) beskriver barnhandel i andra delar av världen. En rapport från UNICEF resulterar i ett par kortare nyhetsartiklar där risken för illegal adoption och trafficking av barn lyfts fram (t.ex. GP 040424). Dessa kortare barnhandelsartiklar skrivs i regel på torr nyhetsprosa av faktakarakär: "Polisen i Madagaskar har räddat elva spädbarn, i åldern tre veckor till nio månader, från att skickas utomlands för adoption. /.../ Åtta män har gripits och åtalats misstänkta för olaglig handel med barn /.../" (BT 040418). Artikeln avslutas: "Enligt polisen skulle de flesta spädbarnen adopteras av par i Frankrike." Bilder av baby-trafficking frammanas och konstruktionen av oskyldiga offer blir dess konsekvens. Att se någon som offer innebär direkt eller indirekt att en förövare utpekas – offret kräver en gärningsman (jfr Holstein & Miller 1990). Genom offerkonstruktioner framställs även förövaren på ett bestämt sätt. Männen i texten kan betraktas, om inte som kriminella så åtminstone som moraliskt förkastliga, men hur ska de väntande adoptivparen i Frankrike betraktas? Som offer? Eller som naiva gärningsmän? Christie (2001:59) menar att den idealiske gärningsmannen är "en varelse på avstånd. Ju mer främmande, desto bättre. Ju mindre mänsklig, också desto bättre." Män och kriminalitet är ingen ovanlig konstruktion i medierna (jfr Pollack 2004). Tankefiguren om väntande adoptivföräldrar är dock svårare att länka till förlagen kriminalitet – måhända utifrån de bilder av längtande barnlösa vuxna som är lätta att identifiera sig med.

Barnhandel konstrueras inte alltid i en okänd omvärld. I en nyhetsartikel i *Helsingborgs Dagblad* (030105) beskrivs istället en konflikt mellan två parter i Sverige. *Adoptionscentrum*, etablerad aktör på adoptionsfältet, och RFSL (*Riksförbundet för sexuellt likaberättigande*), utmanare med aktörsanspråk, står som motståndare. Retoriken är högröstad:

RFSL uppmanar till kriminell barnhandel i samband med homosexuellas adoptioner av barn från utlandet. Det anser Joakim Wohlfeil, vice ordförande för Adoptionscentrum. – Det här är lågvattennivå i debatten, säger Sören Andersson, förbundsordförande för RFSL.

Problemdefinitioner

Adoption som problem kan också uttryckas ur adoptivföräldrars perspektiv. En adoptivmamma ger röst åt bekymmer hon haft med sina två internationellt adopterade barn – båda ca sex månader gamla när de kom till Sverige: ”– Jag trodde inte att det skulle bli några problem eftersom de var så små när vi fick dem, säger Anna, men kruxet är att man inte riktigt vet när, eller om, något är ett problem.” (NA 051212) Mammans osäkerhet på hur ett problem definieras finner jag intressant – implicit anas att etablerade problemdefinitioner har betydelse för hur problem konstrueras. Samma förälder igen: ”Jag oroar mig också för hennes djupförståelse av språket, har hon en sådan? Eller ligger det mest på ytan?” Denna förälder visar genom sin utsaga att hon är insatt i studier som hävdar att vissa adoptivbarn kan utveckla språkproblem och har vad man i adoptionsforskningen kallar ett ”ytflyt” i språket, en ”språklig fasad” utan tillgång till djupare språklig förståelse (jfr Lindblad 2004:82). I flera artiklar tas detta tema upp. En adoptivförälder säger: ”Adopterade barn kan ofta drabbas av ’hål i språket’ om de saknat tidig stimulans. – Barnen pratar perfekt, men ibland rotar sig inte språket i dem /.../” (HD 050613; jfr BT 040614). Det är svårt att utifrån enstaka pressklipp avgöra denna hållnings ursprung. Sättet adoption presenteras i forskning och sedan tolkas i medier och andra sammanhang, till exempel i adoptionsorganisationer och på utbildningar för adoptivföräldrar, kan dock antas influera hur bestämda reaktioner hos adoptivbarn ska förstås och förklaras, och vilka tolkningsresurser som tas i anspråk. I exemplen ovan används adoptionen som tolkningsram för att förstå adoptivbarnet – ett annat perspektiv gav den ledarskribent som tydligt avvisade denna tolkningsram i lösningsdiskursen. Dessa olika sätt att använda retoriska resurser konstruerar adoption, adoptivföräldraskap och i förlängningen adoptivbarnets reaktioner, på helt olika sätt (jfr Cohen et al 1993).

En kritisk adoptionsdiskurs formuleras

Mitt empiriska mediematerial rör åren 2003-2005. Ett par tidigare sända TV-program bör dock nämnas som bakgrund för att bringa klarhet i artiklarna under undersökt period. I april 2002 sänder Sveriges Television ett par program där internationell adoption problematiseras – till exempel belyses en thailändsk adoptionskandal på 1970-talet där

biologiska föräldrar påstås att inte frivilligt ha lämnat sina barn, vilket startar en intensiv debatt.⁶⁹ Dessa TV-program ger avtryck i dagspressen och flera artiklar genereras i anslutning till sändningarna (SvD 020419; VK 020507). En kritisk argumentationslinje formuleras där tidigare nämnd lösningsdiskurs ifrågasätts och en motdiskurs introduceras. Denna diskurs får uppmärksamhet på den mediala arenan ur ett strukturellt perspektiv – det är internationellt adopterade som uttalar sig, oftast i debattform. Genom att framställa internationell adoption ur ett migrationsperspektiv, snarare än ett reproduktionsperspektiv införs en mer positionerad argumentationslinje i debatten:

Jag vill poängtera att jag talar om internationell adoption som ett globalt migrationsfenomen. Detta perspektiv säger inte att meningsfulla relationer inte kan uppstå i en adoptivfamilj, lika lite som att äkta kärlek också kan finnas i en traffickingrelation. (DN 030826)

Den debatt som introduceras för en bredare publik genom nämnda TV-program för in ett nytt sätt att begreppsliggöra fenomenet adoption i medierna: Ett konsensusperspektiv där adoption ses som lösning bryts mot ett konfliktperspektiv där adoption som etablerad praktik kritiserats och ifrågasätts. I medierna har bilder av adoption som en av samhället sanktionerad och godtagen praktik tidigare varit dominerande (jfr Jansson 2003). Ett nytt anspråk på hur adoption ska förstås går därigenom i dagen, men står inte oemotsagd. En koreafödd adopterad man kritiserar indirekt denna konfliktretorik: ”De offentliga adoptivkoreanerna är kanske femtio stycken. Min undran är vad tänker alla andra 8 950?” (SvD 030928).

Att rädda barn från fattigdom till en rik västvärld är enligt den kritiska adoptionsdiskursen inte självklart ett positivt val, vilket får konsekvenser på flera plan. Internationell adoption ifrågasätts, ibland med drastiska bilder: ”– I mina adoptionspapper står det att mina föräldrar ville ha en vit flicka som var tyst. Jag anser att man kan jämföra mig med köp av en hundvalp.” (intervju i GP 040229). I denna argumentation framställs den adopterade som en vara. I en moralisk ordning där barn ses som ovärderliga blir denna argumentationslinje effektiv: Att ”köpa” barn framställs inte bara som omoraliskt, utan som närmast otänkbart.

69 Programmen ingick i SVT:s samhällsprogram *Dokument inifrån* och hette t.ex. *Sveket mot de adopterade* (sänd 020411) och *Barn till varje pris* (020418).

De bilder som byggs upp i den kritiska diskursen kan ses som en motdiskurs till den samhälleligt förankrade och dominerande diskurs som vuxit fram under 1900-talet, där adoption etablerats som lösning.⁷⁰ Utgångspunkten för denna motretorik är den hegemoniska diskursen adoption-som-lösning – med denna som synligt eller osynligt bollplank konstrueras alternativa sätt att tolka fenomenet adoption. Definierad som motdiskurs finns i denna diskurs i hög grad appeller av olika slag. De har inte sällan formen av debattinlägg och kan sägas ingå i vad som inom medieforskning kallas opinionsbildande material (jfr Sandberg 2000). Ett exempel av en utlandsadopterad kvinna:

Internationella adoptioner förbättrar inte kvinnornas situation, utan bidrar till synen att ensamstående och unga mödrar är något fult som bör gömmas undan. Förmedlare av adoptioner bör ställa sig frågan om de vill bidra till en sådan syn på kvinnor. (GP 031022)

Här beskrivs internationell adoption ur de så kallade sändarländers perspektiv, vilket är relativt ovanligt under studerad period. Adoptionsinstitutionen framställs i ett nytt perspektiv genom denna vinkel. Genom att bygga upp bilder av kollektivt stigmatiserade kvinnor uppnås en guilt-by-association logik. Sverige bidrar genom sin adoptionsverksamhet till att dessa kvinnor hålls kvar i utanförskap.

Att se adoption som en räddningsaktion väcker kritiska reaktioner i artiklar som problematiserar adoptionsinstitutionen. I flera debattinlägg byggs adoption som egoistisk handling upp. Ett exempel av en utlandsadopterad kvinna: "Man kan höra påståenden som att man skulle "rädda" ett barn genom adoption eller att adopterade borde känna tacksamhet. Jag undrar då: räddade till vad och tacksamma för vad?" (SvD 040330).

Enstaka röster av *nationellt adopterade* förekommer under nämnda tidsperiod: En äldre man uttrycker i en insändare en generell kritik mot adoption: "De allra flesta adoptioner sker idag med barn som handelsvara" (BT 040419). De egna erfarenheterna tas som exempel: "Jag adopterades för att förbättra familjens standard, de yttre förutsättningarna var inte så goda". I bilden frammanas kärva uppväxtvillkor som för tankarna till en tid då begrepp som barnets bästa inte hade de betydelser

70 Se Lindgren (2006) för en analys av adoptionsinstitutets utveckling i Sverige. För en kritisk analys av adoption se t.ex. O'Shaughnessy (1994) och Hübinette (2005).

det idag tillskrivs.⁷¹ En diskurs aktiveras där adoption framställs som ett problem både på ett individuellt och ett strukturellt plan – förövaren kan både ses som adoptivföräldrarna och tidsperioden.

Gruppen internationellt adopterad framställs inte sällan som en enhetlig kategori (jfr kapitlet om adoptionsforskning). Även i medierna finns en risk att kategorier tillskrivs kollektivt definierade egenskaper (jfr Ekecrantz & Olsson 1994). I studerade artiklar uppvisas dock under ifrågavarande period både bredd och variation – starkt divergerande åsikter framförs. I vissa frågor blir det extra tydligt, till exempel när hållningar om internationell adoption går isär. Att vara *för* eller *emot* utlandsadoption är en fråga som under undersökt period är aktuell. Argumenten emot kan ta avstamp i ett strukturellt perspektiv. En internationellt adopterad man skriver i en debattartikel:

Att internationell adoption lever på upprätthållandet av patriarkala familjenormer i ursprungsländerna, en exploatering av fattiga eller etniska minoriteter, och en orättvis världsordning hör man dock sällan. (DN 030826)

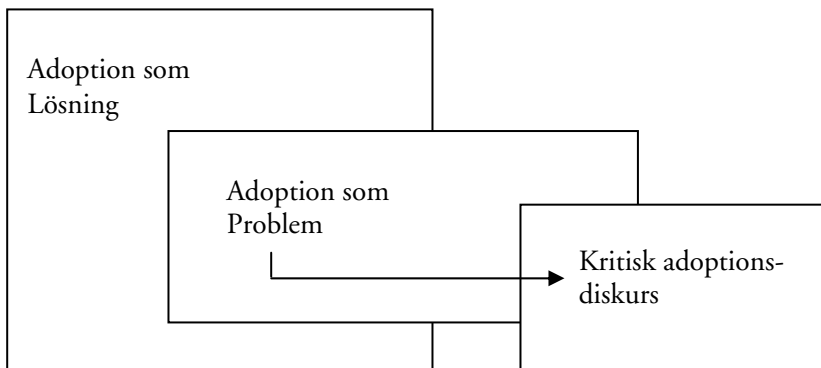
Konstruktionen av adoptionsfenomenet blir här inte en individuell fråga, utan fenomenet adoption placeras i bestämda historiska sammanhang där tid och plats har betydelse. Adoption som global orättvisa konstrueras genom citatet. Termer som "tvångsmigration" (tidigare i texten) förstärker intrycket. Argumentationen återkommer inte sällan i korta debattartiklar av vuxna internationellt adopterade – syftet verkar vara att protestera mot mer oproblematiskt-neutrale bilder där adoption framstår som en "naturlig" lösning. Denna strukturella kritik bemöts ibland i debattform, i följande exempel av två forskare: "Ställd mot de miljontals människor som årligen drivs att migrera på grund av fattigdom, svält, krig och förföljelse, av vilka tusentals årligen står vid Sveriges gränser i sin jakt på hjälp, framstår adoptionsverksamheten även ur ett globalt perspektiv som marginell och ytterst humanitär" (DN 030829). Bilden av adoption som fenomen beskrivs här enligt logiken det-räddade-barnet. Diskursernas kamp om en giltig verklighetsversion framgår genom denna polariserade debattretorik.

Den kritiska adoptionsdiskursen förändrar det diskursiva medielandskapet. I följande figur visas hur motdiskursen genom sin strukturellt baserade kritik av adoption som fenomen introducerar en nytt diskur-

⁷¹ För en analys av begreppet "barnets bästa" se t.ex. Lindgren (2006).

sivt spår. Man kan säga att den kritiska diskursen bryter sig loss från problemdiskursen, som trots bekymmersamma bilder av adoption inte drar de slutsatser den kritiska adoptionsdiskursen gör – att adoption som fenomen bör utsättas för kritisk granskning. Se figur:

Figur 1. Ett nytt diskursivt medielandskap.



Den adopterade som vittne

Adopterade framställs i vissa artiklar som vittnen. Ett sätt att konstruera vittnen är att utgå från personliga berättelser – det självupplevda används som resurs när berättelsen tar form. Att ha varit närvarande förstärker utsagans trovärdighet. Starka beskrivningar ingår i vittneskonstruktioner (Potter 1997). Personliga minnen från en adopterad kvinnas barndom byggs upp under en intervju: "Hon minns hur vuxna i all välmening strök henne över det svarta håret och talade om för henne vilken tur hon haft som fått komma till Sverige. De talade om för henne vad hon skulle känna." (GP 050616b). I detta klipp konstrueras barnet som ett stumt vittne till okänsliga vuxna. Reportern låter inte läsaren sväva i tvivel om vad denna adopterade kvinna egentligen menar och blir närmast övertydlig.

Likhet och skillnader är ett klassiskt tema som uppmärksammas inom adoptionsforskning (t.ex. Whinnie 1967; Kirk 1964, 1981; Dalen & Sætersdal 1992; Dalen 1999; Matwejeff 2004). Temat kan röra likheter på olika nivåer, i familjen, men också som ovan avse utseende och

hudfärg. Hos den adopterade kan likheter och olikheter sättas i spel i texterna: "Det är så tråkigt att vara den enda i familjen som är brun. Dessutom fick jag ofta höra att Anna [syster & biologiskt född] var så lik mamma" (NA 050303) I texten skapar de biologiska familjemedlemmarnas likhet känslor av distans. Hudfärgen sticker ut i skolan och hon uttrycker i texten olust över att ha blivit "småmobbad". En kamrat med vad som traditionellt förknippas med ett svenskt utseende används som sköld: "Tack och lov hade jag hela tiden en bästis som var min motsats: blond, lockig och blåögd."

I flera av de reportageböcker om internationell adoption som tidigare nämnts beskrivs hur människors blickar och/eller kommentarer skapar känslor av olust. Ett exempel i tidningsskörden från en internationellt adopterad kvinna: "Dagliga kränkningar, trots att jag klarar svenska koder socialt och verbalt. Negativa mediala bilder av 'ickesvenska' män, kvinnor och familjer påverkar starkt våra medvetanden." (GP 050217). Okända människors blickar länkas till en utsatthet i debattartikeln:

Det finns dagar då känslan av annorlundahet, att se annorlunda ut, är så stark, väcker så stor förtvivlan och ensamhet att det är föga tröst att ha en egen dator eller bärbar cd-spelare. Laptopen i knäet uppväger helt enkelt inte känslan av att vara uttittad på stan. Musiken i ens öron dövar inte minnet av känslan som väcks när vilt främmande människor ställer privata frågor om ens bakgrund och när de fnysar åt en när man inte vill svara. (GP 031022)

Begreppet "annorlundahet" används för att beskriva en alienering tolkad utifrån ett "icke-svenskt" utseende. Materiell rikedom används som motbild till den utsatthet som konstrueras i texten. Blickar och frågor reducerar och objektiverar enligt denna argumentationslinje, men också icke-frågor kan tolkas enligt denna logik. Ett intervjuklipp från en koreafödd adopterad man: "När jag kliver på bussen tror de flesta att det är någon kines som kommer här. Ingen frågar mig någonsin exempelvis var S:t Eriksplan ligger, trots att jag bor i Vasastan." (SvD 050617). Ett utseende som inte signalerar svenskhet framställs som avvikande utifrån en vit majoritetsnorm och genomgående för denna argumentation är att det är irriterande och/eller belastande att förhålla sig till detta feno-

men.⁷² Bilder av en villkorad tillhörighet manas fram. Den internationellt adopterade med ett icke-svenskt utseende avkrävs enligt dessa resonemang en särskild kategorihantering: Vem ses jag som nu? Och hur ska jag förhålla mig? I flera artiklar aktiveras problemdiskursen utifrån detta perspektiv. Dalen & Sætersdals begrepp *stressing of difference* (1992), som just betonar samhällsattityder, fångar fenomenet (se även Traver 2000). Frågor om likhet är centrala i dessa resonemang.

Det självupplevda kan ses som ett bärande argument i denna artikel-typ. Som läsare är det svårt att värja sig emot det självupplevdas kraft – även i dessa artiklar är identifikation och inlevelse centrala och det utanförskap som konstrueras i texterna är lätt att bli indignerad över. Mer distanserade beskrivningar förekommer också. En internationellt adopterad kvinna skriver i en debattartikel:

De som vuxit upp i de tidigare adoptionskullarna från Asien har fått vara sina egna förebilder. De har inte kunnat spegla sig i andra asiater eller kunnat träffa asiatiska förebilder, vilket är viktigt då de ej kan leva upp till de västerländska utseendeidealen och normerna. (GP 031022)

Tre retoriska strategier kan friläggas i denna mer argumenterande text. För det första framställs en rad påståenden som obestridliga fakta (jfr Potter 1997). För det andra förstärks allmängiltigheten genom att skribenten, i motsättning till tidigare nämnda exempel, inte utgår från ett berättarjag, utan beskriver erfarenheter som allmänt förekommande hos internationellt adopterade. För det tredje används ett neutralt och objektivt språk – en vanlig retorisk strategi för att ge sken av objektivitet och neutralitet i exempelvis nyhetsjournalistik (ibid.).

Sociala problemberättelser

Adoption presenterat som problem i medierna skulle med Loseke (2003:89-91) kunna kallas sociala problemberättelser (*social problems formula stories*) – dessa berättelser handlar ofta om moral, om hur orättvisor av olika slag drabbat oskyldiga människor. Att dessa människor

72 Liknande resonemang är legio i böcker av internationellt adopterade (t.ex. Trotzig 1996, von Melén 1998, French 2005). En analys av intervjuer med adopterade med icke-vit hudfärg i nordamerikansk press visar att i så gott som alla artiklar (97 %) framställs rasism som ett problem (Hollingsworth 2002). Se Hübinette & Tigervall (2008a, b) för en analys av strukturell diskriminering i Sverige.

dessutom är barn gör saken än värre. Dessa berättelser har ofta två framtidsscenarier: Den första rör *status quo* – om inget görs för att förändra sakernas tillstånd förblir framtiden mörk. Den andra framtidsversionen manar till handling: För att lösa problemen måste genomgripande förändringar ske. I sin milda form kan det ske som en ”medvetandehöjning” om adopterades påstått problematiska situation, i sin mest radikala form att internationell adoption stoppas helt. Adoption presenteras utifrån detta perspektiv inte som en *win-win-win* situation där alla parter vinner på adoptionen, utan snarare som en *lose-lose-lose* situation, där flera parter är förlorare (jfr McGinn 2000:273).

Att ”söka rötter”

Att efterforska sin bakgrund, populärt kallat ”att söka rötter” kan inte på ett direkt sätt knytas till adoption som problem eller lösning. Jag har därför valt att presentera fenomenet som ett eget tema. I vissa artiklar beskrivs en rörelse mellan ett intresse och ett ointresse för födelselandet. En internationellt adopterad kvinna säger i en intervju:

– Ja, jag är rabiatt och total anti-biologist. När jag växte upp var jag kluven till Korea och behövde komma dit. Jag ville smälta in, bli osynlig. I dag blir min svenska identitet tydligare och starkare ju oftare jag är i Korea. Jag är svensk! Sluta tjata på mig att jag har koreanskt blod – det är helt irrelevant. (SvD 030928)

Ibland anas implicita resonemang som kan tolkas som motstånd mot mer problematiserande bilder av adoption (se adoption-som-problem),⁷³ men frågan om att ”söka rötter” verkar också ha ett eget liv. Den har blivit så etablerad att oavsett inställning till adoption, pochar den på ställningsstaganden och reaktioner. Att söka sina rötter har i perioder kopplats till att den adopterade skulle ha problem, men en förskjutning verkar ha skett – idag framstår det närmast som en norm att adopterade och deras adoptivföräldrar ska vara intresserade av den biologiska bakgrunden och landet (jfr von Greiff 2000). Detta sök-projekt framstår idag som mer eller mindre ”självklart och naturligt” för den internatio-

73 Jfr Howe & Fests (2000) forskningsöversikt om varför adopterade söker sin biologiska bakgrund. De fann en normativ modell och en patologisk.

nellt adopterade.⁷⁴ Retoriken omkring dessa resor drar åt olika håll i de texter som studerats. De internationellt adopterade som reser tillbaka till det land där de föddes gör en "återresa" (se t.ex. Adoptionscentrum 2008) eller en "hemresa". Det kan låta så här: "Efter månader av längtan har Fritslatjejen Maria Bengtsson rest till Sydamerika för att söka sina rötter" (BT 030513). Eller rubriken till samma artikel: *Nu vågar hon söka sina rötter*.

Ibland används begreppet ursprung för att länka rötter till hem. Ursprunget tillskrivs ödesmättade betydelser: "En människas ursprung går aldrig att suddas ut. Sandra Ericsson adopterades till Sverige från Iran 1978 och söker fortfarande sanningen om vem hon är." (GP 050616b) Här framställs bakgrunden som ett pussel som ska läggas, genom att den biografiska historien kartläggs läggs pusslet bit för bit färdigt.

Ett typiskt "söka rötter"-reportage lyfter fram känslor som väcks hos den vuxna adopterade vid resan till födelselandet. Som läsare blir man fiktivt medresenär. En internationellt adopterad kvinna känner igen sitt temperament i de sydkoreaner hon möter:

– Ingen annan i familjen brukar som jag stå och slå på den de pratar med, inte mina kompisar heller. Jag har aldrig förstått varför jag gör det tills nu. Där såg jag 60 miljoner koreaner som var som väderkvarnar. (BT 030502)

"Återresan" presenteras som om den ger svar på frågor av existentiell natur. Spänning och ett visst mått av sentimentalitet ger texterna en särskild lyster. Enligt medieforskningen förknippas olika genrer med bestämda förväntningar hos läsaren (Ekecrantz & Olsson 1994). Denna typ av berättelse verkar ha en särskild dragningskraft, om det vittnar inte minst TV-program av typen *Spårlöst* där vuxna personer letar efter okända familjemedlemmar. Regelbundet förekommer adopterade i dessa program. Återföreningar mellan biologiska föräldrar och bortadopterade barn framför rullande kamera kan enligt gängse yrkesjargong antas "göra bra TV" – dess narrativa form verkar skräddarsydd för denna medietyp.

Globala katastrofer kan också väcka intresset för den biologiska bakgrunden. En adopterad kvinna från *Föreningen för adopterade thailändare* berättar att många adopterade som inte tidigare varit intresserade av

74 För en analys av hur internationellt adopterade framställs i två svenska offentliga utredningar se Andersson (2008).

sin biologiska bakgrund kontaktar dem efter tsunamivågen i Asien. Rötter ges här en bredare betydelse:

Många funderar på om de kanske har anhöriga som drabbats. Det kan vara svårt att förklara sorgen när man inte vet. Rötterna utgörs inte bara av blodsband, utan handlar lika mycket om kopplingen till landet. (GP 050206)

Här konstrueras rötter enligt andra argumentationslinjer. Inte bara de biologiska banden utan också landet i-sig tillskrivs betydelser som rör temat "rötter och ursprung". Reaktionen inför födelselandet ges ibland närmast en symbolisk funktion. De "söka-rötter-resor" som verkar centrala att förhålla sig till i adoptionssammanhang, och som omges av en speciell retorik, kan också ses i ljuset av detta resonemang. Nationen konstrueras i dessa fall som kompensation för ett okänt biologiskt ursprung (jfr Volkman 2005). Medlemskap i en "etnisk" adoptionsförening kan fylla en liknande funktion: "Jag har hittat en del av det som jag saknat i hela mitt liv, en koreansk familj, en familj som delar mina erfarenheter och mitt utseende." (GP 031022).

Hur förhåller man sig som nationellt adopterad till denna söka-rötter diskurs? En svenskadopterad man som träffat sina biologiska föräldrar berättar: "– Om jag aldrig hade träffat mina biologiska föräldrar hade jag aldrig fått "kvittot" på vem jag är. Själva beviset att jag finns här." (Stockholms Fria Tidning 040813) Att få veta mer om "vem man är" genom att söka sin biologiska bakgrund är en central tankefigur i detta tema. Sökandet tillskrivs en existentiell dimension som uppmärksammas inom svensk adoptionsforskning om nationellt adopterade (Matwejeff 2004).

"Hem" och "rötter" behöver inte peka mot födelselandet, utan kan peka åt andra håll. En internationellt adopterad berättar: "Efter att ha varit i Korea i några veckor började jag längta hem något otroligt, säger hon." (Vår Bostad 030409) Ett sug efter Konsums kavring och att prata svenska frammanar bilden av solid svensk tillhörighet. Mat och språk används som byggstenar, onekligen viktiga som nationella markörer. I en annan artikel konstrueras ett annat sätt att se på hemlängtan. En lankesiskfödd kvinna, nu boende i Stockholm, längtar hem till barnbarnsbygden, men det är Karlskoga som avses, inte Sri Lanka (Nerikes Allehanda 050303). I texterna framställs dessa hållningar som en paradox. Att se "annorlunda" ut och ändå känna sig hemma i Sverige verkar behöva förklaras, rent av försvaras – att bestämda utseenden hör hemma

på bestämda platser följer indirekt av denna logik (jfr Hübinette & Tigervall 2008a, b).

Ett annat reportage fokuserar den biologiska bakgrunden ur en annan vinkel: En adopterad man som besökt sitt födelseland har namnen på sina biologiska föräldrar, men väljer att inte söka upp dem: ”/.../ jag har alltid känt mig svensk och skulle jag träffa min biologiska mamma så skulle det nog kännas som att prata med en koreansk gumma, vilken som helst. Jag har ingen längtan efter det, säger Anders.” Hans fru, även hon adopterad, visar heller inget intresse: ”Jag har aldrig känt något behov av att söka mina biologiska föräldrar. Jag vet vilket sjukhus jag är född på och vilket barnhem jag bodde på. Det räcker för mig /...”/ (GP 050614). I texten byggs en konstruerad ”svenskhet” upp. Denna svenskhet fungerar som ett motgift till nyfikenheten att ta reda på mer om den första tiden i Korea. Bilden av den biologiska mamman ges ingen känslomässig betydelse, en distans byggs istället upp. Syftet med retoriken verkar vara att bjuda ”söka-rötter”-diskursen motstånd.

Att söka sina rötter skulle kunna sägas utmana *the clean break version* – ett försök från den adopterades sida att knyta ihop ett okänt förflutet med ett känt nu. Att *inte* söka sina rötter skulle å andra sidan kunna ses som ett sätt att göra motstånd mot *the preservation story* – att man som adopterad ”tillhör” sitt biologiska ursprung (Yngvesson 2003). Synen på barnets ursprung väcker frågor: Hör barn med vissa utseenden nödvändigtvis hemma på speciella platser? Vem definierar var de känner sig ”mest hemma”? Är släktforskning ett måste för adopterade och deras familjer? ”Bör” man rent av ha kontakt med sitt biologiska ursprung? Bredden i sättet att tala om adoption visar att dessa frågor har olika infallsvinklar och att det inte finns några givna svar – däremot en kamp om tolkningsföreträde.

Sammanfattande diskussion

Spector & Kitsuse (1977) menar att journalister är delaktiga i konstruktionen av sociala problem – det är rent av en del av deras arbete. Medierna kan alltså ses som en arena för social problemformulering (Loseke 2003a). När adoption framställs som lösning konstrueras problemen i *andra* länder – fattigdom och social nöd är ofta de retoriska resurser som används. I denna lösningsdiskurs konstrueras det räddade barnet i

allmänhet mot en mer diffus fond av armod. Barnet beskrivs som föräldralöst och/eller socialt utsatt på annat sätt. Ett annat socialt problem i artiklarna är barnlöshet – genom adoptionen konstrueras familjer och det sociala problemet upplöses. Reportage och intervjuer med nyblivna adoptivfamiljer är vanligt förekommande, i dessa ställs en olycklig barnlöshet mot en lycklig adoptionslösning. Normala barn i normala familjer är en central argumentationslinje i artiklarna.⁷⁵

I adoption som problem finns två argumentationslinjer: I den ena är adoptivbarnets påstådda psykosociala problem i fokus. Den andra rör riskerna med adoption ur ett mer strukturellt perspektiv. Både adoptivföräldrar, forskare och adopterade själva drar i dessa retoriska resurser när de lyfter fram adoption som problem – vad man betonar skiljer sig dock åt. Olika journalistiska genrer används för denna argumentation. I debattform lyfter vuxna internationellt adopterade fram mer problematiska bilder på strukturell nivå.

Historiskt sett har adoptivfamiljen i Sverige haft den biologiskt grundade familjen som förebild – under olika perioder har dock adoptivfamiljeidealen förändrats (jfr Lindgren 2006). Min analys visar att de mediebilder som cirkulerar fortfarande har den biologiska familjen som referenspunkt. Trots att olika familjetyper beskrivs i pressen är adoptivfamiljen gjuten i en biologisk "familjeform". De bilder som byggs upp i lösningsdiskursen visar att adoptivfamiljer – med eller mot sin vilja – har att förhålla sig till biologiska familjediskurser när de konstruerar relationer till sina adoptivbarn.

Vilken roll spelar medierna i dessa adoptionskonstruktioner? Artiklar i dagspress har ett litet format, bilder och argumentationslinjer skissas med breda penseldrag. Skillnader sätts i spel i journalistiken – argument komprimeras och polariseras. En viss grad av förenkling följer denna logik: Mediernas berättelser har ofta en kausalitet och en tydlig struktur – i reportageformen gärna en "happy ending" eller en moralisk knorr. Implicita och explicita föreställningar om vad som är rätt och fel förutsetts inte sällan.

De bilder av adoption som frilagts i dagspressen handlar i hög grad om moral: Hur ska barn utan självklara föräldrafigurer behandlas?

75 Silverman (2006:126) sätter fingret på denna paradox: "The media aim to deliver us immediate 'personal' experience. Yet what they (we) want is simple repetition of familiar tales. Perhaps this is part of the postmodern conception. Maybe we feel people are at their most authentic when they are, in effect, reproducing a cultural script".

Denna moraliska ordning handlar om att föräldralösa barn inte lämnas vind för våg, utan tas om hand av kärleksfulla svenska föräldrar. Denna ordning sätts i gungning när den utmanas av kritiska synpunkter på adoption. I sin mest polariserade form konstrueras adoptivbarnet i denna motdiskurs som uppryckt med "rötterna", närmast kidnappat, och "planterat" hos främmande människor i en okänd kultur. En ny problemdiskurs försöker etablera själva adoptionsinstitutionen som ett socialt problem i sig (jfr Loseke 2003a). Den nyetablerade motdiskursen kritiserar adoption på ett mer generellt plan. Adoptionen görs kort sagt till boven i dramat. En viktig skillnad finns dock i hur barnhandel presenteras i lösnings- respektive problemdiskursen: När barnhandel lyfts fram i först nämnda diskurs finns visserligen en moralisk undertext – dock saknas kritik av adoption som fenomen. I problemdiskursens mer positionerade del finns denna i riklig mängd.

De två huvuddiskurser som frilagts i det empiriska mediematerialet – lösningsdiskursen och problemdiskursen – står emot varandra: Det finns som vi har sett ett närmast anklagande stråk i hur problemdiskursen uttrycks i texterna – detta "besvaras" direkt och indirekt genom de uttryck som förespråkare för adoption, ofta adoptivföräldrar, men ibland även adopterade, företräder. Ibland kan de låta förbryllade och närmast förnärmade över kritiken: Hur kan man över huvud taget ifrågasätta internationell adoption? Vi vill ju bara hjälpa barnen! Eller hos vuxna adopterade: Vi mår bra! Hos motståndarna till internationell adoption byggs en annan retorik upp där adoptivföräldrar framstår om inte som förövre, så åtminstone som naiva och omedvetna om konsekvenserna för det adopterade barnet, vilket konstrueras som ett i alla avseenden perfekt offer. Lösningsdiskursen har varit en dominerande diskurs under senare decennier (jfr von Greiff 2000; Jonsson 2003) – så självklar och given att den nästan framstår som förutsägbar i medierna: Är man "barnlös", så adopterar man. Vill man hjälpa barn utan vuxenstöd, så adopterar man. När motdiskursen, först och främst genom en handfull internationellt adopterades intensiva uppvaktning av medierna åren runt 2000, introduceras blir därför reaktionerna starka. Denna radikala motdiskurs verkar också ha fått visst genomslag i den statliga utredningen *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49).⁷⁶ När en rad förslag som antas påverka adoptionspraktiken läggs blir dock reaktio-

76 I denna utredning fanns olika adoptionsorganisationer representerade. Internationellt adopterade med en kritisk syn på adoption var också företrädna.

nerna starka: Adoptionsinstitutionen ses som hotad och en rad aktörer rycker ut till dess försvar.

Adoptionstriadens olika parter ställs ibland emot varandra och används som exempel på olika perspektiv i adoptionsvärlden. Kritik förs fram mot att adoptivföräldraskapet i-sig skulle föra med sig särskilda sätt att resonera. Adoptivföräldrar som forskar om adoption kritiseras utifrån denna argumentationslinje av vuxna adopterade (jfr Landerholm 2003). Här konstrueras inte adoptivföräldrarna som experter, utan det är istället deras påstådda bias, en vinklad generaliserad adoptivföräldrablick, som kritiseras. Ett exempel från en debattartikel av en internationellt adopterad man och tillika forskare på adoptionsområdet: "Den etablerade adoptionsforskningen som domineras av adoptivföräldrar har inte helt oväntat konstaterat en god psykisk hälsa hos de utlandsadopterade." (DN 030826) Adoptivföräldrars och adopterades perspektiv polariseras genom denna retorik. Makt och maktlöshet byggs indirekt upp genom argumentationen – det oskyldiga adopterade barnets maktlöshet ställs mot den vuxne adoptivförälderns maktposition, eller kanske snarare "behov av adopterbara barn". Loseke (2003a) konstaterar att barn sällan tillåts ha egna anspråksformuleringar. Sociala problem som rör barn konstrueras ofta utifrån att vuxna talar i barnets ställe. Den vuxne adoptionsaktivisten positionerar sig genom uttalandet implicit som försvarsadvokat för röster som mer sällan hörs i forskningen.

Analysen visar att adoption i studerad dagspress nästan uteslutande handlar om internationell adoption. I enstaka notiser och inlägg dyker frågor som rör nationell adoption upp. Adoption i dagspress är dock närmast att betrakta som liktydigt med internationell adoption i undersökta artiklar.

Ser man dessa diskursers tvekamp som ett spel om hur sociala problem konstrueras har adoption som lösning ett tydligt övertag: Adoption som lösning är en dominerande tankefigur – som konsekvens placeras det sociala problemet hos barn med ett omsorgsbehov i *andra* länder. Denna problemkonstruktion kan sägas ha ett ägarskap (jfr Loseke 2003a) framför konkurrerande problembilder där adoptionsinstitutionen exempelvis ses som en förlegad postkolonial kvarleva (Hübinette 2005). Försöken att etablera internationell adoption som ett socialt problem har gett en livlig pressdebatt under den period som studerats. Intresset för denna kritiska adoptionsdiskurs kan både ses i termer av pressens behov av nya vinklar "för dagen" och – mer allmänt – nya sociala problemkonstruktioner.

Kapitel 6 Adoption som personlig erfarenhet

I detta kapitel fokuseras hur vuxna adopterade själva beskriver personliga erfarenheter av att som barn ha adopterats – dessa adoptionsberättelser är föremål för analys. Den personliga berättelsen konstrueras utifrån de resurser som är kulturellt tillgängliga för hur erfarenheter omtalas (Holstein & Gubrium 2000). De diskurser som presenterades i förra kapitlet, adoption som lösning och adoption som problem, kan alltså betraktas som kulturellt förankrade sätt att förstå adoption – dessa positioner används som resurser i de vuxna adopterades berättelser.

Synen på den personliga erfarenheten som tolkad snarare än objektivt given är en viktig utgångspunkt i analysen (jfr Schutz 1962/1992; Denzin 1989; Silverman 2006). Dessa tolkningar förhandlas i en interaktiv kontext (Mishler 1986). Jag har valt att kalla de två berättelsespår som friläggs i analysen *adoption som komplicerad erfarenhet* och *adoption som okomplicerad erfarenhet*. När adoption beskrivs som komplicerad erfarenhet kan en särskild *berättelselogik* friläggas, byggd med speciella byggstenar, medan adoption som okomplicerad erfarenhet drar i andra resurser – en annan berättelselogik konstrueras i denna position. Retoriken är viktig i detta byggnadsarbete – det gäller att betona föredragna versioner och undvika tvetydigheter: Bestämda retoriska kedjor byggs upp som underminerar alternativa beskrivningar (Potter 1997).

De två analytiska spårens benämning – adoption som komplicerad respektive okomplicerad erfarenhet – ska inte förstås i normativ mening. Genom det lilla ordet ”som” hoppas jag att det framgår. Indelningen samt tillhörande berättelselogiker (*storylines*) är ett sätt att organisera studiens empiriska material och renodla analytiska poänger. Denna indelning har för- och nackdelar. Till fördelarna hör att indelningen skärper och tydliggör de olika berättelsespåren, till nackdelarna att intervjupassager som inte direkt låter sig skrivas in i denna indelning riskerar att komma i bakgrunden.

Ett par klargöranden krävs innan analysen tar vid: För det första ska dessa två analytiska spår betraktas som *positioner* snarare än klart avgränsade enheter. Inom dessa spår finns adoptionsberättelser som på ett mer tydligt sätt skriver in sig i respektive position, medan mer varierade

tolkningsramar också kan användas när den individuella berättelsen broderas. Genom att ge exempel på motsägelser och på andra sätt visa fram mer dubbeltydiga resonemang hoppas jag kunna visa något av intervjumaterialets komplexitet. För det andra ska de två berättelselogikerna, med tillhörande teman, inte betraktas som entydigt knutna till enskilda individer – under analysens gång kommer jag att ge exempel på hur olika sätt att beskriva adoptionserfarenheter kan rymmas inom en och samma intervju. Då studien är kvalitativ och bygger på förhållandevis få intervjuer har jag valt att inte redovisa "hur många" som tycker så eller så. Jag menar att detta slags resonemang inte tillför en analys av denna typ något som är av avgörande värde, snarare kan det verka förvirrande. När en individ drar i olika slags resurser – och intervjun dessutom betraktas som en gemensam konstruktion mellan den intervjuade och forskaren – är det föga fruktbart att på ett entydigt sätt "placera" den intervjuade i ett bestämt berättelsespår. Att beskriva föredragna teman, interaktionen och lyfta fram motsägelser och mångtydigheter är enligt min mening mer relevant.

Kategorin adopterad erbjuder som analysen kommer att visa både möjlighet till gemenskap och identifikation. I adoption som komplicerad erfarenhet uttrycks adoptionserfarenheten som en process som följer den vuxna adopterade genom livet. Behovet att efterforska sin biologiska bakgrund och/eller sitt födelseland framstår som viktiga delar för att förstå "vem man är". I gruppintervjun beskrivs adopterade som en kategori med bestämda drag – kategorin icke-adopterad konstrueras direkt och indirekt som en motkategori. I adoption som okomplicerad erfarenhet finns en annan berättelselogik. Goda uppväxter i "vanliga" och "normala" familjer framställs som garant för att erfarenheten "som adopterad" inte fått särskilda betydelser i negativ mening. Bland internationellt adopterade beskrivs omgivningens etniska uppmärksamhet snarare som positiv än negativ och etniska markörer frammanas som resurs. I denna position finns ibland en uttalad kritik mot mediernas framställning av adoption som negativ och problematisk.

I. Adoption som komplicerad erfarenhet

Adoption som tolkningsram

När adoption används som tolkningsram byggs bestämda bilder upp. Den berättelselogik som friläggs i analysen utgår från tankefiguren om ett övergivet barn. Detta barn har på grund av separationer och olika slags förluster, av biologiska föräldrar, ”kultur” eller ursprung, ibland också ett språk, berövats en stabil grund att stå på, vilket antas påverka relationer senare i livet. Tidsperioden har betydelse när adoption framställs som en problematisk erfarenhet – olika tiders sätt att förhålla sig till adoption tillskrivs särskild betydelse. De underrubriker som valts under adoption som komplicerad erfarenhet utgör ”hållpunkter” i den berättelselogik som konstrueras: det övergivna barnet, bristande tillit, adoption som livslång process, längtan efter rötter och ”utseendet sticker ut”. Som avslutning presenteras hur adoption beskrivs i en förening för adopterade.

Det övergivna barnet

Ett centralt begrepp när adoption beskrivs som komplicerad livserfarenhet är *övergivenhet*. Övergivenheten tar i berättelserna sin utgångspunkt i separationer från biologiska föräldrar och andra signifikanta vuxna under barnets första levnadstid. Separationerna framställs som händelser som fått konsekvenser inte bara under barndomen, utan även senare i livet – ett dramatiskt kontinuitetsbrott frammanas och särskilda betydelser länkas här till. Starka känslor kan finnas i dessa beskrivningar. Brist på tillit, sårbarhet och osäkerhet i relationer är några känslomässiga reaktioner som beskrivs i berättelser i denna position.

En belysning av en bestämd adoptionsberättelse åskådliggör berättelselogiken i adoption som komplicerad erfarenhet: Claudio adopteras från Chile i slutet av 1970-talet, vid ca tre års ålder. Vardagen på barnhemmet förbyts mot ett välbeställt familjeliv i Göteborgs villakvarter. När han beskriver hur adoptionen påverkat livet är begreppet övergivenhet centralt:

Claudio: Det är tanken på övergivenhet, att man blir lämnad ensam. Jag har blivit lämnad ensam en gång och det resulterade i att jag för-

lorade allting, allting som jag hade runt omkring mig. Och jag fick börja om på nytt liksom. Eh... Och det här kan upprepa sig när som helst. Har man varit med om det en gång, så vet man att det kan uppr- ... det finns en risk att det upprepas och den är jävligt obehaglig och det är jävligt jobbigt. För man ställer sig i beroendeställning, positioner, man reagerar, alltså man agerar utifrån att man kan bli övergiven snart.

Separationen används i denna intervju passage som en tydlig tolkningsram för hur Claudio ska förstå senare reaktionsmönster. Kulturellt delade föreställningar om tidiga separationers påverkan förutsätts indirekt i hans resonemang. En ständig beredskap att möta hot om separation konstrueras i berättelsen – för den adopterade riskerar senare händelser i livet enligt denna logik att aktivera känslor som kan knytas till den ”ursprungliga” förlusten av biologiska föräldrar. Denna tolkningsram är vanligt förekommande i psykologiskt inriktad adoptionsforskning (t.ex. Brodzinsky 1993, van IJzendoorn & Juffer 2006; Broberg 2007; Esposito & Biafora 2007). Erfarenheter från skoltiden ges som exempel på hur Claudios tidiga adoptionserfarenheter påverkar hans sätt att hantera stamning:

Claudio: /.../ när jag bytte språk så gick det ganska snabbt och det gjorde att jag fick ganska mycket talsvårigheter – jag började stamma väldigt mycket /.../.⁷⁷ Och det här gjorde att jag... det var ganska svårt för mig, alltså det här med att stamma var ganska jobbigt för att det påverkar en ju i alla relationer och... det här när man blir upprörd och man blir nervös osv. Och har man då en inbyggd rädsla att man ska bli övergiven, att det finns någon slags, liksom såna känslor inom mig, så krävs det inte så jävla mycket för att man ska bli nervös och då kommer den här stamningen ganska ofta, så att jag... det... hela tiden när jag pratade så märktes det och när jag skulle läsa högt inför klassen så var det ju rena pinan, liksom.

Rädslan att bli övergiven länkas i intervju passagen till den senare obehagliga erfarenheten från småskolan. Stamningen i sig räcker inte som förklaringsmodell för den osäkerhet han känner i klassen utan kräver en förklaring/förstärkning. Adoptionserfarenheten används för att förklara hans utsatta position i klassen – stamningen konstrueras som ett symp-

77 En mening som kan riskera intervju personens anonymitet har tagits bort.

tom på en "inbyggd rädsla" att bli övergiven. En logisk händelsekedja byggs därigenom upp i berättelsen. Denna logik binder samman Claudios adoptionsberättelse och ramar in hur hans livshistoria som utlands-adopterad ska förstås.

Krav på sammanhang och kontinuitet är centrala för att berättelser ska ge mening (Linde 1993) – narrativa krav påverkar på ett mer generellt plan hur berättelser komponeras. Claudio är en erfaren adoptionspratare som berättat sin adoptionsberättelse många gånger. Jag menar att det ger avtryck inte bara till innehåll utan även formmässigt, dvs. *hur* han väljer att presentera sin berättelse. I följande utdrag ur intervjun rekonstruerar han sin historia:

Claudio: Jag kommer hit till Sverige liksom, från att ha bott på barnhem där jag var understimulerad, där jag inte fick någon sjukvård. Bla, bla, bla, bla, bla. Och inte fick den kärlek som ett barn behöver. Så kom jag hit till Sverige, helt plötsligt finns det mat, det finns föräldrar, det finns leksaker, det finns en jättetrevlig villa, ett par bilar. Och det finns massor med saker. Kompisar. Och då är allting jättebra och då vill man liksom. Man vill glömma det förflutna, för det var ju bara obehagligt. Allting är jättebra och man är glad bla bla bla. /.../ Nu efteråt så är det ju liksom ett slags att man trycker undan ångest. Trycker undan nå't som är jävligt obehagligt och som är tråkigt. Alltså jag fick inte möjlighet att sörja, men å andra sidan hur fan ska mina föräldrar veta att jag ska sörja när jag är glad varje dag och är social och trevlig? Och lära mig svenska och bla bla bla liksom. Det finns ju inget som helst... dom har ingen supersyn och kan analysera hela mitt känsloliv, utan så är det liksom. Eh... och jag vet själv inte att anledningen till att jag är glad bla bla bla det är för att jag är ledsen. Egentligen. Att det trycker undan nåt, eller så.

Claudio är en kompetent berättare. Hans historia målas upp i några få pregnanta bilder: Ett övergivet, fattigt och socialt utsatt barn möter välmående adoptivföräldrar som trots en "jättetrevlig" villa, bilar och en välvillig inställning till adoptivbarnet inte förmår att möta sitt glada adoptivbarns komplicerade känsloliv. Att Claudio har gått i psykoterapi förvånar inte – som socialarbetare är jag väl förtrogen med hans psykodynamiskt influerade vokabulär: Att bearbeta barndomsupplevelser genom att "sörja" tillhör denna genres sätt att prata. Det jag vill poängtera i denna berättelse handlar inte om att ifrågasätta dessa erfarenheters påstådda konsekvenser, utan istället *hur han väljer att presentera dem i*

intervjun med mig. Bortsett från berättelsens kraft, uppmålad i en retorik som bygger på motsatser som spelas ut mot varandra, finns andra saker som intresserar mig, nämligen sättet han fyller ut sin historia med sina återkommande "bla bla bla bla:n". Det är som om jag presenteras en snabbversion där jag själv utifrån min socionomkompetens och forskningsinriktning förmodas vara så pass förtrogen med "adoption som komplikation" att jag själv kan fylla i saknade delar. Berättelsen indikerar att det finns delade kulturella förväntningar om hur "man pratar adoption". Givetvis kan intervjupersonens högst personliga berättarteknik påverka sättet att prata, men när jag lyssnar på bandet menar jag att det är som om han "snabbspolar" sin adoptionsberättelse med sina insprängda "bla bla bla bla:n" för att komma vidare i intervjun.

Claudio verkar utgå från att jag relativt enkelt ska förstå hans adoptionsberättelse, men dessa småord skapar samtidigt en distans. Det är som om han reciterar sin adoptionsberättelse på ett närmast förstrött sätt – därigenom konstrueras en berättelse som trots att den formuleras av en välartikulerad berättare framstår som tämligen distanserad. Intervjupersonens berättelse kan ses som en standardberättelse för hur adoption som komplicerad erfarenhet kan låta. Vi avslutar med en intervju-passage där övergivenhetens olika facetter återigen belyses:

Claudio: Alltså... många av dom här tankarna som jag hade inom mig, det hade dom [adoptivföräldrarna] egentligen inte med att göra. Alltså det var något som hade hänt innan jag blev adopterad. Alltså förlusten av biologiska föräldrar. Och förlusten av namn och kultur och språk. Och övergivna... alltså känslan av att vara övergiven, allt sånt där liksom. Och dom kom ju in på något sätt i en annan fas eller ett par steg efter det, liksom, och kanske byggde på... jag menar... tankar om övergivenhet. Alltså det blev mer... dom här tankarna fortsatte liksom fast i, i andra, i andra former, liksom. Nu var det helt plötsligt, alltså nu blev jag inte, alltså nu var jag inte övergiven på samma sätt, utan nu var jag älskad, men samtidigt så skulle jag älska föräldrar som såg annorlunda ut som hade ett annat språk, ett annat sätt att vara. Och jag hade fortfarande tankar om mina biologiska föräldrar. Jag hade fortfarande tankar om förlusten, men det kanske, det var inte så konkret som när jag bodde på barnhemmet osv.

De förluster som konstrueras i citatet, av språk, namn, kultur och biologiska föräldrar kan enligt Claudio inte repareras genom adoptionen.

Bilder av en inre övergivenhet som påverkat hans barndom manas fram. Adoptivföräldrarnas aldrig så empatiska insatser kan inte kompensera för de förluster som Claudio beskriver som starkt determinerande för hans sätt att hantera känslor – enligt den logik som byggs upp kan kärlek och sociala relationer inte reparera skadorna. En kraftfull terapeutisk tolkningsram används som resurs i denna adoptionsberättelse.

Ett annat exempel på hur separation kan förstås ger Elin, 30 år och adopterad från Indien när hon var runt ett halvår gammal. Hon använder ett liknande resonemang som tidigare intervjuperson:

Elin: Men jag tror att har man blivit uppbruten med rötterna så liksom eller från sitt (ohörbart) där man ändå har, om man är en bebis, eller om man är 2, 3 eller 4 eller 7 spelar ingen roll för att... Det har jag sett film på i psykologin, när man knyter an, till slut, blir man bara sviken hela tiden så vågar man inte mer. Då är det en försvarsmekanism. Och jag måste ha knutit an i alla fall till min mamma eller till min pappa. Och eventuellt till något syskon. Och sen så då ha blivit fråntagen. Och sen så måste jag ha knutit an till hon som tog hit mig på flyget, för det var ju en ny famn, hon skulle trösta mig och ge mig trygghet. Och sen ytterligare en gång. Det var ju minst tredje eller fjärde gången jag skulle knyta an till någon. Och nu är det ändå lindrigt, som jag kommer ju... jag kommer ju direkt från min mamma. Jag tror alltså som barn, det är inga småsaker, liksom. Det är inte bara så, ett paket som man bara...

Liksom i tidigare exempel tillskrivs de tidiga livserfarenheterna avgörande betydelse för senare känslomässiga reaktioner. Genom en rad uppbrott tonar i berättelsen bilder av en adopterad baby som otryggt vandrar från famn till famn fram. Elins argumentationslinje påminner om Claudios sätt att resonera kring separationer. Att ha blivit "uppbruten" med rötterna inleder resonemanget – genom ordvalet markeras barnets utsatthet. Även i detta citat används ett "anknytningsspråk" – ett barn måste "knyta an" på bestämda sätt till bestämda personer. De upprepade separationerna i berättelsen förstärker effektivt intervjupersonens psykologiskt inramade förklaringsmodell och kan tolkas som ett led i en bevisföring. Små barn är inga "paket" som kan forslas fram och tillbaka hur som helst utan ödesdigra konsekvenser. Passagen berättas i jag-form, men fungerar även som en generell utsaga för adopterade.

Att tidiga barndomsupplevelser, exempelvis separation från centrala omsorgspersoner, kan leda till psykisk sårbarhet ingår som en central

tanke i så kallad anknytnings teori (se t.ex. Smith 1998) och betraktas som terapeutiskt allmångods inom psykodynamisk terapi. Denna teorbildning påstås vara en allmänt påbjuden tolkningsram gällande personliga erfarenheter i västvärlden (t.ex. Berger & Luckmann 1966/1998; Rose 1989; Gubrium 1992) och kan betraktas som privilegierad när adoption beskrivs som en komplicerad erfarenhet: Separationers avgörande påverkan på små barn är ett bärande tema i denna berättelsetyp. Linde (1993) menar att populariserade versioner av psykologisk teorbildning av freudianskt snitt är vanliga när människor reflekterar över sina liv. Bland dessa noteras föreställningen att orsaker till ageranden som vuxen står att finna i barndomen samt att vissa nivåer av personligheten kan ses som djupare än andra. En mer socialkonstruktionistisk tolkningsram används av Berger & Luckmann (1966/ 1998:206). De påstår att det begreppsmaskineri som utvecklas inom olika slags terapier internaliseras av individer med ett önskat/"avvikande" tillstånd, och på så vis görs tillgängligt för psykologisk behandling. Genom framgångsrik terapi skapas "insikt" och i förlängningen social kontroll. Johansson (2007) menar i en analys av expertdiskurser att en terapeutisk blick i allt högre grad genomsyrar vardagslivet och de sätt vi förstår oss själva – medvetet och omedvetet används psykologiska tolkningsramar när livet beskrivs.

Bristande tillit

Peter är adopterad inom Sverige och 35 år gammal. Hans berättelse är ett annat exempel på hur adoption som komplicerad erfarenhet kan beskrivas. Intervjupersonen adopteras knappt ett år gammal av ett barnlöst par. Innan han flyttar till adoptivfamiljen bor han i ca ett halvår på barnhem. Denna tidiga livserfarenhet beskrivs som avgörande för hur hans vuxna relationer gestaltat sig.

Peter: Någonting som jag tror går igen från adoptionen... som jag kopplat till adoptionen är att ha svårt att lita på någon annan. Känna att man verkligen är älskad av någon annan person. Väldigt svårt för att sänka garden, så att säga. Att riskera att förlora, att bli sviken igen, att separera igen. Att då höjer man garden så pass högt, så ingen kommer förbi den. Då blir det liksom inga förhållanden. Det är... något som förföljer en. Som liksom en osynlig skugga som går igen i väldigt många förhållanden. Så det har ju hämmat mig och

förmodligen förstört många förhållanden. Det är jag ganska säker på. Det är för övrigt något som inte bara gäller kvinnor, det kan gälla bekanta, vänskapsrelationer, professionella relationer. I arbetet. Där kan jag känna igen att det står en stor mur omkring en, som jag tror är en respons på det att har man liksom legat förgäves på ett barnhem och skrikit i sex månader, så vill man ju inte utsättas för det igen. Så i den mån man kan förhindra det, så gör man det igen. Så det tror jag, att det har gjort det väldigt svårt att knyta an till någon annan.

Svårigheter att knyta varaktiga relationer länkas i denna adoptionsberättelse till erfarenheten av att under en del av sitt första levnadsår ha bott på barnhem. En bestämd kausalitet byggs upp i passagen: Hans tidiga erfarenheter av separation har fått livslånga konsekvenser – att det är förlusten av biologiska föräldrar som avses uttalas inte, detta antas vara så självklart att det inte ens behöver förklaras. De bilder som målas upp pekar åt samma håll. Adoptionen konstrueras som ett svek och orsak till den känslomässiga begränsning han ger uttryck för (jfr Brodzinsky et al 1993). Genom att länka denna begränsning till adoptionen byggs en indiciekedja upp som pekar mot det ursprungliga traumat – den separation från de biologiska föräldrarna som adoptionen förorsakade.

Intervjupersonens sätt att komponera sin berättelse involverar både bestämda betydelser och mer prövande resonemang: Peter säger till exempel att adoptionen "går igen", den kastar inte bara en "skugga" över hans liv, utan "förföljer" honom genom de relationssvårigheter han beskriver sig ha. Adoptionen konstrueras i berättelsen närmast som en förövare, en självständig agent med makt att påverka intervjupersonens känsloliv. Det bestämda språkbruket mjukas dock upp av sättet han presenterar dessa erfarenheter. Han väljer till exempel vid ett par tillfällen det vagare "jag tror" – vid ett annat tillfälle är han bara *ganska* säker på att det verkligen är adoptionen som orsakat hans problem. En viss öppning gentemot andra tolkningsmöjligheter indikeras härigenom trots de starka bilder som målas fram. I följande intervjuklipp utvecklar han resonemanget om sitt känslomässiga reaktionsmönster:

Peter: Jag har funderat mycket på det, det kanske märks också, det här med garden, som åker upp, det kommer blixtnabbt, det är en känsla och det märks att det är ett barns känsla, ett barn som inte har ett språk, som inte har rationella tankar, som inte har ett intellekt att kvävas av. Utan det är bara känslor som kommer i 110 kilo-

meter i timmen. Sen kan ju intellektet, som då inte är lika snabbt, rationalisera och förstå att ”det här var helt obefogat”, fullständigt barnsligt och irrationellt att tro att de här människorna vill svika dig. Eller inte tycker om dig. Men att känna det är omöjligt.

Den uttrycksfulla ”garden” används vid flera tillfällen för att gestalta intervjupersonens känslor och för tankarna till en rustning han byggt upp omkring sig för att överleva känslomässigt. Garden ”åker upp” som ett försvar när hotfulla situationer uppstår. Känslor och rationalitet ställs emot varandra i citatet. Barns känslor framställs som direkta och oförstörda – att ha ”ett intellekt att kvävas av” talar sitt tydliga språk. De känslor man har som barn konstrueras i citatet som mer genuina och sanna än vuxnas förnuft. Barnets känslor, av i detta fall svek, hotar ständigt att ”bryta igenom” och underminera rationaliteten.⁷⁸ En deterministisk logik konstrueras i berättelsen som både kan föra tankarna till den terapeutiska blick Johansson (2007) menar genomsyrar våra vardagsliv, men som också på ett mer generellt plan präglar den självbiografiska berättelsen (jfr Brockmeier 2001).

Lena adopteras i mitten av 1940-talet inom Sverige. En önskad graviditet avbryter en ung kvinnas framtida akademiska karriär, vilket leder till att intervjupersonen ett par veckor gammal får ett nytt hem i en annan stad.⁷⁹ Barn som vare sig ska höras eller synas kan föra tankarna till en tid då barns behov av särskild uppmärksamhet och omsorg inte självklart fyllde tidningsspalterna:

Lena: /.../ mina föräldrar hade en del vänner som alltid tittade, tyckte jag, lite hårt på mig: ”Att hon har kommit” – dom älskade mina föräldrar och deras kalas: ”Och du stör!” Men jag har känt att dom har tittat ner på mig. Jag har känt mig lite grann att jag inte är värd

78 Judith Butler (2001:27) beskriver hur tidiga kroppsliga erfarenheter har svårt att hitta en narrativ form: ”/.../ my narrative begins *in media res* when many things have already taken place to make me and my story in language possible. And it means that my story always arrive late. I am always recuperating, reconstructing, even as I produce myself differently in the very act of telling. My account of myself is partial, haunted by that for which I have no definitive story. I cannot explain why I have emerged in this way, and my efforts of narrative reconstruction are always undergoing revision.”

79 En studie av adoption i Stockholm 1918-1873 visar att kvinnor som lämnade barn för adoption inte utgjorde en enhetlig grupp: Yrken, socialgrupp och ålder varierade – socialgrupp 3 och mödrar under 25 år övervägde dock (Nordlöf 2001).

någonting. Också lite det där att jag är inte värd att respekteras för jag är ju ändå någon som någon har lämnat bort, va.

EMB: Men frågan är om det är inifrån dig själv eller om det har samspelat...

Lena: Man sätter ju alltid någon slags etikett på sig själv och det är väldigt svårt att få bort.

EMB: Man införlivar den i sig och det känner du att du har gjort?

Lena: Ja, oh ja, och det tror jag aldrig att man blir av med.

Känslan av att i andra vuxnas ögon inte vara värd att respekteras länkas till att en gång ha blivit bortlämnad. Erfarenheten av att vara adopterad konstrueras i enlighet med logiken att man som adopterad är *övergiven* av de biologiska föräldrarna och därigenom har en särskild sårbarhet. Adoptionen används som tolkningsram för att förstå hur intervjupersonen formats.

Holstein & Gubrium (2000) betonar det komponerande elementet när individen framställer personliga erfarenheter i berättelsens form. Berättelser skapas momentant i de sammanhang de ingår i – både erfarenheten och kulturella förväntningar om hur en bestämd historia kan berättas, och bör förstås, påverkar berättelsens komposition. De adoptionsberättelser vi hittills tagit del av har alltså både att anpassa sig till hur berättelser berättas och kulturellt förankrade diskurser (exempelvis pressens bilder av adoption) när individuella erfarenheter berättas (jfr Holstein & Gubrium 2000; Riessman 2008). Den berättelselogik som konstrueras kan kort sammanfattas: Barndomens tidiga erfarenheter ger besvärliga konsekvenser som sträcker sig in i vuxenlivet.

I en annan adoptionsberättelse frammanas bistra barndomsupplevelser. Ann-Sofi är 45 år och adopterad inom Sverige. Hennes beskrivning av barndomen präglas av torftighet – adoptivföräldrarna framställs i motsats till Peters och Claudios adoptivföräldrar i avsaknad av förmåga att möta hennes behov av omsorg och kärlek. Adoptivmammans betedande beskrivs utan skönmålande omskrivningar:

EMB: Vad hände sedan? När du blivit större. Ni pratade inte om adoptionen?

Ann-Sofi: Nej, vi pratade inte om det. Eller rättare sagt... min adoptivmor pratade om det så fort hon fick lite sprit i kroppen pratade hon om det. Och då var det hela tiden i hatiska ordalag. Att jag var en jävla horunge och att passade det inte så skulle hon se till att lämna bort mig och allting sådant. Så jag var väldigt tillbakadragen,

mycket, mycket tillbakadragen som barn. Såg till att jag inte var i vägen, inte skulle störa och så... Jag trodde det var så. För det första så trodde jag att det var så att: Ja, så var det att vara adopterad alltså på något vis, att då var man inte någonting värd över huvud taget.

I denna del av berättelsen används adoptionen som förklaring till positionen i adoptivfamiljen. Denna tolkningsram verkar finnas till hands för att förklara barndomserfarenheterna – man skulle kunna säga att det finns en särskild tolkningsberedskap att använda adoption som orsaksförklaring. Trots att en rad andra allvarliga förhållanden presenteras i familjen, till exempel alkoholism och psykisk misshandel, väljs i denna del av berättelsen adoption som privilegierad tolkningsram. Familjedefinitioner är centrala för att etablera en familjekänsla (jfr Langellier & Peterson 1993) – genom begreppet horunge markeras en tydlig icke-tillhörighet i adoptivfamiljen. Den familjeberättelse som krävs för att definiera en familj i positiv mening saknas – bilder av ett ”familjelöst” barn målas upp. Det är svårt att inte beröras av denna berättelse.

I de berättelser som återgivits har tolkningarna gått i en bestämd riktning, adoption är att betrakta som en komplicerad och processorienterad livserfarenhet. För 25-åriga Tove, adopterad från Indien, har adoptionen har kommit att betyda mer med tiden:

Tove: /.../ det har min mamma sagt också att jag har haft ett större behov av det [trygghet] än mina andra [biologiskt födda] syskon. Och att jag är mer fysisk, att jag behöver kramas fastän jag är så gammal. Nej, men man vill kramas och man måste ta på varandra. Alltså jag behöver väldigt mycket fysisk kontakt... och jag vet inte om det är att man inte fick det när man var liten. Det har jag ibland tänkt på att: Tänk en tremånadersbaby och så har man bara legat i en säng liksom! Det är jätteviktigt då i början att det kanske har blivit någon reaktion. Och ibland går det till överdrift och vill vara så himla, så jättenära människor, fysiskt och vissa reagerar tillbaks och det är då det blir konflikter, liksom. Kanske inte just det att vara fysisk, men att jag vill vara så nära, jag vill kunna lita helt på människor, vara så intim med människor. Jag vill liksom, jag vill hellre känna någon jätteväl än att ha många bekanta. Det är så viktigt. Och sen är jag också rädd för att bli sviken. Alltså jag är väldigt rädd för att jag inte ska kunna lita på folk. Bli sviken. Och det vet inte jag om det hänger ihop med att jag har haft ett uppbrott, att jag har lämnats bort. Att det sitter i.

Intervjupersonens känslomässiga reaktioner utsätts för granskning i intervjuklippet – behov av intimitet och närhet konstrueras som ett bekymmer: Är behovet av kramar och trygghet ”normalt” eller ska det tolkas utifrån en ursprunglig brist från den tidiga barndomen? Bilder av hur en ensam baby – en kulturellt sett omöjlig tankefigur i sig – inte får sina behov bemötta och dess känslomässiga konsekvenser används i texten som ett sätt att förstå reaktioner hon har som vuxen. En konstruktion av ”känslomässigt krävande” sidor byggs upp i texten och de tidiga barndomserfarenheterna används som tolkningsresurs.

Adopterades kollektiva berättelse

När adoption beskrivs som komplicerad erfarenhet frammanas som vi redan sett inte sällan bilder av en ofrivillig separation med ödesdigra konsekvenser. I dessa tolkningar åberopas i regel den individuella erfarenheten. Ett avslutande exempel på en psykologiserande tolkning av ett mer *kollektivt* slag ger Ann-Sofi. Även i denna adoptionsberättelse analyseras intervjupersonens sätt att förhålla sig till andra människor utifrån det faktum att hon som barn adopterats. Hon beskriver hur denna erfarenhet på ett avgörande sätt skiljer sig från andra människors upplevelser:

Ann-Sofi: /.../ vi har en annan dimension än människor som vuxit upp med sitt biologiska ursprung oavsett om de vuxit upp med sin biologiska familj eller inte, [de] har en annan grundtrygghet än vi som inte har det. Så'n't här behöver man aldrig förklara för folk som är adopterade, dom vet precis vad man pratar om. Det är hela tiden det här att man har... vet om en separation, man har varit med om bortlämnanden, minst ett, men många av oss har varit med om många bortlämnanden. Vissa är bortlämnade av sin mamma till barnhem, till kanske någon som har tagit dom på flygplatsen, med flygplanet och sen ska de lämnas över till... alltså det är många, många, skilsmässor. Många separationer, som präglar en så hårt. Och något som jag kan känna, inte alla, långt ifrån, men många av oss delar, det är just det här med separationsångest, svårigheter med att lämna. Vilket egentligen borde vara att man då, man kanske är rädd att gå ifrån, att man blir ledsen när man går. Men det gör man inte, man gör tvärtom, va, att man lämnar innan den andra hinner gå. Man skyddar sig. Man blir ändå bortlämnad, så då kan man lika

bra gå innan (skratt). Det är ju en snedvriden logik i det. Det är många av oss som har varit med om det. Och det kanske andra människor som inte är adopterade är med om också, men... vi tror, just det här, det är så lätt att lämna. Alltså vi är inte värda något. Vi är ett andrahandsval.

Ann-Sofis berättelse pendlar mellan att beskriva hur adopterade som kategori betraktad förstår adoptionens konsekvenser och hur hon själv på ett personligt plan förstår den. "Vi" signalerar i ovanstående passage en kollektiv identifikation som inkluderar adopterade som kategori. Kategorigemenskapen frammanas genom en jämförelse med en annan kategori, den icke-adopterade, som inte antas förstå den adopterades predikament. Även i denna berättelse återopas "separation" som en avgörande händelse med negativa konsekvenser i framtida relationer. Begreppet hämtas ur en psykologisk tolkningsram. Att sammanhang och orsaksförklaringar är centrala för att berättelsen ska ge mening är tydligt också i Ann-Sofis sätt att resonera. Billig (1996) menar att kategorisering och partikularisering drar berättelsen åt olika håll. Billigs analys handlar i överförd bemärkelse om spänningen mellan en kollektivt definierad berättelse och mer individuellt broderade inslag. För att accepteras som adopterades kollektiva berättelse krävs en särskild logik – det gäller att jämka den individuella berättelsen med den kollektiva berättelsen (jfr Richardson 1990), infoga delar som passar in och utelämna tolkningar som drar åt andra håll, eller inte bekräftar densamma.

I dessa adoptionsberättelser finns snarlika beskrivningar: Adoption som komplicerad erfarenhet har ett tydligt tolkningsföretreträde. Att tre av de intervjuade är engagerade i adoptionsföreningsverksamhet indikerar att det kan vara ett sätt att prata adoption i (vissa) föreningar för adopterade. Trots de påtagligt olikartade uppväxtförhållanden som beskrivs i andra delar av dessa intervjuer, till exempel Peters kärleksfulla barndom och Ann-Sofis otrygga och hårda uppväxt, verkar adoption som komplicerad erfarenhet vara en etablerad tolkningsram som finns att tillgå när adoptionserfarenheter ska ges mening.

Hur ska dessa påtagligt liknande berättelselogiker förstås? Erfarenheter från annan berättelseforskning kan ge ledtrådar: I Gubrium & Holstein (2002a:21-22) beskrivs en doktorand som studerar apotekares drogbruk för att fånga "deras egna röster". Det visar sig dock att berättelserna i hög grad påminner om den standardberättelse som återfinns i Anonyma Alkoholister och Anonyma Narkomaner, vilket väcker frågor

om berättelserna verkligen ska betraktas som apotekarnas "egna röster" eller om de snarare bör bedömas som tillhörande de föreningar som uttrycker denna diskurs: "Whose voice do we hear when these pharmacists tell their stories? Their own or N.A's?". De porösa gränserna mellan den personliga och den kollektiva berättelsen belyses genom denna tolkning.⁸⁰

Adoption som livslång process

Adoptionens långvariga konsekvenser framhävs i denna position. Det finns adoptionsforskning som ger stöd för denna tolkningsram. Henderson (2002:134) framställer adoption som en process som följer de inblandade under hela livet och skriver om konsekvenserna för den adopterade: "The adoption experience for the adoptee only begins with the adoption process itself, and likely never really 'ends'". I *Being Adopted – the Lifelong Search for Self* (Brodzinsky et al 1993) framgår livsloppsperspektivet på adoption tydligt. En svensk adoptionsutredning – SOU (2003:206) – resonerar på följande vis: "Representanter för adopterades intresseorganisationer framhåller att adoptionen följer den adopterade under hela livet. Allt kan se bra ut på ytan, men det är vanligt att adopterade under olika perioder i livet funderar mycket på sitt ursprung och därtill tillhörande frågor." I intervjuerna uttrycks detta livscykelperspektiv på olika sätt:

Ann-Sofi: Jag tror att det är viktigt, om man ska tänka på vad man ska förmedla till andra, så tror jag det är viktigt att adoptionen inte upphör när man slutar vara barn, eller när man blir 18 eller någonting sådant. Det tycker jag är jätteviktigt. Utan att det följer en genom livet – jag är ju 45. För mig har det blivit aktuellt än någonsin det senaste året, va. Men, jag vet ju dom som är ännu äldre och adopterade, det följer en genom hela livet, olika tidsperspektiv, olika faser i livet. Och det är heller inget som jag nämnde tidigare, som sitter i huden. Utan den sitter liksom inuti kroppen.

Adoptionen framställs även här som omöjlig att exkludera – adoptionserfarenheten beskrivs på ett essentialistiskt sätt, som om den är en fast del inte bara av personligheten utan av själva kroppen, jämför Claudios tidigare sätt att beskriva adoptionen som "inbyggd". Bilder av en sär-

80 Se även Cain (1991) om den typiska alkoholisterberättelsen inom AA-rörelsen.

skild adoptionsprocess som följer en given logik frammanas. Intervju-personens förmedlingsprojekt antyder att det rör sig om erfarenhetsbaserad kunskap som på ett relativt enkelt sätt kan återberättas. Adoptionsprocessen som argument framgår även i gruppintervjun:

IP3: Det kvittar om man är 80 eller 18 det är ändå samma känslor som... i det närmaste.

IP2: Det är ju mycket. Jag anser att det är en livslång process från det du föds till du lägger dig med näsan i vädret. Så därför. Processen finns alltid där, så är du inne i olika faser i livet. I den här processen, du är fortfarande i den.

Intervjuperson 2 ger en tydlig guidning in i positionen adoption som särskild – begreppet process nämns inte mindre än vid tre tillfällen. Under gruppintervjun framstår adoptionsprocessen som ett vedertaget begrepp. Det finns dock gruppmedlemmar som ger prov på ett mer ovant hanterande av detta processbegrepp:

IP 5: /.../ men just det här vissa som är yngre kanske vill ut och göra vissa saker och dom som är äldre, dom som har kommit längre i den här adoptions- eller processen, *eller vad det kallas för (min kurs.)*, alltså, att man har olika behov av det också.

”Locket på”

Tidsperioden har betydelse för hur adoption framställs. För svenskadoperade som vuxit upp i familjer där adoption var något man ogärna skyltade med utanför familjen beskrivs det som besvärligt. Fram till 1950-talet var öppenhet om barnets bakgrund inte självklart – en ny hållning började dock vid denna tid att få fäste (Nordlöf 2001).⁸¹ En nationellt adopterad kvinna får först i 50-årsåldern kännedom om sin adoption – för henne vänds livet upp och ner genom upplysningen. Bristen på öppenhet blir ett bärande tema i hennes adoptionsberättelse:

Maria: Hur har adoptivföräldrarna tacklat det här problemet? Om man nu kan kalla det ett problem! Jag menar att man har fått ett

81 Mödrar blev in på 1950-talet utsatta för ringaktning i samband med ett utomäktenskapligt barns födelse – i vissa fall adopterades de egna barnen för att undkomma skandalen över att ha fått ett illegitimt barn (Nordlöf 2001). Idealet för adoptivfamiljerna vid denna tid var ”den normala familjen” (Lindgren 2006) – konsekvensen kan ha blivit att man ”skyddade” barnet från vetskapen om sin bakgrund.

barn som inte är deras biologiska barn. Hur har dom och omgivningen eh... sett till att informera detta barn?

EMB: Mm.

Maria: Och det är ju det som gör att har dom varit öppna och ärliga och lagt alla kort på bordet, så tror jag som man säger att man har bättre förutsättningar än om det hela tiden är locket på, man känner att någonting är fel, men man vet inte riktigt vad som är fel!

Tystnaden omkring adoptionen snarare än adoptionen i sig, betraktas som ett problem – att ha levt ett helt liv i tron att vara ”biologiskt upp-vuxen” kräver en omformulering av hela livsberättelsen. När detta sker retrospektivt problematiseras tidigare oproblematiska erfarenheter. Enligt Marias berättelse indikerar inget under barndomen att hon inte skulle vara biologiskt barn i familjen – att hon ”är sin pappas (biologiska) flicka” är både givet och självklart. I citatet ovan används ändå adoptionen som tolkningsram för att förklara påstådda känslor av att något ”är fel” när hon retrospektivt konstruerar sin adoptionsberättelse. Genom berättelsen binds det intervjupersonen vet idag samman med det hon inte visste tidigare och tolkningarna konstruerar mening och sammanhang (jfr Brockmeier 2001; Järvinen 2001). I denna adoptionsberättelse är föräldrarnas svek en central poäng, med vilket avses adoptivföräldrarnas hemlighållande av adoptionen. Berättelsen är i vissa delar atypisk utifrån min analytiska indelning: Psykologi används inte för att förklara intervjupersonens känslor och reaktioner när hemligheten på ett dramatiskt sätt avslöjas. Intervjupersonen adopteras direkt till familjen som baby och en tolkningsram om separation verkar därför inte ligga nära till hands. Traumat som byggs upp i berättelsen rör istället den världsbild som rubbas och som kräver en reviderad livsberättelse.

Uttrycket ”locket på” förekommer även i andra berättelser som metafor för vad som beskrivs som en kulturellt förankrad tystnad runt nationell adoption vid mitten av 1900-talet (jfr McWhinnie 1967; Matwejeff 2004). Lindgren (2006:128-129) beskriver 1950-talets adoptivfamiljeideal som ”den normala familjen”. *Likhet* var centralt i familjekonstruktioner vid denna tid. Att placera barn ”av utpräglad sydländsk typ hos blonda och resliga personer” avråddes i en första handbok om adoption utgiven av Allmänna Barnhuset 1955. Istället skulle barnet enligt Lindgren erbjudas ”en vanlig familj som kunde passera utan uppmärksamhet, utan undrande blickar, frågor och kommentarer.” Denna adoptionsdiskurs kan antas ha bidragit till den kulturella tystnad

som nationellt adopterade födda vid denna tid beskriver i denna studie. Denna ”tystnad” kan föras vidare i flera generationer. Lena, nationellt adopterad under samma tidsperiod, beskriver hur adoptivföräldrarna varit öppna med adoptionen inom familjen, däremot har tidsandan påverkat hela familjens förhållningssätt inför omgivningen:

EMB: Du visste detta tidigt som barn, men var det öppet utåt också? Mot andra?

Lena: Det är klart att. Dom hade så jättemånga vänner – alla visste ju om det. Men vi pratade ju inte om det. Alla visste, men det var inget vi pratade om, nej, det gjorde man inte. Jag kan säga som en grej att när jag fick mitt första barn, då sade min mamma till mig. ”Du behöver väl inte berätta för din dotter att du är adopterad”, för att då skulle hon inte bli riktig mormor, så att jag... mina barn fick ju inte reda på att jag var adopterad förrän dom var över 20 år.

Riktiga föräldrar och riktiga barn länkas här till biologiska band (jfr Modell 1994) – denna ”riktighet” kan som citatet visar sträcka sig över flera generationer. Den biologiskt grundade familjen konstrueras enligt denna logik som en skugga som förföljer adoptivfamiljen över generationerna. Enligt Loseke (2007) är kulturell och personlig mening alltid länkad till frågor om makt och social struktur – den biologiska familjemodellens normativa inflytande framgår genom citatet.

”Locket på” är inte förbehållet nationellt adopterade. Utlandsfödda adopterade med en annan hudfärg än sina adoptivföräldrar kan, trots sin utseendemässiga olikhet beskriva särskilda tystnader som rör adoptionen. Adoptivföräldrars förmodade barnlöshet beskrivs i ett par fall som känsligt att diskutera. Exemplet är från Saras berättelse:

EMB: Och vet du varför dina föräldrar adopterade då?

Sara: Nej, det vet jag inte, men dom har alltid sagt att det inte har varit nån speciell anledning till att dom har adopterat. Jag är inte hundra procent säker på att det är så, jag tror att det finns en anledning, men dom har inte velat delge den till mig och min syster.

EMB: Nej, men har du nån fantasi om vad det kan röra sig om?

Sara: Ja, jag tror att det beror på att dom inte kan få barn, alltså.

Alternativa tolkningar

Det är viktigt att poängtera att intervjuerna inte är entydiga. När livserfarenheter beskrivs finns en mängd olika, och inbördes till synes motsäggelsefulla/konkurrerande, sätt att presentera dem. En tydlig argumentationslinje kan plötsligt brytas av tolkningar som till synes går stick i stäv med tidigare redogörelse. Holstein & Gubrium (2000) menar att den personliga berättelsens krav på sammanhang inte enbart rör berättelsens inre sammanhang. En berättelse kan i ett sammanhang presenteras på ett sätt medan den vid ett annat tillfälle framstår på ett annat sätt. Min studie visar att även under samma intervju kan direkt motsatta tolkningsramar användas. Själva berättelseprocessen bidrar till berättelsens utformning (ibid.; Berger & Luckmann 1966/1998; Hydén & Hydén 1997; Riessman 2008).

Ann-Sofis intervju är ett exempel på hur alternativa tolkningar plötsligt används. Vi kommer in i ett resonemang där jag som intervjuare följer ett (av intervjupersonen introducerat) längre berättelsespår om adopterade och relationer:

EMB: Påverkas dina relationer nu också?

Ann-Sofi: Ja, oh, ja. Över huvud taget, det är ju inte bara i hem och så. Det handlar ju om arbetsliv, människor man möter och så. Absolut. Helt klart. Men jag vet inte... om det har... funderar lite granna på om det har med adoptionen att göra. För det tror jag inte. Jag tror det handlar om att jag hade dåliga föräldrar, alltså jag tror inte det handlar om att de var adoptivföräldrar, utan att det handlar om att de var dåliga föräldrar. Att det är där det ligger. Så skulle jag aldrig göra med mina barn. Och det skulle jag inte göra om jag hade adopterat barn eller inte. Så jag köper... där är föreningen jättebra. Man får se sitt liv från ett annat håll. Jaha, kan det vara så här att vara adopterad också! Jag trodde liksom att man (ohörbart) och det gör man absolut inte. Jag tror inte det har med adoptionen att göra. Sen har jag nog skyllt på adoptionen, genom livet... alltså så, men det gör jag nog inte längre. Jag skyller på samhället (skratt).

Exemplet visar hur olika resurser används för att belysa adoptionens "inflytande" i hennes liv. Efter ett svar som otvetydigt tillskriver adoptionen särskild betydelse uttrycks en motsatt hållning – ett starkt tvivel om adoptionen över huvud taget kan användas som tolkningsram. In-

tressant nog faller denna kommentar mot slutet av en lång intervju där adoption använts på ett entydigt ”komplicerat” sätt. Citatet visar att bestämda tolkningsramar inte behöver användas fundamentalistiskt, utan att de relativiseras och ”prövas” mot varandra efter hand. Ann-Sofis intervjuklipp ovan är ett exempel på hur hon retoriskt använder högst olikartade tolkningsramar och ställer dem mot varandra. Berättelsen visar hur detta konstruktionsmoment är ständigt närvarande – en berättelse är inte huggen i sten utan erfarenheter kan vridas och vändas på utifrån de syften man för tillfället har och den interaktiva kontext de ingår i (jfr Mishler 1986). Även en erfaren berättare kan presentera motsägelsefulla tolkningar, utan att berättelsen ”faller ihop” eller berättaren framstår som inkompetent. Samma berättelse kan alltså argumentationsmässigt peka åt skilda håll – ramarna för avvikelser från en inslagen argumentationslinje kan således betraktas som förhållandevis vida. I citatet ovan kan man säga att intervjudpersonen ”kliver ur” ett huvudspår som mer entydigt fokuserat problematiska aspekter av adoptionserfarenheten – genom denna nya tolkningsram kommenteras den egna berättelsen och viss distans läggs till den tidigare berättelsens logik.

Ann-Sofi framstår trots dessa till synes motsägelsefulla hållningar som en särdeles kompetent berättare. Den analytiska indelning jag har gjort riskerar att inte uppmärksamma mer dynamiska berättelseaspekter, därför är det viktigt att visa den individuella adoptionsberättelsens olika facetter. Argument och motargument är centrala inslag i all retorik och ingår i det sätt berättelser retoriskt mejslas fram (Billig 1996). Ett annat exempel ger Tove när hon beskriver hur hennes syn på sin adoption förändrats – vägen ut i vuxenlivet har medfört att frågor om adoptionen dykt upp på ett mer problematiskt sätt:

Tove: Jag har blivit mer kritisk. Innan har det mer varit. ”Ja, jag är adopterad, det är jättebra och jag är nöjd.” Jag har liksom inte reflekterat över det och inte över någonting i mitt liv. Liksom man har bara varit glad och lycklig, liksom. Och sen när man blir äldre så har man... för jag har haft vissa så svackor när jag inte har mått bra eh... inte varit riktigt i form liksom. Och då... ja.

EMB: Har tankarna kommit upp då?

Tove: Ja, lite, ja, i och med det. I höstas hade jag en period då jag inte, ja, det var inte så bra. Och då blir det ju att man tänker mer på det, sådana saker, men det har inte varit att jag har varit ledsen över det. Det är mer att man har tänkt mer på det.

Trygghet och fysisk kontakt länkas till adoptionserfarenheten på ett något svagare sätt än i tidigare exempel, men de bilder som byggs upp tar ändå avstamp i adopterades påstådda grundpredikament. Holstein & Gubrium (2000:169) betonar det konstruerande elementet i sättet individen belyser livserfarenheter. Biografiska händelser används i bestämda kontexter och mobiliseras för att bekräfta lokalt producerade *selves-in-the-making*: "Indeed, in practice, one's past – one's life history or biography – is itself constructed in the process of self production." Genom olika sätt att redigera berättelsen produceras bestämda logiker. Tove provar lite trevande om adoptionen som orsaksförklaring fungerar på hennes problem – den är dock inte lika självklar som de vi sett i tidigare adoptionsberättelser. Alternativa förklaringar ges också:

Tove: /.../ jag tror också att det handlar om att jag ska bli vuxen. Innan var man ett barn och man blev omhändertagen och allt det. Och nu när man ska bli sin egen individ och man ska bli vuxen och allt sådant så blir det kanske en krok.

EMB: Mm.

Tove: För att det har aldrig varit något problem när jag var yngre. Jag har haft jättemycket stöd om min adoption.

En tveksamhet kring huruvida adoptionen verkligen *kan* användas som tolkningsram tonar fram – utan några direkta problem med adoptionen söker hon kompletterande/alternativa förklaringar. Att bli vuxen används som alternativ tolkningsram.

I Peters tidigare presenterade adoptionsberättelse användes psykologiska tolkningsramar för att länka den person han idag uppfattar sig vara med hans tidiga livserfarenheter. I andra delar av intervjun används istället klass som tolkningslins:

Peter: Jag är den ende som gått ut gymnasieskola i släkten. Då har man ju det utanförskapet också. Arbetarbarn på universitetet, hör jag hemma här? När man går på studentnationer, ja, du känner till det livet, där hör man ju inte hemma om man kommer från Coca-cola och (ohörbart) och så vidare.

EMB: Var sa du från?

Peter: Coca-cola och en kvarter vodka nåt sånt där... har man den bakgrunden så är det lite svårare att, med frack på och så vidare. Då hör man inte riktigt hemma där.

Klassperspektivet används för att förstärka adoptionsberättelsens tema om utanförskap. Adoption och klass flätas samman och temat blir därigenom än tydligare. Lite senare under intervjun vidgas dock perspektivet, andra kategorier inkluderas och ett entydigt utanförskap ifrågasätts:

Peter: Många gånger är det allmänmänniskliga känslor, som många invandrare och flyktingar skriver om: utanförskap, främlingskap, att känna att man inte hör till. Att man egentligen borde vara någon annan, något annat, dom känslorna är allmänmänniskliga egentligen. Det finns en bok som heter "Att odla Papaya på Österlen". Du kanske har läst den?

EMB: Jag har hört talas om den, men inte läst den.

Peter: Nej... där finns det tio essäer som handlar om utanförskap och så vidare. Jag tror inte en enda av essäerna är skriven av en adopterad, men likväl känner jag igen mig rakt igenom. Det kan vara skilsmässobarn, mångkulturella äktenskap och så vidare.

Avslutningsvis ges ett exempel på hur en alternativ tolkning plötsligt kan bryta in under intervjun. Intervjupersonen går i psykoterapi för att reda ut adoptionens plats i sitt liv och har även uppsökt en förening för adopterade, men presenterar också alternativa resonemang om hur hennes erfarenheter ska tolkas. Lotta:

"/.../ kommer det från, den reaktionen jag har, är den likadan som deras [andra utlandsadopterades] eller kommer min reaktion för att jag har bott på landet? Men alltså, det kan ju vara vad som!"

Längtan efter rötter

En avgörande fråga man som adopterad verkar ha att ta ställning till är vad som inom adoptionsvärlden populärt kallas att "söka rötter". Inom adoptionsforskningen har vi sett hur frågor om sökande varit föremål för forskarnas intresse (se Howe & Feast 2000 för en översikt; i Sverige Matwejeff 2004) och att fenomenet även uppmärksammas i medierna.

Betty Jean Liftons klassiska självbiografi *Twice Born: Memoirs of an Adopted Daughter* (på svenska 1981) hade ett avgörande inflytande på amerikansk adoptionsdiskurs. I boken formuleras adoption som kom-

plicerad erfarenhet och en "förnekad adoptionsidentitet" växer fram.⁸² Flera intervjupersoner i denna studie visar att frågor om biologisk bakgrund har stor kraft när adoption beskrivs som en komplicerad livserfarenhet. För svenskadopterade Lena är biologisk grundkunskap väsentlig för hennes förståelse av sig själv. Hon utvecklar en särskild metaforik i sin berättelse:

Lena: Jag har fått... släktforskat på min pappas sida, släktforskat. Jag vet sedan 1400-talet, har fått min stamtavla. Jag vet, jag vet allt! (skratt) Just att om man släktforskat och har fått kopia på detta. Jag är så tacksam. Jag är så tacksam. Jag vet vem jag är. Jag vet exakt vem jag är.

EMB: Men kan man inte veta det ändå?

Lena: Jo, man kan veta det. På ett sätt kan man ju veta det för man vet sin egen person, man har sin personlighet. Man står på en stabil grund, man har skaffat sig ett bra liv, ett bra jobb, trevligt, man blir bekräftad av sina vänner, av sina arbetskamrater, men jag tror ändå att om du inte vet djupare. Det är som ett träd som växer, djupare ner, ett träd måste ha rötter för att blomma fullt ut. Då tror jag att de flesta människor vill ändå veta... om du inte är nyfiken på dig själv och vem du är. Det är ju ändå en existentiell fråga, en livsfråga, tycker jag, att veta.

I dessa intervjusekvenser länkas vetande samman med ett varande, att veta är att vara. Vetandet konstrueras i berättelserna som synonymt med kunskap om den biografiska historien. I berättelsen används metaforen om träd och rötter för att åskådliggöra hur ett biografiskt vetande länkas till mognad och utveckling. Lakoff & Johnson (1980) uppmärksammar de metaforer som vi lever med och använder i konstruktionen av våra liv. Genom att studera dem får vi nycklar att förstå de tankesystem de ingår i. I Lenas berättelse används naturens "växtkraft" som retorisk resurs och länkas till ett utvecklingsperspektiv – utan rötter ingen

82 I förordet till den svenska utgåvan (Lifton 1981:7) skriver Madeleine Kasts, vid denna tid förgrundsfigur i adoptionsfrågor: "Djupt i vårt hjärta önskar vi [adoptiv-föräldrar] kanske ibland att barnen faktiskt var 'födda på Arlanda' – det skulle göra allting så mycket enklare för oss." Även om denna kommentar kan ses som retoriskt anpassad till Liftons bok menar jag att den tidsbild som frammanas har förändrats radikalt: I dagens adoptionsdiskurs framstår sökandet efter bakgrunden närmast som ett krav (jfr von Greiff 2000) – åtminstone verkar internationellt adopterade och deras familjer ha att förhålla sig till frågor som rör "söka-rötter".

blommande krona. Utan ”djupare” kunskap, dvs. kännedom om din biografi, finns risken att inte utvecklas fullt ut. Sökandet framställs som ett sätt att skapa historisk kontinuitet (jfr Carsten 2000). Betydelsen av att ha kännedom om sin bakgrund uttrycks i Lenas berättelse på ett radikalt vis. Två alternativa födelsedatum konstrueras för att visa hur avgörande hennes sökande efter ”rötter” varit – intervjupersonen andra födelsedatum infaller den dag hon får upplysningar om sina biologiska föräldrar: ”Jag är född 10 juni 1949 och sen är jag född 10 december 1999. 50 år efteråt så har jag en ny födelse.” I flera berättelser återfinns liknande konstruktioner.

Saknaden efter en biografisk kedja kan uttryckas på olika vis. Lotta är 35 år och född i Korea. Tiden används som resurs när hon jämför sin egen ankomst till Sverige med hur dagens adoptivföräldrar förväntas bemöta sina adoptivbarn:

Lotta: För om man ser dom som kommer nu, alltså i modern tid (skratt), då åker ju föräldrarna ner och hämtar och man har en massa grejer, man har bilder på barnhemmet, och det kan jag känna att det var synd att det inte var så på den tiden.

EMB: Det var inte så?

Lotta: Nej. För jag kom med flygplanet hit. Så det var liksom inte någonting – så det kan jag tycka är lite tråkigt. *För jag har liksom inte någon bakgrund (min kurs.).* Jag har fått någon klänning och någon väska, som jag liksom har med mig därifrån, men inte så någonting mer. Så det är tråkigt, så där.

”Återresor” och ett intresse för födelselandet framställs som något önskvärt och positivt. Konsekvensen av avsaknaden av en känd biografisk kedja beskrivs som ett slags tomrum. Brockmeier (2001) hävdar att beskrivningar av livshändelser karakteriseras av särskilda narrativa strukturer. Särskilda narrativa krav kan därför ställas på berättelsen utifrån den givna berättelseordning som gäller i en bestämd kultur. I denna mening kan berättelser som inte lever upp till kravet på en kulturellt given narrativ form, till exempel genom en okänd tidig barndom, i någon mening provocera denna ordnings logik. Brott och avvikelser mot dominerande berättelser kan rentav tydliggöra en bestämd genres (till exempel barndomsberättelsers) regelsystem (Albasi & Brockmeier 1997:156). Att skapa en mer ”hel” berättelse har i denna mening inte enbart personlig betydelse utan kan också ses som ett kulturellt krav

förbundet med livsberättelseformen. Vi förväntas presentera berättelser som hänger samman.

Även Ann-Sofi uttrycker i sin adoptionsberättelse en längtan efter att knyta samman sina livserfarenheter genom att efterforska sin biologiska bakgrund (jfr Irhammar & Cederblad 2006). Ett långt sökande efter biologiska föräldrar har gett resultat och flera länkar i den biografiska kedjan kan sammanfogas. Likhet och rötter används som resurs i följande citat:

Ann-Sofi: Men vad som är underbart att höra, det är som balsam för själen, det är när han säger att jag är lik hans mamma. Det gör en riktigt, riktigt gott. Eller en, *mig*, riktigt, riktigt gott att höra. Då har jag fått mina rötter, då hänger jag ihop bakåt.

Återkommande i intervjuer i denna position beskrivs hur möten med den biologiska bakgrunden ger nycklar till frågor som rör identifikation. Ett exempel från gruppintervjun:

IP 1: Normalt sett ett biologiskt barn – du kan vara lik din mormor, du kan vara lik din kusin. Du kan vara lik någon bak i ledet. Men jag har aldrig kunnat vända mig om och se vem jag... alltså identifiera mig med någon. Det var väldigt viktigt för mig.

IP 2: Att veta vem man egentligen är. Men sen också det här att vara fysiskt lik någon. Jag tyckte det var en oerhört stark upplevelse när jag såg min mamma. Och – vi är väldigt lika. Jag har alltid sett anorlunda ut.

Ovan har personliga erfarenheter av rötter redovisats och analyserats. Ibland beskrivs *omgivningens* hållningar till adopterades biologiska bakgrund som besvärliga att förhålla sig till:

Ann-Sofi: Någonting som är fruktansvärt vanligt och som vi adopterade är så förbannat trött på det är att man pratar med folk och: ”Åh, du är adopterad! Har du letat efter dina rötter? Ja, men du har väl haft det bra!” Att det är där... men det handlar inte om det, det handlar inte ett skit om jag har haft det bra eller jag har haft det dåligt, vi har dom i föreningen... dom är överlyckliga att dom har blivit adopterade, för dom hade inte överlevt en dag i den biologiska släkten eller någonting sådant, men där dom fortfarande har behov av att veta. Få veta vem dom är. Så det handlar inte ett dugg om man har haft det bra eller har haft det dåligt, och det är så viktigt att

adoptivföräldrar och blivande adoptivföräldrar får reda på det, så att man vet att när barnet kommer, eller den vuxne, kommer och vill göra sitt sökande, så är det inte för att man vill ha nya föräldrar, utan det är för att vill bli hel i sitt inre, man vill fylla... man vill fylla de här tomrummen inom sig så man vet.

I citatet framstår sökandet som ett behov enligt tidigare angiven logik – dessutom görs motstånd mot psykologiserande tolkningar. Genom citatet normaliseras istället sökandet (jfr Howes & Feast *patologiska* och *normativa* modell för hur sökande konstrueras i adoptionsforskningen). I intervjuerna i denna studie visar sig alla nationellt adopterade ha haft någon slags kontakt med biologiska föräldrar eller andra släktingar – det finns dock som vi kommer att se skillnader i hur det beskrivs.⁸³ Bland gruppen internationellt adopterade har två av tolv vid intervjutillfället haft kontakt med sin biologiska bakgrund.

Resor och rötter

Inom adoptionsvärlden är så kallade återresor sedan många år ett etablerat fenomen. På Adoptionscentrums hemsida (2008)⁸⁴ omtalas en verksamhet kallad ”Resor och rötter”, vars uppgift är att hjälpa vuxna utlandsadopterade som vill söka mer information om bakgrunden eller som behöver hjälp och råd inför en resa till födelselandet.

Homans menar att avsaknaden av biografisk information gör adopterades ”rot-berättelser” särskilt komplexa. Den adopterades berättelse kan i någon mening betraktas som en berättelse med obegränsade möjligheter (Homans 2006). Vuxna adopterades föreningar i USA kämpade under 1970-talet för öppen adoption med tillgång till biografisk information/kontakt och kritiserade adoption över rasgränser. Särskild vikt lades vid kunskap om den personliga bakgrunden och vad som kallas *birth culture*. Homans (2006:5) beskriver hur adoptivfamiljer beger sig till födelselandet på *root trips*, och letar efter barnhemmet eller den plats barnet hittades. Dessa efterforskningar gör att ursprunget verkar möjligt att fånga och fixera – något Homans menar är omöjligt, oavsett om man är adopterad eller inte: ”Because western cultures tend

83 För en analys av svenskadopterades efterforskning av biologisk bakgrund se Matwejeff (2004).

84 Adoptionscentrum organiserar adoptioner och fungerar som en intresseorganisation för adoptivfamiljer (Adoptionscentrum 2008).

to equate biological origins with identity /.../ roots trips and searches are freighted with the demand that they provide what nothing can provide: certain knowledge of who you are.” Även om inte Sverige haft liknande adoptionskontroverser menar jag att liknande resonemang ingår i svensk adoptionsdiskurs (jfr M. Andersson 2008). FN:s barnkonvention är ett exempel på att biografisk kunskap tillskrivs särskilda värden.

”Söka rötter” som kulturellt påbud framgår även i en kort sekvens från gruppintervjun. Som internationellt adopterad förknippas man närmast per automatik med detta ”sökande”:

IP 3: Det är rätt roligt för ibland när jag säger att jag är adopterad: ”Jaha, ja, ja då har du kanske sett eller du har funderat på att vara med i det här programmet”, vad det nu heter... heter.

IP 2: Spårlöst försvunnen!

IP 3: Ja, för då, klick så är det rötter-projektet bara. Det är bara *det* som är adoption, alltså!

Beskrivningen ger stöd för hypotesen att ”söka rötter” både är en delad och en dominerande diskurs. Mediernas uppmärksamhet på internationell adoption bidrar till denna konstruktion – dessa ”återresor” kan rent av framstå som ett påbud (jfr von Greiff 2000). Andra resultat pekar i samma riktning: Unga adopterade kvinnor med en bakgrund i Sydamerika förväntas av sina vänner att uppsöka, alternativt efterforska, sin biologiska bakgrund (Lundström 2007).

När internationell adoption ersatte nationell adoption på 1970-talet blev frågor om hemlighållande av adoptioner plötsligt inaktuella – det internationellt adopterade barnet med ett ”osvenskt” utseende som kom till en familj med vit hudfärg signalerade tydligt att biologiska band saknades. Därigenom var inte längre tankefiguren om en ”som-om familj” byggd på utseendemässig likhet längre möjlig att upprätthålla. Lindgren (2006) visar i en analys av offentliga adoptionsdokument under 1900-talet hur olika synsätt genomsyrat svensk adoptionspraktik. När internationell adoption etablerades som vedertagen praktik under 1970-talet förändrades synen på barnens behov.⁸⁵ De mörkhyade barn som bara några år tidigare ansetts som oplacerbara (Nordlöf 2001) kunde nu hitta adoptivhem. De likhetsideal som gjort att barn och

85 Lindgren (2006:254): ”Adoption av barn från utomeuropeiska länder ökade under 1970-talets första år från ca 100 till ca 1 200 per år.”

föräldrar ”matchats” utifrån utseende sattes därmed ur spel – internationellt adopterade med en utomeuropeisk bakgrund liknande inte sina vita adoptivföräldrar. Frågor om likhet fortsatte dock att uppta adoptionsvärlden, men fick nu en annan form. Lösningen blev att betona vikten av att adoptivbarnet träffade andra adopterade med liknande etnisk bakgrund (Lindgren 2006). I Socialstyrelsens anvisningar förut-sattes barnet ha särskilda intressen och behov av kunskap om sitt ursprung – adoptivföräldrarna tillskrevs en avgörande betydelse för att det skulle lyckas (ibid.). Denna korta bakgrund kan bilda ramen för det ”ursprungsfokus” som omgärdat adoptionspraktiken sedan 1970-talet. Omgivningen, och då särskild adoptivföräldrarna, skulle bejaka och bekräfta ett påstått ”etniskt” intresse. Hos vissa intervjuade beskrivs denna bekräftelse som irriterande – rent av problematisk:

Claudio: Det var inte deras fel att jag inte ville prata om min adoption (ohörbart). Dom försökte säkert ge mig böcker och prata lik-som. Försökte dekorera huset med föremål från Sydamerika och ha det här levande i familjen, på ett sätt som på den tiden... man hörde att det skulle vara bra. Vilket jag i själva verket tyckte var jävligt job-bigt att se den här fula tavlan och dom här små bilarna stående över-allt och dom här vaserna och så här. Jag tyckte det var skitjobbigt för det- på något sätt var ju, det blev ju en kanal till mitt förflutna och en kanal till det som gjorde mig annorlunda att se det här varje dag.

Intervjupersonen tolkar adoptivföräldrarnas försök att väcka ett intresse för bakgrunden utifrån en implicit samhällelig diskurs med bestämda påbud om hur adoptivföräldrar bör förhålla sig till sina adoptivbarns födelseland. Adoptivföräldrarnas ”etniska” iver placeras i en annan tid – på så vis antyds att förhållningssätt till den adopterade bakgrund konstrueras utifrån den tid man lever i och att de därmed kan förändras. Det framställs som om adoptivföräldrarna närmast insisterar på att framhäva skillnader – Simon & Altsteins longitudinella studie om adoption över rasgränser (2002) visar liknande resultat.⁸⁶ Kirks (1964) position *acknowledgment of difference* närmar sig här Brodzinskys vidare-utvecklade *insistence of difference* (1990). Balansen mellan att pådyvla

86 Ett par kommentarer från Simon & Altsteins (2002:222) longitudinella studie om icke-vita adopterade uppvuxna i adoptivfamiljer med vit hudfärg. Några lakoniska kommentarer: ”Not every dinner conversation has to be a lesson in black history.” Samt: ”We are more interested in basketball and football than in ceremonial dances.

barnen önskade tillhörigheter och ”bejaka” en ”ursprunglig kultur” verkar hårfin (jfr von Greiff 2000).

Malinda Andersson (2004) menar att metaforen om rötter kan ses som ett sällan ifrågasatt sätt att begreppsliggöra kulturella identiteter. Rotmetaforen bygger på föreställningar om härkomst som förankrad i en viss nation/kultur och som en förutsättning för en ”god” identitetsutveckling. Begreppet rötter förklaras sällan och risken finns att det blir självuppfyllande. Andersson menar att denna rotmetafor okritiskt accepteras både i vetenskapliga framställningar och vardagliga samtal. Jag menar att metaforen om rötter närmast har en mytisk klang. Rötter länkas inte bara till individuell identitetsutveckling utan också till vår plats i världen, vår tillhörighet. Rotmetaforen tillskrivs ontologiska implikationer – att sakna rötter ses därigenom som en fundamental brist. Rötters binära motpol, rotlöshet, signalerar med önskvärd tydlighet detta faktum, vilket tidigare citat visar.

Utseendet sticker ut

För internationellt adopterade med icke-vit hudfärg visar sig utseendet ha betydelse – hudfärgen snarare än själva adoptionen beskrivs som bekymmersam. Stina berättar:

Stina: /.../ mamma har berättat att jag, att jag var ledsen någon gång över att jag var annorlunda så, när jag var liten, för jag har ju alltid sett så annorlunda ut. Och i Härnösand var det ju verkligen annorlunda.

EMB: (skratt)

Stina: Så, så att det, det var ju så uppenbart hela tiden. /.../ Och det fanns ju i princip inga andra afrikaner i Härnösand, det var, alltså det var ju otroligt ovanligt. Så eh... men, men det jag minns ifrån skolan det var att alla skulle ta i mitt hår hela tiden. Alltså det, jag var annorlunda, det var det jag kommer ihåg, men inte just det här med att vara adopterad, /.../

Det är inte adoptionen i-sig som upptar Stinas resonemang, dvs. frågor som rör hur det är att växa upp i en adoptivfamilj och i denna mening avvika från en dominerande familjemodell, utan det är hennes *utseende* som är centralt i denna adoptionsberättelse. Tid och plats har också

betydelse. Stina beskriver mörk hudfärg som ovanlig i den stad hon växer upp i på 1970-talet. Värt att notera är intervjupersonens betoning av det sociala sammanhanget: beskrivningarna av att vara annorlunda länkas till hudfärgen i denna miljö – inte till ett ”inre” problematiskt psykiskt tillstånd. Det ”osvenska” utseendet sticker ut och väcker omgivningens reaktioner. En studie av Lundström (2007) där latinamerikanska utlandsadopterade intervjuas visar liknande resultat. Obehag och irritation inför känslan av att vara ”uttittad” beskrivs av dessa kvinnor.

Claudio berättar istället om när han själv upptäckte att han var utseendemässigt olik sina svenska vänner:

Claudio: När jag var, när vi var riktigt små så var alla blonda och blåögda liksom. Vi lekte alla, det var ingenting som var skillnad mellan mig och mina kompisar. Trots att jag bor i ett område som är liksom eh... inte några invandrare, inga mörkhyade, inga alls. Så att jag kunde liksom inte identifiera mig med någon på så sätt, men det spelade ingen roll för att alla var blonda – även jag. Det var ingen sådan skillnad. Det var en otroligt härlig ålder, tycker jag. Skönt var det. Men sen alltså /.../.⁸⁷ helt plötsligt bara stannade [jag] upp, tänkte på mig själv och såg på andra och kom fram till: Jag har fan svart hår alltså och jag är brun. Det är någonting, det skiljer sig, jag skiljer mig gansk- mycket. Eller det är någonting som är annorlunda med mig än mina kompisar.

Intervjupersonen beskriver hur en väsentlig skillnad introduceras i hans liv – genom att plötsligt drabbas av insikten att han inte är blond och blåögd definierar han ut sig själv från sin kamratgrupp. Den kategori han tillhör som internationellt adopterad ges en särskild mening. I berättelsen knyts denna händelse till en specifik situation, vilket förstärker berättelsens effekt. Claudio fryser ett ögonblick under barndomen, ställer färgkontraster mot varandra, och en belysande berättelse om skillnader konstrueras: Denna skillnad placerar honom i en ny tidigare okänd position. I föreställningen om svenskhet finns en utseendebaserad dimension (K. Mattsson 2005:150; Lundström 2007). Svenskhet länkas till vithet genom att det att ”se svensk ut” ofta likställs med att vara blond och ha blå ögon. Både Stinas och Claudios berättelse utgår från vitheten som ideal – kan man inte uppfylla de normativa krav

87 Ett par meningar som kan äventyra anonymiteten har tagits bort.

svenskheten påstås ställa är man per definition "annorlunda" (jfr Hübinette & Tigervall 2008a).

För den internationellt adopterade med ett utseende som inte definieras som svenskt sätts särskilda dikotomier i spel under intervjuerna. Svenskhet/annan etnicitet är en central dikotomi. Närgångna frågor föranledda av utseendet kan upplevas negativt. Frågorna utlöses inte sällan av ett utseende som avviker från föreställningen om hur man förväntas se ut som "svensk". Ett exempel från Veronicas adoptionsbe rättelse:

Veronica: Jag har ställt upp och svarat alldeles för mycket, det tänker jag på nu med min [adoptiv]dotter, att hon ska inte behöva svara på folks frågor om ditten och datten till folk som hon inte känner. Det ska jag träna på så att hon ser att när någon frågar när jag är med, det vill inte jag att hon ska hålla på att svara på. "Var kommer du ifrån?" Och sen helt plötsligt är man på: "Längtar du efter din mamma?" På en halv sekund med en människa man inte har känt, men liksom det är så privat och nära och det är fel, för där som adopterad så kan man lätt bli intränad i att man *måste* svara på frågor. Men varför då?

I beskrivningen frammanas bilden av en gränsöverskridande omgivning som inte respekterat hennes integritet. Motstånd görs mot den enkelriktade nyfikenhet den internationellt adopterade riskerar att utsättas för enbart genom att tillhöra denna kategori. Både i forskning (t.ex. Hübinette 2007; Hübinette & Tigervall 2008a, b) och litteratur skriven av vuxna adopterade (t.ex. von Melen 1998; Lindström & Trotzig 2003) återfinns liknande resonemang. Risken att ideligen kategoriseras och/eller värderas utifrån yttre karakteristika beskrivs som besvärligt att förhålla sig till. Vuxnas välvilliga försök att under skoltiden "bejaka" en indisk etnicitet irriterar Veronica. I skolan ger hennes bakgrund tidvis anledning till intensiv etnisk uppvaktning:

Veronica: /.../ och det vet jag att jag upplevde som ganska jobbigt när skolan ibland försökte så här att: "Vi ska ha olika temadagar och tänkte att vi skulle laga mat. Kan du inte vara med och komma med indisk mat?" Jag blev jätte- både ledsen och arg då. Jag tyckte det var jättejobbigt.

EMB: Vad sa du då?

Veronica: Nej, jag sa bara: "Jag vill inte". Och jag tyckte att, mycket

det här, att jag ville bara känna mig så normal, så vanlig som möjligt. Men ofta så var det den här känslan av att andra pressade på i att jag skulle vara intresserad av Indien och under högstadietiden så ville jag inte veta nånting. Då tyckte jag inte om Indien alls.

Svårerövrad svenskhet

Att vara internationellt adopterad och svensk kan uppfattas som svårt att förena när hudfärgen signalerar ett utomeuropeiskt födelseland. En upplevd svenskhet bekräftas inte enligt vissa berättelser och svenskheten kan därför sägas vara utmanad. Pernilla, född i Afrika, resonerar på följande vis:

Pernilla: /.../ man kan ju placera sig själv nånstans, men det är också hur man blir bemött.

EMB: Mm?

Pernilla: Det handlar ju om det också. Och självklart känner jag mig svensk. Jag vet inget annat. Jag kan inget annat. Eh, men man tillåts kanske inte att vara svensk fullt ut på någon nivå.

EMB: Nej, just det.

Pernilla: För att, man ser inte svensk ut.

Kategoriers begränsande effekter målas upp genom det gemensamma konstruktionsarbete som utförs i intervjupassagen – kategorier kan uppenbarligen skapa tillhörighet och gemenskap, men också konstruera alltför snäva ramar. I dialogen tillskrivs omgivningens etniska positionering avgörande betydelse för hur den egna tillhörigheten uppfattas. Intervjupersonens självklara ”känsla av svenskhet” framställs som ifrågasatt, och hotar att undermineras genom den andres etnifierande blick. Detta sätt att beskriva sin etniska position kan jämföras med resultat från forskning som visar svårigheten att som utlandsadopterad ”erkännas” som svensk (Irhammar & Cederblad 2006; Lundström 2007). Etnisk positionering verkar handla om att befinna sig på rätt sida om olika slags gränser. Utseendet har enligt denna logik en avgörande betydelse för var man placeras av andra. Vissa utseenden kan därigenom inte inkluderas i den svenska berättelsen (Lundström 2007).

Hudfärgens inflytande på tillhörigheter beskrivs under gruppintervjun av en ung internationellt adopterad kvinna:

IP: Och [jag har] alltid känt det jobbigt för jag är ju halvafrikan och halvbrasilian och då har man ju ständigt fått hört: Vem... var... man... är du inte svensk? Är du från Brasilien? Det var senast igår när jag var ute, så var det några som frågade: Det kom upp i en diskussion och dom blev riktigt sura. "Ja, hur ser du dig? Som vit eller svart?" Det är många från Brasilien som säger som så: "Jag ser mig som hälften". (allmänt skratt) Jag ser mig som Emma och det räcker, det var så starkt så, mina kompisar gick och (ohörbart). Just för jag är ju mörk, men jag har inte ursprungs-brasilianskt utseende. Det också har varit lite jobbigt ibland för det har ju krockat med... eftersom jag är uppväxt med ljusa föräldrar. Ja, samhället har krav på vad man tillhör.

Omgivningens förväntningar om entydiga etniska positioner sätter intervjupersonens tålamod på prov och hon har att balansera sina olika tillhörigheter utifrån situationen. I en annan adoptionsberättelse används ett liknande sätt att resonera, men scenen är Indien, inte Sverige. En resa till födelselandet ger en annan facett av olikhetskonstruktioner:

Elin: /.../ jag mötte barn i 9-10 års åldern som undrade var jag kom ifrån. Och jag ville ju smälta in, så jag köpte ju kläder och liksom.

"Var jag kommer ifrån, tyckte jag. Jag kommer härifrån!", men nej: "Var kommer du ifrån?". Lite envist så där. Dom kunde i regel mer engelska än sina föräldrar.

EMB: Hur hade du det med det?

Elin: Det var jättejobbigt. Man hör inte hemma riktigt här. Och så hör man inte hemma där. Och så liksom: Man hänger i luften, ju. Och där tror jag... det har jag lärt mig mycket i alla böcker, så, just den upplevelsen att inte höra hemma någonstans, men där tror jag det är viktigt att man gör det till sitt eget. Att man själv liksom bestämmer att OK jag ser inte svensk ut, men jag *är* svensk. I hjärta och själ och i mitt mentala, så svensk man kan bli. Jag är lika präglad som någon annan här i den skånska myllan.

Intervjupersonen utgår från föreställningar om internationellt adopterades tveksamheter kring var man "hör hemma". Genom vad som framtonar som en allmänt delad "kunskap" om hur andra utlandsadopterade förhåller sig till denna fråga, mejslar hon ut sin egen hållning. Motståndaspekten i passagen är tydlig – en "svenskhets" är även här ett avstamp i den argumentation som målas upp. I andra intervjuer betonas

dock det omöjliga i detta svenskerövringsprojekt. I Claudios adoptionsberättelse är svenskheten svårare att inta. Han beskriver ett sökande som under ungdomen för honom långt från det vita villaområde han växt upp i:

Claudio: Dels så börjar jag, så börjar jag liksom vilja umgås med människor som ser likadana ut som mig, jag rör mig till områden där dom här personerna växer upp. Jag får ett nytt, en ny kontrast till min tillvaro liksom, och det är där jag helt plötsligt jag befinner mig och kommer att veta att jag alltid kommer att befinna mig, mellan gränsen att vara svensk och vara invandrare. Och den här gränsen är då... den är rätt tydlig. Jag kommer jämt. Ja, känslomässigt känns det som att man sitter fast där, man sitter fast där liksom. Det finns inte så mycket att göra åt, utan så här är det liksom /.../

Genom intervjupersonens beskrivning konstrueras en tydlig gräns mellan olika tillhörigheter och det framställs som omöjligt att förena dessa olika "etniska" positioner. Medan Elin i sin tidigare berättelse beskrivit det egna valets möjlighet att motstå pådyvlade etniciteter konstrueras i Claudios berättelse mer av strukturernas tvång – han sitter "känslomässigt" fast i en etnisk position som befinner sig mitt emellan, på gränsen, vilket omöjliggör en "full" svensk tillhörighet. Avsaknaden av en etnisk position att skriva in sig i tonar fram i intervjupassagen. Detta "tomrum" har uppmärksamrats inom adoptionsforskningen och har till och med getts ett namn. Hübinette (2007) föreslår en särskild position för internationellt adopterade med ett icke-vitt utseende: *Transrasial identifikation* symboliserar den utlandsadopterades alienering från den icke-vita kroppen (jfr Hübinette & Tigervall 2008a, b).

Att inte bli "sedd som svensk" beskrivs även i Lines berättelse – omgivningen bekräftar inte hennes etniskt svenska position.

Line: /.../ tanken har slagit mig att, att det har den ju faktiskt nu när jag tänker efter, att "Herregud undrar om det är nån som ser mig som en svensk när jag kommer och går på stan?" "Nej, det är det ju inte", tänker jag då. Fördelen är ju att jag heter Line Larsson om jag presenterar mig som det, vilket är helt makalöst att det ska ha betydelse vilket namn man har. Men så är det ju, det har det ju i det här samhället vi lever i idag. Tyvärr. Men ja, den tanken har väl slagit mig nån gång.

Intervjupersonen har under intervjuens gång varit mån om att positionera sig som "normal". Som adopterad avviker hon inte i nämnbar grad från biologiskt föddas predikament. En obestridd "svenskhet" har dessutom manats fram under intervjun. Det är som om dessa reflektioner överraskar henne – det är närmast motvilligt hon tar upp dem för granskning. Hennes presentation av sig själv som "vanlig svensk" undermineras genom tolkningen av omgivningens blickar. Den tidigare beskrivna helgjutna svenskheten framstår inte längre som lika säker och mer komplexa bilder av adoptionens konsekvenser frammanas. Lines försök att definiera sig som "obestridligt svensk" fallerar i mötet med omgivningen som mot hennes vilja placerar henne i gruppen "tillfälliga svenskar" (jfr K. Mattsson 2005). Lundström (2007:88) menar att utlandsadopterade kan betraktas som "den mest utpräglade gruppen av vad Mattsson kallar 'tillfälliga svenskar', då de i nästan alla situationer verkar fungera som ett orosmoment som väcker behovet att skapa ordning." I ett avslutande exempel beskrivs omgivningens försök att "skapa ordning" vid ett jobbsamtal:

Tove: /.../ sen har jag också upplevt så, vid jobbansökningar, alltså så när man har kommit så på intervjuer. Man har först blivit behandlat på ett sätt, när man tror att jag har varit invandrare. Alltså jag har ju ett svenskt efternamn, men dom har varit på ett sätt, och sedan när dom har fått reda på att jag är adopterad har dom varit på ett annat sätt.

EMB: Det har du märkt.

Tove: Ja, det har jag märkt ofta. Och det har varit så när man har sökt sommarjobb eller har varit på arbetsplatser eller i såna miljöer. Och att dom sen har behandlat en bättre för att man är adopterad och då har det känts lite, alltså det har inte fått mig att må bra, det har mer blivit så att jaha, jag har blivit ledsen över det.

EMB: Det är någon klasskillnad ändå.

Tove: Ja.

I passagen beskrivs en omgivning som växlar mellan olika reaktionsmönster. Att kategoriseras utifrån hudfärg framställs som olustigt. Min egen kommentar bidrar till att konstruera dessa hierarkier som en klassfråga. Strukturell diskriminering används som förklaringsmodell i flera svenska studier av senare dato. I Hübinette & Tigervalls forskning (2008a, b) analyseras strukturer som rör rasifierings- och etnifieringsp-

rocesser av icke-vita kroppar. Svenskheten hävdas vara intimt sammankopplad med den vita kroppen.

Rasistiska incidenter

I intervjuerna finns exempel på när etniskt färgade incidenter passerar gränsen för vad som menas vara acceptabelt. I Veronicas adoptionsberättelse manas bilder av rasism fram. I arbetet som handläggare möter hon hållningar hon tolkar som rasistiska:

EMB: Dina klienter då? Deras frågor?

Veronica: Där kan jag uppleva... nu jobbar jag i ett invandrantätt område, ibland är det bra, ibland är det väldigt jobbigt. För att många säger: "Jag vill ha en svensk handläggare". Mm. OK. Eller såna här saker. Mycket rasism faktiskt. Det dyker upp, inte så ofta nu, mycket mer i början när jag jobbade. Jag tror det har blivit bättre. Jag hamnar inte i fällorna på samma sätt. Men visst, det händer ju fortfarande. Det gör det ju.

EMB: Menar du att du hamnar i fällorna eller?

Veronica: Nej, jag menar att man blir bättre och bättre på att hantera människor.

De rasistiska bilder som byggs upp i denna intervjupassage formuleras som hanterbara. Hennes position som handläggare kan tolkas som ett skydd. Incidenterna förklaras utifrån maktordningen handläggare-klient. Något senare i intervjun beskrivs dock "riktig rasism".

Veronica: Jag [utsattes?] för riktig rasism första gången när jag flyttade till Örebro, innan dess så var det liksom inte nån som öppet hade skrikit jävla svartskalle åt mig. Men det hände där. Och då vart det så här: "Är det mig dom menar?" Nej, men förstår du? Jag har inte sett mig så ... annorlunda eller blivit påhoppad på detta vis. Då blev jag jätteledsen och så gick jag hem och grinade en skvätt. Och förstod inte... sen, nu när det händer på jobbet – jag pratar ju om det med mina kollegor och så där. Nu är vi en blandad personalgrupp så att det kanske (ohörbart) så där liksom. "Ja, det får ariska Annika klara", så där va.

Etniska gränser är instabila och kan även under kortare intervjupassager omdefinieras. Den 25-årige intervjupersonen är född i Thailand. Han

utgår från en rasistisk tolkningsram när han beskriver ett möte med ett okänt ungdomsgäng. Hans hemort sägs alltid ha varit ”lite rasistisk”:

Mattias: /.../ det var någon midsommar så såg man ett gäng som var nynazister som sade... och så jag och min kompis, det är han som är neger, sen kom vi dit och vi kände oss ju jätteovälkomna så, liksom.

EMB: Obehagligt.

Mattias: Ja, det var verkligen obehagligt. Så vi bestämde oss för att sticka därifrån.

EMB: Men förstod dom då att ni var svenska så att säga?

Mattias: Ja, dom sa inget. Alltså dom förstår, dom förstår ju att vi är svenska, men jag har ju ett annat utseende.

EMB: Så blev det helt konstigt (lätt skrat).

Mattias: Men dom hör ju och dom ser ju på oss att vi klär ju oss inte som invandrare och vi – jag själv tycker inte heller om invandrare, såna folk som kommer från Malmö...

Olika slags gränser upprätthålls i passagen. Hylland Eriksen (1993:56-57) definierar etniska gränser som förhållandet mellan grupper. Etniska kategorier konstitueras genom att kontrasterande kategorier används för att identifiera medlemmar och utomstående. Mattias markerar tydligt i berättelsen att han *inte* definierar sig som invandrare – han gör därigenom anspråk på en ”full svenskhet”. Samtidigt har han att hantera vad som i citatet framställs som rasistiska angrepp från ungdomar som utifrån sin begreppsvärld definierar honom icke-svensk. Genom att hålla avstånd till ”folk som kommer från Malmö” markerar intervjupersonen dock att han inte tillhör denna kategori. Etniska positioneringar är kontextkänsliga (jfr Lundström 2007) – enligt Mattias resonemang gäller det att veta *var* och *när* de olika etniciteterna är gångbara. Ett annat exempel på rasistiska incidenter ger Tove född i Indien:

Tove: /.../ alltså det enda som jag har upplevt som negativt är från andra vuxna. Alltså äldre vuxna, sådana smågrejer, alltså jag har, det är ingen ren rasism, men det har varit olika händelser när man har blivit behandlad annorlunda för att man är mörk.

EMB: På vilket sätt då, alltså? Nedlåtande eller vad menar du?

Tove: Ja, eller men... ?

EMB: Ta något exempel.

Tove: Ja, men... Jag bodde i Stockholm och då bodde jag inneboende hos några, och så när jag skulle gå ut i trapphuset var det ny-

städat. Så skulle jag gå på en fest, så kom det en gammal man och sade: ”Åh, vad fint du har städat.” Ja, men liksom, det är mer sådana, helt idiotiska...

(vi skrattar)

Tove: Och... jag jobbade, städade hos en gammal tant och... då sade hon: ”Ja, men sådana som ni vet inte hur man städar.” Det är mer så äldre som är helt borta, liksom.

Tove antas utifrån sin hudfärg arbeta med städning. Rasism som möjlig tolkningsram prövas, men verkar inte helt passa henne. Reaktionerna från en äldre generation framställs som udda och otidsenliga – ändå tvingas hon förhålla sig till dem. I en studie av Irhammar & Cederblad (2006) beskrivs liknande reaktioner från äldre.

De bilder som byggs upp rör i hög grad över- och underordning. Till invandrarskap länkas en underordning, medan den vita svenskheten beskrivs som en privilegierad kategori. Lundström (2007) menar att (icke-vita) adopterades erfarenheter gör att de både kan inkluderas i en privilegierad och en underordnad kategori. Återkommande beskriver internationellt adopterade en rörelse mellan dessa positioner. Denna rörelse verkar i hög grad samspela med omgivningens reaktioner och förväntningar (jfr Dalen & Sætersdal 1992; von Greiff 2000). Hudfärg visar sig centralt i omgivningens reaktioner (jfr Hübinette & Tigervall 2008a, b).

Föreningsprat som lokal kultur

I den lokala förening jag mötte framställdes adoptionen som en dominerande lins att tolka livserfarenheter utifrån, på ett sätt inte olik erfarenhetsbaserade grupper av självhjälpskaraktär (jfr Cain 1991 om AA-rörelsen; Plummer 1995 om homosexuella; Meeuwisse 1997 om Fountain-House rörelsen). Inträdesbiljetten till denna gemenskap var det faktum att man som barn hade adopterats. Till denna förening var både internationellt och nationellt adopterade välkomna.

Holstein & Gubrium (2000) menar att lokala kulturer både konstruerar och konstituerar/befäster förståelse och mening och kan ses som kulturer-i-arbete. De tolkningsramar som finns att tillgå i ett givet samhälle används som resurser i denna lokala kulturproduktion, men blandas med personliga tolkningar av bestämda erfarenheter (ibid.) I grupp-

intervjun positionerade medlemmarna sig utifrån den mindre vanliga adoptivfamiljeformen som minoritet – detta perspektiv menades ge särskilda erfarenheter. Den ”icke-adopterade” och den biologiskt grundade familjen konstruerades omväxlande som motparter under gruppintervjun.

Ett symboliskt rum konstrueras

Under gruppintervjun konstruerades ett symboliskt rum där majoritetssamhällets biologiska familjediskurser hölls på avstånd. Den gemenskap som skapades hade erfarenheten av adoption som grund:

IP 2: Ja, det tycker jag var väldigt fascinerande att man kunde träffa några människor man aldrig hade träffat och kunde komma så nära.

IP 3: Som du aldrig, som du aldrig kanske hade umgåtts med.

IP 2: Och våga lämna ut sig (ohörbart). På det sättet, alltså det... ja, det kan man aldrig uppleva med andra på nåt vis. Och det är väl mycket det här man söker, att det här ska vara självklart på nåt vis. Att bli bekräftad.

IP 1: Men det är också så med den danska föreningen, det är också precis som att komma hem.

EMB: Ja, det låter som ett släktskap, det låter som om det här är nån släkt eller vad man ska säga.

IP 2: Jag tänker lite grann i mitt yrke så har jag träffat andra föreningar (anonymiserat exempel) det är lite samma där, att känna det här liksom, det här utanförskap- eller man har en massa gemensamt. Att hitta en styrka i det. Det känner jag igen själv, att utbyta dom erfarenheterna. (ohörbart)

IP 4: Att vara tillsammans med människor som är av samma sort som en själv, tror jag spelar roll. Alltså första gången när jag kom, då pratade och pratade och pratade jag och berättade hela mitt livs historia, men (ohörbart) men sen så insåg jag att det inte är alla som vill det. Och, och jag tycker det är helt OK om somliga berättar mer, somliga berättar mindre och somliga berättar ingenting. Det har ett värde att bara vara med mina gelikar, va. Människor av samma sort.

Den förståelse som konstrueras bygger på ett insiderperspektiv med den personliga erfarenheten i centrum. Närhet och bekräftelse används som

resurser för att bygga upp medlemskapet i föreningen. I föreningen kan man ta paus från omgivningens reaktioner, men också tillsammans konstruera en retorik kring hur ett bestämt fenomen bör förstås – ett inte ovanligt resonemang bland adopterade och andra grupper med minoritetsanspråk, exempelvis homosexuella och etniska grupper (Grotevant & Kohler 1999) samt döva (jfr Jacobsson 2000). När intervju-person 1 talar om att ”det är /.../ som att komma hem” svarar jag med att använda släktskap som tolkningsram. En jämförelse med homosexuellas ”komma-ut-berättelser” är en annan möjlighet: Plummer (1995) beskriver dessa berättelser som moderna myter (*tales*) regisserade på bestämda sätt. En olycklig, förnekad identitet i ett homofobt samhälle leder genom insikt och gemenskap till att den homosexuella kommer ut och ”kommer hem”. Synliggörande och osynliggörande är centrala retoriska resurser enligt denna logik – denna narrativa form verkar attrahera även andra kategorier, till exempel adopterade i denna förening. Kategoritillhörigheten är en förutsättning för denna berättelsetyp – det kategoriseringsarbete som utfördes i gruppen, där adopterade ställdes emot icke-adopterade, kan förstås i detta ljus (Sacks 2000).

Jag avslutar med ett exempel på de betydelser som tillmäts den sociala gemenskapen i föreningen och där en självhjälpsgrupp används som tolkningsresurs. Exemplet är hämtat från en individuell intervju, men har relevans då intervjupersonen också är aktiv i föreningen:

Peter: Och det är väl... det viktigaste sociala umgänget jag har.

EMB: Är det det?

Peter: Ja, det tycker jag. Det har liksom kommit att mer och mer ersätta de bekantskaper jag haft tidigare. Det finns liksom en djupare kontakt och mer personligt utbyte, alltså en högre kvalitet i umgänget. Än att sitta med någon annan gammal kompis och titta på TV, så där. Jag känner en väldigt gemenskap med dom. Som om man delar något väldigt viktigt. Vi kallar det ibland AA-effekten, alltså man kommer till en förening och berättar nånting som för en själv är livsavgörande, men som det inte alltid är så lätt att förklara för andra.

AA-effekten används som resurs för att förklara det som för utomstående påstås vara svårt att förstå – gemenskapen med andra adopterade har särskilda kvaliteter. Wästerfors (1999) beskriver hur en anhörigförening till hjärnskadade samlas kring denna erfarenhet och utvecklar en gemenskapsproduktion. Jag ser likheter med dessa föreningsmedlemmars

sätt att resonera. Denna gemenskap framställs dock som om den kräver en förklaring: Jämförelsen med föreningen Anonyma Alkoholister används för att åskådliggöra gemenskapen. Valet av jämförelse är intressant. En studie om Anonyma Alkoholister i USA av Cain (1991) visar hur medlemmarnas identiteter transformeras i föreningen. Från en självförståelse som drickande icke-alkoholist förvandlas AA-medlemmen till en icke-drickande alkoholist. Denna förvandling sker genom en bestämd berättelse som överförs från äldre till nyare medlemmar.⁸⁸ Genom att repetera och anpassa sig till denna AA-berättelse vinnas inträde till gemenskapen. AA kan ses som ett vinnande koncept för personligt problemberättande – genom att referera till AA-effekten markeras ett släktskap med detta sätt att organisera personliga erfarenheter.

Tidsbilder som resurs

Tiden visar sig ha betydelse när adoption iscensätts i föreningen. Tidsbilder används för att ställa ett nu mot ett då, därigenom konstrueras belysande skillnader om hur adoption förstås i en given tid.⁸⁹ Under gruppintervjun antar dessa tidsbilder ofta formen av korta ”berättelser i berättelsen”, dvs. narrativ i mer strikt labovsk mening (Labov & Waletsky 1967/1997). Dessa korta narrativ – mini-berättelser i berättelsen – kan kallas förklarande eller exemplifierande. När gruppen mer allmänt diskuterar tidens betydelse för hur adoption förstås tar en medlem till orda och berättar om en icke närvarande mans erfarenheter:

IP: Han är ju 65 nu, som berättade om att han var på barnhem och dom fick ställa upp sig på rad när han var liten, och så kom dom och tittade. Dom blev upplädda och fina. Och då tog dom först och främst flickorna.

I en annan berättelse åskådliggörs effektivt hur en påbjuden tystnad om adoptionen internaliseras av intervjupersonen. Detta narrativ rör en hälsokontroll:

88 ”As a newcomer learns the structure of the AA story, and learns the model of alcoholism encoded in the story, he learns to place the events and experiences of his own life into the form” (Cain 1991:244).

89 Riessman (2008:8) skriver: ”/.../ stories must always be considered in context, for storytelling occurs at a historical moment with its circulating discourses and power relations.”

IP: Det har jag varit med på en hälsokontroll, ja, dom frågade om hjärtsjukdomar. Jag kopplade inte, va, jag började räkna upp vad mina adoptivföräldrar hade! (skratt) Det är ju faktiskt humor. Det var då innan att jag hade vågat säga att jag var adopterad, jag var så inne i det här att jag ska dölja det. Jag måste leva med den här lögnen att det är dom som är mina föräldrar. Så att jag pratade om deras hjärtan /.../

Genom exemplet framgår ett tydligt före och efter – en utvecklingsprocess skissas i ett par meningar: Intervjupersonen (nationellt adopterad) har gått från att vara icke-adopterad till att ”bli” adopterad och därigenom erövrat vad som framstår som en mer äkta identitet. Tiden framgår indirekt som en resurs i detta exempel. Att leva med ”lögnen” kan tolkas som ett internaliserat förbud, där adoptivföräldrarna – men även tiden – har betydelse. Det starka uttalandet kan också ses som ett sätt att bjuda motstånd mot den berättelse hon tidigare i sitt liv anammade. Genom denna motberättelse kastas en tidigare självbild överbord, och en ny konstrueras (Andrews 2002). För personer som menar att de utsatts för händelser som står utanför deras kontroll kan denna berättelse vara betydelsefull (jfr Hydén 2005).

I ett annat exempel utgår narrativen från en diskussion om hur adoptivföräldrar hanterat frågor om öppenhet angående barnets adoptionsstatus i adoptivfamiljen. Tidsaspekten är mer oklar i detta exempel, men utifrån intervjukontexten verkar händelsen inte dagsaktuell.

IP: Jag har på mitt jobb, det var en mamma som hade sagt, det var till min chef att eh... ja, hon ville ju inte berätta för sitt barn att hon var adopterad och hon var lite mörk, och då hade hon sagt att: ”Ja, jag solade så mycket, så att du blev mörk när du föddes.”

Uttalandet framstår av gruppens indignation att döma som ett skolexempel på hur man *inte* bör förhålla sig till sitt adoptivbarn. Vikten av öppenhet inför adoptivbarnets bakgrund var en central argumentationslinje under gruppintervjun – den är också välkänd inom adoptionsområdet. Tidsperioden kan användas som resurs vid dessa konstruktioner. I en tid då adoptivfamiljen hade den biologiska familjen som modell (jfr Lindgren 2006) verkar tystnad ha varit ett återkommande sätt att handskas med brottet mot en biologisk ”naturlig” ordning. Denna tystnad utmanades dock genom gruppens starka positionering – den intensitet som präglade gruppintervjun kan ses i detta ljus.

Kategorihierarkier

När den egna kategoritillhörigheten iscensätts används ibland andra kategorier som jämförelse. Jag kommer att ge två exempel. Det första rör adopterade versus fosterbarn. Det andra handlar om adopterade jämfört med barn som tillkommit genom inseminering. I det första exemplet beskrivs fosterbarnets lösare anknytning till sin släkt. Intervjupersonen berättar om ett släktkalas där olika kategorier ställs mot varandra:

IP 1: Det var ju så i min adopterade släkt så var det på en fest, så frågade jag. ”Varför kommer inte hon med och så?” ”Nej, vi har inte sagt till henne, för att hon var ju bara fosterbarn”. Och han var adopterad, så han var med. Jag tänkte: ”Va!”

EMB: Ja, där ser man.

IP 2: Ja, den skillnaden kan upplevas som avgrundslig, alltså. Och det är ju självklart, stå på helt egna ben när man blir 18 år och myndig, alltså det finns ju inte så.

I citatet beskrivs fosterbarnets villkorade anknytning till släkten – ”att bara vara fosterbarn” framställs som mindre tursamt än att vara adopterad. Den lilla berättelsen åskådliggör tydligt skillnaden.

Även nästa exempel rör ett slags kategorihierarki. Följande dialog utspinner sig efter en inledning där adoption som ett andrahandsval introducerats. Diskussionen rör en frågespalt i en veckotidning:

IP 6: /.../ det stod i Hemmets Veckotidning eller Allers, där finns ”Fråga advokaten, fråga doktorn” fråga, ni vet såna olika, och då var där en kvinna då vars sonhustru eh... inte kunde få barn och så frågade hon lite grann om olika tillvägagångssätt då med äggdonation och hur det fungerar eller som det stod i sista meningen – ”eller måste dom adoptera?” (dramatiskt)

IP 1: Ja, dom är tvingade till detta (ironiskt).

IP 6: Det var det sista valet – alltså finns där inget...

Allmänt skratt och snack

IP 1: ”Eller måste dom adoptera?” (dramatiskt). Då har man alltså inget, då är där inget kvar...

IP 6: Sekunda vara.

IP 1: Ja, det var ju ett andrahandsval, men nu har man ju alla dom här andra valen, så är man kanske ett femtehandsval, hur upplever

man det? Alltså hur kommer dom här barnen att kunna komma och prata om det om 20-30 år och det här med äggdonationer och spermiedonationer? Hur kommer dom grupperna att se- när dom sitter och pratar?

Presumptiva adoptivföräldrar framställs i citatet som både fåraktiga och omoraliska – att ranka barn utifrån biologisk status ger adoptivbarnet en oförtjänt andrahandsstämpel. Värt att notera är dialogens sista kommentar där ett framtida scenario av självhjälpssgrupper manas fram. Intervjupersonen spekulerar över hur dessa barn som ”femtehandsval” kan komma att reagera. Nya kategorier med nya problembehov riskerar att uppstå (jfr Loseke 2003a). I bakgrunden finns återigen tankefiguren om det biologiskt födda barnet som både har turen att vara ett första-handsval och slippa identitetsbekymmer. Passagen kan ses som ett motstånd mot en biologisk reproduktionsdiskurs – samtidigt verkar denna diskurs omöjlig att undvika. Motpratet får lätt karaktär av att förstärka densamma.

Olika slags föräldrakategorier sätts i spel under gruppintervjun. Biologiska föräldrars önskan att få barn kan ställas emot adoptanters motiv – de senares motiv bör utsättas för särskild granskning: Ett exempel rör påståenden om att adoptivföräldrar utan biologiska barn skulle ha problem med en ”obearbetad” barnlöshet, dvs. att de inte konfronterats med sin barnlöshet på lämpligt sätt. Denna föreställning förekommer redan i Bohmans adoptionsforskning (1970) och har efter hand kommit att ingå i den psykodynamiska diskurs som (med amerikansk förebild) influerade adoptionsutredare i Sverige redan vid mitten av 1950-talet (jfr Lindgren 2006). Frågor om adoptanters ”bakomliggande” motiv blev vid denna tid alltmer centrala: Bland problematiska motiv fanns exempelvis en omedveten önskan om att ersätta ett barn som avlidit (jfr *ibid.*). Dessa föreställningar visar sig ha kulturell förankring än idag. I *Adoption. En handbok för socialtjänsten* (2008:80-81) talar ”obearbetad sorg kring barnlöshet eller över förlorat barn” emot sökande som vill adoptera. Adoption får heller inte ”vara ett sätt att försöka reparera och bearbeta sorgen över infertiliteten”. I följande passage från gruppintervjun används ett liknande resonemang:

IP 3: /.../ nåt som jag tycker är väldigt viktigt är att kunna ha bearbetat den egna barnlösheten först. Mm. Där. Det har vi mycket pekat på att det är...

IP 2: Att man inte ser att när man adopterar att man botar sin barnlöshet. För man är ju lika barnlös fortfarande.

En jämförelse med medieanalysens adoption-som-lösning visar att här framställs inte adoption som en alternativ graviditet. Tvärtom. Adoption innebär enligt denna argumentationslinje inte att man "får barn", utan snarare att man tar hand om *andras* barn – därigenom uttrycks ett motstånd mot den mer oproblematiserande lösningsdiskurs som vi sett i medieanalysen.

Den adopterade som expert

Den expertis som konstrueras i denna lokala kultur kan betraktas som erfarenhetsbaserad. Experter av detta slag används idag inte sällan som resurs i samhället; som remissinstans, deltagare i offentliga utredningar och på hearings. Den adopterade som expert bygger på idén att erfarenheten ger tillgång till privilegierad kunskap. Inom konstruktionistisk teoribildning används *category entitlement* för att beskriva hur en kategoritillhörighet *i sig* ger en person, eller en grupp, en särskild kunskapsstatus. Genom att tillhöra givna kategorier ges man automatiskt ett slags tolkningsföreträdare (Potter 1997). En aktör kan alltså hävda en ståndpunkt enbart utifrån en given kategoritillhörighet. Denna kategoritillhörighet ger även en särskild inträdesbiljett till intimitet och närhet. I ett exempel från en individuell intervju betonas erfarenhetens exklusivitet för att förklara föreningens betydelse:

Ann-Sofi: Och det är väl så med det mesta annat man har varit med om, att man måste prata med likasinnade, alltså, det är bara folk som har gått igenom en skilsmässa som kan förstå en skilsmässa. Det är bara folk som har förlorat ett barn som kan förstå hur det är att förlora ett barn, så förstår du hur jag menar. Det är bara folk som har varit med om själva processen som riktigt kan förstå. Och just att man slipper det här förklarandet.

Kritik mot att vuxna adopterades erfarenheter inte tagits till vara i adoptionsfrågor har framförts (jfr von Melen 1998; Hübinette 2007). Genom den adoptionslitteratur som under senare decennier publicerats av vuxna adopterade har denna kategori gjort entré (se Paulrud 1996; Trotzig 1996; von Melen 1998, 2000; Lindström & Trotzig 2003; French 2005). Konsekvensen har blivit att vuxna adopterades röster

idag (åtminstone i viss mån) representeras i frågor som rör adoption (till exempel SOU 2003:49). Ibland bjuds de in på de obligatoriska adoptionskurser för blivande adoptivföräldrar som kommunerna sedan 2005 har skyldighet att erbjuda. Ett exempel från gruppintervjun ger en intressant vinkel på hur man som adopterad presenterar sina erfarenheter i dessa sammanhang. Den lokalt förankrade adoptionsretorik som under gruppintervjun framstod som stark och tydlig förändras i mötet med blivande adoptivföräldrar – den framställs då mer nertonad än när man ”pratar adoption” i grupp. Särskilda hänsyn påkallas utifrån denna publik och konsekvensen blir en mer lågmäld och mindre argumenterande berättarstil. Vid dessa utbildningar gäller det att hantera variationen i de individuella adoptionserfarenheterna:

IP 8: Men vi har ju varit ute även och pratat inför blivande adoptivföräldrar och där har vi ju just poängterat hur viktigt det är, framför allt en adoption är väldigt olika, den är individuell alltså, det är inget, du kan inte jämföra det med... Jaha, för då tror dom att det vi berättar idag kommer mitt barn också, alltså...

EMB: Ja, det måste vara en risk det där. Det måste vara svårt också att prata om det på det sättet och. Dom [adoptivföräldrarna] frågar: ”Hur är det?” Det beror väl på barnet, relationen och...

IP 5: Vi poängterar väldigt noga att det är våra personliga historier de får höra, va. Och vi försöker att gå ut med olika historier, så att man inte bara visar det på *ett* sätt utan på olika sätt.

I intervjupassagen förhandlas en viss försiktighet fram – bilder av adoption som individuell snarare än kollektiv kategori frammanas. Alltför likriktade berättelser riskerar att påverka blivande adoptivföräldrar negativt. En mer ideologisk gruppretorik tonas för ett ögonblick ner och jag griper tillfället att förstå hur denna spänning hanteras. När den lokalt formulerade adoptionsdiskursen tillfälligt ligger i träda öppnas möjligheten för mig att mer direkt och ohämmat delta i gruppsamtalet än när adoptionspratet är mer koncentrerat och postulerar att man som icke-adopterad inte förstår hur det ”är att vara adopterad”. Mötet med blivande adoptivföräldrar verkar kräva en omformulerad adoptionsdiskurs. I nya sammanhang konstruerades ny mening, skraddarsydd för dessa tillfällen (jfr Riessman 2008:8) – en individualisering av deltagarnas

erfarenheter betonades snarare än de kollektivt förhandlade framställningar jag mött tidigare.⁹⁰

Den meningstransformation som ägde rum visar att mening är beroende av de aktuella villkor som föreligger i stunden – meningskonstruktioner är alltså instabila och skapas utifrån de lokala resurser som står till buds (Holstein & Gubrium 2000). De retoriska kontexter som konstruerades fortlöpande förändrade berättelsens utfall. Att undervisa blivande adoptivföräldrar krävde en omformulerad adoptionsberättelse.

Den icke-adopterade konstrueras

Dikotomin adopterad-icke adopterad är central när adoption förstås som problematisk. Argumenten och resonemangen tar ofta spjörn mot en mer eller mindre osynlig motposition där adoptionsfrågor påstås vara negligerade eller ifrågasatta av den icke-adopterade majoriteten. Denna motsats spelas ut i intervjuerna – som tidigare konstaterats ett vanligt sätt att argumentera retoriskt (jfr Billig 1996). Ibland konstrueras dessa motparter som motståndare: En särskilt betydelsebärande ”motpart” i intervjumaterialet är den icke-adopterade. Denna logik förekommer även i individuella intervjuer, men blir särskilt tydlig under gruppintervjun. Tidigt under gruppintervjun ställs adopterade och icke-adopterade mot varandra:

IP 1: Nåt som jag tycker är bra, eller nåt som jag har tyckt har varit dåligt med icke-adopterade det är att: ”Det spelar ingen roll, det gör ju ingen skillnad”. EMB: (nej) Men det spelar roll för oss som är adopterade (EMB: ja) och (EMB: ja) det behöver vi liksom inte sitta och diskutera om det spelar roll eller inte utan det förstår vi själva!

EMB: Ja, ja, ja. (tyst och snabbt) (paus) Ja.

Lång tystnad

IP 2: Hur gick diskussionerna i början när ni kom underfund om att ni ville starta en förening?

Värt att notera är att IP 1:s narrativ är det första mer markanta inlägget under gruppintervjun. Efter en lång introduktion där föreningens bakgrund skissats under lättsamt småprat verkar syftet vara att föra in inter-

90 Billig (1996:270) skriver: “Should the context be changed, and should the speaker be confronted by a new audience, then the expression of the attitude may be altered. The speaker might draw upon a moderate or an extreme expression from the latitude of acceptable opinions, depending upon the rhetorical situation.”

vjun på viktigare områden. Interaktionen visar hur jag för ett ögonblick tappar fattningen och mer eller mindre abdikerar som intervjuare. Det är första gången jag så tydligt möter den icke-adopterade som motkategori: Själv tillhörande denna kritiserade kategori drabbas jag av akut handlingsförlamning. Intervjuperson 2 räddar situationen och intervjun arbetar vidare.

Uttalanden av typen "Det spelar ingen roll, det gör ju ingen skillnad" återkommer under intervjuer där adoption beskrivs som en komplicerad erfarenhet. För en person utan kännedom om adoptionsområdets konfliktlinjer kan nämnda utsaga vara svår att direkt förstå. Den kan tolkas som en reduktion och ett koncentrat av icke-adopterades påstådda oförstående inför den adopterades predikament, dvs. "det är väl ingen skillnad mellan er adopterade och oss icke-adopterade". En konfliktlinje skissas med några snabba penseldrag av intervjupersonen. Uttalandet kan också tolkas som ett sätt att konstruera en motpart. Jacobsson (2000) har i en studie om döva analyserat hur diskursiva konflikter iscensätts retoriskt – särskilda diskursfraser används när den egna positionen mejslas ut. Diskursfraser från motståndarlägret "lånas in" för att sedan bemötas med egna argument. På motsvarande sätt kan exemplet ovan tolkas som en diskursfras inlånad från en föreställd motpart, den generaliserade icke-adopterade.

Som icke-adopterad forskare fanns särskilda utmaningar i mötet med en förening där jag i någon mening tillhörde motståndarsidan. Czarniawska (1998:33) beskriver hur forskaren utmanas i mötet med vad hon kallar en okänd kultur: "/.../ the sense of 'being dumb', of continually running up against blank walls, implies something of a confrontation with an alien culture".⁹¹ Jag känner igen resonemanget. Under delar av intervjun bedrev jag viss själv censur för att inte säga saker som i onödan kunde tänkas provocera delar av gruppen, med vilka avses de mest "drivna" i denna kulturs speciella sätt att uttrycka sig i adoptionsfrågor.⁹² Ibland blev jag också tillrättavisad. Nedan följer ett

91 Czarniawska (1998) förvånas över att temat "hotad identitet" utifrån forskarens perspektiv inte diskuteras oftare. Forskarsamhällets censurmekanismer ges som förklaring: Bilden av fältarbetaren som inkompetent utmanar synen på den mogna forskaren.

92 Denna milda själv censur kan tolkas i termer av *acculturation* – en anpassning till den rådande kulturen (jfr Heine & Lehman 2004:305), men rörde även min forskarposition. Jag ville särskilt vid intervjuens början få en bild av gruppens sätt att resonera kring adoption utan att påverka alltför mycket.

exempel från en diskussion om att "söka rötter", dvs. att efterforska sitt "ursprung", vilket (icke-adopterade) adoptivföräldrar inte påstods förstå:

IP 1: Ja, jag tror fortfarande det är så här: "Ja, ja, men har han eller hon det bara bra under sin uppväxt" så tror jag inte dom [adoptivföräldrarna] bryr sig om det.

(instämmande mummel i gruppen)

IP 2: Men att det handlar för sin egen del, [om] att bli hel.

IP 1: Det handlar mycket om grundtrygghet.

EMB: Grundtrygghet? Och också nyfikenhet måste det väl ibland vara. Eller hur? Att man är nyfiken?

IP 2: Nej, det är lite så här... (tveksamt dröjande)

IP 1: Inte nyfikenhet.

IP 2: Nej, det är fel ord. (bestämt)

EMB: Ja, fast det har flera adopterade sagt till mig.

IP 2: Men det går djupare än så.

EMB: För vissa gör det det, mm.

Mitt spontana försök att under intervjuinteraktionen utmana ett bestämt sätt att förstå adoption misslyckas, kanske på grund av att jag snarare än att "gå med" gruppens sätt att resonera går emot och lite envist "påstår" något som provocerar denna lokala adoptionskulturs logik. Genom ett perspektivbyte använder jag andra adopterades utsagor för att min ståndpunkt ska ges dignitet (jfr Potter 1997), men med mindre lyckat resultat.

Foucault hävdar att särskilda uteslutningsprocedurer sätts i spel när ett yttrande som inte kan assimileras av gruppen formuleras (1993). Citatet ovan är ett exempel: Nyfikenhet är inte ett gångbart uttryck enligt denna lokalt producerade *adoptionsdiskurs* (alt. kollektiva berättelse) där adoption tillskrivs bestämda betydelser i komplicerad mening – det handlar snarare om att känna behov av grundtrygghet. Mitt ordval, som trots att det uttalats av andra vuxna adopterade i individuella intervjuer, faller utanför vad som skulle kunna kallas denna lokala "diskursordning" och kan därför inte accepteras (jfr Foucault 1993).

Som intervjuare hade jag att hantera min position som icke-adopterad och under intervjuens gång utvecklades *ad hoc*-lösningar – vid ett tillfälle ledde interaktionens hetta till att jag provocerade adoptionsdiskursens främsta kännetecken: Den adopterade har definitionsmakten på adoptionsområdet. Ett exempel ur gruppintervjun där en deltagare

berättar hur ett läkarbesök med en (förmodat icke-adopterad) doktor kan avlöpa och hur läkaren inte följer upp frågor som rör kunskap om biologisk bakgrund. Ämnet vid besöket rör hälsan i släkten:

IP 1: Det är intressant för va, för att när du säger så [att du är adopterad] så svarar läkaren: ”Jaha”. Där kommer aldrig en följdfråga ...

EMB: Nehej?

IP 1: (ohörbart) ”Har du kollat upp det?” till exempel.

IP 2: Han [läkaren] vågar inte.

EMB: Nej, dom törs inte.

IP 1: Aldrig har jag fått någon som har frågat – nu låter det som om jag springer till doktorn en gång i månaden, men att dom... [det är] aldrig någon som har sagt: ”Nej, men det kan jag förstå, men har du sökt din biologiska?” Så att man kommer in på det här.

IP 2: Ja visst, men *ni* (tittar på mig, *min kurs*.) vågar inte prata om det.

IP 1: Nej, aldrig.

I citatet lever jag mig in i den adopterades predikament så starkt att jag närmast konstruerar mig själv som adopterad: ”Nej, dom [icke-adopterade] törs inte”, visar att jag bekräftar det sätt att resonera som hör till detta lokalt producerade adoptionsprat. Åtminstone placerar jag mig i en position som enligt pratet i denna förening genererar ett särskilt vetande och som är förbehållet adopterade. Intervjuperson 2:s kommentar ”Javisst, men *ni* vågar inte prata om det” återför oss till en social ordning där jag hör hemma, dvs. i positionen som icke-adopterad utan anspråk på att tillhöra kategorin adopterad. Intervjupersonen markerar genom sin kommentar att jag har passerat gränsen för vad jag kan uttala mig om. Foucaults uttryck diskurspolis (1993) kan användas för att belysa ovanstående uttalande. Genom att slå vakt kring de regler som gäller för denna lokala diskursproduktion agerar intervjuperson 2 som diskursens gränspolis. En annan infallsvinkel ger Goffman som i *Jaget och maskerna* (1959/1974) resonerar om team och teammedlemmar. Med teamet avses en samling individer som samarbetar i framställningen av en given ”definition av situationen”. Enligt det lokala adoptionsprat som konstruerades i detta team formades kunskaper och förståelse kring fenomenet adoption utifrån att själv ha denna erfarenhet. Mina försök att leva mig in i en ”adoptionsidentitet” blir därigenom en omöjlighet: antingen är man adopterad eller inte. I denna mening verkar

kategorin adopterad stabil och orubblig – det går att byta kön, men det går inte att ”försöka vara adopterad”.

Förhandlingar

Enligt Sacks (2000) används olika kategoriseringsverktyg för att frammana likheter och skillnader inom givna kategorier. I gruppen rådde inte en självskriven ”definition av situationen” – ibland uppstod förhandlingsmoment. Ett av dem rörde huruvida adopterade var att betrakta som ”annorlunda”. Detta begrepp var ej på förhand givet:

IP 2: Men jag tror att dom flesta adopterade känner sig annorlunda och utanför. Det förstärks ju när man möter, alltså motsatt reaktion från andra. Som inte tycker att det är någonting som är särskilt märkvärdigt eller har någon särskilt stor betydelse.

EMB: OK. Bara det i sig kan göra.

IP 2: Och det man då möter i en sån här förening, för en gång skull behöver man inte förklara det där. Inte ens försöka förklara, utan det är liksom givet på förhand.

EMB: Nej.

IP 2: Det är liksom oerhört, som att förklara alkoholism för dom som aldrig har haft, dom som aldrig har haft dom problemen /.../ /.../

IP 3: Det här med annorlunda eller ovanlig eller vilket ord man använder, va, det tror jag att där får var och en hitta sitt exakta ord, men jag har haft att göra med en annan sorts annorlundaskap som inte är adoption och dom som har det då, jag ska inte prata om vad det är då, men dom får lära sig att man är inte konstig, man är inte vansinnig, utan det här är en normal reaktion på onormala upplevelser. Ja, den formuleringen, va. Och visst, vi har varit med om någonting... ja, jag väljer själv ordet annorlunda. (ohörbart)

IP 4: Det beror sig på vad du lägger in i ordet annorlunda. Jag är lite så när du säger det. Därför att jag kanske lägger in en vikt i att det är något negativt. Men du lägger in att det är något positivt, att det är positivt, kanske att du mer: ”Det är OK, så här är det.” Så där är jag inte riktigt med. Jag tror lite grann [det beror på] vad man lägger i ordet.

I gruppsamtal är förhandlingsmomentet ständigt närvarande (Wilkinson 1998). Begreppet annorlunda utsätts i passagen för granskning i

gruppen och olika slags argumentationsspår korsar varandra. Brubaker (2004:12) betonar vikten av att skilja mellan kategorier och grupper – en given kategori konstruerar inte per automatik en grupp. Kategorier kan vara en potentiell bas för gruppidentifikation, men – som vi sett i exemplet ovan – krävs ett förhandlingsarbete för att det ska ske.

Handling och mobilisering

Narrativ som konstrueras i grupp kan ha handlings- och mobiliseringsanspråk (Riessman 2008). För att åskådliggöra de bilder som frammanades under gruppintervjun har jag valt att vaska fram ett koncentrat av påståenden som implicit och explicit framställdes. Det är viktigt att poängtera att dessa uttalanden inte framstod som ett uttalat ideologiskt program, men att de framträtt när jag transkriberat gruppintervjun. De kan inte tillskrivas gruppen på ett mer bestämt sätt – de inlägg följande koncentrat bygger på uttalades av enskilda individer i diskussionens hetta. Icke förty menar jag de kan kasta ljus över hur adoptionsprat framställdes i denna lokala adoptionskultur (jfr Jacobsson 2000 om dövkultur). Följande hållningar kan urskiljas:

Adopterade har varit/är osynliggjorda.

Folk frågar för mycket, eller för lite – eller ställer fel sorts frågor.

En gång adopterad – alltid adopterad.

Adopterade ska synas i samhället (t.ex. Adopterades Dag).

Icke-adopterade kan inte förstå hur det är att vara adopterad.

Adopterade söker sina rötter för att bli hela.

Adoption botar inte barnlöshet.

Dessa koncentrerade och pamflettaktiga påståenden kan sägas positionera sig gentemot ett majoritetssamhälle bestående av biologiskt formade familjer – i intervjusituationen representerat av mig som forskare. Dessa påståenden pekar även mot att lokala kultururs ”större” sammanhang bör studeras för att förstå ett fenomen: När denna lokala kultur placeras i en historisk kontext kan nya sätt att tolka empirin bli konsekvensen – ovan nämnda påståenden har klara kopplingar till den tids-epok de ingår i. Adopterade som betonar osynliggörandet av adoptionserfarenheten är utan undantag nationellt adopterade och uppvuxna

under en tid då det *inte* var kulturellt påbjudet att prata öppet om adoption, då normalitet i betydelsen simulerad likhet med adoptivföräldrarna var ett rådande adoptivfamiljeideal (Lindgren 2006). Detta koncentrat kan tolkas som ett sätt att forma en egen berättelse, definierad utifrån gemensamt tolkade adoptionserfarenheter. Liknande sätt att hantera minoritetserfarenheter finns till exempel bland psykiskt funktionshindrade där berättelsen kan ses som ett sätt att bli författare av det egna livet (Hydén 2005). Paradoxalt nog kan detta "motprat" synas förstärka dikotomin adopterad/icke-adopterad; när kategorin adopterad retoriskt mejslas ut betonas skillnaderna dem emellan. Inte likheterna.

Sammanfattande kommentar

En större öppenhet kring adoption, vilket inte minst dagens medieintresse pekar mot, visar att olika tidsepoker producerar olika förhållningssätt till ett givet fenomen. På så sätt skrivs den lokala diskursproduktion som genereras också in i diskursiva formationer av "större" slag (jfr Holstein & Gubrium 2000; de Fina 2006). Sättet man "pratade adoption" i denna adoptionskultur indikerar att "större" diskurser påverkar hur man som vuxen adopterad tolkar sina erfarenheter av att "vara" adopterad i vår kultur. Genom att vara aktiv i en adoptionsförening kan man abonnera på en rad mer eller mindre uttalade gemensamma antaganden och hållningar – erfarenheter delas, förhandlas och typifieras (jfr Berger & Luckmann 1966/1998). Abonnemanget i denna förening kräver dock att man tillhör denna kategori. Denna kollektivt formulerade adoptionsberättelse användes för att framställa en särskild adoptionskunskap.⁹³

Sammanfattningsvis kan sägas att de hållningar som uttrycktes i gruppintervjun framstod som mer tillspetsade än de gjorde i de individuella berättelserna. Börjesson & Palmblad (2007) poängterar att repertoaren av giltiga berättelser alltid är begränsad i en grupp. I gruppen reduceras och koncentreras åsikter och hållningar. Särskilda krav verkar finnas på *vad* som kan sägas, *hur* det kan sägas, och inte minst – vilket just visats – *vem* som kan säga det. I gruppintervjun skissades den adopterade som kollektiv kategori och en kollektiv berättelse tog form (Ri-

93 Richardson (1990:10): "People do not even have to know each other for the social identification to take hold. By emotionally binding people together who have had the same experiences, whether in touch with each other or not, the collective story overcomes some of the isolation and alienation of contemporary life."

chardson 1990). Genom interaktionen i gruppen förhandlades och formulerades ett program för vad det innebar att vara adopterad. Dessutom skapades ett symboliskt rum, en plats utanför den biologiskt grundade familjenormen, där man *inte* framstod som särskild i negativ mening. Adoptionserfarenhetens särskilda betydelse framgår inte minst av att det i gruppintervjun fanns en spännvidd i ålder från uppskattningsvis 18-60 år. Trots de stora skillnader som fanns i utgångspunkt, till exempel avseende ålder, hudfärg och uppväxtförhållanden, beskrevs adoptionen som den erfarenhet som band dessa gruppmedlemmar samman.

Det komplicerades okomplicerade karaktär

Gemensamt för berättelser med detta perspektiv är att adoptionserfarenheten beskrivs som en livserfarenhet med särskilda konsekvenser. Även om beskrivningarna långt ifrån är enhetliga finns bestämda argumentationslinjer. Adoptivbarnet framställs som särskilt i betydelsen sårbart och som konsekvens får adoptionserfarenheten ett starkt inflytande på hur livserfarenheter tolkas. Det övergivna barnet är en central tankefigur – denna övergivenhet kopplas till olika slags förluster. Förlusten av biologiska föräldrar, men i förekommande fall även förlusten av språk, kultur och nätverk är en given utgångspunkt i adoptionsberättelser av denna typ. En deterministisk berättelselogik med stöd i psykologiska tolkningsramar byggs upp genom sättet adoptionens konsekvenser beskrivs. Svårigheter att lita på andra ger avtryck i vuxenlivet – det kan gälla både i kärleksrelationer och på arbetet. I berättelserna byggs inte bara bilder av ett sårbart och sårat barn upp – barnet är dessutom oskyldigt i meningen utan ansvar för de negativa handlingar det utsätts för. Ett barn utsatt för en rad ofrivilliga separationer för tankarna till den vuxne som förövare och barnet som offer – en vanlig argumentationslinje vid offerkonstruktioner (jfr Best 1990; Holstein & Miller 1990; Christie 2001).

Adoptionsberättelser som presenterar komplexa och ibland bekymmersamma bilder verkar ha fördelar. Kombinationen av känslor och utsatta barn ger berättelser som det är lätt att empatiskt delta i och spinna vidare på. Under min tidigare yrkesbana som socionom har problemberättelser varit ymnigt förekommande, vilket möjligen gett en

vana att bemöta och relatera till denna berättelseform, men jag menar också att den personliga berättelsen är väletablerad i dagens samhälle. I TV-soffor, såpoperor, veckotidningar och dokumentärer regisseras den individuella problemberättelsen i syfte att väcka sympati, medlidande och engagemang: Eller rentav för att konstruera ett nytt socialt problem. Loseke (2003a:120) hävdar att diskursiva produktioner av bestämda typer av individer (*people-types*) konstruerar föredragna känslomässiga orienteringar hos givna kategorier, men de producerar också bestämda gensvar: Interaktionens dynamik betonas härigenom.

Vissa adoptionsberättelser av detta slag har långa monologiska passager – ibland upprätthålls dessa av kommentarer av typen: "Nej, nu får du vänta lite" eller "Jag måste få berätta i kronologisk ordning". Jag menar att en biografisk historia av "komplicerad" typ kan förväntas kräva tid och utrymme – ibland anas dock andra kvaliteter i dessa intervjuer. Riessman (2002a) menar att långa berättelser från den intervjuades sida kan vara ett sätt att ha kontroll över berättelsen och bjuda motstånd mot forskarstyrning. I vissa intervjuer verkar den personliga erfarenheten heller inte enbart röra en individuell biografisk historia. På ett mer generellt plan framtonar istället en neutral, enkelriktad och erfarenhetsbaserad kunskapsförmedling – "så här är det att vara adopterad". En viss frustration och uppgivenhet har emellanåt hemsökt mig som forskare i dessa lägen: Om kunskap är att betrakta som "strikt" erfarenhetsbaserad hur ska jag som icke-adopterad forskare över huvud taget kunna skriva en trovärdig avhandling i ämnet? Min reaktion kan också tolkas som en illustration eller rent av ett bevis för problemberättelsens övertygande kraft. Brockmeier & Harré skriver (2001:41): "Narrative, we suspect, is the most powerful mode of persuasion." Erfarenhetsbaserad kunskap kan synas svår att argumentera emot i vår kultur – trots expertdiskurser i svang i offentligheten (jfr Johansson 2007). Denna kunskapstyp kan rentav ses som en motdiskurs till expertuttalanden i dagens medielandskap.

Sammanhang och kontinuitet är centrala för att berättelser ska ge mening (Linde 1993). När livserfarenheter framställs som berättelser finns krav på olika slags logik. I berättelsen om det övergivna barnet är denna logik glasklar och rimmar väl med dominerande kulturella förväntningar, som jag menar finns på att barn bör växa upp hos sina biologiska föräldrar under kärleksfulla betingelser. Adoption som fenomen kan därigenom ses som ett kontinuitetsbrott som utmanar en social ordning. Berättelser om adoption kan förväntas väcka ett intresse ut-

ifrån denna sär-skilda position – och har särskilda tolkningsrepertoarer att tillgå. Dessa repertoarer är både kulturellt förankrade och specifika – de delas av de intervjuade och mig som forskare, men mejslas också ut utifrån individens personliga livserfarenheter (Holstein & Gubrium 2000). Inte minst av denna anledning är det svårt att avgöra hur personliga erfarenheter av adoption ska tolkas: Är det individen eller omgivningen som äger problemet?

I några berättelser i det ”komplicerade” perspektivet tonar adoption fram som ett stigma, en negativ identitet som införlivas med omgivningens benägna bistånd (jfr Goffman 1963/1972). Gemensamt för denna berättelselogik är att adoptionen inte konstrueras som en enskild händelse utan lever med den vuxna adopterade som en integrerad del av personligheten. Att som barn ha adopterats blir här för att spetsa till argumentationen en smula, något närmast essentiellt, något man ”är” snarare än något man ”en gång blev”. Adoptionsberättelser av detta slag passar väl in i en kultur där barn tillskrivs speciella värden och där den biologiskt grundade familjen har en stabil plats som privilegierad familjeform. Gemensamt för ”adoptionsprat” i denna position är att berättelserna är välkomponerade och välstrukturerade. Intervjuerna har ett närmast självgående drag. De flesta intervjuade är vana att förhålla sig till adoptionsfrågor och flera av dem har intervjuats tidigare – i forsknings- eller andra sammanhang – några av dem är dessutom adoptionsaktiva i meningen att de deltar i föreningar för vuxna adopterade. Upplysning och information har en central plats i dessa berättelser: Adoption framställs som en erfarenhet som bäst förstås av den som själv delar denna bakgrund. I föreningen iscensattes adoption närmast som ett slags teoretiskt perspektiv, bestämda tolkningsramar användes för att konstruera mening – de individuella erfarenheterna användes i sin tur som förhandlingsresurser för att konstruera likhet och skillnad i denna meningsproduktion.

I adoptionsberättelser där adoption beskrivs som ett särskilt fenomen i negativ mening används ofta ett ”vi” – andra adopterades påstått likartade hållningar används för att stödja den argumentation som framhävs. Erfarenheten knyts därigenom inte enbart till något personligen upplevt utan också till en delad, gemensam erfarenhet. En kollektiv berättelse konstrueras där bestämda delar ingår som ingredienser (Richardson 1990). Denna ”adoptionskunskap” är inte enbart förbehållen adopterade som kategori, utan kan också genom spridningseffekter via forskning och medier bli mer allmänt tillgängliga (jfr Berger & Luckmann

1966/1998). Även andra aktörer på adoptionsområdet – professionella adoptionsexperter, adoptivföräldrar mm – bidrar till att befästa eller förkasta olika förklaringsmodeller om hur adopterade och adoption ska förstås i en given tid och i ett givet samhälle.

I adoptionsberättelsen som komplicerad erfarenhet är spänningen mellan den biologiska respektive adoptivfamiljen tydlig. Adoption som komplicerad erfarenhet kan ses som ett exempel på hur adoptivbarnets uppväxt bryter mot idealet om den kulturellt privilegierade och vanligaste familjeformen: Den biologiska familjen. De berättelser som konstrueras hanterar gapet mellan vad som enligt denna kulturellt förankrade logik skulle kunna kallas det ideella och reella (Riessman 1993) – myten om en uppväxt i en biologisk familj kontra uppväxten i adoptivfamiljen. Adoption kan tolkas som ett brott mot detta kulturella påbud. Berättelser om adoption kan förväntas väcka ett intresse utifrån denna sär-skilda position – och har särskilda tolkningsrepertoarer att tillgå.

Sammanfattningsvis kan sägas att adoption som komplicerad erfarenhet erbjuder bestämda sätt att förstå adoption som av olika skäl appellerar till adopterade med denna tolkningshorisont. En särskild vokalbulär och en särskild logik finns tillgänglig för att med några snabba penseldrag skissa en historia som ger kulturell mening.

II. Adoption som okomplicerad erfarenhet

Under föregående kapitel presenterades adoption som komplicerad erfarenhet och en särskild berättelselogik frilades – i detta kapitel behandlas berättelser och utsagor som istället beskriver adoption som en i huvudsak *okomplicerad erfarenhet*. Det perspektiv som anläggs betonar adoptionens positiva och/eller mindre betydelsefulla aspekter. Dramatiska beskrivningar av adoptionserfarenheten saknas i stor utsträckning i denna berättelselogik. Ljusa och harmoniska erfarenheter betonas snarare än de mer problematiska bilder vi tagit del av i föregående kapitel. Emellanåt uttrycks ett mer direkt avstånd till kulturellt påbudna föreställningar om adoption förstådd som problematisk erfarenhet. I enlighet med denna logik avvisas en bestämd "adoptionsidentitet" med ett särskilt innehåll – istället utmanas föreställningar om att adoption med nödvändighet måste förstås som "komplicerad". Den berättelselogik som friläggs rör goda uppväxter i vanliga familjer. Frågor om "tidig separation" tillskrivs ingen särskild mening och den biologiska bakgrunden hålls på distans.

En god uppväxt i en vanlig familj

Önskebarn

Adoptionshändelsen, med vilken avses den händelse som utgör själva fundamentet för adoptionen, beskrivs på ett positivt sätt i berättelser som framställer adoptionen som en i huvudsak okomplicerad livserfarenhet. Adoptivbarnet som får en ny familj beskrivs som efterlängtat, älskat och önskat. Eva, ca 60 år och adopterad inom Sverige, kommer nio månader gammal från ett barnhem till adoptivfamiljen:

Eva: Och när jag var väldigt liten. Jag tror inte mer än fyra år, så berättade min adoptivmor genom den här sagan av H C Andersen, Tummelisa. Och början på den är ju den här fina om en kvinna som önskar sig ett barn och så sår hon ett frö och så blir det en blomma, så kysser hon den och då öppnar den sig och så finns den lilla flickan där. Så att, det var väldigt klokt gjort.

EMB: Ja, det må man säga.

Eva: Och fint, därför att det gav mig en styrka också. Vi bodde på landet, utanför Jönköping, och jag vet inte riktigt hur gammal jag var, men mina lekkamrater där, de talade ju om för mig att jag inte var det riktiga barnet i familjen eller något sådant, men det berörde inte mig då, för jag hade ju den här tryggheten.

Adoptivmammans metaforiska sätt att berätta att dottern är adopterad slår an den positiva tonen i berättelsen. Kulturellt förankrade föreställningar om riktiga och oriktiga barn manas fram genom citatet (jfr Modell 1994), men tillskrivs ingen betydelse för hur intervjupersonen beskriver sin position som adopterad. Det barn som konstrueras i berättelsen är inget offer.

I en annan intervju målas liknande bilder upp. Intervjupersonen är en ca 55-årig man, adopterad inom Sverige under sitt första levnadsår. Ett tema som elaboreras är kärleken han fått i adoptivfamiljen:

Bertil: /.../ Jag var alltid mest älskad och det har jag upplevt oerhört starkt. Sen kan det vara lite jobbigt när man blir gammal (ohörbart), då har det nästan känts lite kletigt så. "Väck med det där kletet", som vuxen. Och det tror jag kan ge mig, jag tror faktiskt att det kan ge någon slags trygghet i livet.

Intervjupersonen jämför sin uppväxt med kamraters hemförhållanden när han beskriver relationen till adoptivföräldrarna. Föräldrakärlek framställs som om den kan mätas och vägas. Att vara "mest älskad" framställs visserligen inte som odelat positivt, men borgar ändå för trygghet och säkerhet senare i livet. Under intervjuens gång verkar dessa bilder överrumpla honom – han avbryter och reflekterar över sin egen framställning: "Adoptivbarn är lite överälskade på något sätt. Kan det vara så?" Även om en viss ambivalens tonar fram i berättelsen framställs det "att vara adopterad" som en i grunden okomplicerad position.

Även andra argument används för att förklara intervjupersonens positiva adoptionserfarenheter. När Bertil jämför adoptivfamiljer med biologiska familjer framställs adoptivfamiljens möjlighet att själva påverka reproduktionen som en fördel och något som skiljer den från den biologiskt grundade familjen – ett argument vi mött i medianalysen. Adoptivfamiljen väljer, enligt intervjupersonen, barn mer aktivt än den biologiska familjen och kan därigenom designa sin familj på ett mer medvetet sätt:

Bertil: För det finns också en mekanism, d v s att man [som adoptivfamilj] kan välja. När man är fertil kunde man inte välja på samma sätt. För jag menar ibland så slog biologin till på något sätt, så blev det ett barn, va. Medan... det gör det inte här.

I argumentationen används olika resurser – i det först återgivna citatet jämförs den kärlek han får med mindre lyckligt lottade kamraters. I det andra citatet rör resonemanget inte hans individuella erfarenheter, istället är det familjen som typ som diskuteras. Adoptivföräldrar framställs i citatet som oförmögna till biologisk reproduktion, men det beskrivs snarare som positivt än negativt. Hermans (2002) begrepp *kinship by design* illustreras genom resonemanget. Mot den biologiska familjens oplanerade sätt att skaffa barn ställs adoptivfamiljens ansvarsfulla familjeplanering. Önskebarn blir en naturlig konsekvens av den designade adoptivfamiljen.

I berättelser där adoptivbarnet framställs som efterlängtat får inte vistelsen på barnhem livsavgörande konsekvenser. Kent beskriver sitt första möte med adoptivmamman på barnhemmet:

Kent: /.../ hennes första minne av mig som hon berättade många gånger det var det att hon hade varit på det här barnhemmet och av någon anledning hade hon tagit upp just mig i knäet. Och hon hade då söndagsklänningen på sig och jag hade kissat på mig varvid jag hade kissat ner henne och det... det där gick lite som en röd tråd så att säga i uppväxtåren också. När hon ville berätta hur vi hade träffats.

Fokus i denna berättelse ligger inte på negativa aspekter med barnhemsvistelsen – istället beskrivs mötet med adoptivmamman som en dråplig situation. I familjer finns olika slags berättelser som stärker familjeband. I dessa ingår beskrivningar av familjemedlemmar, men också familjens historia, tidigare släktingar och deras "egenskaper" kan användas som rekvisita. Genom berättelsen definieras familjemedlemmarnas relationer till varandra. Detta relationsarbete kan kallas *doing family* (Langellier & Peterson 1993). Howell (2003) använder begreppet *kinning* för adoptivfamiljers relationsarbete. När Kent presenterar denna berättelse möter vi en solskenshistoria – negativa bilder av en orolig pojke som möter okända vuxna hade kunnat vara en annan tolkning.

En mer allmän längtan efter barn framställs i en annan berättelse och bilden av ett önskebarn tonar fram. Vera är adopterad från Indien.

Hon beskriver adoptivföräldrarnas intensiva önskan efter barn att adoptera. De vuxnas önskan går i uppfyllelse – adoptionen förmedlas genom en kontakt. Ödet har spelat Vera i händerna. Hon har fått ”det bästa, bästa, bästa”, är lyckligt lottad över att ha blivit utvald och har dragit en vinstlott genom att adopteras. Att för henne okända människor lämnat in henne på barnhemmet beskrivs på följande sätt:

Vera: Det var väl bara en väldig tur för mig att dom tog hand om mig, att dom lade mig där, och att dom inte lade mig... att dom inte lade mig i skogen eller i... kastade mig i havet eller nånstans. Någon annanstans.

EMB: Mm.

Vera: Så det var liksom min lyckliga stjärna att jag eh... som sagt, kom in /.../

Drastiska bilder av vad som hade blivit följden om intervjupersonen inte adopterats framgår tydligt. Dessa bilder fungerar som en dramatisk motbild till adoptivmammans sökande: Det föräldralösa barnets totala avsaknad av värde och utsatthet målas upp i ett par meningar. Mer känslöfylla bilder av den biologiska bakgrunden saknas, vilket även märks i ordvalet. I berättelsen är de människor som lämnat henne ett ansiktslöst ”dom” – inte biologiska föräldrar som på grund av olika orsaker inte kunnat behålla barnet.

Veras start i livet beskrivs som tillfälligheternas spel. Jämfört med att kastas i havet eller bli lagd i skogen framstår onekligen adoptionen inte bara som en vinstlott, utan som en räddning (jfr mediediskursens adoption-som-räddning). Berättelsen om det önskade barnet ges ytterligare skärpa genom att dessa bilder ställs emot varandra: Adoptivföräldrar som letar jorden runt efter en dotter och ett värnlöst barn i behov av skydd – en klassisk hand-i-handske logik när adoption framställs som lösning. Henderson (2002) kallar detta sätt att beskriva adoption *the feelgood model*, en modell som varit förhärskande på adoptionsfältet under stora delar av 1900-talet och där adoption betraktats som den bästa lösningen för alla parter i adoptionstriaden: De biologiska föräldrarna, adoptivbarnet och adoptivföräldrarna ”vann” alla på adoptionen som i ett slag löste alla parters problem – en oönskad graviditet, ”föräldralöshet” samt (eventuell) barnlöshet. Henderson (2002) menar att denna modell idag utmanas av mer mångfacetterade bilder där adoptionens mörka och ljusa sidor vävs samman.

I Veras berättelse framställs adoptionen som en räddning undan svåra umbäranden. Även i nationellt adopterades berättelser kan adoptionen framställas i starkt positiva ordalag. Både Eva och Bertil beskriver den som en lyckoträff. Eva: ”/.../ jag har förstått att ödet har ju i alla fall spelat mig i händerna, så att jag fick det så bra i livet som jag fick.” Bertil uttrycker det på följande sätt:

Bertil: Så tack vare att jag har fått växa upp i en välfungerande familj, så har jag fått ett väldigt bra liv. Jag menar, tänk om jag växt upp med en ensamstående mamma i en förort? Jag ser det inte som någon förlust, jag ser att jag har vunnit något på detta.

Adoptivfamiljen framställs i Bertils redogörelse som en privilegierad familjeform. Mot denna familjetyp ställs den ensamstående mamman i förorten som motbild. Den provokativt laddade retoriska frågan han ställer behöver inget svar – en uppväxt i denna familjeform skulle per definition ha varit mindre positiv. De alternativa öden som presenteras i dessa berättelser målas i mörka färger medan adoptionen konstrueras som en positiv händelse som gett livet en lyckosam start. Den lösningsdiskurs som frilades i mediananalysen har hög bärighet för denna logik – adoption framställs otvivelaktigt som en *lösning*. Berättelsen om önskebarnet kan i denna mening ses som ett argument för denna lösning. I några berättelser framställs lösningen som ”naturlig” och ”självklar” medan andra berättelser uttrycker ett mer direkt motstånd mot diskurser som frammanar adoption som ett problem – berättelser av denna senare karaktär kan tolkas som motberättelser till kulturellt förankrade problemberättelser/diskurser om adoption (jfr Hydén 2005).

Vadå separation?

När adoption beskrivs som okomplicerad erfarenhet används mer sällan psykologiska tolkningar för att rama in livserfarenheten. Eventuella konsekvenser av att exempelvis ha vistats på barnhem som spädbarn ges inte de bestämda betydelser vi sett tidigare. Ett exempel ur intervjun med Eva:

EMB: Har du funderat kring det? Att hamna på barnhem när man är så liten? Är det något som kommit upp?

Eva: Inte vid det tillfället [när jag fick reda på det], men tidigare har jag ju gjort det. Det är klart att man tänker på den tiden jag menar,

det var nog inte så mycket tid man ägnade åt barnen, men eftersom jag blev adopterad så pass tidigt. Det är klart att det finns kanske upplevelser som man har fått, men jag har svårt att se någon betydelse av dem.

Den fråga som ställs tar avstamp i adoption som komplicerad erfarenhet – jag erbjuder därigenom på gott och ont intervjupersonen en färdig tolkningsram att anamma eller avvisa. Eva väljer det senare. I intervju-svaret finns en öppning mot att tidiga barndomsupplevelser visserligen *kan* ha betydelse för hur man som person formas, men intervjupersonen väljer att inte använda den psykologiska förklaringsmodell som erbjuds när hon reflekterar över hur livet har formats.

Line, adopterad från Indonesien, utgår från en känsla när hon redogör för funderingar om att tidigt i livet ha bytt vårdnadshavare:

Line: /.../ jag har aldrig känt att jag har blivit lämnad, utan nånstans så har jag tänkt att det finns alltid en orsak till någonting eh... mer än att, har dom eller min mamma då, eller vad man ska säga, min biologiska mamma inte kunnat behålla mig, eller ta hand om mig, då har jag alltid tänkt att, ja, men då har hon väl vart så sund utifrån att hon faktiskt har velat mitt bästa. Så jag har mer vänt på det i positiv riktning istället för att ifrågasätta just det här med att bli lämnad. Det finns en mening, tror jag med allt så.

I dessa adoptionsberättelser framställs det personliga valet som viktigt för hur adoptionshistorien tolkas. Den biologiska mamma som lämnar dottern för adoption framställs som rationellt handlande och Line tolkar hennes beslut att lämna sitt spädbarn för adoption positivt. Holstein & Gubrium (2000) beskriver hur berättaren under berättelsens gång har olika narrativa möjligheter att välja emellan. Dessa narrativa möjligheter används för att berättelsen ska framstå som meningsfull i det sammanhang den formas. De narrativa val som kontinuerligt görs påverkar hur berättelsen faller ut. I Lines adoptionsberättelse framstår det som ett aktivt val att inte länka separation till adoption – hon betonar istället det positiva med adoptionen. Genom citatet presenterar intervjupersonen sig som en aktör med valmöjligheter, snarare än som ett offer för olyckliga omständigheter. Offerdiskurser om det hjälplösa, övergivna barnet som aldrig hade möjlighet att välja utmanas därigenom (jfr Carsten 2000).

I intervjun med Vera tillskrivs inte begreppet separation bestämd mening. När jag som intervjuare, med erfarenhet av hur tidigare intervjupersoner resonerat, försöker förstå hennes sätt att resonera kring detta begrepp ger min fråga inte ens mening:

EMB: Är det något du har tänkt på, att bli avvisad, känslomässig separation? Ibland pratar man på det sättet om adoptivbarn, att de är känsliga, mer känsliga. Jag tror alla människor är känsliga för separationer, men en del säger... är det något du har tänkt på kring det?

(paus)

Vera: (eftertänksamt) Det har inte varit så många separationer i mitt liv när jag var liten. Det har varit väldigt tryggt, det har varit kärnfamiljen och du vet, ingen skilsmässa eller någonting sånt, utan jag har väl upplevt separation när jag har blivit vuxen så att säga, men det... men det har väl inte varit känsligare än andras...

EMB: Du tänker inte kring det: "Det är nog delvis för att jag är adopterad". Du har ju ändå blivit bortlämnad en gång...

Vera: Jag tror inte att det har varit någonting som jag. Nej, nej. Utan det kommer ju mer i sådana här, vad ska jag säga, faser där man funderar, man funderar lite grann på varför man går här och trampar. Visst, lite sånt där, va. Man har sina perioder, man måste jobba mycket och man kan inte ge barnen det man vill ge dom. Men jag tror liksom, det är som gemene man.

Den psykologiska tolkningsram jag erbjuder intervjupersonen avvisas i detta svar – den ger inte ens mening – istället länkas uppväxten i en adoptivfamilj till positiva bilder av kärnfamiljen, vars trygghet och stabilitet poängteras: De funderingar hon har rör frågor som vilken arbetande barnförälder som helst brottas med. Veras svar kan också tolkas som en motretorik där normalitet används som resurs. Genom att "göra vanlighet" (Sacks 1984/1996) besvaras mitt misslyckade tolkningsförsök. Citatet är intressant ur flera aspekter. Som forskare förvånas jag över Veras avvisande inte bara av separationskonceptet, men över att hon väljer att inte ens förhålla sig till separation på ett sätt som jag genom tidigare intervjuer blivit "van" vid att höra. Man kan tolka det bastanta uttalandet i min andra kommentar i detta ljus: I efterhand blir jag illa berörd över hur stark denna kommentar framstår och det har krävts tankemöda för att förstå varför jag faller dessa högst oneutrala och ledande kommentarer. Det är som om jag vill försäkra mig att Vera trots allt inte tillskriver denna erfarenhet särskild betydelse. Genom att

anta en adopterad "problemidentitet" testar jag hur hon reagerar. Med uttrycket "bortlämnad" hoppas jag kunna förtydliga vad jag avser med separationskonceptet. Men Vera står fast. Hon kan inte se att hennes tidiga livserfarenheter på ett avgörande sätt påverkar hennes nuvarande liv. Interaktionen mellan mig och Vera är ett tydligt exempel på hur viktigt det är att beakta intervjukontexten i analysen. Lösryckta ur sitt sammanhang skulle både mina frågor och Veras svar och reaktioner framstå på ett annat sätt.⁹⁴ Den personliga berättelsen är inte entydig, utan förhandlas fram i interaktion (Mishler 1986) – olika tolkningsramar prövas och förkastas under berättandets gång. Rapley (2001) betonar att nya analytiska spår kan blottläggas genom att interaktionen intervjuare-intervjuade analyseras: Oavsett analytiskt perspektiv bör intervjuernas kontext presenteras – de frågor som ställs och de resonemang som följer bör visas fram för att läsaren ska kunna följa intervjuens konstruktionsprocess. Av utrymmesskäl är det svårt att konsekvent vara trogen denna uppfordran.

I förra exemplet var det jag som forskare som närmast uppmanade intervjupersonen att anta en bestämd tolkningsram. Här följer ett exempel på *andras* snara beredskap att se adoption som ett problem. Bertil beskriver ett besök hos familjeterapeuten för att illustrera hur olika synsätt på adoption och dess konsekvenser kan krocka med varandra. När intervjupersonen och hans hustru besöker familjerådgivningen reagerar terapeuten på Bertils adoptionsbakgrund:

Bertil: /.../ vi gick i familjeterapi när vi hade det besvärligt och den här familjeterapeuten, när hon hörde min historia som jag berättat nu, hon gick fullständigt i spagat (skratt). Det var liksom "tidig separation", det var liksom tjong, det var förklaringen till allt! (skratt) Ja... nej, jag upplever mig inte som tidigt separerad, jag upplever mig som att jag har haft en väldigt trygg uppväxt med väldigt stabila föräldrar.

Intervjupersonen målar först upp en bild av hur familjeterapeuten använder en psykologisk tolkningsram för att förstå parets bekymmer. Familjeterapeuten hugger enligt intervjupersonen på separationsbetet

94 Ytterligare en reflektion rör *när* under intervjun olika retoriska kontexter konstrueras. Denna kommentar fälls i intervjuens slutfas, vilket möjligen gör att den kan ses i ett mer förmildrande ljus. Kontakten är etablerad, intervjupersonen har skissat sitt "huvudspår" och vi rör oss mot slutet av intervjun.

och "tjong" så har hon en förklaring på de problem paret söker hjälp för – Bertils adoptionserfarenhet påstås, felaktigt enligt honom själv, ha betydelse för äktenskapsproblemen. Genom det hastigt skissade händelseförloppet presenteras två skilda synsätt på adoptionens möjliga konsekvenser. Var han själv positionerar sig är tydligt – adoptionen länkas *inte* till problem. En "våldigt trygg uppväxt med väldigt stabila föräldrar" signalerar trygghet i bemärkelsen normalitet och ställs mot den avvikelse som "tidig separation" per definition antas leda till. Intervjupersonen tar, som den gode berättare han är, avstamp i en retorik kring skillnader – ett välkänt fenomen inom retoriken där likheter och skillnader är grundmaterialet när argumentationskedjor retoriskt byggs upp och rivs ner (Billig 1996). I berättelsen från familjerådgivningen presenteras två skilda synsätt på hur adoption förstås och tolkas. Genom att ställa dem emot varandra framgår tydligt att adoptionens konsekvenser kan tolkas på olika sätt. Intressant att notera är intervjupersonens sätt att använda begreppet "tidig separation". Begreppet kräver ingen förklaring – intervjupersonen utgår (helt korrekt) från att vi delar denna tolkningsram.

Oproblematiska bilder

Konstruktioner av "icke-problem" är vanliga i denna position. Två exempel kommer att ges. Kent, 66 år och adopterad inom Sverige, får i mitten av tonåren av en slump veta att han är adopterad. Genom adoptivpappan får han reda på sina biologiska föräldrars namn, men denna information tillskrivs ingen avgörande betydelse:

EMB: Började du fundera någonting? Och tänka på hur du såg ut, eller?

Kent: Nej, inte alls. Nej. Utan och eh... *jag förträngde inte* (min kurs.) utan det fanns inget intresse och jag tror att jag inte tänkte på det berodde på att jag hade det så bra. Jag menar hade jag, hade jag haft det dåligt, kommit till ett dåligt hem där man inte värnade om mig, då hade jag kanske funderat på det: "Hade jag haft det bättre?" och gjort en sån där jämförelse som ungar gör. Det fanns ingen anledning, för jag hade det så bra.

EMB: Hm. Hm.

Kent: Jag hade det hur bra som helst, ja, men jag menar ... jag skulle inte vilja byta mina adoptivföräldrar mot nånting annat – absolut inte.

EMB: Så du tycker inte att det har varit något problematiskt.

Kent: Nej. Inte ett dugg. Nej. Men jag har bara fått positivt av det i så fall. Även om jag kan förstå att det är många som har... precis tvärt emot så att säga. Nej.

Även i denna framställning används en kulturellt gångbar psykologisk tolkningsram, populärt uttryckt som ”förträngning”. Intervjupersonen ser sig föranledd att förklara att han inte ”förtränger” sin adoption – han är bara inte intresserad av denna information vid detta tillfälle i sitt liv. En god uppväxtmiljö borgar enligt denna logik för att informationen inte får någon betydelse i negativ mening. Värt att notera är denna dialogs undertext. Vi är båda införstådda med diskurser om adoption-som-problem (jfr medieanalysen): Min sista kommentar gör inte intervjupersonen förvirrad. Han är direkt med på noterna och markerar genom svaret en medvetenhet om adoptionsfrågans problemdiskurs.

Anna skriver in sig i en okomplicerad position genom att beskriva omgivningens reaktioner. Ett motstånd mot kulturellt påbudna problemdiskurser konstrueras:

Anna: /.../ i och med att jag inte har någon traumatisk [barndom] bakom mig heller och så här, känner jag så kanske det går mycket lättare att prata om det. Jag vet inte. För jag har märkt att folk tassar liksom lite runt det här att man är adopterad och så. Inte i mitt fall behöver man göra det.

EMB: Nej. Nej?

Anna: Utan det är bara att fråga på och så där.

EMB: Mm?

Anna: Dom är lite, dom är lite rädda liksom.

EMB: Ja?

Anna: ”Det är känsligt för den här personen” [att prata adoption] och så...

Annas kommentarer kan tolkas på flera sätt. Dels som en invitation till mig som forskare att ”ta för mig” och inte vara alltför försiktig. Indirekt deklarerar dock även en ståndpunkt – adoption behöver inte nödvändigtvis ses som ett känsligt forskningsområde. Hon utmanar därigenom problemdiskurser om adoption. Margareta Hydén (2008b) beskriver

hur föreställningar om ”känsliga områden” kan påverka forskningsrelationen: Både samhällets och individens konstruktioner har betydelse för hur frågor om ”känsliga” forskningsområden hanteras.

Ett avslutande exempel visar forskaren som medkonstruktör i de bilder som produceras. Efter långa passager där positiva bilder målats fram av Eva, adopterad inom Sverige, utspinner sig följande dialog:

EMB: Det låter som om du är lyckligt adopterad om man kan säga så.

Eva: Ja, det tänkte jag också på igår kväll. Att visst – jag känner mig lyckligt adopterad, det måste jag säga.

Mitt uttalande framstår som normativt laddat och känns ovanligt i min mun – jag förvånas över ordvalet. Av intervjupersonens bekräftelse förstår jag dock att det är just detta slags bilder som byggts upp under intervjun, fastän det förtätade uttrycket introduceras av mig: Ett tydligt exempel på intervjun som ett gemensamt konstruktionsarbete.

Komplicerade adoptionserfarenheter avvisas

Det finns olika sätt att avvisa adoption som en komplicerad erfarenhet. Det kan ske genom att kategorin över huvud taget inte tillskrivs bestämda betydelser, men det kan också formuleras som ett motstånd mot de problembeskrivningar som, enligt adopterade i denna position, dominerar när adoption behandlas i medierna. När adoption inte tillskrivs negativa betydelser länkas positiva känslor, till exempel kärlek och omsorg under uppväxten, till det faktum att man inte är upptagen av adoptionsfrågor. Det kan uttryckas på olika sätt. Bertil, nationellt adopterad, ger ett exempel: ”Jag har över huvud taget inte reflekterat över att jag har varit adoptivbarn. Jag har varit så älskad och jag har haft det ganska bra och det är liksom inte, det har inte varit några bekymmer.”

Kulturellt delade föreställningar om adoption verkar emellanåt peka åt bestämda håll. I följande dialog markerar intervjupersonen (född i Latinamerika) ett avstånd till föreställningar länkade till adoption:

EMB: Om du tänker på det här med, om din adoption så där. Om du tänker, om du tror att det har påverkat dig på något sätt, eller... ja, tror du att det. Har det varit viktigt för dig? Det här med att du är adopterad.

Anna: Mm. Jag går inte och tänker på det varje dag. Jag går nästan aldrig och tänker på att jag är adopterad (skratt). Precis som jag inte går och tänker på att jag är kvinna eller så (skratt). Eh... för mig. Det stör inte mig.

Identifikationen som adopterad framställs som relativt oviktig – intervjupersonen jämför med andra kategoriidentifikationer när adoptionserfarenheten iscensätts: Vare sig kategorin kvinna eller kategorin adopterad upptar hennes tankar dagligen. Även i denna interaktion finns ett grundantagande om adoption: Både i min fråga och i intervjupersonens svar anas föreställningar om att adoptionsfrågor skulle kunna betraktas som problematiska. Annas: "Det stör inte mig" pekar i denna riktning. Hon är inte "störd" av att hon "är adopterad".

Studiens forskningsfråga har inte varit enkel att hantera – den utgår från en konstruerad (och kulturellt accepterad) indelning mellan adopterade och icke-adopterade som under arbetets gång visat sig vara förhållandevis svårhanterlig. Att utgå från en bestämd kategori riskerar att låsa fast denna kategori i bestämda lägen. Järvinen (2001) beskriver ett liknande forskningsdilemma i ett forskningsprojekt med "grava alkoholister" – antaganden om att denna kategori per definition identifierade sig själva som "alkoholister" visade sig inte stämma (se även Riessman 2008 om "barnlösa" kvinnor i Indien). Särskilda antaganden om hur en bestämd kategori förstås florerar i ett givet samhälle⁹⁵ – dessa antaganden riskerar att reproduceras även i forskningen.

Mattias, adopterad från Thailand som baby, markerar ett avstånd gentemot adoption som särskild erfarenhet – han "känner" sig inte adopterad och uttrycker inga tvivel om vilket föräldrapar han betraktar som sina föräldrar. Följande uttalande kan tolkas som ett avvisande av adoption som "särskild erfarenhet":

EMB: Men... har dina föräldrar... Har ni pratat om det hemma så där?

Mattias: Nej, ingenting. Det är själv jag som... alltså det är jag i så fall, nej. Vi har inte snackat någonting om det.

EMB: Hade du önskat det då? Hade du, hade du haft behov av det? Hade du velat det?

Mattias: Nej.

95 För en kritisk analys av hur separation och ursprung framställs i två svenska offentliga utredningar om internationell adoption se Malinda Andersson (2008).

EMB: Nej?

Mattias: Jag tror jag är en sån person som inte bryr mig om just adoptio- adopt-, att jag är adopterad.

EMB: Nej?

Mattias: För jag känner att här hör jag hemma liksom.

EMB: Att du är rotad här så att säga. Dina syskon, då. Har dom på något vis pratat om det? Dom måste ju när dom har blivit större funderat över... Storebrorsan, att du var född någon annan stans.

Mattias: Ja, men det har ju kommit med tiden... Men någon gång har min syster sagt typ: "Var är din mamma?"

EMB: (ohörbart)

Mattias: Typ så.

EMB: Som barn gör, liksom. Hur tacklade ni det hemma då?

Mattias: Ja, mina föräldrar blev jättesura på min syrra. Att jag blev sur och började slå på henne. (skratt)

EMB: Jaha OK, sånt där syskonbråk.

Mattias: Ja, syskonbråk.

EMB: Lite "ret" så där: "Öh, det är inte din mamma".

Mattias: Ja, typ, (ohörbart).

EMB: Nu då, kan ni skoja om det?

Mattias: Nej, vi snackar inte om det.

EMB: Är det känsligt så?

Mattias: Nej. Det är inte så heller, det är bara ointressant, så.

Intervjupersonen tillskriver inte adoptionen särskilt stor vikt, den är "ointressant" i vardagen. Mattias har inte tidigare intervjuats om adoption och ger inte intryck av att ha en "färdig" berättelse. Mina frågor och kommentarer kan ses som försök att ringa in var han placerar sig själv på adoptionsskalan problem – icke-problem och det lyckas till slut. I Mattias sista replik klargör han sin hållning – "det är bara ointressant, så". Kanske vill ha rentav få slut på mitt envisa frågande. Riessman (2008:25) menar att "kravet" på personliga berättelser med en okänd person kan väcka motstånd. Senare under intervju flyter interaktionen lite lättare. Intervjupersonen utvecklar sin syn på adoption genom att berätta om adopterade kamrater: Han har umgåtts en del med andra utlandsadopterade men inte "av rasskäl" som han själv uttrycker saken. Genom att beskriva hur olika hans kompisar förhåller sig till att som barn ha adopterats framgår hans egen hållning:

Mattias: Jag och han, min andra kompis, Kalle, som jag träffade när jag var fem, vi är likadana. Vi känner oss svenska, även fast vi är osvenska att vi inte ser ut som..

EMB: Nej, nej.

Mattias: Och så den andra killen från Indien, han kommer från Indien, det var verkligen så: "Åh, vi [adopterade] håller ihop och åh, åh" (teatraliskt).

EMB: (skratt)

Mattias: Han frågar hela tiden: "Ja, tänker du inte åka ner till Thailand?" och allt sånt där. Jag bara skakade på huvudet så här: "Jag vet inte."

EMB: Men du brydde dig inte, du tyckte inte det var jobbigt på något vis?

Mattias: Nej, nej. Jag bara (ohörbart).

EMB: Jag bara... vadå?

Mattias: Nej, jag bara tar det med en klackspark.

En passage i Lines berättelse kan betraktas som ett exempel på hur kulturella föreställningar om adoption som problem närmast framstår som ett påbud:

EMB: Om du tänker på det här med, den här intervjun då, att du hade lust att ställa upp då, eh. Har du blivit intervjuad förut kan jag fråga först, om din adoption, att du är adopterad?

Line: Nej.

EMB: Det är bara för att jag är nyfiken, en del har, en del har inte, det har ingen betydelse. När du funderade lite innan, även om du inte har tänkt så mycket. Om du tänker på dig själv som adopterad, hur tänker du då? Om det kan ha haft någon betydelse för några livsval du gjort, eller? Ja, hur tänker du kring det här med adoptionen, så att säga?

Line: (lång tystnad)

EMB: Om frågan är för stor så kan jag..

Line: Nej, nej, den är inte för stor jag bara funderar lite. Alltså jag har egentligen inte funderat så mycket i ungdomen direkt.

EMB: Nej?

Line: Mer funderingar kring adopt-, att vara adopterad, har väl egentligen kommit under utbildningen nu. Alltså mer intresse kring det. Ja, jag har nog aldrig sett mig som adopterad.

EMB: Nej?

Line: Faktiskt. Det låter lite knepigt kanske?

EMB: Nej, det gör det inte.

Intervjuklippet utmynnar i att intervjupersonen oproblematiska syn på sig själv som icke-adopterad i någon mening *i sig* skulle kunna betraktas som ett problem. Intervjupersonen verkar utifrån interaktionen och/eller forskningens inriktning anta att jag förväntar mig vissa slags svar. Även i denna adoptionsberättelse finns kulturellt förankrade antaganden om "adoption som komplikation". Det är som om denna syn är så starkt kulturellt förankrad att den inte ens behöver förklaras, åtminstone verkar flera intervjupersoner i denna position utgå från att jag förväntar mig svar som för i en "problematiserande" riktning.

Jag menar att berättelser i denna oproblematiska position har att hantera motsägelsefulla positioner som ibland verkar bereda både intervjupersonerna och mig ett visst bryderi. En förväntan om att barn växer upp hos kärleksfulla biologiska föräldrar ger intryck av att vara den kulturella "form" som utmanas i denna position. Till denna kulturellt förankrade diskurs om den biologiskt grundade familjen länkas bestämda sätt att prata om barn. "Problemprat" framstår enligt denna diskurs som en "självklar" infallsvinkel för vuxna adopterade, medan adoption som okomplicerad livserfarenhet däremot verkar vara förenat med vissa svårigheter. Älskade barn och kärleksfulla föräldrar "hör ihop" – att samtidigt vara "övergiven" och "önskad" blir i någon mening en motsägelse. Att *inte* definiera sig "som adopterad" blir därför "lite knepigt" för Line. Som konsekvens blir det nödvändigt att utveckla narrativa strategier för att hantera dessa motsägelsefulla positioner.

Susan Chase visar i *Ambiguous Empowerment* (1995) – en studie om svarta kvinnliga skollärare i USA att de samtidigt har att förhålla sig till flera inbördes motstridande diskurser: en framgångsrik chefsdiskurs och en diskurs om svarta kvinnor som underordnade i ett vitt majoritetssamhälle. Studien visar att det finns olika sätt att manövrera mellan dessa motsägelsefulla diskurser. Jag ser likheter med min studie. Den vanligaste positionen i okomplicerat adoptionsprat är att *inte* beröra det tidiga uppbrottet och istället fokusera den positiva uppväxt man fått i adoptivfamiljen. De bilder som framställs i denna position laddar ofta adoptionen som entydigt positiv – att vara "överälskad" (Bertil), "ha fått det bästa, bästa, bästa" (Vera) eller i mer allmänna ordalag vara nöjd med sin uppväxt (t.ex. Anna, Erik, Kent, Bertil & Line) är exempel på denna inställning. Trots de oproblematiska bilder som framställs i dessa

adoptionsberättelser finns, som vi tidigare har sett, implicita antaganden om att adoption som kulturellt förankrad diskurs är att betrakta som *second-best*. I denna mening framstår adoption som okomplicerad erfarenhet som ett slags motståndsdiskurs vars argumentation lyder: Det går alldeles utmärkt att ha en bra uppväxt i en icke-biologisk familjetyp.

För personer som ser adoptionen som oproblematiserad prioriteras inte samvaron med andra adopterade högt. Dessa intervjupersoner är heller inte intresserade av att söka sig till föreningar med adoption som utgångspunkt. Eva, svenskadopterad i 60-årsåldern, avvisar bestämt en gemenskap med andra adopterade: "Jag skulle aldrig söka mig till en sådan förening av den anledningen att man skulle träffa adopterade." Även i andra intervjuer där adoption "normaliseras" saknas intresset för att bygga en gemenskap utifrån denna kategori. Line och Bertil avvisar vid intervjutillfället adoptionens inflytande på hur deras liv har formats och förmedlar därigenom implicit ett ointresse för en gemenskap organiserad utifrån denna kategori.

Adoptionsforskningen visar att adopterades ointresse för sina "rötter" föranlett litet intresse (Howe & Feast 2000). Ett alternativt sätt att förhålla sig till påbjudna adoptionsideologier beskrivs också i Veronicas adoptionsberättelse. Hennes adoptivfamiljs sätt att förhålla sig till olika adoptionsföreningar går emot tidigare nämnda rotdiskurser. Min inledande diskursivt "rotförankrade" fråga väcker ett visst motstånd:

EMB: Har du haft behov av andra adopterade att prata med? Det finns ju en del organisationer.

Veronica: Faktiskt, har jag varit lite motståndare till det egentligen hela min uppväxt. Mamma och pappa var inte heller särskilt aktiva. Det fanns ju ofta julfest på AC [Adoptionscentrum], dom var inte så där att dom ville umgås med andra adopterade så, så att det är ingen tradition att göra det /.../

Familjens nedtonade sätt att hantera adoptivdotterns etniska bakgrund i citatet ovan framställs som positivt av intervjupersonen. Särskilda "klankulturer" utifrån etnicitet kan utvecklas i adoptivfamiljer (jfr von Greiff 2000; Volkman 2005). En reflektion kring min position som intervjuare kan vara intressant i sammanhanget: Till intervjupersoner som tydligt hävdar att adoption i sig inte kan eller bör tillskrivas bestämda reaktioner har jag som intervjuare erfarit ett motstånd mot att ställa frågor om ett eventuellt föreningsintresse – tillskriver man inte adoptionen särskild betydelse mister frågan om föreningsintresse sin

relevans. I dessa intervjuer har hela forskningsfrågans teoretiska utgångspunkt med uppdelningen adopterad/icke-adopterad framstått som ofruktbar och ibland närmast genant.

Biologi på distans

I flera berättelser i denna "okomplicerade" position framställs den biologiska bakgrunden med ett distanserat språkbruk. Föräldraskap definieras som en *social* relation och biologiska föräldrar man inte känner tillskrivs därför underordnad betydelse (jfr Carsten 1995; Weismantel 1995). Distanserade bilder frammanas i dessa adoptionsberättelser. Ett exempel från Lines berättelse:

Line: /.../ men det hade ju vart lite spännande bara att få se om man är lik någon eller hur dom ser ut. Men, men det är för mig två helt okända föräldrar, eller okända personer, ska jag säga. Det är det faktiskt.

EMB: Så som jag hör så har du inte haft såna här funderingar och plågat dig själv med tankar om varför (ohörbart)?

Line: Nej, aldrig. Aldrig, faktiskt.

EMB: När du har funderat ändå, hur har tankarna då gått? Du ska säga precis vad du tycker, alltså.

Intervjupersonens initiala nyfikenhet på sin bakgrund ger strax vika för en motmarkering: Hennes intresse ska *inte* förstås som att hon tillskriver dessa "okända personer" någon känslomässig betydelse – jag ska inte tro att hon "längtar efter sina föräldrar". Min sista replik indikerar att frågor om föräldratillhörighet kan vara ett känsligt område att beträda. Att sakna känslor för sin biologiska bakgrund framstår implicit som problematiskt och möjligen också en anledning till min sista kommentar. Den kan också tolkas som ett slags berättarstöd (jfr begreppet *hjälp-röst* i Hydén 2000:143-44): Line har tidigare under intervjun tydligt uttryckt att hon *inte* känner igen de problembeskrivningar hon stött på hos andra internationellt adopterade. Jag verkar genom min sista kommentar ha förhoppningen att inte få höra en alltför kulturellt tillrättalagd berättelse.

Erik, 35 år och adopterad inom Sverige, uttrycker sig på liknande vis om sin biologiska bakgrund:

Erik: Dom andra är ju... dom är okända människor för mig, så att... jag har inte känt. Tjejen säger att du är så känslolokall och... du har ju inga känslor alls inför det där. Men jag vet inte vad jag ska känna! Det är ju en okänd människa, jag kan ju inte ha känslor för nån jag aldrig har träffat förut. Det är ju mamma och pappa som gäller.

Genom ett perspektivbyte markeras kännedom om ett mer kulturellt påbjudet sätt att förhålla sig till sin biologiska bakgrund – att sakna känslor för sina biologiska föräldrar framställs via flickvännen som negativt och närmast omänskligt. Erik framhåller nästan desperat det orimliga i att tvingas ha känslor för ”okända människor” och gör därigenom motstånd mot kulturella känslokrav som hävdar att känslor och biologiskt föräldraskap per definition hör ihop.

Även i Bertils berättelse finns liknande sätt att resonera. När han av ett ödets tillfällighet möter sin biologiska mamma i sin yrkesutövning väljer han att inte ge sig tillkänna:

Bertil: Den biologiska mamman mår inte bra, [men] nej, jag känner absolut inte... Min före detta fru tycker att jag är fruktansvärt hänsynslös. Hon tycker att jag måste känna större ansvar för denna kvinna som lämnade bort mig.

I båda dessa berättelser används kvinnor som moraliska agenter för hur man bör känna inför sin biologiska bakgrund. Det är som om valet att välja bort ett möte med en biologisk förälder måste förklaras och försvaras. Kvinnors kulturellt förväntade känslorientering kan vara en anledning till de båda berättelsernas retoriska uppbyggnad – genom denna dikotomi konstrueras också en kulturellt förväntad manlighet där känslolöshet och hänsynslöshet inte framstår som odelat negativt.

Andra sätt att förhålla sig till två föräldrar kan vara att själv outhärdligt definiera vilka föräldrar som avses – ett inte ovanligt fenomen när adopterade berättar om sin bakgrund (jfr Modell 1994). I flera berättelser finns vissa svårigheter att uttrycka vilken förälder man refererar till. Ett exempel från Annas berättelse:

Anna: /.../ min mamma och min pappa är min mamma och min pappa. Så. Den kvinnan hon har fött mig, men hon är, hon är min biologiska mamma, men nej, jag känner inte henne.

EMB: Nej, nej.

Anna: Det är en helt främmande människa /.../

Inom adoptionsforskningen hävdas ibland att internationellt adopterade barn har "en längre väg att gå i sin identitetsutveckling" (t.ex. Dalen 2007:79). Deras bakgrund kan både leda till ett inre (mer passivt) och ett yttre (aktivt) sökande (jfr Irhammar & Cederblad 2006:36). Ett dubbelt antal föräldrar kan enligt denna logik kräva bearbetning och integration. I intervjun med Vera använder jag denna tolkningsram som utgångspunkt, men möter motstånd:

EMB: När du har varit arg på din adoptivmamma, har det kommit in några stickspår om någon annan mamma som skulle ha varit på ett helt annat sätt eller?

Vera: Jag har aldrig funderat på att det har funnits någon annan mamma. Så är det bara. Det har alltid... min mamma som jag har idag, hon är... det är min mamma, va. Det finns ingen annan, nej. Och jag menar visst. Jag har väl funderat på att: "Jaha, jag kanske ska sticka till Indien och se om jag kan hitta nån", men vad ska jag hitta? Var ska jag leta? Vad ska jag... Nej, det har alltid funnits en mamma för mig och det är min mamma. Sen givetvis vet jag att det finns en annan. Det är klart. Absolut, men det är ju ingenting som jag... eh... alltså tänker på.

EMB: Din pappa? Har du funderat på din biologiska indiska pappa någon gång?

Vera: Nej, nej! Ännu mindre.

Bland de internationellt adopterade i studien är de biologiska papporna i hög grad frånvarande. Veras exempel kan ses som ett typexempel härpå. Det finns få beskrivningar av biologiska pappor. Ett undantag är Claudios berättelse. Även i denna beskrivning byggs dock en distans upp:

EMB: Hur har du tänkt kring din biologiska pappa?

Claudio: Förvånansvärt lite. Ingenting. Absolut ingenting. Det är mer som ett litet mörkt moln... eh... ett lite obehagligt mörkt moln. Men jag kunde inte, samtidigt så kan jag inte, kan jag inte... definiera varför, men på nåt sätt så känns det som att nånstans så har det väl föregått ett svek liksom. Eh... brist på ansvar eller nånting annat som har gjort att min biologiska mamma har blivit ensam med det här, men det behöver ju inte alls vara så också, det kan ju va, det kan ju va, i själva verket vara han som har tagit det här beslutet om barnhem. Men nånstans så känner jag ett litet moln, ett mörkt

moln, som jag inte riktigt kan greppa. Men rent känslomässigt så har jag inte tänkt på honom särskilt mycket.

Ett annat sätt att beskriva biologisk distans förekommer i Peters berättelse. När han söker upp sin biologiska mamma reagerar han inte som förväntat:

Peter: Rent fysiskt liknar jag min mamma väldigt mycket. Och man tar foton på mig i tonåren innan alltså, skillnaden mellan man och kvinna blir alltför uppenbar och jämför med foton av henne när hon är i 20-årsåldern så skulle man i princip kunna byta ut fotografierna. Det är en väldigt slående likhet.

EMB: Hur var det att se denna... även om det nu är en äldre kvinna...

Peter: Det var väldigt slående.

EMB: Men hur var det känslomässigt för dig?

Peter: Ja, det var, det konstiga var alltså att det var mer den här känslan. ”Jaha, hur ska jag nu förhålla mig till detta, borde jag inte känna något väldigt speciellt? Det här borde ju vara väldigt stort och speciellt.”

En gemensam konstruktion om att det i någon mening borde vara speciellt att träffa en biologisk mamma byggs upp under samtalets gång (jfr Christiansen 2001). Intervjupersonens förväntan om bestämda känslor i mötet infrias dock till hans stora förvåning inte. Trots den fysiska likheten infinner sig inte de känslor man kulturellt sett förknippar med biologiska band – hans metarefleksion (inom citattecken) fångar effektivt spänningen mellan kulturellt förväntade och subjektivt upplevda känslor. Christiansen (2001) hävdar att metaforen ”blod är tjockare än vatten” utmanas genom mötet mellan okända adoptivbarn och deras biologiska föräldrar och att en mer sammanhängande berättelse kan skapas.

Ett annat sätt att hålla biologin på distans uttrycker Pernilla som sedan tidig barndom haft kännedom om sin afrikanska bakgrund. Hon beskriver den biologiska släktens förhållningssätt som påträngande och frustrerande.

Pernilla: /.../ dom [den biologiska släkten] krävde inte bara att jag skulle komma- utan det känns som att dom kräver liksom känslor. Dom kräver emotionella... liksom så här, så när jag träffar dom så blir det så här: ”Åh, har du saknat din mamma?”, liksom såna saker. Det är... är...

EMB: Är det sånt du får höra?

Pernilla: Mm... och då, det... och jag kan liksom inte hantera det.

EMB: Mm. Det ligger implicit, indirekt, man ska sakna en [biologisk] mamma.

I citatet väcker förväntade känslomässiga reaktioner Pernillas frustration. Hon beskriver både den biologiska mamman och sig själv som fångna i ett drama utan någon valmöjlighet. Blodsbandens kulturellt sett påtvingade närhet framstår som svår att betvinga.

I ett avslutande exempel ger ett ointresse för den biologiska bakgrunden anledning till reflektion. Stina, född i Afrika resonerar:

Stina: /.../ egentligen tycker jag att det är konstigt att man inte skulle vilja [söka "rötter"] när man är i tonåren, när man ändå är så vilsen som man är. Så då kan jag tänka mig att det är rätt naturligt.

EMB: Men du gjorde inte det?

Stina: Nej, jag var inte... nej, det är konstigt (skratt).

EMB: Ja, jag vet inte om det är konstigt.

Stina: Nej. Nej. För det gjorde jag inte.

I intervjupassagen länkas tonåren till bestämda reaktionsmönster – att avvika från förväntade tonårsbeteenden tolkas som i någon mening onormalt. Citatet kan ses som ett exempel på kulturellt förankrade förklaringsmodellers tolkningsföretärde och hur dessa internaliseras av individen som fakta (jfr Potter 1997). När intervjupersonen senare i livet via en adoptionsbyrå efterforskar sin biologiska familj visar det sig att de vid samma tidpunkt söker efter henne:

EMB: Hur var det då? När du fick reda på det?

Stina: Ja... först fick jag ju reda på att jag aldrig skulle hitta dom och då fick jag ju ta ställning till det och sen så kom det, att dom helt plötsligt fanns där och att dom letade efter mig också! Så då blev ju det nästan lite överväldigande, men vi, vi hade lite kontakt ett tag, att vi skrev några brev, men sen så – alltså jag har aldrig känt att jag vill träffa dom.

EMB: Det har du inte.

Stina: Nej, det är jättekonstigt, men (skrattar generat) men eh... Det kändes som att, som att det räckte liksom. Jag ville, alltså jag ville tala om att jag mådde bra, att jag fick det bra och så dära. Och så. Men dom har ju velat ha mer kontakt.

Okomplicerad särskildhet

Olika typer av ordval kan knytas till vilken position man intar. När adoption framställs som okomplicerad erfarenhet är ord som problem och behov sparsamt förekommande, medan det istället finns en rad andra uttryck som används. En tacksamhet över att ha fått en andra chans uttrycks inte sällan. I denna position tillskrivs ett "icke-vitt utseende" inte samma betydelser som vi sett i förra kapitlet. Att inte "se svensk ut" eller inte betraktas som svensk beskrivs inte som problematiskt – det verkar istället problematiskt att uttrycka oproblematiska hållningar. Att genom utseendet signalera ett annat födelseland än Sverige framställs som en resurs och den uppmärksamhet det kan ge som något positivt. Tillhörigheten till Sverige och "svenskheten" framställs som självskriven, men måste ändå förklaras. Genom dessa begrepp beskrivs de fördelar som denna erfarenhet för med sig och går därigenom emot mer problematiserande beskrivningar.

Adoptionserfarenheten kan mer allmänt användas som resurs. När Veronica och hennes etniskt svenska man önskar adoptera ett barn konstrueras i berättelsen en skillnad i bemötandet de får av adoptionsutredarna:

Veronica: Jag har nog haft lite lättare, lite glassigt: "Det räcker för mig". Jag kan ju utnyttja det här också, jag kan säga att jag är själv adopterad, så får man inte så många fler frågor hur det skulle kunnat vara, så det har jag liksom. Jag tycker att dom har varit mera på min [icke-adopterade] man, att han ska vara mera, kunna tala om mycket mera om hur han skulle bli eller vad han skulle göra eller... så där att.

EMB: Kunde dom inte gått på dig mer då?

Veronica: Nej, jag tycker att, då har jag sagt: "För mig har det varit så hära" och så har dom tagit det som en sanning.

I berättelsen ges Veronicas adoptionsbakgrund en expertstatus. De sociologer som utreder lämpligheten hos dessa presumtiva adoptivföräldrar verkar ge henne ett särskilt tolkningsföreträde (jfr Potter 1997). Genom att hänvisa till sina personliga erfarenheter av att vara adopterad tillerkänns hon mer eller mindre automatiskt särskilda "adoptionskunskaper", medan hennes partner utan adoptionserfarenheter verkar behöva mer "utbildning" i adoptionsfrågor.

”Etnisk” uppmärksamhet

Ett återkommande inslag i intervjuerna är att den internationellt adoperade med ett utseende som inte bedöms som etniskt svenskt sällan passerar obemärkt. Etnisk uppmärksamhet framställs dock inte med negativa förtecken i denna position. Under skoltiden finns exempel på hur utseendet väcker reaktioner:

Mattias: Jag blev små... alltså blivit retad och sånt. Typ ”mini-tjing” och så där liksom.

EMB: Har du det? I klassen eller?

Mattias: Ja, i skolan, jo, typ hela högstadiet.

EMB: Det blev du?

Mattias: Ja. Men det tog jag...

EMB: Ja? Men var det mer ”ret”?

Mattias: Det var inte ”ret”, det var mer liksom, jag fick ett smeknamn.

EMB: Jaha, det var ett smek... det var inte något elakt, så där nåt du tyckte var otäckt?

Mattias: Nä.

Mattias introducerar begreppet ”ret” när han ger exempel på det epitet som följde honom under högstadiet ”mini-tjing”. Värt att notera är att han dock rekonstruerar detta begrepp under denna korta sekvens. Från att ha använt uttrycket retad förändras beskrivningen till att han ”fick ett smeknamn”. Introduktionens utsatta position förändras till en mer positiv beskrivning. En liknande händelse beskrivs av Sara:

Sara: /.../ Och då i första klass så hittade killarna på nåt, ord, nåt neger- nånting, jag kommer inte ihåg riktigt exakt ordet, men det finns – ett påhittat ord bara, det var inte neger- utan det var neger-nånting, så påhittat och eh... jag blev inte mobbad, men dom nämnde det så bara, precis som att ja, precis som ett namn, och som att det var helt naturligt att jag kunde kallas så. Som ett smeknamn ungefär, så att jag blev aldrig, jag kände aldrig att jag blev mobbad på något sätt, men det var ju på grund av hudfärgen och då förstod jag, på något sätt så kändes det som om: ”Ja, ja, dom förstår ändå inte vad det innebär. Dom bara säger det.”

EMB: Men det var inget som sårade dig?

Sara: Nej, det var inte det.

Både Mattias och Sara väljer att kalla de epitet klasskamraterna uppfinnar för "smeknamn". Ingen av dem väljer att presentera incidenterna som mobbning/diskriminering och argumenterar därigenom direkt och indirekt för att dessa händelser ska ses som relativt oförargliga. Sara ägnar en del möda åt att förvissa sig om att dessa händelser inte ska missförstås. Även Elin förhåller sig på ett liknande sätt:

Elin: Har någon skrikit neger till mig, så har jag bara vänt mig och sagt: "Jag är indier".

EMB: Har det hänt?

Elin: Ja, det måste ju ha hänt. Men jag har ju inte alltid fattat det (skratt). Jag har ju inte tänkt så själv! För jag vet när jag gick i högstadiet så gick vi från kiosken en gång så var det någon som skrek negerbulle och så. Jag bara sade att jag inte tyckte om negerbullar.

En vana att hantera sin kategoritillhörighet genomsyrar dessa redogörelser – händelserna beskrivs dock inte som särskilt bekymmersamma. I internationellt adopterades berättelser i denna intervjuserie tillhör etniska reaktioner vardagen. Det verkar dock svårt att hitta en passande tolkningsram när dessa upplevelser *inte* beskrivs negativt. Intervjupersonerna i denna position verkar vilja lägga avstånd till uttryck som för tankarna till rasism och mobbning, men hittar inte riktigt lämpliga former. Även detta kan tolkas som diskursiva svårigheter. En diskurs om okomplicerade adoptionserfarenheter verkar svår att förena med samhälleligt förankrade diskurser om rasism (jfr Chase 1995). Det finns andra sätt att tolka dessa reaktioner: Genom att avvisa rasistiska tolkningsramar skriver man in sig i en självskriven svenskhet och ett avstånd gentemot ett tillskrivet invandrarskap markeras indirekt. En normalisering åstadkoms dessutom – jag är inte annorlunda, trots omgivningens reaktioner.

Ett slags uppmärksamhet rör gemenskapsyttringar som adopterade med ett icke-vitt utseende möter från andra med liknande fysiska drag. Återkommande i intervjuerna är beskrivningar av "etniska hälsningar" i gatuvimlet, som kan vara allt från en nick, ett leende till ett samtal. Stina beskriver vardagen i ett etniskt blandat Malmö:

EMB: Är det också så att samhörigheten tar sig uttryck på stan? Eh. Att folk morsar på dig och...

Stina: Ja.

EMB: Det är det?

Stina: Jo, det är så. Alltså andra afrikaner då. I det minsta så är det en nick i alla fall. Det är det.

EMB: En nick?

Stina: Det är i alla fall det minsta. Eller "hej" eller prata eller.

EMB: Då är du bara med i det liksom?

Stina: Ja. Jo. Alltså när jag var yngre så var jag väldigt mycket så här att "jag ska minsann inte bara därför att" och...

EMB: (skratt)

Stina: Men det blev så mycket jobbigare. Nej, jag orkar inte det mer. För att då blir det mycket så där också att dom tror att man tar avstånd bara för att man är finare eller att jag försöker vara... att jag försöker vara vit eller så.

EMB: Ja, just det. Just det.

Stina: Så alltså och då blir det lite dom reaktionerna och då blir det liksom. Allting blir mycket krångligare då så att då är det lättare att bara hänga med. Oftast är det inte så mycket.

Den gemenskap som avses utgår från hudfärg. Intervjupersonens tidigare strategi att inte hälsa på folk hon inte känner enbart på grund av hudfärg har hon lagt åt sidan. Att inte hälsa signalerar ett symboliskt avståndstagande och Stina menar att det inte längre är värt besväret att hålla denna distans – med risken att andra tror att hon "försöker vara vit" väljer hon idag en annan strategi: hon hälsar och uppfyller därigenom de förväntningar som verkar finnas på gemenskap utifrån hudfärg. De etniskt baserade föreningarna inom adoptionsvärlden vittnar om att samhörighet utifrån hudfärg/etnicitet tillskrivs betydelse (jfr Howell 1999; von Greiff 2000).

Etnicitet som resurs

Etniska tillhörigheter har en central plats i internationellt adopterades berättelser. När etnicitet används som resurs kan den mer allmänt vara en källa till stolthet – något som väcker ett positivt intresse – men den kan också överraska. Vera berättar:

Vera: Så fick jag låna en sari och så hade jag den på mig och det var liksom. "Åh, vad du ser indisk ut." Det var väldigt så där att det blev påtagligt att jag var – att jag var indisk, va.

EMB: Även för dig själv.

Vera: Det kändes... jag såg lite konstig ut, alltså jag. Jag var ju inte van att se mig i det här, men jag kände mig väldigt fin, va. I den här sarin, så att...

EMB: Så att då lekte du med den identiteten.

Vera: Ja, det gjorde jag.

EMB: Ja, mm.

Vera: Precis som man gör när man kanske går till jobbet, sätter på sig jobbkläderna och när man kommer hem, när man slänger av sig [dem]...

Spegelbildens indiska kvinna verkar till en början lite främmande för Veras "etniska svenskhet" och kräver tillväjning. Vår dialog iscensätter retoriskt denna indiskhet som på- och avtagbar – som en lek där intervjupersonen har den etniska kontrollen. Hylland Eriksen (1993) menar att etnicitetens betydelse kan skifta med situationen och aktörerna ofta själva bestämmer hur viktig den är.

Etniciteitspositioner opererar inte alltid på egen hand. Intervjuerna visar att etnicitet även påverkas av andra subjektspositioner, till exempel kön. När etnicitet används som resurs kan utseende och kön användas som tolkningsresurser. Ett exempel på hur kategorihierarkier byggs upp och rivs ner i intervjumaterialet rör hur manlighet konstrueras utifrån etnicitet. Intervjupersonen är en utlandsadopterad man från Chile som under intervjun beskriver hur han uppfattar sig själv som man:

Claudio: /.../ att komma från Latinamerika är ganska macho, då är man manlig liksom.

EMB: Latino.

Claudio: Ja, man är lite manlig. 'Latino lover', man kan, man utnyttjar det liksom. Så det blir mer exotiskt lite spännande område och sen om man är social eh... eh... bra på att dansa eller många andra saker, då bara förstärks den där synen, alltså då kan man utnyttja det som bara sjutton liksom. Medan jag kan tänka mig (skratt) alltså killar från Asien till exempel. Alltså dom kanske inte har samma, jag menar samma, det finns ju det här (skratt). Det finns inbyggda fördomar om etnicitet. Jag menar – finns det någon ... jag menar hur ser man egentligen på den asiatiska mannen emellan fem till femtio-sextio? Finns den nånting... alltså är dom manliga? Finns det nån manlighet, utan att... det finns ju inte det liksom.

I intervjuцитатet ställs sydamerikansk manlighet emot asiatisk manlighet och det framgår tydligt att manliga könskonstruktioner länkade till sydamerikanska män inte bara är ett kulturellt gångbart uttryck (EMB: Latino), utan också har ett klart övertag gentemot asiatisk manlighet, som framställs som ifrågasatt och bräcklig – närmast som en anomali.

För den internationellt adopterade kan utseendet framställas som en resurs. I flera berättelser beskrivs fördelarna med att ha ett utseende som avviker från genomsnittet. Mattias från Thailand jämför med ett syskon – biologiskt barn till de vita adoptivföräldrarna:

Mattias: /.../ jag är glad att jag ser ut som jag gör, att jag inte ser ut som min bror alltså.

EMB: (skratt) Det är du!

Mattias: Ja, jag har alltid haft lätt att få tjejer, liksom.

I denna position länkas adoption emellanåt till ett slags positiv särskildhet. Några beskriver att de är stolta över att vara adopterade, andra menar att det är spännande att ha en annorlunda bakgrund. I en adoptionsberättelse beskriver Sara hur hon dragit fördelar av sitt utseende och sin etniska bakgrund:

Sara: Och sen har jag alltid, från det att jag har upptäckt att jag var från Sri Lanka, så kände jag en slags stolthet att jag var, jag var annorlunda, eh... fastän jag var väldigt svensk. Jag var lite speciell, jag kände mig alltid speciell. Så för mig var det nåt positivt.

EMB: Mm?

Sara: Och sen var jag ju då, jag var ganska söt som liten och så lik-som, så det har nog gjort mycket att jag har känt mig stolt över att komma från ett annat land.

EMB: Du har fått uppmärksamhet kring det då.

Sara: Ja, precis. På ett positivt sätt.

EMB: Mm, så det har inte varit sånt där, en del kan bli irriterade på det också. "Åh, vad du är söt".

Sara: Nej, jag har inte känt det. Faktiskt, jag har sett det som positivt.

I citatet framställs inte den lankesiska etniciteten som en brist, utan som en resurs. Mitt försök att dra i mer negativa tolkningar avvisas. I adoptionslitteratur och forskning uttrycks ibland en mer kluven hållning till uppmärksamhet utifrån utseende: Det kan väcka irritation att med ett

exempelvis asiatiskt utseende mötas av ett "Du liknar Yoko Ono" eller "Sukiaki" på krogen (jfr von Melen 1998; se även Hübinette 2007).

Självskrivna svenskhet

När erfarenheten av adoption beskrivs som okomplicerad hanteras den svenska etniciteten på annat vis än vi sett tidigare. Svenskheten är i dessa berättelser mer självskrivna. Dock inte mer självskrivna att det även i denna position krävs andras bekräftelse för att skrivas in i svenskheten. Återkommande används i flera berättelser kamrater i bevisföringen för att "man är svensk". Om det inte räcker att själv identifiera sig som svensk får nära och kära gå in som garant.

I Veras berättelse blir makens kommentar en bekräftelse på hennes svenskhet. Vi diskuterar etnisk tillhörighet i Malmö i följande utsnitt:

Vera: Det är ju 70-80 procent invandrare här, så man bara smälter ju in (vi skrattar stort). Det är liksom inte ens det längre. Så jag känner mig på något sätt som gemene man, men min man han säger då – Håkan – han kommer från Småland och är liksom verkligen, står med bägge fötterna på jorden. Han säger: "Du är mer svensk än vad jag är".

Malmöns etniskt blandade befolkning används som resurs när intervjupersonen frammanar bilden av sig själv som "gemene man" – en anonym genomsnittsperson som ingår i dagens svenska samhälle på samma villkor som alla andra. Ett entydigt etnicitetsbegrepp utmanas implicit. För säkerhets skull används hennes svenska man som garant för att en "riktig" svenskhet avses. Ett annat exempel ger Tove:

Tove: /.../ alltså jag är stolt över att vara adopterad och jag är intresserad av Indien, men jag ser mig ofta, jag känner mig ofta som svensk, så när någon poängterar: "Ja, för du är ju så brun och så" bara... nej men ibland, jag tänker inte på det ibland. Det låter kanske konstigt, men man är liksom. Jag tänker inte på det... jag glömmmer bort det.

Intervjupersonens icke-etniska "insida" verkar behöva förklaras för mig som utomstående (och vit). Att glömma bort sin etnicitet framstår indirekt som märkligt. Enligt denna logik korresponderar en (icke-svensk) brun utsida med en (icke-svensk) brun insida. Att glömma bort sin icke-svenska bakgrund verkar dock inte helt enkelt – omgivningens

reaktioner pockar på förklaringar och svar (jfr Hübinette & Tigervall 2008a). I Dalen & Sætersdal (1992:223) förs en diskussion om hur liknande reaktioner ska tolkas. Forskarna väljer (med viss vanda) att kalla liknande reaktioner "förnekanden" och som en strävan att identifiera sig med majoritetssamhället – en tolkning som med konstruktionistiska glasögon är bekymmersam. Risken att tolkningar av denna typ pådyvlas intervjupersonen är inte ringa; de postulerar implicit att det finns en given "komma-ut" berättelse som adopterade har att följa (jfr Plummer 1995).

En medvetenhet om att etnicitetsfrågor kan beskrivas som problematiska används ibland som avstamp för en motsatt hållning. När Line resonerar använder hon andra adopterades påstått etniska identitetslöshet som utgångspunkt. Hon signalerar härigenom att hon är medveten om internationellt adopterades problemdiskurser – ändå uttrycker hon en motsatt uppfattning, vilket gör hennes resonemang analytiskt intressant. Intervjupassagen är hämtad från slutet av intervjun där jag just har bett Line lyfta fram något hon menar borde betonas mer:

Line: Det här med att man kan känna sig alltså man står emellan två olika världar.

EMB: Mm?

Line: Vilket jag har hört en del, andra adopterade som säger att: "Jag känner mig inte svensk, för att jag ser inte svensk ut." Samtidigt så känner man sig inte utländsk, för det är man inte heller, för man är uppvuxen här. Alltså den mittemellan, där. Det har vi i och för sig varit inne på kanske, men... Nej, det är inte heller nånting som jag har känt, alltså jag har nog. Jag tror att det som många säger att jag är så himla svensk, jag är så svensk som jag kan bli. Jag kan kanske känna mig mer svensk, vilket låter helt absurt, än många utav mina andra svenska kompisar. Alltså det har aldrig varit... "Åh, alltså jag är så svensk i mitt tyckande och tänkande", säger dom.

I Lines berättelse används andra adopterades påstådda mittemellan position för att modellera fram hennes egen tillhörighet. Intervjupersonen känner sig otvetydigt svensk och denna svenskhet bevisas av kompisarnas kommentarer. Vad denna svenskhet består i förblir odefinierat. Hennes etniska positionering är dock tydlig – Line beskriver sig som svenskare än sina svenska vänner. Att vara internationellt adopterad och självskrivet svensk framstår alltså som fullt möjligt i hennes berättelse. Den svenskhet som påstås vara självklar och outtalad för den "obestrid-

ligt” svenska personen (jfr K. Mattsson 2005) erövrar på så sätt. Lundström (2007) tolkar liknande uttalanden som ett sätt att göra motstånd mot föreställningar om att vissa människor tillhör vissa platser – svenskheten definieras utifrån nya positioner och utmanas därigenom.

Etnicitet används också i förhandlingen om hur kön konstrueras. Följande dialog utspinner sig under intervjun med Lotta:

EMB: Tror du att det är speciellt det här med, nu hoppar jag igen, jag har så många tanketrådar i skallen. Det här med att du har varit kvinna och adopterad, i ditt fall från Korea, Sydkorea. Hur, har du funderat nåt kring det? Om du hade varit kille?

Lotta: Nej, jag tror som en fördom så tror jag att det är fler killar som vill vara tillsammans med en asiatisk tjej än en tjej som vill vara tillsammans med en asiatisk kille. Inte för att jag har varit tillsammans med så många, men ändå så. Det tror jag. Men annars så tror jag inte det.

EMB: Varför är det så egentligen?

Lotta: Det kanske bara är för att jag har upplevt att jag vill ha en ljushårig och blåögd kille liksom. Nej, jag vet inte.

EMB: Men du har aldrig haft en tanke på att du skulle ha en asiatisk kille/man? Tvärtom låter det som.

Lotta: Nej, nej! Dels att det kanske inte är så många. (stort skratt) Lär man känna någon så ser man ju en annan, men inte utseendemässigt, nej.

EMB: Här har du en svensk normblick, liksom.

Lotta: Ja, jag tror det. Jag ser ju mig som svensk eftersom jag inte har spegeln framför mig hela tiden. Ja.

Även i denna berättelse beskrivs en självskriven svenskhet. I citatet åskådliggörs dessutom hur ytterligare en kategori – kön – sätter kulturellt förankrade dikotomier i spel. I min intervjuguide fanns kön med som ett tema. Jag var inte helt bekväm med hur detta kunde göras utan att bli könsstereotyp, vilket min diffusa inledande fråga visar.

Motargument

Vi har redan sett hur kännedom om olika sätt att beskriva adoption och adoptionserfarenheter genomsyrar materialet. Medieanalysens frilagda diskurser används exempelvis som ett direkt eller indirekt avstamp i de personliga intervjuerna. I flera intervjuer kritiseras det kategoriseringsarbete som mer eller mindre påtvingar individen en "identitet" utifrån kategoritillhörighet (jfr Sacks 2000) – kritiken kommuniceras ibland indirekt, ibland mer explicit: Veronica uttrycker i sin adoptionsberättelse irritation över de problematiska bilder av adoption hon menar är kulturellt föreskrivna och argumenterar emot denna syn. Hon tar en fiktiv adopterad som exempel när hon målar upp bilden av en person som *inte* är intresserad av sin biologiska bakgrund:

Veronica: /../ hon kanske inte har det behovet! Hon kanske mår bra, eller hon vill inte prata om det, men hur det nu är, så är det liksom hennes, hon har rätt att säga: "Jag vill inte söka mina rötter, jag har inget behov av det. Jag tänker inte på det." Det ska också vara OK. På samma sätt som man ska kunna säga att OK jag mår psykiskt dåligt på grund av adoptionen och jag behöver gå hos psykolog resten av livet. Och jag hatar mina föräldrar eller vad det nu är. Det ska vara lika OK att säga att jag mår bra.

Bilder av integritetskränkningar målas upp i citatet genom påståenden om att man som adopterad förväntas förhålla sig till adoptionsrelaterade frågor på givna sätt. Rätten att själv definiera sin situation och sina behov framställs i berättelsen som ett rimligt krav, men kulturella påbud om att man som adopterad har särskilda bekymmer verkar svåra att stå emot. Adoption som problematisk livserfarenhet framstår genom citatet som en samhälleligt tvingande diskurs enligt logiken: Som adopterad *ska* du må dåligt! Veronica utmanar denna problemdiskurs:

Veronica: /.../ ofta så säger folk så där: "Men hur är det att vara adopterad?" eller "Hur är det...?" Och den där känslan kan jag få ibland att jag kan inte svara på det! Du kan fråga drottningen, hur är det att vara drottning? Eller Victoria, eller bättre. Hon är född in i det här. Hon vet ingenting annat!

I citatet byggs en kritisk distans upp till frågor som kan möta den adopterade enbart utifrån denna kategoritillhörighet. Veronica kritiserar själva dikotomin adopterad – icke-adopterad, denna konstruerade indelning ger ingen mening och frågor som ställs utifrån denna dikotomi blir därför omöjliga att besvara. Indirekt kritiseras hela mitt forskningsprojekt genom detta resonemang (jfr Järvinen 2001). Genom att inte kunna svara på dessa frågor läggs också ett avstånd till frågeställarna – det framställs som meningslöst, för att inte säga dumt, att ställa dessa frågor. Irritationen över en pådyvlad adoptionsidentitet som bör förstås på ett bestämt sätt framgår tydligt i citatet – genom att avvisa detta sätt att resonera markeras en distans och ett motstånd till den typ av argumentation som tillskriver adoption särskilda betydelser i negativ mening.

Andra argument mot adoption som komplicerad erfarenhet kan röra alternativa erfarenheter som intervjupersonen menar haft ett mer avgörande inflytande i livet än adoptionen. Dessa kan på ett mer indirekt sätt vara en argumentation för adoptionens relativa betydelse. Bertil:

Bertil: Det jag sörjer idag är snarast att jag inte har några syskon. Det är ett större eh... det påverkar mig mer, tycker jag. Avsaknaden av syskon. Snarare än att jag inte lever med mina biologiska föräldrar.

Det finns också andra sätt att göra motstånd mot framställningar där adoption tillskrivs särskilda problem eller reaktionsmönster. Anna, född i Sydamerika, bygger upp alternativa bilder av hur adoption kan förstås genom kritik av ett TV-inslag:

Anna: Ja, det var ju en debatt här för några år sen, ju, inte i Kalla Fakta, men de har något annat liknande, om adoption och så: Att det var så många som hade psykiska problem och så där. Jag är inte så, jag är inte så verbal, jag kan inte gå ut så där och debattera, vissa kan göra det, men jag känner att jag blev väldigt arg, kunde inte alls känna igen mig, de liksom bara tog in oss i ett fack sådär. "Vi är väldigt labila, vi är väldigt, ja, då, känner oss väldigt utanför och sånt." Jag blev så arg där, för att, det är ju (ohörbart). Vissa kanske hade skilsmässoproblem i den svenska familjen eller så där. Ja, nej, dom bara, dom fick oss att se väldigt, alltså, alltså väldigt nedbrutna ut och psykiska problem överallt. Jag kände inte igen det där.

EMB: Men det är det där kategoritänkandet du kritiserar? Att man buntar ihop er?

Anna: Ja, precis. Att vi inte, vi är liksom olika individer och så är det klart att vem som helst hade mått dåligt av en skilsmässa och så, ju.

Den irritation intervjupersonen uttrycker verkar även här ha att göra med de generaliseringar som enligt henne drar gruppen adopterade över en kam – generaliseringar som inte bara tillskrivs av andra, utan som också används av adopterade själva. Även denna kritik gör motstånd mot förenklade bilder av hur adopterade påstås må. Adoption-som-problem diskursen som vi mött i medieanalysen framstår här med en närmast tvingande kraft. Annas engagemang leder till att hon närmast övertar intervjurollen: "Är det så himla stor skillnad, det är det jag undrar också. Det känns precis som att man gör oss [adopterade] till några konstiga personer som inte vi... jag menar inte så... jag menar, vi är ju inte så himla ovanliga liksom (skratt), eller är vi så himla speciella egentligen?"

Tvetydigheter

Gemensamt för berättelser i denna position är att de val och tolkningar som görs för berättelserna i bestämd riktning – adoptionen framställs som okomplicerad och positiva aspekter, snarare än negativa, dominerar perspektivet. Det innebär inte att de resonemang som byggs upp nödvändigtvis är entydiga. Under berättelsens gång kan ett positivt perspektiv utmanas av alternativa bilder. Vera har sitt liv "som adopterad" sammanställt i en minnesbok – adoptivmamman har samlat adoptionsrelaterade minnen sedan barndomen. Intervjupersonen beskriver mot slutet av intervjun svårigheter att förhålla sig till denna första tid:

Vera: /.../ sen i går kväll så tog jag fram pärmen och försökte sätta mig ner, men det gick inte det heller, så det är ju liksom. Det är som att läsa en novell, en berättelse i Året Runt eller vad som helst.

EMB: Du känner inte riktigt att det rör?

Vera: Nej, jag känner inte att det är jag. Och det kanske är det den spärren som gör att jag inte liksom, jag kanske inte vågar förstå. Jag kanske förtränger det också?

EMB: Mm.... mm.

Paus

EMB: Det vet du inte? (forts.)

Oviljan att läsa om sin adoptionshistoria problematiseras i denna del av intervjun. Ett främlingskap inför densamma introduceras och intervjupersonen använder en psykologisk tolkningsram för att förstå sin reaktion. Det är som om denna reaktion måste förklaras och tolkas. Mina "Mm... mm." är värda att noteras – det är som om min passiva reaktion förstärker den intervjuades tvivel. Sin "öppenhet" till trots, finns även i den öppna intervjuformen ett slags social kontroll – intervjuarens passivitet kan göra det svårt för den intervjuade att veta vad forskaren tycker är relevant (se t.ex. Silverman 2006:125).

Veras distans till sin första tid i livet tolkas som en brist, något hon inte "vågar förstå" och en psykologisk tolkning används som resurs för att problematisera de bilder som manas fram. Gubrium & Holstein (1990) menar att begreppet förnekelse, dvs. att förlägga dolda motiv bakom ett uttalande, är djupt förankrat i västerländsk kultur. Denna passage skulle också kunna tolkas som intervjupersonens förvåning över att adoptionen inte intresserar henne mer – som om kulturen påbjuder att man som adopterad *bör* vara intresserad av sin tidiga barndom (jfr von Greiff 2000; Brottveit 1999a). Resonemanget är också intressant utifrån vad som implicit framgår genom hennes reflektion: Vera verkar medveten om adoptionsfältets problemdiskurs och därför måste hennes ointresse för den tidiga barndomen förklaras och försvaras: "Förtränger" hon dessa erfarenheter? Finns något problematiskt "bakom" hon inte vågar inse? Vera prövar genom en psykologisk tolkningsram sin egen hållning, men väljer efter det förra citatets mer självanklagande ton ett annat spår:

Vera: (forts.) /.../ Och så tänker jag väl lite grann så här också. Visst, det är ju jättespännande att läsa det här och förstå det och liksom så här, samtidigt så känner jag: Vad får jag... vad har jag... alltså jag har

ju med mig det i bagaget ändå? Och jag kan ju inte göra så mycket åt det, utan det är ju bara liksom att tacka och ta emot och vara den jag är. Jag tror inte jag ska gräva ner mig. Jag är nog lite rädd för det. Att gräva ner mig. Och det är nog också en tanke jag har om jag skulle resa ner till Indien. Och se all den här fattigdomen, se alla de här barnen som behöver kärlek och hem och föräldrar och inte kunna göra något.

EMB: Mm... mm... det skulle?

Vera: Ja, bli för mycket. Jag tror jag skulle må... mm... jag tror inte jag skulle må bra. Och där är den här ömma punkten för mig. Att det är... mm...

EMB: Men man väljer olika sätt att hantera sina liv.

Vera: Mm.

EMB: ... och det måste folk få göra.

Vera: Ja, absolut.

EMB: Att man väljer sitt eget- återigen. Det kanske kommer en period när du vill åka ner – eller också gör det inte det! Det är bara du själv som väljer det.

Veras sätt att reflektera kring sitt nuvarande ointresse för att resa till Indien väcker mitt engagemang, kanske delvis för att jag ser mig som medkonstruktör till de självanklagelser hennes berättelse tidigare utmynnat i. Forskningsområdet adoption verkar i sig väcka förväntningar om att adoption i någon mening *bör* förstås som en komplicerad livserfarenhet. Som forskare har jag ibland haft svårt att hantera dessa psykologiskt förankrade tolkningar, hos både mig själv och den intervjuade. Med starka kulturella förväntningar om att adoption bör förstås som en problematisk erfarenhet har svårigheten att "prata adoption" på ett mer öppet sätt påverkat interaktionen. Genom själva begreppet adoption cementeras i någon mening adoption som *särskild* erfarenhet – ett problem som känns igen från andra forskningsområden, till exempel könsforskning där uppdelningen i män och kvinnor i sig kan uppfattas som problematisk (t.ex. Søndergaard 1996; T. Mattsson 2005). Detta bekymmer har jag delat med intervjupersonerna som också har haft att

navigera mellan dessa diskursiva positioner – adoption som problem och adoption som lösning.⁹⁶

I efterhand kan jag identifiera två strategier jag använt för att hantera detta: Den första strategin har varit att markera att det finns olika sätt att förstå adoption och att det inte är mer eller mindre accepterat att tycka det ena eller andra. Ibland verkar detta förhållningssätt dock ha haft en förvirrande inverkan på intervjupersonerna – mina frågor har blivit mindre direkta och därför skapat mer osäkerhet än trygghet, därför har min andra strategi varit att använda en mer tydlig problemposition för att ”testa” var intervjupersonen befinner sig.⁹⁷ Risken med detta andra förhållningssätt är att intervjupersonen tvingats förhålla sig till mina ibland tämligen burdust ”påstående” frågor.

Tillbaka till Vera som under intervjuens gång tydligt och konsekvent bedyrat att adoptionen *inte* betraktas som särskilt problematisk. Genom att mer ifrågasättande bilder mot slutet av intervjun byggs upp framstår emellertid hennes tidigare redogörelse till viss del i ett annat ljus. Intervjupersonen verkar argumentera med en mer eller mindre osynlig diskurs (jfr Jacobsson 2000) som påbjuder att utlandsadopterade per definition är intresserade av sin biologiska bakgrund. Hennes ointresse framstår därför som något som måste förklaras och försvaras. I början av citatet förklarar intervjupersonen sin hållning utifrån en rationell synvinkel. Hon vill inte gräva ner sig, utan vara den hon ”är”, vilket för hennes del innebär att hon inte kan, eller ens vill, identifiera sig med sin tidigaste livsperiod. Denna position utmanas dock mot slutet av intervjun av mer motsägelsefulla inslag där känslorna inför adoptionen framställs som en ”öm tå”, som om något borde dölja sig *bakom* denna ståndpunkt. Mina kommentarer kan också ses som ett berättarstöd. Tidigare under intervjun har Vera intagit en bestämd position och jag försöker stötta hennes ”gamla version”: Det är OK att betrakta adoptionen som okomplicerad. Intervjupersonernas sätt att hantera motstridiga positioner är intressant – motsägelser verkar vara en del av allt berättande, men ibland svårt att hantera analytiskt.

96 Jämför med Järvinens studie om ”tunga alkoholister (2001): Vissa intervjuade levde inte upp till förväntningar om hur en alkoholist antas berätta om sin dryckeskarriär. Andra ville inte ens se sig som alkoholister. Studiens grundantaganden visade sig påverka dess utfall.

97 Ett vanligt retoriskt knep visar det sig. Billig (1996:281) skriver: ”The alteration of a rhetorical context can provide a test of an attitude by revealing qualifications or even reversals which had not been seen in the previous contexts.”

Det okomplicerades komplicerade karaktär

I studien har adoptionsberättelser av mer "okomplicerad" karaktär visat sig vara besvärligare att presentera än mer "problematiskt" inriktade berättelser. Det verkar helt enkelt svårare att berätta om det okomplicerade än det komplicerade. Bilder av "att vara som andra", i betydelsen "vanlig och normal" frammanas som vi sett mer eller mindre explicit när adoption beskrivs som okomplicerad livserfarenhet. Det normala och vanliga verkar dock inte så enkelt låta sig beskrivas.

När adoption presenteras som okomplicerad erfarenhet används den individuella barndomen som utgångspunkt. Adoptivfamiljens förmåga att ge trygghet och "hantera" adoptionen anges som orsak till att den vuxna adopterade inte upplevt några problem. Som bevis målas ofta en god genomsnittsbarndom upp, där det inte varit "konstigt" att vara adopterad – det har tvärtom varit naturligt och självklart. Ibland används negationer vid dessa beskrivningar: Jag har *inte* blivit mobbad, jag har *inte* haft problem. Även i denna position måste intervjupersonerna alltså förhålla sig till mer etablerade diskurser och tolkningsramar där adoption betraktas som i någon mening komplicerat, för att inte säga problematiskt. Normalitet och vanlighet blir därför retoriska resurser för att visa fram bilder av en "oproblematiskt" adoption. En särskild adoptionsidentitet i negativ mening ifrågasätts i denna position – några vill inte alls kännas vid identiteten som adopterad, andra betonar de positiva aspekterna. Återkommande verkar denna hållning vara ett sätt att "gå emot" förgivettagna föreställningar om adoption som en mer problematisk erfarenhet, och kan i denna mening ses som en motberättelse (Andrews 2002; Hydén 2005). Intervjupersoner i detta perspektiv framställer sig inte som offer utan betonar istället sin egen handlingsförmåga – indirekt frammanas en moralisk diskurs som rör det personliga ansvaret. Personliga erfarenheter generaliseras inte till andra adopterade i dessa adoptionsberättelser – särskild adoptionskunskap, i betydelsen kollektiv berättelse, konstrueras alltså inte i denna position.

Berättelser som framställs som vanliga och normala har varit svårare att hantera rent interaktionsmässigt. Att hitta relevanta följdfrågor till intervjuade som berättar om en god och normal barndom har varit en utmaning. Det är som om berättelserna i denna position inte inviterat till fortsatt fördjupning. Jag vill betona att denna svårighet inte haft med kvaliteten på samspelet under intervjun att göra – dessa intervjuer

har ofta varit oladdade i meningen att jag inte konstruerats som icke-adopterad (jfr analysen av gruppintervjun). Det verkar snarare vara berättelsens perspektiv som påverkar dess utformning. Berättelser om "det okomplicerade" har också ett annat särdrag. De har rent tidsmässigt varit kortare än berättelser där adoption presenteras som komplicerad erfarenhet. Att berätta om en ljus barndom där adoption inte betraktas som avgörande för livets fortsatta utveckling tar – föga förvånande – inte lika lång tid som att berätta om en dito dålig. Emellanåt har jag fastnat i föga produktiva resonemang i försöken att hitta nya spår att utveckla.

Berättelselogikernas olika karaktär

De båda berättelselogikerna konstruerar olika slags verklighetsversioner. I intervjuerna kan visserligen inslag av båda logikerna finnas, oftast finns dock en huvudfära, dvs. en berättelselogik som föredras – den kan dock tillfälligt utmanas av att andra berättelselogiker lånas in. Man skulle kunna säga att det finns ett spel mellan dessa berättelselogiker – problemberättelser förutsätter den normala berättelsen och omvänt.

En analytisk iakttagelse är att berättelserna i de två olika perspektiven har *olika startpunkter*. I berättelser där adoptionserfarenheten framställs som komplicerad startar berättelsen vid själva adoptionshändelsen, dvs. den tidpunkt då barnet lämnas för adoption, medan det perspektiv som beskriver adoptionen som okomplicerad erfarenhet tar sin utgångspunkt först i mötet med adoptivföräldrarna/familjen. Mötet med adoptivfamiljen blir startpunkt och tiden före detta möte förbigås antingen helt eller nämns i korta ordalag. Jag menar att två huvudsakliga logiker understödjer respektive adoptionsberättelse: Berättelsen om det övergivna barnet inramas av en psykologisk, populariserad problemdiskurs och beskriver en uppväxt kantad av olika slags adoptionsrelaterade problem medan berättelsen om önskebarnet tar stöd i en retorik om den goda familjen där adoptivbarnet fått en bra start i livet, som i sin tur borgat för en solid självkänsla. I sin mest extrema position konstrueras "den okomplicerade adoptionen" närmast som en engångsföreteelse (jfr Yngvessons *clean break-version*) där prefixet adoptiv- mest verkar irritera den intervjuade, medan vuxna adopterade som hävdar en

”komplicerad adoptionserfarenhet” oftare beskriver adoption som en livslång process (jfr Yngvessons *preservation story*).⁹⁸

Som intervjuare påverkas jag av dessa olika positioner. Under studiens gång har jag som intervjuare medvetet och omedvetet växlat mellan dessa logiker. Man kan säga att jag har tagit stöd i respektive position för att förstå var intervjupersonen i stunden befinner sig på en fiktiv skala mellan adoption som komplicerad och adoption som okomplicerad livserfarenhet. Det påverkar på gott och ont interaktionen och visar med ibland icke-önskvärd tydlighet två ting: För det första att interaktionen har stor betydelse för den kvalitativa intervjuens utveckling. För det andra att intervjuer formas av de diskursiva möjligheter som står till buds, dvs. i denna studie hur man ”pratar adoption”, barn och familj i vår kultur. Forskningsinteraktionen visar att kulturella grundantaganden – trots ideal om forskarens neutralitet – har en tendens att följa med in i intervjun (jfr Järvinen 2001; Riessman 2008).

En annan viktig iakttagelse rör min position som intervjuare, med vilket jag i detta sammanhang menar det *utrymme* jag erbjuds under intervjun. När adoption framställs som en komplicerad livserfarenhet fungerar jag emellanåt som åhörare – en bestämd adoptionskunskap förmedlas där den adopterade menar sig ha ett särskilt tolkningsföreträde. Min position som icke-adopterad har gjort det än tydligare – som oerfaren i adoptionsfrågor skulle jag lära mig hur man som vuxen adopterad retrospektivt såg på sitt liv. Denna position kringskar emellanåt min intervjuarposition. Särskilda krav på respekt inför problematiska livserfarenheter har också satt gränser för de reaktioner jag har kunnat tillåta mig. Att problematisera starkt emotionella reaktioner kan vara svårt att försvara ur ett etiskt perspektiv. Samtidigt kan icke-verbala känslouttryck också fungera som argument – lätta att leva sig in i, men svårare att bemöta.

Även adoption som okomplicerat perspektiv har dock påverkat min roll som intervjuare. Vissa intervjuade verkar mer eller mindre ha förutsett att jag ser adoption som en komplicerad personlig erfarenhet och verkar därför mer eller mindre ha ”avkrävt” olika strategier för att ”bemöta mig”. I detta perspektiv har det varit enklare att mer otvunget

98 I *the clean break version* konstrueras barnet som övergivet och föräldralöst och assimileras helt i adoptivfamiljen. I *the preservation story* framställs barnet som en del av den biologiska bakgrunden, definierad som biologisk släkt och/eller födelselandet i sig (Yngvesson 2003:8).

skifta perspektiv och hitta olika infallsvinklar, samtidigt har som vi redan sett mina ”påståenden” om adoption ibland framstått som burdusa och styrande. Som forskare har jag känt en lätt vanmakt i båda dessa polariserade positioner och min insats som intervjuare har långt ifrån känts optimal. Risken att som intervjuare höra ekot av sin egen röst istället för att låta nya röster göra sig hörda hos den intervjuade påtalas i narrativ metod (Hydén 2000). Holstein & Gubriums (1995) reflektion om den perfekta intervjuens omöjlighet har dock gett ett visst stöd i sammanhanget: Normativa förväntningar om hur man beter sig i en samtalsinteraktion påverkar samspelet – så gör även ambitionen att få ett användbart forskningsmaterial.

Förutom de skillnader som mejslats ut ovan finns även likheter som påverkar berättelsernas utfall. En likhet mellan intervjuerna rör själva intervjuformen. Även om intervjun konstrueras på olika sätt finns en kulturell grundform. Den intervjukultur som diskuterats under tidigare kapitel sätter sin prägel på hur intervjun formas. Berättelserna vittnar om en kulturellt delad kunskap om hur en intervju genomförs. Intervjusituationen hanteras som en självklarhet – inga regianvisningar behövs. Att framställa sig som en kompetent berättare verkar vara ett annat gemensamt berättelsesdrag (Riessman 2008).

Berättelsen kan ses som en urform för att vinna sympati och medkänsla (Atkinson 1997). Enligt Bruner (1990, 2001:30) styrs berättelsen av kulturellt förankrade förväntningar. För att möta kriteriet för *tellability*, dvs. vara möjlig att med trovärdighet berättas, krävs att den bryter mot särskilda förväntningar, men att det görs på ett sätt som är kulturellt begripligt. Bruner menar att berättelsen påverkas av den implicita ”folkpsykologi” som råder i ett givet samhälle. Berättelsen om det bortlämnade och utvalda barnet har enligt min mening de kvaliteter som krävs för att uppfattas som en intressant berättelse i brunersk mening. Hans resonemang kan också förklara varför den okomplicerade berättelsen i någon mening är svårare att hantera än den komplicerade.

Intervjuerna visar tydligt hur frågor och svar ingår i en kulturell kontext. Hur ”neutrala” frågor än kan framstå finns kulturellt förankrade berättelser/diskurser som anvisar hur en bestämd fråga ska förstås och kanske till och med på hur den bör besvaras. Medieanalysens frilagda diskurser – adoption som problem samt adoption som lösning – kan inte på ett enkelt sätt knytas till dessa båda berättelselogiker. Snarare kan de ses som kulturellt givna resurser att använda när den egna berättelsen broderas. Genom att svara på bestämda sätt skriver man

medvetet eller omedvetet in sig i bestämda positioner med tillhörande vokabulärer. Adoption som okomplicerad erfarenhet verkar ha haft andra utmaningar att brottas med – i dessa berättelser har det ibland varit svårt att leverera en logiskt sammanhängande berättelse – en subjektivt upplevd god barndom verkar inte låta sig beskrivas lika enkelt som en dito dålig.

Varför dessa olika betoningar används är svårt att besvara utan att spekulera. Givetvis har det subjektivt upplevda betydelse för den berättelselogik som väljs – att med besvärliga erfarenheter framställa adoption på ett helt ”okomplicerat” sätt framstår som osannolikt. Ur ett konstruktionistiskt perspektiv finns dock även andra tolkningsmöjligheter. Den oproblematiske berättelsen kan då ses som ett sätt att göra normalitet och vanlighet gentemot de mer problematiska bilder av adopterades mående som presenteras i medier. Genom att bedyra att man mår bra och inte har haft en besvärlig uppväxt görs motstånd mot de problemberättelser som förekommer. Den ”vanlighet” som presenteras i en del intervjuer kan också tolkas som ett indirekt sätt att bjuda motstånd mot påstådda skillnader mellan adoptivfamiljen och den biologiskt grundade familjen som familjeform betraktad.

Enligt en liknande logik kan adoption som komplicerad erfarenhet hävda, om inte en mer uttalad adoptionsidentitet, så åtminstone ett erkännande av att man som adopterad kan ha särskilda anspråk på mer ”generaliserade” erfarenheter. Nationellt och internationellt adopterade har (i regel) vuxit upp under olika tidsepoker. Som vi sett under studiens gång har det betydelse för vad som presenteras som komplicerat. Att som nationellt adopterad omgivits av en kulturellt påbjuden tystnad om adoption, både på ett samhälleligt plan och i adoptivfamiljen, tas ofta upp i denna grupp. För internationellt adopterade kan istället synligheten och tillhörande reaktioner från omgivningen framställas som besvärliga att hantera. Detta slags ”problemberättelse” bjuder istället motstånd mot de okomplicerade bilder av adoption som framställs i medierna (jfr adoption som lösning). Dessa båda berättelselogiker kan i denna mening tolkas som motberättelser till de diskurser vi bekantat oss med i dagspressen: Den ”okomplicerade” berättelselogiken utmanar den diskurs som framställer mer problematiska sidor av adoption medan den komplicerade berättelselogiken istället argumenterar emot adoption som oproblematiske lösning. Kölbs skepsis (2002) mot att utgå från *en* enda dominerande/hegemonisk diskurs (eg. narrativ) har varit mig behjälplig i denna analytiska poäng – det är alltså inte en diskurs mot

vilken det empiriska materialet spelar, utan två. Hans kritik till trots finner jag dock en "urdiskurs" som påverkar alla berättelser. Den biologiskt grundade familjen är det normativa ideal varemot alla berättelser utspelas – biologiska familjeband har en självklar implicit och explicit status som normbildare när familjetillhörigheter definieras i både intervjuer och dagspress.

7. Slutord

I kapitlet sammanfattas kortfattat studiens huvudresultat och några slutsatser dras. Avslutningsvis reflekteras mer allmänt kring studiens förutsättningar och utfall. Adoption kan som vi sett beskrivas i vitt skilda termer: I adoptionsberättelser med ett komplicerat perspektiv på adoption konstrueras barnet som *övergivet* medan adoptionsberättelser med ett mer okomplicerat perspektiv frammanar bilder av *ett önskebarn* – mötet med adoptivföräldrarna betonas i dessa berättelser. Först några sammanfattande ord om hur dessa bilder konstrueras:

Dramatiska och drabbande händelser lyfts fram i berättelser som beskriver adoptionserfarenheten som komplicerad medan dessa saknas i berättelser som framställer adoption mer okomplicerat. Berättelser av det första slaget verkar formmässigt passa väl in i vad som skulle kunna kallas problematiska barndomsskildringar – genom att adoptivbarnet utan egen förskyllan kommit till familjen förstärks dess position som offer för olika slags omständigheter. Det barn som konstrueras i berättelserna är oönskat och bortlämnat. Själva adoptionshändelsen – att barnet vid ett givet tillfälle lämnas för adoption – ramas in av psykologiska tolkningar när adoption framställs som komplicerad: Separationen från en eller två biologiska föräldrar och de konsekvenser som blivit följden av att exempelvis bo på barnhem, beskrivs som en irreparabel skada som följer den adopterade genom livet och som påverkar den vuxnes känsloliv negativt. Den argumentation som leder fram till dessa slutsatser är svår att protestera emot och verkar ha kulturell förankring – som kulturkompetent berättare och åhörare vet båda parter vad som är att betrakta som en svår respektive lycklig barndom. Denna berättelse-typ passar självbiografins linjära tidsförlopp där händelse läggs till händelse (jfr Brockmeier 2001) – dess deterministiska komposition passar dessutom väl in i en utvecklingspsykologisk tolkningsram.

De berättelser som framställer adoptionen mer okomplicerat lyfter fram positiva bilder av barndomen i adoptivfamiljen. Barnet framställs som ett efterlängtat önskebarn som på ett självklart sätt tagit plats i adoptivfamiljen. Även i denna position – adoption som okomplicerad livserfarenhet – finns särskilda argumentationslinjer: En god barndom ger ett gott fundament att stå på senare i livet. Kärleksfulla föräldrar, oavsett om de tillskrivs prefixet adoptiv- eller inte, ger barnet ett särskilt

värde. Adoptionsberättelser i detta perspektiv uppvisar stor variation – de individuella variationerna verkar ibland större än i den position där adoption framstår mer ”komplicerat”. Dessa ljusare bilder verkar dock svårare att på ett övertygande sätt argumentera för jämfört med mer mörka bilder. De positiva konsekvenser adoptionen för med sig verkar inte på samma enkla sätt kunna beskrivas.

De diskurser som florerar i medierna kan inte på ett entydigt sätt länkas till den enskilda adoptionsberättelsen, ändå finns intressanta tendenser. Den okomplicerade berättelsen tar på olika sätt stöd i diskursen adoption-som-lösning – det kan både ske direkt genom en uttryckt övertygelse om att adoption är att betrakta som något positivt för barnet på ett generellt plan, men också mer indirekt genom sättet adoptionserfarenheten iscensätts. Den komplicerade berättelselogiken hämtar istället stöd genom mediediskursen adoption-som-problem – påfallande ofta med psykologiska tolkningsramar. I intervjuerna i denna studie saknas den medierade kritiska motdiskursens mer kraftfulla retorik där adoptionsfenomen kritiserar ur ett strukturellt perspektiv (jfr Hübinette 2005). Lösningssdiskursen behåller sitt tolkningsföretärad i medierna – adoption som social institution förefaller ohotad, om än kritiserad.

När en kategoritillhörighet iscensätts krävs andra kategorier som stöd. Genom konstruktioner av olika slags skillnader mejslas motkategorier fram. En avgörande motkategori i denna studie har visat sig vara den icke-adopterade, dvs. personer som vuxit upp i biologiska familjer. När adoption beskrivs som ”komplicerad” erfarenhet blir den icke-adopterade betydelsefull som motbild. Som icke-adopterad forskare, utan anknytning till adoption vare sig släktmässigt eller yrkesmässigt, har denna position visat sig vara central för hur intervjuerna formats. Viktigt att poängtera är att denna dikotomisering inte på ett okomplicerat vis kan tillskrivas de adopterade själva. Hela forskningsprojektet har utgått från en skiljelinje mellan adopterade och icke-adopterade. Härigenom har denna dikotomi varit ett inbyggt problem jag som forskare haft att förhålla mig till. Det har under studiens gång visat sig att kulturellt förankrade kategorier är svåra att undvika – de klassifikationer som ingår i en bestämd samhällsordning verkar närmast omöjliga att sätta inom parentes under en samtalsinteraktion.

I studiens sista skälvande minuter väcks olika frågor: Vilken nytta kan en konstruktionistisk-narrativ adoptionsstudie göra? Det är en fråga med många svar. För personer som inte direkt ”känner igen sig” i mer positionerade argumentationslinjer kan det vara intressant att se hur

olika förhållningssätt kring fenomenet konstrueras. För personer eller grupper med en bestämd uppfattning om hur adoption bör förstås kan den möjligen verka provocerande. Resultaten kan exempelvis vara svåra att använda för att stärka en kollektiv adoptionsberättelse i ”problematisks stil”, men den kan också vara oanvändbar för att hävda att adoption är att betrakta som en odelat okomplicerad lösning. Samhälleligt påbjudna sätt att prata adoption påverkar hur individer konstruerar personliga berättelser, däremot är det inte vilket denna studie visar, självklart att man som vuxen adopterad väljer att skriva in sig i de tolkningsramar/diskurser som står till buds på adoptionsområdet.

Byggnadsställningar bör resas med tanke på att de ska tas ner igen, konstaterar Goffman (1959/1974). Det gäller även konstruktionistiska och narrativa byggnadsställningar. Vilka slutsatser kan dras när dessa byggnadsställningar tagits ner och packats ihop? Kvar finns berättelser som gör anspråk på förståelse ur bestämda perspektiv. Berättelser binder oss samman – de ger oss möjligheter att dela det subjektivt upplevda, tolka och formulera livserfarenheter. Man behöver inte romantisera berättelsen för att se det positiva med personliga berättelser. Att använda berättelseformen när livserfarenheter iscensätts verkar inte bara värdefullt, utan rent av nödvändigt för att överleva som kulturell varelse. Historien visar också att människors berättelser har stor betydelse för både självkänsla och demokrati. Att ifrågasätta människors berättelser har inte varit syftet med denna studie. Studien har istället försökt påvisa samband och länkar mellan olika slags berättelser.

Resultaten indikerar att den individuella berättelsen är förankrad i tid och rum. Individuella berättelser tar stöd i kulturellt förankrade förståelser och förklaringar, vilka ingår som kinesiska askar i olika kontexter som ramar in dem och som därigenom sätter gränser för hur de kan berättas. I studien fokuseras personliga berättelser – de verkar dock inte på ett enkelt sätt kunna avgränsas mot andra slags berättelser, t.ex. organisatoriska, institutionella och kulturella berättelser (jfr Loseke 2007). Kanske finns på ett mer generellt plan en risk att överindividualisera den personliga berättelsen. De berättelser vi berättar ingår i större diskurser som stakar ut gränser för vad som kan sägas och hur det kan sägas. Vem som är berättelsens subjekt tål därför att diskuteras (jfr Brockmeier 2001). Dessa frågor pockar på fortsatt empirisk uppmärksamhet.

Plummer (1995) lyfter fram berättelsens dubbla egg: berättelser kan både fungera konserverande och befriande. Att ”komma ut” som adop-

terad verkar onekligen ha en frigörande potential för vissa intervjuade – för andra ger prefixet adoption inte ens mening, några blir närmast förnärmade över att behöva förhålla sig till kategoritillhörigheten i tid och otid. Dessa olika sätt att konstruera adoptionserfarenheter måste enligt min mening respekteras. När personliga berättelser institutionaliseras och framförs som oomkullrunkeliga sanningar, exempelvis på adoptionsområdet, finns därför anledning att iaktta en viss skepsis. Denna studie visar att det finns högst olikartade sätt att iscensätta adoptionserfarenheter.

Skuggan av den biologiskt grundade familjen vilar tungt över studien. Den biologiskt grundade familjens ”naturlighet och självklarhet” utmanas av själva adoptionshandlingen. Oavsett vilken position som används när den personliga berättelsen byggs upp retoriskt eller presenteras i dagspress visar resultaten att biologiska familjeband har stark symbolisk laddning. Trots att kärlek inte per automatik hör ihop med biologi verkar denna ”biologiska urdiskurs” svår att utmana. Föräldraskap som social handling verkar även i början av 2000-talet behöva försvaras.

Diskurser och narrativ har som vi sett inte bara betydelse för hur vi som individer iscensätter oss själva – de materialiseras i handlingar och praktiker med både sociala och politiska konsekvenser. De diskurser vi ingår i idag, och de berättelser som är kulturellt föredragna, konstruerar som vi sett under studiens gång bestämda betydelser på adoptionsområdet. Det är dock inte självklart att de diskurser vi skriver in oss i är entydiga – det är därför en empirisk fråga att visa hur de används och utmanas.

Bilagor

Bilaga 1. Mediematerial utifrån diskurs och tidningstyp.

Adoption som lösning				Adoption som problem			
	Intervju	Nyhet	Debatt		Intervju	Nyhet	Debatt
AB (16)	6	6		AB	1	1	2
BT (10)	4	1	2	BT		1	2
Dagen (2)		1	1	Dagen			
DN (6)	1		1	DN	2	1	1
GP (37)	12	8	5	GP	1	6	5
HN (2)	2			HN			
HD (7)	1	2		HD	1	2	1
NA (5)	2		1	NA	1	1	
SvD (18)	3	3	3	SvD	4	4	1
VK (3)	1		1	VK	1		
ÖP (3)	1	1	1	ÖP			
Övriga (8)	2	3	1	Övriga	1		1
S:a (117)	35	25	16	S:a	12	16	13

Indelningen visar artiklarna fördelade på tidningar (förkortningar sid. 92). Översikten indikerar att vissa tidningar i hög grad har uppmärksammat adoptionsfrågor under studerad period. Göteborgs-Postens bevakning, som även ger genomslag i min analys, kan delvis förklaras av

att de under perioden haft visst fokus på adoption. Kontakt med redaktör Karin Torgny, Göteborgs-Posten i februari 2008, gav inte full klarhet i omfattningen: Det visade sig dock att flera adoptionsartiklar hade publicerats i nära anslutning till varandra. Under hösten 2004 publicerades en serie om familjehemligheter i GP – flera läsarbrev i anslutning till denna artikelserie rörde ”hemliga” adoptioner utifrån adoptionstiadens olika perspektiv.

Jag vill dock varna för att dra långtgående slutsatser av ovanstående redovisning (se urvalsdiskussion i metodkapitlet). Urvalet är kvalitativt, det säger alltså inget om hur många artiklar som rent faktiskt publicerats under nämnd period – ändå kan intresse finnas för hur mitt urval fördelar sig utifrån tidning och diskurs.

Är Du adopterad?

Och intresserad av att delta i forskning som rör adoption? Jag arbetar med en undersökning om hur man som adopterad funderar över frågor om livsval, erfarenheter och identitet. Arbetet kommer att resultera i en doktorsavhandling.

Jag är intresserad av både ”synligt och osynligt” adopterade och vill att Du ska vara *över 25* år – frågor om identitet får ofta olika innebörder och facetter under livets gång, därför söker jag adopterade i varierade åldrar. Givetvis är både män och kvinnor välkomna att delta. Min ambition är att få med olika synpunkter och hållningar, därför är jag både intresserad av dig som funderat mycket över ditt liv som adopterad, men också av dig som inte tycker att adoptionen haft ett avgörande inflytande på dina livsval.

Jag behandlar det Du berättar med full diskretion och den information Du ger aidentifieras.

Har Du lust att berätta om dina erfarenheter som adopterad är Du varmt välkommen att höra av dig till mig.

Elizabeth Martinell Barfoed

(kontaktuppgifter borttagna)

Litteratur

- Adoptionscentrum (2008) [www.adoptionscentrum](http://www.adoptionscentrum.se), hämtad 080427.
- AIHW (2006) *Adoptions Australia 2005-06*. Canberra: Australian Institute of Health and Welfare.
- Albasi, Cesare & Jens Brockmeier (1997) La rottura della canonicità. I C G Barbisio & C Quaranta (red) *Transformazioni e narrazioni*. Torino: Tirrenia Stampatori.
- Altheide, David L (1996) *Qualitative Media Analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Altheide, David L (2002) Journalistic Interviewing. I J F Gubrium & J A Holstein (red) *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Alvesson, Mats (1998) *Tolkning och reflektion*. Uppl. 10. Studentlitteratur: Lund.
- Alvesson, Mats & Stanley Deetz (2000) *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Studentlitteratur: Lund.
- Alvesson, Mats (2002) *Postmodernism and Social Research*. Buckingham: Open University Press.
- Andersson, Gunilla (1986) The Adopting and Adopted Swedes and their Contemporary Society. I Hoksbergen RAC (red) *Adoption in a worldwide perspective*. Berwyn: Swets & Zeitlinger.
- Andersson, Malinda (2004) *Den exklusiva 'svenskheten'*. D-uppsats, Lund: Sociologiska institutionen.
- Andersson, Malinda (2008) Tillhörighetens gränser. Internationell adoption och ursprungets betydelse i svensk utredningsretorik. I *Sociologisk Forskning*, 45 (3):56-76.
- Andrews, Molly (2002) Introduction: Counter-Narratives and the Power to Oppose. I *Narrative Inquiry*, 12 (1):1-6.
- Asplund, Johan (1970/1988) *Om undran inför samhället*. Lund: Argos.
- Atkinson, Paul (1997) Narrative Turn or Blind Alley? I *Qualitative Health Research*, 7 (3): 325-344.
- Atkinson, Paul & David Silverman (1997) Kundera's Immortality: The Interview Society and the Invention of the Self. I *Qualitative Inquiry*, 3 (3): 326-342.

- Atkinson, Paul & Sara Delamont (2006) Rescuing narrative from qualitative research. I *Narrative Inquiry*, 16 (1): 164-172.
- Atkinson, Robert (2002) The life story interview. I J F Gubrium & J A Holstein (red) *Handbook of interview research*. Thousand Oaks: Sage.
- Baden, Amanda L (2002) The Psychological Adjustment of Transracial Adoptees: An Application of the Cultural-Racial Identity Model. I *Journal of Social Distress and the Homeless*, 11 (2): 167-191.
- Baran, Annette & Reuben Pannor (1990) Open Adoption. I D M Brodzinsky & D Schechter (red) *The Psychology of Adoption*. Oxford University Press: Oxford.
- Bartholet, Elizabeth (1998) Correspondence. Private Race Preferences in Family Formation. I *The Yale Law Journal*, 107 (7): 2351-2356.
- Berebitsky, Julie (2000) *Like Our Very Own*. Kansas: University Press of Kansas.
- Berebitsky, Julie (2004) Rescue a Child and Save the Nation. I E W Carp (red) *Adoption in America*. University of Michigan: University of Michigan Press.
- Berger, Peter L & Thomas Luckmann (1966/1998) *Kunskapssociologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Berglez, Peter (2000) Kritisk diskursanalys. I M Ekström & L Larsson (red) *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergström, Göran & Kristina Boréus (2000) *Textens makt och mening*. Lund: Studentlitteratur.
- Bernhardt, Lena & Annika Klintefelt (2007) Det typiska adoptivbarnet – en svenskfödd 50-talist. I *Välfärd*, nr 2/07: 8-9.
- Best, Joel (1990) *Threatened Children – Rhetoric and Concern about Child-Victims*. Chicago: University of Chicago Press.
- Best, Joel (2003) But Seriously Folks: The Limitations of the Strict Constructionist Interpretation of Social Problems. I J A Holstein & G Miller (red) *Challenges and Choices*. New York: de Gruyter.
- Billig, Michael (1996) *Arguing and Thinking – a rhetorical approach to social psychology*. 2. uppl. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, Michael & Katie MacMillan (2005) Metaphor, Idiom and Ideology: The Search for 'No Smoking Guns' Across Time. I *Discourse & Society*, 16 (4): 459-480.
- Bimmel, Nicole, Femmie Juffer, Marinus H van IJzendoorn & Marian J Bakermans-Kranenburg (2003) Problem Behavior of International

- ally Adopted Adolescents: A Review and Meta-Analysis. I *Harvard Review of Psychiatry*, 11 (2): 64-77.
- Bohman, Michael (1970) *Adopted Children and Their Families*. Stockholm: Proprius.
- Bohman, Michael & Sören Sigvardsson (1990) Outcome in Adoption. I D M Brodzinsky & M D Schechter (red) *The Psychology of Adoption*. Oxford: Oxford University Press.
- Borders, L D Judith M Penny & Francie Portnoy (2000) Adult Adoptees and Their Friends: Current Functioning and Psychosocial Well-Being. I *Family Relations*, 49 (4): 407-418.
- Botvar, Pål Ketil (1999) *Meget er forskjellig, men det er utenpå...? Unge utenlandsadoptertes levekår og livskvalitet*. Oslo: Diaforsk.
- Bourdieu, Pierre (1998) *Om televisionen*. Stockholm/Stehag: Symposium.
- Broberg, Anders (2007) Att knyta an på nytt – en utmaning för internationellt adopterade barn? I M Carlberg & K Nordin Jareno (red) *Internasjonelt adopterte barn i Sverige*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Brockmeier, Jens (2001) From the end to the beginning: Retrospective teleology in autobiography. I J Brockmeier & D Carbaugh (red) *Narrative and Identity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Brockmeier, Jens & Rom Harré (2001) Narrative: Problems and promises of an alternative paradigm. I J Brockmeier & D Carbaugh (red) *Narrative and Identity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Brodzinsky, David M (1990) A Stress and Coping Model of Stress and Adjustment. I D M Brodzinsky & M D Schechter (red). *The Psychology of Adoption*. New York: Oxford University Press.
- Brodzinsky, David M, Marshall D Schechter & Robin Marantz Henig (1993) *Being Adopted – the Lifelong Search for Self*. New York: Anchor Books.
- Brodzinsky, David M (2005) Reconceptualizing Openness in Adoption: Implications for Theory, Research, and Practice. I D M Brodzinsky & J Palacios (red) *Psychological Issues in Adoption*. London: Praeger.
- Brottveit, Ånund (1996) "Rasismen" og de utenlandsadopterte. I *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 7, (2): 132-148.

- Brottveit, Ånund (1999a) *Jeg vill ikke skille meg ut!* Diakonhjemmets högskolesenter: Diaforsk.
- Brottveit, Ånund (1999b) Negotiating ethnic identities: Intercountry transracial adoptee's strategies facing external categorisation. I A-L Rygvold, M Dalen & B Sætersdal (red) *Mine – yours – ours and theirs*. Oslo: Oslo universitet.
- Brubaker, Rogers (2004) *Ethnicity without Groups*. Cambridge MA & London: Harvard University Press.
- Bruner, Jerome (1990) *Acts of Meaning*. Cambridge MA & London: Harvard University Press.
- Bruner, Jerome (2001) Self-making and world-making. I J Brockmeier & D Carbaugh (red) *Narrative and Identity*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Bruner, Jerome (2006) Culture, Mind, and Narrative. I J Bruner, C Fleisher Feldman, M Hermansen & J Molin (red). I *Narrative Learning and Culture*. Copenhagen: Copenhagen Business School.
- Butler, Judith (2001) Giving an Account of Oneself. I *Diacritics*, 31 (4): 22-40.
- Börjesson, Mats & Eva Palmblad (2007) Introduktion. I M Börjesson & Eva Palmblad (red) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.
- Cain, Carole (1991) Personal Stories: Identity Acquisition and Self-Understanding in Alcoholics Anonymous. I *Ethos*, 19 (2): 210-253.
- Carp, Wayne E (1998) *Family Matters. Secrecy and Disclosure in the History of Adoption*. Cambridge US: Harvard University Press.
- Carsten, Janet (1995) The Substance of Kinship and the Heat of the Hearth: Feeding, Personhood and Relatedness among Malays in Pulau Langkawi. I *American Ethnologist*, 22 (2): 223-241.
- Carsten, Janet (2000) Knowing where you've come from: Ruptures and continuities of time and kinship in narratives of adoption reunions. I *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 6 (4):687-704.
- Cederblad, Marianne, Malin Irhammar, Ann Mari Mercke & Eva Norlander (1994) Identitet och anpassning hos utlandsfödda ungdomar. I *Forskning om barn och familj nr 4/94*. Lund: Lunds universitet.
- Cederblad, Marianne, Börje Höök, Malin Irhammar och Ann-Mari Mercke (1999) Mental Health in International Adoptees as Teenagers and Young Adults. I *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40 (8):1239-1248.

- Cederblad, Marianne (2003) Sammanställning av forskning (kapitel 2) samt analys (del av kapitel 3), I *Adoption – till vilket pris?* SOU:49. Stockholm: Fritzes.
- Cerulo, Karen A (1997) Identity Construction: New Issues, New Directions. I *Annual Review of Sociology*, 27: 385-409.
- Chase, Susan (1995) *Ambiguous Empowerment*. Amhearst: University of Massachusetts Press.
- Christiansen, Ing-Britt (1999) Is blood thicker than water? I A-L Rygvold, M Dalen & B Sætersdal (red) *Mine – yours – ours and theirs*. Oslo: Oslo universitet.
- Christiansen, Ing-Britt (2001) *Fortællinger om adoption – en narrativ analyse*. Ej framlagd avhandling. Köpenhamn: Köpenhamns Universitet.
- Christie, Nils (2001) Det idealiska offret. I M Åkerström & H Jönson (red) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Cohen, Nancy & James Coyne & James Duvall (1993) Adopted and Biological Children in the Clinic: Family, Parental, and Child Characteristics. I *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34 (4): 545-562.
- Collishaw, S, Barbara Maughan & Andrew Pickles (1998) Infant Adoption: psychosocial outcomes in adulthood. I *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 33 (1): 57-65.
- Czarniawska-Joerges, Barbara (1988) *Att handla med ord*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Czarniawska, Barbara (1998) *A narrative approach to organization studies*. London: Sage.
- Dahlgren, Peter (1998) Meaning and/vs. Information in Media Studies. I *Society and Leisure*, 21 (1): 43-62.
- Dahlgren, Peter (2000) Vad säger medierna och vad betyder de? I G Jarlbro (red) *Vilken metod är bäst – ingen eller alla?* Lund: Studentlitteratur.
- Dalen, Monica & Barbro Sætersdal (1992) *Utenlandsadopterte barn i Norge*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Dalen, Monica (1999) Interaction in Adoptive Families. I A-L Rygvold, M Dalen & B Sætersdal (red) *Mine – yours – ours and theirs*. Oslo: Oslo universitet.

- Dalen, Monica (2005) International Adoptions in Scandinavia: Research Focus and Main Results. I D M Brodzinsky & J Palacios (red) *Psychological Issues in Adoption*. London: Praeger.
- Dalen, Monica (2007) *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups Utb. AB.
- Dalen, Monica & Anne-Lise Rygvold (2007) Fokus på språk, lärande och skola. I M Carlberg & K Nordin Jareno (red) *Internationellt adopterade i Sverige*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Danziger, Kurt (1990) *Constructing the Subject*. Cambridge: University Press.
- Deans, Jill R (2001) Performing the Search in Adoption Autobiography. I *Biography*, 24 (2): 85-98.
- de Fina, Anna (2006) Group identity, narrative and self-representations. I A de Fina, D Schiffrin & M Bamberg (red) *Discourse and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Saussure, Ferdinand (1970) *Kurs i allmän lingvistik*. Paris: Bo Cavefors Bokförlag.
- Denzin, Norman K (1989) *Interpretive Biography*. Newbury Park: Sage.
- Edwards, Derek & Jonathan Potter (1992) *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Ekecrantz, Jan & Tom Olsson (1994) *Det redigerade samhället*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Elmund, Anna Mi Ra (2007) *Overrepresentation of Internationally Adopted Adolescents in Swedish § 12-institutions*. Medicinska fakulteten: Uppsala.
- Eriksson, Catharina, Maria Eriksson Baaz & Håkan Thörn (1999) *Globaliseringens kulturer*. Nora: Nya Doxa.
- Esposito, Dawn & Frank A Biafora (2007) Toward a Sociology of Adoption: Historical Deconstruction. I R A Javier et al (red) *Handbook of Adoption*. Thousand Oaks: Sage.
- Ewick, Patricia & Susan S Silbey (1995) Subversive Stories and Hege-
monic Tales: Toward a Sociology of Narrative. I *Law & Society Review*, 29 (2): 197-226.
- Fairclough, Norman (1995) *Media Discourse*. New York: Arnold.
- Feast, Julia & David Howe (2004) Open adoption records, the human rights of adopted people, and discrimination: the case of Odièvre v France 2003. I *European Journal of Social Work*, 7 (1): 25-42.

- Feigelman, William (2000) Adjustments of Transracially and Inracially Adopted Young Adults, Child and Adolescent. I *Social Work Journal*, 12 (3): 165-183.
- FFIA (2008) *Familjeföreningen för internationell adoption*, www.ffia.se, hämtad 080501.
- Fonseca, Claudia (2003) Patterns of Shared Parenthood among the Brazilian Poor. I *Social Text*, 21 (1): 111-127.
- Foucault, Michel (1993) *Diskursens ordning*. Sthlm/Stehag: Symposion.
- Foucault, Michel (1974/2001) *Övervakning och straff*. 3 uppl. Lund: Arkiv förlag.
- Foucault, Michel (2008) *Diskursernas kamp*. Sthlm/Stehag: Symposion.
- French, Sofia (2005) *På jakt efter Mr Kim i Seoul*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Freundlich, Madelyn (2007) Research Contributions: Strengthening Services for Members of the Adoption Triad. I R A Javier, A L Baden, F A Biafora & A Camacho-Gingerich (red) *Handbook of Adoption*. Thousand Oaks: Sage.
- Föräldrabalken (2008) *Sveriges rikes lag*. Stockholm. Norstedts Juridik.
- Geertz, Clifford (1983/2000) *Local Knowledge*. 3. uppl. New York: Basic Books.
- Gilje, Nils & Harad Grimen (1992) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.
- Goffman, Erving (1963/1972) *Stigma*. Stockholm: Prisma ePan.
- Goffman, Erving (1959/1994) *Jaget och maskerna*. Stockholm: Prisma.
- Grotevant, Harold D & Julie K Kohler (1999) Adoptive Families. I Michael Lamb (red) *Parenting and Child Development in "Nontraditional" Families*. London: LEA Publishers.
- Grotevant, Harold D, Nora Dunbar, Julie K Kohler & Amy M Lash Esau (2000) Adoptive Identity: How Contexts Within and Beyond the Family Shape Developmental Pathways. I *Family Relations*, 49 (4): 379-387.
- Gubrium, Jaber F & James A Holstein (1990) *What Is Family?* California: Mayfield Publishing Company.
- Gubrium, Jaber F (1992) *Out of Control. Family therapy and domestic disorder*. Newbury Park: Sage.
- Gubrium, Jaber F & James A Holstein (1997) *The New Language of Qualitative Method*. Oxford: Oxford University Press.

- Gubrium, Jaber F & James A. Holstein (1998) Narrative Practice and the Coherence of Personal Stories. I *The Sociological Quarterly*, 39 (1): 163-187.
- Gubrium, Jaber F & James A Holstein (2002) From the Individual Interview to the Interview Society. I J F Gubrium & J A Holstein (red) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Hacking, Ian (2000) *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
- Hall, Stuart (1996) Who needs 'identity'? I S Hall & P du Gay (red) *Questions of Cultural Identity*. Sage: London.
- Halldén, Gunilla (1981) *Adoption i ett konflikt- och utvecklingsperspektiv*. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
- Haraway, Donna (1988) Situated knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. I *Feminist Studies*, 14 (3): 575-599.
- Haugaard, Jeffrey J (1998) Is Adoption a Risk Factor for the Development of Adjustment Problems? I *Clinical Psychology Review*, 18 (1): 47-69.
- Hayes, Peter (1995) The Ideological Attack on Racial Adoption in the USA and Britain. I *Int. Journal of Law and the Family*, 9 (1): 1-22.
- Hayes, Peter (2000) Deterrents to Inter-country Adoption in Britain. I *Family Relations*, 49 (3): 465-471.
- HCCH (2008) *Convention on protection of Children and Co-operation in Respect of Inter-country Adoption*, www.hcch.net, hämtad 080830.
- Heine, Steven J & Darrin R Lehman (2004) Move the Body, Change the Self: Acculturative Effects of the Self-Concept. I *The Psychological Foundations of Culture*. New Jersey: LEA Publishers.
- Henderson, Douglas B (2000) Adoption Issues in Perspective: An Introduction to the Special Issue. I *Journal of Social Distress and the Homeless*, 9 (4): 261-272.
- Henderson, Douglas B (2002) Challenging the Silence of the Mental Health Community on Adoption Issues. I *Journal of Social Distress and the Homeless*, 11 (2): 131-141.
- Herman, David, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (2005) *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. New York/London: Routledge.
- Herman, Ellen (2000) The Difference Difference Makes: Justine Wise Polier and Religious Matching in Twentieth-Century Child Adoption. I *Religion and American Culture*, 10 (1): 57-98.

- Herman, Ellen (2001) Families Made by Science. I *Isis*, 92, (2): 684-715.
- Herman, Ellen (2002) Child Adoption in a Therapeutic Culture. I *Society*, jan/feb: 11-18.
- Hoksbergen R A C (1986) *Adoption in a worldwide perspective*. Berwyn: Swetz & Zeitlinger.
- Hoksbergen, René & Jan ter Laak (2000) Adult Foreign Adoptees: Reactive Attachment Disorder May Grow into Psychic Homelessness. I *Journal of Social Distress and the Homeless*, 9 (4): 291-308.
- Hollingsworth, Leslie Doty (1997) Effect of Transracial/Transethnic Adoption on Children's Racial and Ethnic Identity and Self-Esteem: A Meta-Analytic Review. I *Marriage & Family Review*, 25 (1-2): 99-130.
- Hollingsworth, Leslie Doty (1999) Symbolic Interactionism, African American Families, and the Transracial Adoption Controversy. I *Social Work*, 44 (5): 443-454.
- Hollingsworth, Leslie Doty (2002) Transracial Adoptees in the Media: 1986-1996. I *American Journal of Orthopsychiatry*, 72 (2): 289-293.
- Hollingsworth, Leslie Doty (2003) International Adoption among Families in the United States: Considerations of Social Justice. I *Social Work*, 48 (2): 209-217.
- Holstein, James A & Gale Miller (1990) Rethinking Victimization: An Interactional Approach to Victimology. I *Symbolic Interaction*, 13 (1):103-122.
- Holstein, James A & Jaber F Gubrium (1995) *The Active Interview*. Thousand Oaks: Sage.
- Holstein, James A & Jaber F Gubrium (2000) *The Selves We Live By. Narrative Identity in a Postmodern World*. Oxford: Oxford University Press.
- Holstein, James A & Gale Miller (2003) *Challenges and Choices. Constructionist Perspectives on Social Problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Holstein, James A & Jaber F Gubrium (2004) Context: Working It Up, Down, and Across. I C Searle, G Gobo, J F Gubrium & D Silverman (red) *Qualitative Research Practice*. Thousand Oaks: Sage.
- Homans, Margaret (2006) Adoptions Narratives, Trauma, and Origins. I *Narrative*, 14 (1): 4-26.

- Howe, Ruth-Arlene W (1995) Redefining the Transracial Adoption Controversy. I *Duke Journal of Gender Law & Policy*, vol 2:131-164.
- Howe, David & Julia Feast (2000) *Adoption, Search & Reunion*. London: The Children's Society.
- Howell, Signe (1999) Biologizing and de-Biologizing kinship: Some paradoxes in Norweigan Transnational Adoption. I A-L Rygvold, M Dalen, B Sætersdal (red) *Mine – your – ours and theirs*. Oslo: University of Oslo.
- Howell, Signe (2001) ”En vanlig familie”: Utenlandsadopsjon i Norge, en stadig voksende fenomen. I S Howell & M Melhuus (red) *Blod – tykkere enn vann?* Bergen: Fagbokforlaget.
- Howell, Signe & Marit Melhuus (2001) *Blod – tykkere enn vann? Betydninger av slektenskap i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Howell, Signe (2003) Kinning: The Creation of Life Trajectories in Transnational Adoptive Families. I *Journal of Royal Anthropological Institute*, 9 (3): 465-484.
- Humphrey, Heather & Humphrey, Michael (1989) Damaged identity and the search for kinship in adult adoptees. I *British Journal of Medical Psychology*, 62 (4): 301-309.
- Hübinette, Tobias (2005) *Comforting an Orphaned Nation*. Stockholm: Department of Oriental Languages.
- Hübinette, Tobias (2007) Rasifierade erfarenheter och transrasiala identifikationer i utlandsadopterade svenskars självbiografier. I *Nordisk Sosialt Arbeid*, 27 (2): 105-119.
- Hübinette, Tobias & Carina Tigervall (2008a) Erfarenheter av rasifiering hos adopterade och adoptivföräldrar: Om betydelsen av ett icke-vitt utseende i den svenska vardagen. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, 15 (3-4). (under publicering)
- Hübinette, Tobias & Carina Tigervall (2008b) *Adoption med förhinder. Samtal med adopterade och adoptivföräldrar om diskriminering och etnisk identitet*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum. (under publ.)
- Hydén, Lars-Christer (1997) De otaliga berättelserna. I L-C Hydén & M Hydén (red) *Att studera berättelser*. Stockholm: Liber.
- Hydén, Lars-Christer & Margareta Hydén (1997) *Att studera berättelser*. Stockholm: Liber.
- Hydén, Margareta (2000) Den berättarfokuserade intervjun. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, (7) 1-2: 137-158.

- Hydén, Lars-Christer (2005) Berättelser och motberättelser om psykiskt lidande. I L-C Hydén (red) *Från psykiskt sjuk till psykiskt funktionshindrad*. Studentlitteratur: Lund.
- Hydén, Lars-Christer (2008) Berättelseforskning. I A Meeuwisse, H Swärd, R Eliasson-Lappalainen & K Jacobsson (red) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hydén, Margareta (2008a) Om den svåra konsten att lyssna till berättelser. I S Larsson, Y Sjöblom & J Lilja (red) *Narrativa metoder i socialt arbete*. Studentlitteratur: Lund.
- Hydén, Margareta (2008b) Narrating sensitive topics. I M Andrews, C Squire & M Tamboukou (red) *Doing Narrative Research*. Sage: London.
- Hylland Eriksen, Thomas (1993) *Etnicitet och nationalism*. Nya Doxa: Nora.
- Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Ibarra, Peter R & John I Kitsuse (2003) Claims-Making Discourse and Vernacular Resources. I J A Holstein & G Miller (red) *Challenges and Choices*. New York: Aldine de Gruyter.
- Ingersoll, Barbara (1997) Psychiatric Disorders among Adopted Children. I *Adoption Quarterly*, 1 (1): 57-73.
- Irhammar, Malin (1997) *Att utforska sitt ursprung*. Lund: Lunds universitet.
- Irhammar, Malin & Hans Bengtsson (2004) Attachment in a Group of Adult International Adoptees. I *Adoption Quarterly*, 8 (2): 1-25.
- Irhammar, Malin (2003) Analys genomförd av Malin Irhammar. I SOU 2003:49 *Adoption – till vilket pris?* Socialdepartementet: Fritzes.
- Irhammar Malin & Marianne Cederblad (2006) En longitudinell studie av identitet och psykisk hälsa hos en grupp utlandsfödda adopterade. I *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 13 (1): 35-50.
- Jacobsson, Katarina (2000) *Retoriska strider. Konkurrerande sanningar i dövvärlden*. Lund: Palmkrons Förlag.
- Jacobsson, Katarina (2008) Den svårfångade kvaliteten. I *Uppdrag: Forskning – konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber.
- Javier, Rafael A. Amanda L Baden, Frank A Biafora, Alina Camacho-Gingerich (2007) *Handbook of Adoption*. London: Sage.

- Johannesson, Kurt (1998/2006) *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts.
- Jonsson, Elisabeth (2003) *Kärlek är tjockare än blod. En diskursanalys av adoptioner i pressen under 30 år*. Piteå: Luleå tekniska universitet.
- Judge, Sharon (2003) Developmental Recovery and Deficit in Children Adopted from Eastern European Orphanages. I *Child Psychiatry and Human Development*, 34 (1): 49-62.
- Juffer, Gemmie & Marinus H van IJzendoorn (2005) Behavior Problems and Mental Health Referrals of International Adoptees. A Meta-analysis. I *JAMA*, 293 (20): 2501-2515.
- Juffer, Femmie & Marinus H van IJzendoorn (2007) Adoptees Do Not Lack Self-Esteem: A Meta-Analysis of Studies on Self-Esteem of Transracial, International, and Domestic Adoptees. I *Psychological Bulletin*, 133 (6): 1067-1083.
- Järvinen, Margaretha (2001) Accounting for Trouble: Identity Negotiations in Qualitative Interviews with Alcoholics. I *Symbolic Interaction*, 24 (3): 263-284.
- Järvinen, Margaretha (2005) Interview i et interaktionistisk begreppsrämme. I M Järvinen & N Mik-Meyer (red) *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. 2 uppl. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Jönson, Håkan (2001) *Det moderna åldrandet*. Lund: Socialhögskolan.
- Kapstein, Ethan B (2003) The Baby Trade. I *Foreign Affairs*, 82 (6): 115-125.
- Kats, Madeleine (1992) *Adoption av utländska barn*. Stockholm: Bonniers.
- Kennedy, Randall (2003) *Interracial Intimacies*. New York: Vintage Books.
- Kim, Wun Jung (1995) International Adoption: A Case Review of Korean Children. I *Child Psychiatry and Human Development*, 25 (3): 141-153.
- Kirk, Harold D (1964) *Shared Fate – A Theory of Adoption and Mental Health*. London: Collier-Macmillan.
- Kirk, Harold D (1981) *Adoptive Kinship*. Toronto: Butterworths.
- Kirk, Harold D (1995) *Looking Back, Looking Forward. An Adoptive Father's Sociological Testament*. Indianapolis: Perspectives Press.

- Kitzinger, Jenny (1995) Qualitative Research: Introducing focus groups. I *British Medical Journal*, 311 (7000): 299-302.
- Krueger, Richard A (1998) *Analyzing & Reporting Focus Group Results*. Thousand Oaks: Sage.
- Kvale, Steinar (1995) The Social Construction of Validity. I *Qualitative Inquiry*, 1 (1): 19-41.
- Kvale, Steinar (2006) Dominance Through Interviews and Dialogues. I *Qualitative Inquiry*, 12 (3): 480-500.
- Kölbl, Carlos (2002) Blame it on psychology? I *Narrative Inquiry*, 12(1): 29-35.
- Labov, William & Joshua Waletzky (1967/1997) Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. I *Journal of Narrative and Life History*, 7 (14): 3-38.
- Labov, William & David Fanshel (1977) *Therapeutic Discourse. Psychotherapy as Conversation*. New York: Academic Press.
- Lagnebro, Lillemor (1994) *Finska krigsbarn*. Umeå: Institutionen för socialt arbete.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Landerholm, Lotta (2003) *Adopterad. Lämnad. Vald. Och sen?* Stockholm: Alfabeta Anamma.
- Langellier, Kristin M & Eric E Peterson (1993) Family Story Telling as a Strategy of Social Control. I D Mumby (red) *Narrative and social control: critical perspectives*. Newbury Park: Sage.
- Langellier, Kristin M (2001a) "You're marked". I J Brockmeier & D Carbaugh (red) *Narrative and Identity*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Langellier, Kristin M (2001b) Personal Narrative. I M Jolly (red) *Encyclopedia of Life Writing*, del 2. London: Fitzroy Dearborn.
- Lee, David C & Stephen M Quintana (2005) Benefits of Cultural Exposure and Development of Korean Perspective-Taking Ability for Transracially Adopted Korean Children. I *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 11(2): 130-143.
- Leon, Irving G (2002) Adoption Losses: Naturally Occurring or Socially Constructed? I *Child Development*, 73 (2) 652-663.
- Lifton, Betty Jean (1981) *Vem är jag? En adopterad söker sin identitet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

- Lind, Judith & Cecilia Lindgren (2007) *Root trips. Intercountry adoption and cultural identity*. Konf. paper. Linköping: Linköpings universitet.
- Lindblad, Frank, Anders Hjern & Bo Vinnerljung (2003) Intercountry Adopted Children as Young Adults – A Swedish Cohort Study. I *American Journal of Orthopsychiatry*, 73 (2): 190-202.
- Lindblad, Frank (2004) *Adoption*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindblad, Frank, Anders Hjern & Bo Vinnerljung (2007) Internationellt adopterades livssituation, psykiska hälsa och sociala anpassning. I M Carlberg & K Nordin Jareno (red) *Internationellt adopterade i Sverige*. Sthlm: Socialstyrelsen.
- Linde, Charlotte (1993) *Life Stories: The Creation of Coherence*. New York: Oxford University Press.
- Linderot, Sofia (2006) *Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan*. Socialhögskolan: Lund, Lunds universitet.
- Lindgren, Cecilia (2006) *En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Lindgren, Sven-Åke (1993) *Den hotfulla njutningen*. Symposium: Stockholm/Stehag.
- Lindström, Sofia & Astrid Trotzig (2003) *Hitta hem. Vuxna adopterade från Korea berättar*. Stockholm: Ordfront.
- Loseke, Doneleen R (2003a) *Thinking about social problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Loseke, Donileen R (2003b) Conditions, People, Morality, and Emotion: Expanding the Agenda of Constructionism. I J F Holstein & G Miller (red) *Challenges and Choices*. New York: Aldine de Gruyter.
- Loseke, Donileen R (2007) The Study of Identity as Cultural, Institutional, Organizational, and Personal Narratives. I *The Sociological Quarterly*, 48 (4) : 661-688.
- Lundström, Catrin (2007) *Svenska Latinas. Ras, klass och kön i svenskhetens geografi*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Lundström, Tommy (1993) *Tvångsomhändertagande av barn*. Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete.
- March, Karin (1995) Perception of Adoption as Social Stigma: Motivation for Search and Reunion. I *Journal of Marriage and the Family*, 57 (3): 653-660.

- March, Karen & Charlene Miall (2000) Introduction: Adoption as a Family Form. I *Family Relations*, 49 (4): 359-362.
- Martinell Barfoed, Elizabeth (2000) *Kön och adoption. Om mediediskurser och homoadoption*. D-uppsats. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Mattsson, Katarina (2005) Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och ”det vita västerländska”. I P de los Reyes & M Kamali (red) *Bortom Vi och Dom*. SOU: 45. Stockholm: Fritzes.
- Mattsson, Tina (2005) *I viljan att göra det normala*. Malmö: Égalité.
- Matwejeff, Susanna (2004) *Svenskfödda adopterades sökprocess*. Linköping: Linköpings universitet.
- McGinn, Michael F (2000) Attachment and Separation: Obstacles for Adoptees. I *Journal of Social Distress and Homeless*, 9 (4): 273-290.
- McWhinnie, Alexina (1967) *Adopted Children. How They Grow Up*. London: Routledge/Kegan Paul.
- Meeuwisse, Anna (1997) *Vänskap och organisering*. Lund: Arkiv förlag.
- Meier, Dani (1999) Cultural Identity and Place in Adult Korean-American Intercountry Adoptees. I *Adoption Quarterly*, 2 (1): 15-48.
- MIA (2007) MIA Info nr 1/2006 www.mia.eu, hämtad 071220.
- MIA (2008a) *Myndigheten för internationella adoptionsfrågor* www.mia.eu, hämtad 080915.
- MIA (2008b) *Nya regler i Sydkorea*. www.mia.eu, hämtad 080404.
- Miall, Charlene (1987) The Stigma of Adoptive Parent Status. I *Family Relations*, 36 (1): 34-39.
- Miall, Charlene (1996) The Social Construction of Adoption. Clinical and Community Perspectives. I *Family Relations*, 45 (3): 309-317.
- Miall, Charlene (1998) Community Assessments of Adoption Issues. I *Journal of Family Issues*, 19 (5): 556-577.
- Miall, Charlene & Karen March (2005) Open Adoption as a Family Form. I *Journal of Family Issues*, 26 (3): 380-410.
- Mik-Meyer, Nanna & Margaretha Järvinen (2005) Indledning. I M Järvinen & N Mik-Meyer (red) *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Mishler, Elliot G (1986) *Research Interviewing. Context and Narrative*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Mishler, Elliot G (1999) *Storylines. Craftartists' Narratives of Identity*. Cambridge MA: Harvard University Press.

- Modell, Judith (1986) In Search: The Purported Biological Basis of Parenthood. I *American Ethnologist*, 13 (4): 641-661.
- Modell, Judith (1992) How Do You Introduce Yourself as a Childless Mother? I G C Rosenwald & R L Ochberg (red) *Storied lives. The Cultural Politics of Self-Understanding*. New Haven & London: Yale University Press.
- Modell, Judith S (1994) *Kinship with Strangers*. Berkeley: University of California Press.
- Mohanty, Jayashree & Christina Newhill (2006) Adjustment of international adoptees: Implications for practice and a future research agenda. I *Children and Youth Services Review*, 28 (4): 384-395.
- Müller, Ulrich & Barbara Perry (2001) Adopted Persons' Search for and Contact with Their Birth Parents: Who Searches and Why? I *Adoption Quarterly*, 4 (3): 5-37.
- Månsson, Sven-Axel (2003) Att ta gestalt i den andre. I A Meeuwisse & H Swärd (red) *Den o censurerade verkligheten i reportage, bild och undersökningar*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Nordlöf, Barbro (2001) *Svenska adoptioner i Stockholm 1918-1973*. FoU-rapport 8. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen.
- Ochs, Elinor & Lisa Capps (1996) Narrating the Self. I *Annual Review of Anthropology*, 25 (1): 19-43.
- Ohlander, Ann-Sofie (2003) Varför inte fråga dem själva? I A Meeuwisse & H Swärd (red) *Den o censurerade verkligheten i reportage, bild och undersökningar*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- O'Shaugnessy, Tim (1994) *Adoption, Social Work, and Social Theory*. Aldershot: Avebury.
- Pacheco, Frances & Robert Eme (1993) An outcome study of the reunion between adoptees and biological parents. I *Child Welfare*, 72 (1): 53-65.
- Palacios, Jesús (2006) *The ecology of adoption*. Paper, konferens i Norwich, juli 2006.
- Passmore, Nola L, Gera J Fogarty, Carolyn J Bourke & Sandra F Baker-Evans (2005) Parental Bonding and Identity Style as Correlates of Self-Esteem Among Adult Adoptees and Non adoptees. I *Family Relations*, 54 (4): 523-534.
- Patton, Sandra (2000) *BirthMarks. Transracial Adoption in Contemporary Amerika*. New York: New York University Press.
- Paulrud, Anders (1996) *Amamor*. Stockholm: Bonnier Alba.

- Pettersson, Rune (2003) *Rubriker – bruk och missbruk*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediestudier.
- Phillips, Louise & Marianne Winther Jørgensen (1999) *Diskursanalys som teori og metode*. Samfundslitteratur: Roskilde Universitetsforlag.
- Plummer, Ken (1995) *Telling Sexual Stories*. New York: Routledge.
- Polkinghorne, Donald E (1988) *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Polkinghorne, Donald E (2007) Validity Issues in Narrative Research. I *Qualitative Inquiry*, 13 (4):471-486.
- Pollack, Ester (2001) *En studie i medier och brott*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Pollack, Ester (2004) Medierade brott. I H Blomberg, C Kroll, T Lundström & H Swärd (red) *Sociala problem och socialpolitik i massmedier*. Studentlitteratur: Lund.
- Potter, Jonathan (1997) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. 2. uppl. London: Sage.
- Rapley, Timothy John (2001) The art(fullness) of open-ended interviewing: some considerations on analysing interviews. I *Qualitative Research*, vol 1(3): 303-323.
- Regeringskansliet (2003) *Mänskliga rättigheter. Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Reid, Peter (1981/1998) *Stolen Generation*. Sydney: NSW Department of Aboriginal Affairs.
- Repstad, Pål (1987/1999) *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Richardson, Laurel (1990) Narrative and Sociology. I *Journal of Contemporary Ethnography*, 19 (1): 116-135.
- Riessman, Catherine K (1993) *Narrative Analysis*. Newbury Park: Sage.
- Riessman, Catherine K (1997) Berätta, transkribera, analysera. I L-C Hydén & M Hydén (red) *Att studera berättelser*. Stockholm: Liber.
- Riessman, Catherine K (2002a) Analysis of Personal Narratives. I J F Gubrium & J A Holstein (red) *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks CA: Sage.
- Riessman, Catherine K (2002b) *Illness Narratives: Positioned Identities*. Föreläsning, Cardiff University, maj 2002.
- Riessman, Catherine K (2008) *Narrative Analysis in the Human Sciences*. Thousand Oaks: Sage.

- Roman, Christine (2003) Sociologiska perspektiv på "familjen". Från "komplementära könsroller" till "den rena relationen". I M Bäck-Wiklund & T Johansson (red) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Rooth, Dan-Olof (2002) Adopted children in the labour market, Discrimination or unobserved characteristics. I *International Migration Quarterly Review*, 40 (1): 71-98.
- Rooth, Dan-Olof (2007) Internationellt adopterade på svensk arbetsmarknad. I M Carlberg & K Nordin Jareno (red) *Internationellt adopterade i Sverige*. Stockholm: IMS/Socialstyrelsen.
- Rose, Nikolas (1989) *Governing the Soul*. London: Free Association Books.
- Rutter, Michael (2005) Adverse Preadoption Experiences and Psychological Outcomes. I D M Brodzinsky & J Palacios (red) *Psychological Issues in Adoption*. London: Praeger.
- Rättsnätet (2008) *Sekretesslag* (1980:100) www.notisum.se, hämtad 0804043.
- Rørbech, Mette (1990) *Denmark – My Country*. Copenhagen: The Danish National Institute of Social Research.
- Saclier, Chantal (2000) In the best interests of the child? I P Selman (red) *Intercountry Adoption*. London: British Agency for Adoption and Fostering.
- Sachdev, Paul (1992) Adoption Reunion and after: A Study of the Search Process and Experience of Adoptees. I *Child Welfare*, 71 (1): 53-69.
- Sacks, Harvey (1984/1996) On doing "being ordinary". I J M Atkinson & J Heritage (red) *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks, Harvey (2000) *Lectures on Conversation*, vol I & II. 4. uppl. Cambridge: Blackwell.
- de Saussure, Ferdinand (1970) *Kurs i allmän lingvistik*. Paris: Bo Cavefors Bokförlag.
- Sahlin, Ingrid (1999) Diskursanalys som sociologisk metod. I K Sjöberg (red) *Mer än kalla fakta*. Lund: Studentlitteratur.
- Sahlin, Ingrid (2003) Självpresentationer och stereotyper i intervjuer. I A Meeuwisse & H Swärd (red) *Den o censurerade verkligheten i reportage, bild och undersökningar*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

- Sandberg, Helena (2004) *Medier & fetma. En analys av vikt*. Lund: Sociologiska Institutionen.
- Sandell, Kerstin & Diana Mulinari (red) (2006) *Feministiska interventioner*. Stockholm: Atlas.
- Sarri, Rosemary C, Yenoak Baik & Marti Bombyk (1998) Goal Displacement and Dependency in South-Korean-United States Inter-country Adoption. I *Children and Youth Services Review*, 20 (1-2): 87-114.
- SCB (2005) *Flergenerationsregistret 2004*. Örebro: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (2007a) *Folkmängd riket 2006*, www.scb.se, hämtad 071227.
- SCB (2007b) *De flesta lever med sina biologiska föräldrar*. www.scb.se, hämtad 071227.
- Schechter Marshall D & Doris Bertocci (1990) The Meaning of Search. I D M Brodzinsky & M D Schechter (red) *The Psychology of Adoption*, Oxford: Oxford University Press.
- Schutz, Alfred (1962/2002) *Den sociala världens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos.
- Seale, Clive (2007) Quality in Qualitative Research. I C Seale, G Gobo, J F Gubrium & D Silverman (red) *Qualitative Research Practice*, paperback edition, London: Sage.
- Selman, Peter (2002) Intercountry adoption in the new millennium; the "quiet migration" revisited. I *Population Research and Policy Review*, 21(2): 205-225.
- Selman, Peter (2006) Trends in Intercountry Adoption: Analysis of Data from 20 Receiving Countries, 1998-2004. I *Journal of Population Research*, 23 (2): 183-204.
- Sharma, Anu R, Matthew K McGue, Peter L Benson (1995) The Emotional and Behavioral Adjustment of United States Adopted Adolescents, Part II. Age at Adoption. I *Children and Youth Services Review*, 18 (1-2): 101-114.
- Silverman, Arnold R (1993) Outcomes of Transracial Adoption. I *The Future of Children*, Adoption, 3 (1): 104-118.
- Silverman, David (2006) *Interpreting Qualitative Data*. 3 uppl. Thousand Oaks: Sage.
- Simon, Rita J (1978) Black Attitudes Toward Transracial Adoption. I *Phylon*, 39 (2): 135-142.

- Simon, Rita J & Howard Altstein (2002) *Adoption, Race & Identity*, 2 uppl. New York: Transaction Publishers.
- Smith, Peter (1998) Social utveckling. I Michael Eysenck (red) *Psykologi. Ett socialt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Smyer, Michael A, Margaret Gatz, Nicole L Simi & Nancy L Pedersen (1998) Childhood Adoption: Long-Term Effects in Adulthood. I *Psychiatry*, 61 (3): 191-205.
- Sobol, Michael P, Kerry J Daly & E Kevin Kelloway (2000) Paths to the Facilitation of Open Adoption. I *Family Relations*, 49 (4): 419-424.
- Socialstyrelsen (2007) *Familjerätt. Antal barn som förekommit i yttrandet över nationella adoptioner*. www.sos.se, hämtad 071227.
- Socialstyrelsen (2008) *Adoption. Handbok för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialtjänstlagen (2001:435) *Sveriges rikes lag*, Stockholm: Norstedts Juridik.
- SOU (2003:49) *Adoption – till vilket pris?* Socialdepartementet: Fritzes.
- Spector, Malcom & John I. Kitsuse (1977) *Constructing Social Problems*. Menlo Park CA: Cummings Publishing Company.
- Sverne Arvill, Ebba & Agnetha Svensson (2008) *Adoption*. 2 uppl. Norstedts Juridik: Stockholm.
- Staubæs, Dorte & Dorte Marie Søndergaard (2005) Interview i en tangotid. I M Järvinen & N Mik-Meyer (red) *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. 2 uppl. Köpenhamn: Hans Reitzels.
- Sætersdal, Barbro & Monica Dalen (1999) *Hvem er jeg? Adopsjon, identitet, etnisitet*. Oslo: Akribes Forlag.
- Søndergaard, Dorte Marie (1996) *Tegnet paa Kroppen*. Oslo: Universitetet Oslo.
- Tahk, Youn-Taek (1986) Intercountry Adoption Program in Korea. I Hoksbergen RAC (red) *Adoption in a worldwide perspective*. Berwyn: Swets & Zeitlinger.
- Taylor, Stephanie (2006) Narrative as construction and discursive resource. I *Narrative Inquiry*, 16 (1): 94-102.
- Tidningarnas Telegrambyrå (2008) *Detta är TT*. www.tt.se, hämtad 080908.
- Tizard, Barbara (1991) Intercountry Adoption: A Review of the Evidence. I *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 32 (5): 734-756.

- Tizard, Barbara & Ann Phoenix (1995) The Identity of Mixed Parentage Adolescents. I *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35 (8): 1399-1410.
- Traver, Elizabeth Kim Jin (2000) *Dethroning Invisibility: Talk stories of adult Korean adoptees*. Denver: University of Denver.
- Triseliotis, John (1973) *In Search of Origins*. Routledge and Kegan: London.
- Triseliotis, John (2000) Intercountry Adoption Global trade or global gift? I *Adoption & Fostering*, 24 (2): 45-54.
- Trotzig, Astrid (1996) *Blod är tjockare än vatten*. Stockholm: Bonniers.
- van IJzendoorn, Marinus, Femmie Juffer & Caroline W Klein Poelhuis (2005) Adoption and Cognitive Development: A Meta-Analytic Comparison of Adopted and Nonadopted Children's IQ and School Performance. I *Psychological Bulletin*, 131 (2): 301-316.
- van IJzendoorn, Marinus N & Femmie Juffer (2006) The Emanuel Miller Memorial Lecture 2006: Adoption as intervention. I *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47 (12): 1228-1245.
- Verhulst, Frank C, Monika Althaus, J M Herma, M S Verluis-den Bieman (1990) Problem Behavior in International Adoptees: I. An Epidemiological Study. I *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 29 (1): 94-103.
- Verhulst, Frank C, Monika Althaus, J M Herma, M S Verluis-den Bieman (1992) Damaging Backgrounds: Later Adjustment of International Adoptees. I *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 31 (3): 518-524.
- Vinnerljung, Bo (1993) Släktingplaceringar i fosterbarnsvården. I *Socionomen*, nr 6/93: 3-101.
- Vinnerljung, Bo (1999) Förekomst av adoptivbarn och långtidsvårdade fosterbarn bland placeringar av tonåringar i dygnsvård. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, (6) 4: 313-28.
- Vinnerljung, Bo & Knut Sundell (2007) Introduktion. I M Carlberg & K Nordin Jareno (red) *Internationellt adopterade i Sverige*. Stockholm: Socialstyrelsen/IMS.
- Volkman, Toby (2005) *Cultures of Transnational Adoption*. London: Duke University Press.
- von Greiff, Katarina (2000) *Adopterade från Latinamerika*. Stockholm: Stockholms universitet.

- von Melen, Anna (1998) *Samtal med vuxna adopterade*. Stockholm: Rabén Prisma/NIA, Stockholm.
- Wahlund, Per Erik (1990) *Osed och ordsed*. 4. uppl. Stockholm: Natur och kultur.
- Weismantel, Mary (1995) Making Kin: Kinship Theory and Zumbagua Adoptions. I *American Ethnologist*, 22 (4): 685-704.
- Wegar, Katarina (1997) In Search of Bad Mothers: Social Constructions of Birth and Adoptive Motherhood. I *Women's Studies International Forum*, 20 (1): 7-86.
- Wegar, Katarina (2000) Adoption, Family Ideology, and Social Stigma; Bias in Community Attitudes, Adoption Research, and Practice. I *Family Relations*, 49 (4): 363-370.
- Weibull, Lennart (2007) Medieförtroende och medieanvändning. I S Holmberg & L Weibull (red) *Det nya Sverige. SOM-undersökningen 2006*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Westhues, Anne & J S Cohen (1998) The Adjustment of Intercountry Adoptees in Canada. I *Children and Youth Review*, 20 (1-2): 114-34.
- Westlund, Oscar (2007) Svenskarnas dagstidningsläsning ur ett förändringsperspektiv. I S Holmberg & L Weibull (red) *Det nya Sverige. SOM-undersökningen 2006*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Wierzbicki, Michael (1993) Psychological Adjustment of Adoptees: A Meta-Analysis. I *Journal of Clinical Child Psychology*, 22 (4): 447-454.
- Wilkinson, Sue (1998) Focus group methodology: a review. I *International Journal of Social Research Methodology*, 1 (3): 181-203.
- Woolgar, Steve & Dorothy Pawluch (1985) Ontological Gerryandering: The Anatomy of Social Problems Explanations. I *Social Problems*, 32 (3): 214-227.
- Wästerfors, David (1999) - Andra säger bara < O vad hemskt det är >. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, 6 (2): 142-158.
- Wästerfors, David (2004) *Berättelser om mutor*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Yngvesson, Barbara & Maureen A. Mahoney (2000) 'As One Should, Ought and Wants to Be'. Belonging and Authenticity in Identity Narratives. I *Theory, Culture & Society*, 17 (6): 77-110.
- Yngvesson, Barbara (2003) Going "Home". Adoption, Loss of Bearings and the Mythology of Roots. I *Social Text*, 21 (1): 7-27.

Artiklar i dagspress (refererade/citerade)

- Aftonbladet (2003-06-15) Adoptera – inte om du är över 42 (nyhet)
AB (2003-07-29) ”Nu är det dags att skaffa barn” (reportage)
AB (2003-08-27) Angelina vill adoptera igen (notis)
AB (2004-07-25) ”Det fina med adoption är att man vet att det blir barn” (rep)
AB (2005-07-12) ”Vi längtade så mycket att vi grät” (rep)
AB (2005-07-22) ”Jag vill ha ett eget mini-FN” (rep)
AB (2005-08-11) Oddsén talar för en ryss (rep)
Borås Tidning (2003-05-02) På jakt efter sitt ursprung – Fotografen Andrea Björnsell tog med sig kameran och reste till Sydkorea (rep)
BT (2003-05-13) Nu vågar hon söka sina rötter (rep)
BT (2003-06-20) Nu är familjelyckan fullständig – Ett ekonomiskt under inträffade och familjen Svensson kunde ge Evelina en lillebror (rep)
BT (2003-12-01) Adoptions-förslag får hård kritik (nyhet)
BT (2004-04-14) Den långa resan till barnet (recension)
BT (2004-04-18) Handel med spädbarn avslöjad (notis)
BT (2004-04-19) Rätt att häva adoptionen (debatt)
BT (2004-06-14) Inget stöd för adoptivföräldrar (intervju)
BT (2005-02-13) Adopterade har två familjer (debatt)
Dagens Nyheter (2003-08-26) ”En grym människohandel” (debatt)
DN (2003-08-29) ”Vad är alternativet?” (debatt)
DN (2004-06-01) Med kluven tunga om biologiska band (ledare)
DN (2005-02-23) Hanna adopterade bort sin lille son (rep)
DN (2005-02-24) ”Andras olycka blev vår lycka” (rep)
Ekstrabladet (07-06-04) Hvem er den skøreste adoptions-mor? (nätduell)
Expressen (2005-01-13) Adoption nu leder till nya tragedier (debatt)
Göteborgs-Posten (2003-05-08) Stor handel med barn i Asien (notis)
GP (2003-07-01) Svårare få jobb för adopterad (nyhet)
GP (2003-10-16) Nya regler hot mot utlandsadoptioner (nyhet)
GP (2003-10-22) Annorlundaheten tung att bära (debatt)
GP (2004-02-23) Utestäng inte barn som övergetts
GP (2004-02-29) ”Det liknar barn-handel” (debatt)
GP (2004-04-04) Barnlöshet är vanligt men svårt att prata om (rep)
GP (2004-04-24) Slavhandel stort problem i Afrika (nyhet)
GP (2004-09-19) Syskonen Agnes och Leni (rep)
GP (2004-10-28) Obligatorisk utbildning för adoptivföräldrar (nyhet)
GP (2004-11-20) Läsarbrev (debatt)
GP (2005-01-09) Efter alla fruktlösa år kom lilla Ida från Kina (rep)
GP (2005-01-13) Hårt tryck på adoptionsbyråer (nyhet)
GP (2005-01-16) Pia och Peo delar livet och kärleken till Kenya (intervju)

GP (2005-02-06) Svårt för adopterade att finna rötter efter tsunamin (rep)
 GP (2005-02-17) Segregeringen måste bort (debatt)
 GP (2005-06-14) Våntans tider för Carina och Anders (rep)
 GP (2005-06-16a) Frågorna om ursprunget kommer för de flesta (rep)
 GP (2005-06-16b) "Det är lätt att tappa bort sig själv" (rep)
 Hallands Nyheter (2003-12-30) Deras barnlöshet fick ett lyckligt slut (rep)
 Helsingborgs Dagblad (2003-01-05) Adoptionsgrupp till attack mot RFSL
 (nyhet)
 Helsingborgs Dagblad (2005-06-13) Eldsjälar (intervju)
 Nerikes Allehanda (2005-03-03) Lillasyster Lina (rep)
 NA (2005-11-12) Märta kommer från Shanghai (rep)
 NA (2005-12-12) Anna och hennes man har adopterat två barn (rep)
 Stockholms Fria Tidning (2004-08-13) "Kontakten med det biologiska vill jag
 inte vara utan" (rep)
 SvD (2002-04-19) Adoptivbarn kan ha stulits från Thailand (nyhet)
 SvD (2002-04-26) Rubrik saknas (debatt)
 SvD (2003-06-15) Adopterade stöder åldersgräns (intervju)
 SvD (2003-06-26) Ålder ska inte avgöra adoption (debatt)
 SvD (2003-09-28) "Vad betyder blodet? Ingenting!" (intervju)
 SvD (2004-03-07) 42 år ny åldersgräns för adoption (nyhet)
 SvD (2004-03-15) Är det dags för sterilisering vid 42? EU-grundlag kan tvinga
 oss in i EMU (debatt)
 SvD (2004-03-30) Adoption, en egoistisk handling! (debatt)
 SvD (2004-06-30) "Tre barn – herregud det går ju inte" (rep)
 SvD (2005-01-09) Ligor kidnappar föräldralösa barn (rep)
 SvD (2005-06-17) Forskare anklagas för omvänd rasism (nyhet)
 Sydsvenskan (2005-01-07) Astrid Trotzig om modern och barnet (rep)
 Vår Bostad (2003-04-09) Orädd Trotzig (rep)
 Västerbottens-Kuriren (2002-05-07) "En adoption måste vara för barnets
 bästa" (reportage)
 VK (2003-07-30) Studier om hur internationellt adopterade anpassar sig i
 Sverige (recension)
 Östersunds-Posten (2003-06-20) Prislapp saknas (debatt)
 ÖP (2004-06-17) Fler än du tror är ofrivilligt barnlösa (debatt)

Adoption stories – summary

This dissertation explores how adoption stories are performed in different contexts. Personal experiences of adoption are analyzed. Another focus is the way media represents adoption; articles in the press are investigated as a way of contextualizing the adoption field and understanding the resources used in the interviews. The relation between culturally mediated ways of regarding adoption as a phenomenon, and the different ways adopted people describe personal experiences of adoption, is therefore discussed.

Adoption has for a long time been given attention by social scientists. As a family form adoption seems to be the perfect setting for studying the classic nature-nurture issue. A lot of attention has been given to how the adoptee performs and to questions of mental health. Quite a few studies have used statistic methods in trying to find out how adoption affects the child. Comparatively less focus has, in Sweden, been given to cultural aspects of adoption as a phenomenon. The different perspectives of the so-called adoption triad – the biological parents, the adoptive parents and the adopted person – sometimes create tensions in the adoption field. Criticism towards research having had an adoptive parents-bias has, for example, been raised by adopted adults entering the adoption field in research and media.

In Sweden adoption has, for a long period, been a non-contested praxis. Unlike other countries, for example; USA, Great Britain and Australia, there has been a great deal of consensus regarding adoption as a phenomenon. Swedish social workers have not been critical towards the practice of adoption; rather it has been seen as something valuable and worthy – a way to give a child without family support a second chance. In the study some conflict-lines within the international adoption practice are sketched. There is also a short historical background on adoption in a Swedish context.

The aim of the dissertation is two-fold. The overall aim is to investigate how grown up adoptees create meaning of “being adopted”. How are their experiences described and expressed verbally? What issues are high-lighted – what issues are not? How is the adoption story interpreted? These meaning-making activities are shaped socially – in this

case in a research setting, hence the construction of meaning involves relational aspects with the researcher, but is also linked with wider culturally spread discourses, expressed in the media. An analysis of how adoption is represented in daily newspapers is therefore, the other aim of the study. This focus is chosen to understand the different ways adoption is mediated in the press.

The media study can be regarded in two ways – first, to outline the cultural context of which adoption is a part in its own right; second, as a way of introducing the analysis of the personal interviews. Different discursive landscapes are sketched in the press depending on the issue at hand – the interviewees implicitly and explicitly frame their personal experiences of adoption with the broader adoption landscape as a resource, i.e. they use culturally available discourses to interpret their experiences in intelligible ways. The relation between these two empirical parts is therefore, one aspect of the study. The media analysis can also be seen in its own right, as a way of outlining a Swedish adoption context: How is adoption interpreted and framed in Swedish press?

Adoption stories is a study with a constructionist and a narrative approach. A language-focus is often linked with this theoretical gaze – attention to rhetoric is therefore important in the analysis. Social constructionism is the overall theoretical foundation – concepts like discourse and narrative are clarified and used as analytical tools in the two empirical parts. In the media analysis some attention is also given to social problems-theory. How is adoption as a phenomenon regarded? How are different discourses built up in the press? What is said and by whom? The personal adoption stories are analyzed in a similar way, but in these the concept of narrative becomes useful. A more structural analysis sheds light on the kind of logic that is used in the interviews and two different storylines appear.

The empirical material consisted of 20 individual interviews with adopted adults, a focus group interview and an analysis of articles in the press. The age span in the individual interviews was 25-65 years. In the group interview adoptees from an organisation participated. The articles examined stemmed from Swedish daily newspapers. The time period studied was 2003-2005. 124 articles were chosen for closer investigation.

The study builds on a qualitative tradition. Attention is given to issues of importance, but also so-called “how-questions” are of interest; for example the way adoptees present their adoption stories in an inter-

view setting, and how the interview interaction unfolds. The way adoption is culturally understood intervenes in the interviews in different ways and influences how the adoption stories develop. The interviewer takes part in this construction process.

In the press two discourses were identified; adoption as a solution and adoption as a problem. When adoption as a phenomenon is regarded as a solution “the saved child” is one line of reasoning – a child saved from poverty or other social injustices. Another theme in this discourse is adoption as something beneficial for the “childless” parent. Childless parents and children without parents is a classic configuration in this discourse. “Normal children in normal families” is another way of constructing adoption as a solution. This rhetoric seems to be a way of “doing normality” and is sometimes used by adoptive parents (and reporters) to give this family form acceptance. The biologically grounded family is explicitly and implicitly important in this kind of reasoning. While waiting for the adopted child to arrive biological interpretations are used – adoption is presented as an “alternative pregnancy”.

In adoption constructed as a problem other images materialize – child trafficking is one example. These articles tend to have a short news format. Another theme in this discourse are problems adopted children might have. Adoptive parents demonstrate knowledge of adoption research, but this knowledge sometimes seems hard to handle: When is a problem to be regarded as a problem? Cultural views on normality become important and research results are used when framing these parental worries.

Two basic storylines were found in the personal stories – *adoption as a complicated experience* and *adoption as a non-complicated experience*. Different logic was found in the line of reasoning. The “complicated version” connected the abandoned child with psychological and social interpretations on “being different” – different in regards to dominant family-ideologies and/or ethnically. A therapeutic language was often used.

Adoption in this position is regarded as a special life-condition which affects life in determinist ways. The “uncomplicated version” on the other hand, built a story of the chosen child, brought up with a loving family. The adoption was seen as an act of mercy and fate and the best solution for the child. In this storyline issues of being different were not raised. The adoption experience was not regarded as a differ-

ent life-position and other interpretations were used as resources when the adoption story is performed.

The individual adoption story tends to be arranged in a “complicated” or a “non-problematic” way. However, the basic storyline is sometimes challenged – a complicated storyline can be interrupted by reflections that frame the experience in different ways. One important conclusion is that the interaction between interviewer-interviewee shapes the unfolding line of reasoning. The interview situation affects how the interaction unfolds, so does cultural norms of how to tell a culturally accepted childhood story.

Categories have a central bearing on the study as a whole. The dichotomy adopted-not adopted is central in the group interview. Being a non-adopted researcher has an impact on the results. The way the research question is formulated is also crucial in the story production. A culturally shared view of adoption as problematic seems to be presupposed in ways that affect the interaction and, hence, the outcome of the stories.

The biologically grounded family has a strong normative function when adopted adults reflect upon their life experiences. The traditional “nuclear family” is sometimes regarded as a contested family form – this study shows that as an ideal it still has great impact when adopted adults reflect upon their experiences.

Lund Dissertations in Social Work

1. Svensson, Kerstin (2001) *I stället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
2. Jönson, Håkan (2001) *Det moderna åldrandet. Pensionärsorganisationernas bilder av äldre 1941-1995*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
3. Habermann, Ulla (2001) *En postmoderne helgen? Om motiver til frivillighed*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
4. Jarhag, Sven (2001) *Planering eller frigörelse? En studie om bemyndigande*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
5. Tops, Dolf (2001) *A society with or without drugs? Continuity and change in drug policies in Sweden and the Netherlands*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
6. Montesino, Norma (2002) *Zigenarfrågan. Intervention och romantik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
7. Nieminen Kristofersson, Tuija (2002) *Krisgrupper och spontant stöd. Om insatser efter branden i Göteborg 1998*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
8. Laanemets, Leili (2002) *Skapandet av feminititet. Om kvinnor i missbrukarbehandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
9. Magnusson, Jan (2002) *Ny situation - ny organisation. Gatutidningen Situation Sthlm 1995-2000*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
10. Johnsson, Eva (2002) *Självordsförsök bland narkotikamissbrukare*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
11. Skytte, Marianne (2002) *Anbringelse af etniske minoritetsbørn. Om socialarbejderes vurderinger og handlinger*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
12. Trulsson, Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält. Om missbrukande kvinnors möte i familjeliv och behandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

13. Bangura Arvidsson, Maria (2003) *Ifrågasatta fäder. Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
14. Jönsson, Leif R. (2003) *Arbetslöshet, ekonomi och skam. Om att vara arbetslös i dagens Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
15. Ingvad, Bengt (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
16. Hedblom, Agneta (2004) *Aktiveringspolitikens Janusansikte. En studie av differentiering, inklusion och marginalisering*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
17. Blomberg, Staffan (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen. Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
18. Granér, Rolf (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
19. Giertz, Anders (2004) *Making the poor work. Social assistance and activation programs in Sweden*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
20. Hjort, Torbjörn (2004) *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
21. Wolmesjö, Maria (2005) *Ledningsfunktion i omvandling. Om förändringar av yrkesrollen för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
22. Hjortsjö, Maria (2005) *Med samarbete i sikte. Om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
23. Elvhage, Gudrun (2006) *Projekt som retorik och praktik. Om utvecklingsarbete på särskilda ungdomshem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
24. Olsson, Martin (2007) *Unga vuxna med en historia av uppförandestörning. En långtidsuppföljning med ett salutogent och ekologiskt perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

25. Panican, Alexandru (2007) *Rättighet och Rättvisa. Användbarheten av rättighet och rättvisa i sociala projekt*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
26. Raunkiær, Mette (2007) *At være døende hjemme. Hverdagsliv och idealer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
27. Ulmestig, Rickard (2007) *På gränsen till fattigvård. En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
28. Liedgren Dobronravoff, Pernilla (2007) *Att bli, att vara och att ha varit. Om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
29. Ponnert, Lina (2007) *Mellan klient och rättsystem. Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
30. Gassne, Jan (2008) *Salutogenes, Kasam och socionomer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
31. Righard, Erica (2008) *The welfare mobility dilemma. Transnational strategies and national structuring at crossroads*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
32. Larsson, Monica (2008) *Att förverkliga rättigheter genom personlig assistans*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
33. Martinell Barfoed, Elizabeth (2008) *Berättelser om adoption*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.